

NATIONAL INTEREST

JOURNAL FOR NATIONAL AND STATE ISSUES

ISSN 1820-4996 UDK 323.1(=163.41) година XVII vol. 40. № 1/2021.

ЧАСОПИС ЗА НАЦИОНАЛНА И ДРЖАВНА ПИТАЊА

Национални ИНТЕРЕС

Љубиша Митровић
Владимир Вулетић
Урош В. Шуваковић
Бојан Драшковић
Нада Новаковић
Миломир Степић
Зоран Милошевић

Весна Станковић Пејновић
Горан Николић
Предраг Петровић
Слободан Јанковић
Ђорђе Вуковић
Бојана Секулић

Часопис за национална и државна питања

УДК 323.1(=163.41)

ISSN 1820-4996

НАЦИОНАЛНИ ИНТЕРЕС NATIONAL INTEREST

Година XVII

vol 40.

Број 1/2021.

НАЦИОНАЛНИ ИНТЕРЕС
NATIONAL INTEREST

ЧАСОПИС ЗА НАЦИОНАЛНА И ДРЖАВНА
ПИТАЊА

ISSN 1820-4996 УДК 323.1(=163.41)

Број 1/2021. год. XVII vol. 40 стр. 1-350

DOI: <https://doi.org/10.22182/ni.4012021>

Часопис покренут поводом 200 годишњице савремене српске државности.

Часопис излази три пута годишње.

Издавач:

Институт за политичке студије

Адреса:

Светозара Марковића 36, Београд

Телефон: 3039-380, 3349-205

Email: ipsbgd@eunet.rs

Оснивачи часописа:

Милан Матић, Живојин Ђурић

Главни уредник:

Милош Кнежевић

Одговорни уредник:

Живојин Ђурић

Редакција:

Миломир Степић, Милош Кнежевић, Жељко Будимир,
Душан Пророковић, Марко Пејковић, Сања Шуљагић,
Зоран Милошевић, Александар Гронски

Секретари:

Бојана Секулић

Андријана Јовановић

Савет часописа:

Радослав Гаџиновић, Ђуро Бодрожић, Живојин Ђурић, Момчило
Суботић, Славенко Терзић, Борис Милосављевић, Милош Ковић,
Миша Ђурковић, м. М. Лобанов, Наталија Белоус,
Владислав Кучмистиј, Дејан Михаиловић

Пословни секретар:

Смиљана Пауновић

Прелом и штамп:

Бирограф комп, Земун

Тираж: 50 примерака

НАЦИОНАЛНИ ИНТЕРЕС NATIONAL INTEREST

САДРЖАЈ

САВРЕМЕНА ТУМАЧЕЊА 5. ОКТОБРА 2000.

<i>Љубиша Митровић</i>	ИЗМЕЂУ ДЕМОКРАТСКЕ РЕВОЛУЦИЈЕ И НЕОКОНЗЕРВАТИВНЕ РЕСТАУРАЦИЈЕ.....	23-43
<i>Владимир Вулетић</i>	МИТОЛОГИЗАЦИЈА 5. ОКТОБРА	45-65
<i>Урош В. Шуваковић</i>	ПЕТОКОТОБАРСКА УГОВОРНА ПРЕВАРА НАРОДА	67-101
<i>Бојан Драшковић</i>	ПАД СЛОБОДАНА МИЛОШЕВИЋА.....	103-151
<i>Нада Новаковић</i>	ТРАНЗИЦИЈА И НЕСТАЈАЊЕ РАДНИКЕ КЛАСЕ У СРБИЈИ.....	153-179

ПРОСТОРНЕ ПРОМЕНЕ У ЕВРОПИ И НА БАЛКАНУ

<i>Миломир Стенић</i>	ГЕОПОЛИТИЧКА РЕКОНФИГУРАЦИЈА ПОСТЈУГОСЛОВЕНСКОГ ПРОСТОРА.....	183-229
<i>Зоран Милошевић</i>	О ГУБИТКУ ТЕРИТОРИЈА И АСИМИЛАЦИЈИ ПРАВОСЛАВНИХ СЛОВЕНА	231-257

ГЛОБАЛНИ ОДНОСИ

<i>Весна Станковић Пејновић</i>	ГЛОБАЛНЕ ПРОМЕНЕ И ОДРЖИВИ РАЗВОЈ.....	261-283
<i>Горан Николић, Предраг Петровић</i>	ДА ЛИ ЋЕ КИНЕСКА ВАЛУТА ДОБИТИ ГЛОБАЛНИ СТАТУС?.....	285-307

ПРИКАЗИ

Слободан Јанковић

МАРКО ТАНАСКОВИЋ,
МИСЛИ ЛОКАЛНО, ДЕЛУЈ ГЛОБАЛНО,
БЕОГРАД: ПОРЕДАК, 2020, СТР. 157 311-315

Ђорђе Вуковић

ВЛАДЕ СИМОВИЋ
НАРОД, ПАРТИЈЕ И
ДЕМОКРАТИЈА У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ“,
ФАКУЛТЕТ ПОЛИТИЧКИХ НАУКА
УНИВЕРЗИТЕТА У БАЊОЈ ЛУЦИ,
2019, СТР. 357..... 317-324

Бојана Секулић

ЉУБИША Р. МИТРОВИЋ, СОЦИОЛОШКЕ
МАРГИНАЛИЈЕ НА САВРЕМЕНЕ ТЕМЕ (ОГЛЕДИ),
НОВИ САД: ПРОМЕТЕЈ, 2019, СТР. 252..... 325-329

CONTENTS

CONTEMPORARY INTERPRETATIONS OCTOBER 5, 2000

Ljubisa Mitrovic

BETWEEN THE LIBERAL-DEMOCRATIC
REVOLUTION AND THE NEOCONSERVATIVE
RESTORATION 23-43

Vladimir Vuletic

MYTHOLOGIZING OCTOBER 5TH 45-65

Uros V. Suvakovic

5th OCTOBER “CONTRACTUAL”
HOAX OF THE PEOPLE 67-101

Bojan Draskovic

THE FALL OF SLOBODAN MILOSEVIC 103-151

Nada Novakovic

TRANSITION AND DISAPPEARANCE
OF THE WORKING CLASS IN SERBIA 153-179

SPATIAL CHANGES IN EUROPE AND THE BALKANS

Milomir Stepic

GEOPOLITICAL PERSPECTIVE OF
RECONFIGURATION OF THE
POST-YUGOSLAV SPACE..... 183-229

Zoran Milosevic

ON THE LOSS OF TERRITORY AND
THE ASSIMILATION OF ORTHODOX SLAVES 231-257

GLOBAL RELATIONS

Vesna Stankovic Pejnovic

GLOBAL CHANGES AND SUSTAINABLE
DEVELOPMENT 261-283

Goran Nikolic, Predrag Petrovic

WILL THE CHINESE CURRENCY ACHIEVE
GLOBAL STATUS DURING THE 2020s? 285-307

REVIEW

Slobodan Jankovic

MARKO TANASKOVIC,
THINK LOCAL,
ACT GLOBAL,
BELGRADE: ORDER, 2020, P. 157..... 311-315

Djordje Vukovic

VLADE SIMOVIC,
PEOPLE, PARTIES
AND DEMOCRACY IN BOSNIA
AND HERZEGOVINA“;
FACULTY OF POLITICAL SCIENCES,
UNIVERSITY OF BANJA LUKA, 2019, PAGE. 357. ... 317-324

Bojana Sekulic

LJUBISA R. MITROVIC,
SOCIOLOGICAL MARGINALIES
ON CONTEMPORARY TOPICS (TRIALS),
NOVI SAD: PROMETHEUS, 2019, p. 252. 325-329

Поводом теме броја

ЗНАЧАЈ ДАТУМА: 5. ОКТОБАР 2000. У КУЛТУРИ ПАМЋЕЊА

Историју многи посматрачи и учесници своде на интуиције и знања о прошлости. Историјска рефлексивна саткана је од рационалног и ирационалног плетива. Имајући увид да је знање о прошлости начелно непотпуно а често и селективно, настаје питање шта се памти а шта препушта забраву и зашто се то чини? Шта нагони људе да пробирљиво памте и заборављају догађаје из њихове и туђе прошлости? Култура памћења не садржи само пуки осврт на окамењену прошлост већ и колективно укоренено искуство прошлости; оно искуство које указује на учешће разломака прошлости у живом свакодневљу појединаца.

Прошлост је, наиме, увек ту, и када се види и када је заклоњена и невидљива. Када је неки догађај из прошлости прикривен и загонетан обично се тежи његовом открићу и објашњењу. Од вајкада делује порив за сазнањем онога што се згодило у прошлости. Модернизам се у иновативном заносу не клони априорно прошлости већ се заснива на традицији надграђивања цивилизацијских, културних и политичких тековина у времену и простору. Иако се прошлост високе Модерне у постмодерном добу надилази, већ сада се на хоризонту указује наилазак времена пост-постмодерне. Ништа не одолева, све се мења: толико о прошлој прошлости, релационизму и релативности сваке историје па и оне политичке.

*

Оно што се догађало у прошлости а утицало је и омогућило садашњост не би смело да буде утопљено у несазнајну тмину заборава. Умножавање белих и црних мрља прошлости затамњује сазнање. Непамћење и заборав прошлости шкоде када су исход немара и случајности али још више када су намерни и планирани. Уколико је историја узбуркана у густом мноштву догађаја - а овдашња свакако јесте - онда су и сазнања о њој слична. Наравно, маколико

настојала да буде потпуна, та сазнања остају нецеловита. Увек недостаје понешто необухваћено, измакло, изненађујуће...

Историја се скрива - историју скривају: у историји се скривају мотиви, интереси и учесници збивања. Историографија се стара о разоткривању прошлости, то раде хроничари и историографи, они који пажљиво бележе и описују детаље прошлост. Понеки људи и догађаји су сакривени у историји за коју се зна да постоји и да је постојала, али се не зна шта је садржала и како је текла? Или, што је још горе, чиме је узрокована - зашто се уопште догодила? Знају се, наиме, историјске последице јер су осетне, али не и затамљени узроци. Таква знања иритирају јер су неповезана и делимична. Нарочито када се жели боља садашњост коју онемогућује рђава прошлост.

*

Скорија српска и југословенска историја коју је савремена генерација тако драматично проживела и преживела, прожета је сећањима која не бледе али и јаким субјективизовањима на колективном и индивидуалном плану. Прошлост се непрекидно меморише и симболички представља у позитивном или негативном светлу. Памћење чињеница о ономе шта се и како се нешто догодило се непрестано укршта са недоумицом зашто се уопште догодило? А питање „зашто и због чега“ усмерава на одговор постојања или непостојања смисла историјских збивања. Може се, додуше, подробно описивати шта се догодило и без упита зашто се догодило, али такав поступак не доводи до пуног разумевања. За нешто више, потребно је откривање узрока, оцена и вредновање – историјска хеуристика и аксиологија.

У објективизованим приказима токова из прошлости садржана су тумачења мотива и интереса, циљева, сврха и, најзад, смисла збивања. Најтеже је бавити се смислом. Али, зар такви поступци већ нису извесно вредновање? Јесу, и то увек вршено из положаја тумача у савременом просторно/временском контексту коме припадају. Историјски изабрани хронотоп увек је уобличен после извесног времена, накнадно.

Ма колико се настојало на потпуном уживљавању у прилике у прошлости, то је тежак задатак коме је главна сметања садашњост из које израста потреба и жеља да се

разуме оно што се десило. Уврежено је мишљење да је боље знати него незнати прошлост, не због искривљеног пасатистичког уживања у ономе што је, наводно, некада било боље а можда и најбоље, него зарад сналажења у ономе што данас не ваља и предупредјења погоршања.

*

И што је проток времена од догађаја који су се збили до тренутка тумачења већи, увећани су и ризици да се ти догађаји протумаче без тачног приказа и аутентичних околности. Премала и превелика временска раздаљина од догађаја подједнако отежавају њихова историјска тумачења. Још више тешкоћа причињавају неподударни интереси за истинито али и неистинито проницање у прошлост. У том погледу влада амбивалентност јер често делују супротне тежње да се разоткрију и прикрију узроци спорних догађаја који су били и остали предмет сукоба. С тим да се стварност некадашњих политичког сукоба накнадно појављује у интелектуалној стварности идеолошких сукоба око прошлости.

Реч је о савременом сукобу тумачења на тлу некадашњих сукоба у политичкој прошлости. У јеку борбе историјских тумачења испоставља се да прошлост није иста за све јер се око њеног облика и садржај сукобљавају различите представе. На делу нису само сукоби пасатистичких визија будућности него и футуристичких визија прошлости. Непрестано се генеришу сагледавања нове прошлости и начина на који би она могла да се побољша. У том правцу је креиран транзициони слоган потребе суочавања и сучељавања, заправо сукобљавања са властитом прошлошћу. Прошлост са којом је неопходно суочити не односи се само на оцрњено раздобље комунизма, него и на целокупну националну прошлост. А то је већ опасан доктринарни налог који задире у питање националног идентитета.

*

Када је реч о прошлости рекло би се да нема ничега нарочито новог, у историцистичком светлу све изгледа као већ толико пута виђено и старо. У свакој од раније пропитиваних прошлости ионако се дешавало разнолико суочавање са прошлошћу. То суочавање је, заправо, трајало непрекидно. Сваки човек се стално сусреће са прошлошћу, то раде и

људске групе и колективитети попут нација. Ипак, суочавање са политичком прошлошћу је одиста друкчије, оно је битно идеологизовано и политизовано. Не може ни да буде друкчије до доктринарно и пропагандно.

Политичким догађајима у разрешници нечије победе или пораза обично услеђује на изглед непобитна победничка интерпретација. Победник у продуженом заносу победе колико год може одржава победничко тумачење, док поражени једва чека тренутак реинтерпретације и ревизије устаљених историјских представа. Када дође то време и деси се преокретни тренутак моћи, устаљена сазнања о прошлости се обрћу, настаје нова ревидирана историја.

Постоје, додуше, и конфузна међувремена у борби тумачења када супротна становишта коегзистирају у лабилној равнотежи. Тада је све у игри, не зна се поуздано које би тумачење прошлости могло да превлада? Да ли ће „старо“ тумачење да опстане или ће га пригушти и отклонити „ново“, зависи од односа снага које теже успостављању надмоћног тумачења. Не само да се може са напором замислити него се без нарочитог напора може видети шта превладава у околностима краха комунизма и транзиције.

*

Иако је за неостварену прошлост неважна позитивна или негативна представа, о њеном садржају ипак бдију они који су заинтересовани за поуздане услове властитог постојања. Уколико је приказ у представи догађаја погрешан или измишљен, тада ни тумачење прошлости неће бити друкчије. Истинолико разумевање прошлости немогуће је на темљу неистинитих представљања. Лажне историјске представе стварају лажна разумевања прошлости. Они којима је то потребно не устручавају се да на томе предано раде.

Иманентност историјских догађаја сагорева у високом напону садашњости уз запаљиво варничење будућности. Но, то је вечити проблем историјског приступа прошлости у коме се у тумачењима последица мешају препозната реалност и имагинација; оно стварно и оно пожељно; чињенице и њихова измаштана симулирања. Штавише, зар се у борби тумачења не догађа свесно и несвесно мешање онога што се догодило са оним што се није догодило, да би се приказало као да јесте? Зар

упорни ревизионисти не стреме онаквој историјској представи у којој више неће изгледати као поражени већ као привремено, само на неколико деценија потиснути а ипак финални победници.

*

Сазнајну дијалектику историјске истине и разисторијске лажи одавно нагризају глума и демагогија постистине. Шта је, уосталом, постистина у историјском исечку у коме живимо? Да је било оно што није било, или да није било оно што је било? Каква орвелијанска збрка! Није ли идеолошки и доктринарни конструкт постистине саобразан истом таквом конструкту постисторије? Историја које више нема јер је нестала после званично проглашеног „краја“! Који се као прави крај, наравно, никада није догодио, осим у постмодернистичким и неолибералним скаскама.

Подсетимо колико је банално и колико тачно сазнање да се потребе и мотиви садашњости континуирано читавају у прошлост, на начин који погодује интересима тумача. Политички актери су заинтересовани за тумачење историје јер тиме легитимишу моћ коју имају или коју су изгубили. Они други изван моћи, који маре за историју према њој исказују занимање као за идентитетним условом егзистенције. Шта уосталом има рђавог у бризи над прошлоћу која оличава и омогућује лично и заједничко постојање.

За историју у целини а посебно за историју политичких токова и структура битно је, дакле, тумачење и разумевање онога што се одиста догађало и догодило. Одговори на „шта, како и зашто“ питања о прошлости, не одвијају се међутим само у историографији која тежи што тачнијим и непристраснијим описима а често и јединим веродостојним тумачењима прошлости. Сличне тежње испољавају се и у другим друштвеним наукама које истраживачки обухватају различите историјске сегменте друштвених токова.

Српска историја од почетка друге половине 20. века до Титове смрти и, нарочито, у времену посттитоизма (1980-1991. и даље) испуњена је значајним догађајима који су се по европским мерилима одвијали великом брзином, у магновењу претицали и хрпимице преслијавали један

други. У другој половини прошлог века низали су се, наиме, догађаји за које су везивани јаки масовни осећаји наклоности и одбијања, припадања и противљења, прихватња и одбацивања, како идеја тако и идеологија али и политика. У том погледу српско друштво је сопственим динамизмом и *pro et contra* становиштима било уклапано и сапињано ширим југословенским оквирима.

Стварано је мњење да су неки догађаји и деловања актера поводом њих и у њима били узрочни чак пресудни за обликовање историјских токова. Бројни актери у политичким дешавањима нису деловали изоловано већ интерактивно, у саставу дисидентских кругова, интересних група, котерија, кружока, политичких покрета а касније и партија. Склоност ка психолошком тумачењу политичких структура и процеса резултирала је свођењем на деловање најистакнутијих личности што ниуколико није било довољно за разумевање укупних друштвених и политичких токова. Осим психолошки оцртаних профила значајних личности српске политике било је потребно и познавање социјалних и политичких околности које су их омогућиле и нагласиле. Без познавања деловања истакнутих личности српска политика се није могла успешно тумачити али се није могла разумети ни без познавања унутрашњег и спољашњег надличног контекста збивања

*

Српско друштво и политичка сфера у њему нису били само сегментирани - што је уосталом уобичајно за већину модерних друштава - него су унутрашње поделе у скоројој прошлости одисале непремостивим разликама. Те разлике су се обликовале у супротности које су нарастале до разорних и самоуништавајућих политичких сукоба. Зато су у први интерпретатвини план доспевали догађаји који су били претпоставке будућих сукоба; или непосредно узроковали сукобе; или се пак, испољавали као ескалирани исход сукоба. Општа претпоставка тумачења оваквих конфликтних ситуација је препознавање и признавање супротних потреба и вредности, мотива и интереса актера као страна у надметању и сучељавању. Уколико набројани политички чиниоци у подлози сукоба остану непрепознати, разумевање сукоба биће немогуће.

Очигледно је да друштвени, економски, културни, религијски, политички и војни сукоби подразумевају деловање страна у сукобу. Одатле је и данас у тумачењима политичких збивања одиста тешко бити неутралан и објективан и успоставити се несубјективно према времену које је протекло. За тако нешто потребно је испунити бар два услова: да је време које се пропитује заиста истекло, да не траје још увек, и да је субјект који га описује и тумачи, заиста способан и хоће да буде непристрасан. Али за пристрасност у историјском расуђивању није довољна само жеља.

*

Предуслов објективношћу прожетог тумачења је радња обликовања хронолошке димензије политичких догађаја. Пожељно је имати у виду што прецизнији политички календар онога што се догађало у прошлости. Догађаје је потребно сврстати у узрочно-последични низ који твори редослед, како би био схваћен њихов дубљи временски смисао. Уколико се догађаји посматрају и промишљају растрзано и дисконтинуирано, изоловано и сингуларно, неће бити схваћена њихова узрочност али ни тренутне, продужене или трајне последице које су изазвали. Зато је неопходно имати у виду историјски контекст епохе, почетак, трајање и завршетак периода, фаза и етапа испитиваног догађања, тј. догађаја.

Српска и југословенска историја од 40-их година прошлог века до данас пружа обиље историјских дешавања од непроцењеног и непроцењивог значаја. Иако сумарно познати, многи од њих још увек нису довољно испитани. Неки су били идеолошки табуирани, о некима су владала сасвим супротна мишљења, чиме су прекривани идеолошком копреном, док о некима, једноставно речено, није било довољно сведочанства и архивских материјала. Заборавља се, међутим, да ни документованост није довољна по себи, јер све зависи од доказне снаге докумената, њиховог квалитета, циљева њиховог избора и употребе.

Ипак, у савременом добу све је мање догађаја чији су узроци и начини одвијања остали потпуно непознати, заробљени у тајној историји. Природа информатичких и комуникационих времена је, наиме, таква да је све теже остварити намеру прикривања догађаја и трајно их „закопати“

далеко од очију јавности. Иако радозналим историчарима често нестварно дуги рокови затворености архива и неприступачност грађе, изазивају очај и бес, непрестано се дешава да се догађаји успешно реконструишу и мимо недостатка архивских чињеница. Истина о прошлости избија на видело, било да је реч о малим или великим догађајима. Тако је било и у скоријој српској историји.

*

Овдашња историја испољава се кроз изузетну динамику и густину догађаја. Сетимо се зато редоследа маркантних догађаја који не само да су обузели сећања појединаца него су постали део опште културе памћења. Међу такве, на пример, спадају: демонстрације против приступања Тројном пакту - 27. март 1941; напад сила Осовине на Југославију – 6. април 1941; устанак против окупатора у Србији - 7. јул 1941; заседање АНОЈ-а - 29. новембар 1941; дан победе - 9. мај 1945; дан јасеновачких жртава – 22. април 1945; супротстављање Стаљину - 1948; увођење самоуправљања - 1950; прва конференција несврстаних земаља у Београду – 1. септембар 1961; побуна студената - јун 1968; доношење Устава – фебруар 1974; Титова смрт - 4. мај 1980; почетак Милошевићевог раздобља на Осмој седници - септембар 1987; Устав Србије 1990; Устав СРЈ 1991; демонстрације против Милошевићевог режима - 9. март 1991; сецесиони сукоби у Југославији - 1991-1995; основаер Републике Српске – 9. јануар 1992; изгон Срба из Републике Српске Крајине и њен пад – 10. август 1995; Дејтонски мировни споразум - 14. децембар 1995; преговори у Рамбујеу – фебруар-март 1999; агресија НАТО на Србију и СРЈ - 24. март - 10. јун 1999; Кумановски споразум – 9. јун 1999; резолуција СБ УН 1244 - 10. јун 1999; губитак избора и смена власти Милошевићевог режима - 5. октобар 2000; убиство премијера Ћинђића 13. март 2003; погром Срба на Косову - 17. март 2004; смрт Слободана Милошевића у Хагу - 16. март 2006; државни разлаз Србије и Црне Горе 21. мај 2006; Митровдански Устав Србије - 8. новембар 2006. итд.

*

Из наведених датума изразитих догађаја у последњих шездесетак година овог и прошлог века постоје јасна

потреба њиховог повезивања у општи национални и државни контекст. Међутим, још увек нема сагласности шта је стварно представљао и какво је историјско и савремено значење турбулентног догађаја 5. октобра 2000. године? А очигледно није реч само о значењу петооктобарских дешавања него и о одређењу његовог значаја у поменутом историјском контексту.

У кратким одређењима и освртима на тај догађај помињу се речи, то јест појмови као што су петооктобарска: *промена, смена, преокрет, пад, преврат, пуч, контрареволуција, револуција, рестаурација, развлашћивање, преузимање, симбол, мит, разделница, преоријентација, транзиција, победа, пораз, слом, крах* и сл. Међутим, ниједно од тих кратких одређења не обухвата у потпуности сложено значењско поље догађаја 5. октобра, као ни свих оних процеса који су бар десет година претходили и читавих двадесет година последичили политичкој олуји која је обухватила Србију тог дана.

Укратко док је 5. октобар 2000. за неке тумаче био првенствено узрок за друге је био последица, а за треће веза и преплетеност једног и другог. У погледу процене утицаја одређених чинилаца облика и садржаја петооктобарског догађаја мишљења се такође разликују. За неке тумаче, ма колико догађај у том дану био изнутра детерминисан, односом снага и њиховим међусобним деовањем, тај дан је тумачен и као резултат много старијих и дубљих узрока. По мишљењу многих 5. октобар 2000. означио је крај не само дванаестогодишњег раздобља Милошевићеве партијске власти и владавине државом, него и драматични крај педесет и пет година дуге епохе социјализма, тј. комунизма. За тај дан се везују спољнополитичка преоројентација земље и почетак транзиционог посткомунистичког времена, у ма ком модалитету се српска спољна политика и транзиција у овом часу разумевала.

*

У сваком случају, мишљења о значењу и значају тог догађаја су у једном погледу неподељена. Нешто је упадљиво, мало ко се заправо усуђује да тврди да је петооктобарски догађај историјски не значи ништа посебно и да је стога безначајан, а много ко да је испољио мноштво значења и велику, штавише

непоновљиву историјску важност. Док једни глорификују и митологизују 5. октобар као доследан и начелно важан, други га миноризују и негирају као превртљив и аморалан догађај. Уочљиви су, дакле, увеличавање и умањивање историјског значаја, али не и апсолутно оспоравање сваког значаја. То не раде ни они који су тада изгубили власт, као ни они који су тада преузели власт. Ни противници ни поборници петооктобарских промена тиме не одричу потребу наставка међусобног дијалога и тумачења тог догађаја.

Оповргавање и потцењивање 5. октобра 2000. врши се његовим свођењем на историјску грешку и заблуду, било са становишта времена које му је претходило, било оног времена које му је уследило. Супротно томе, величање и митологизовање 5. октобра до високог нивоа историјског прегнућа демократске револуције и подухвата без премца, врши се, пре свих, међу актерима и присталицама промене која се догодила. Али и међу петооктобарским „првоборцима“ су се издвојали они који су задржали почетно оправдање промене са становишта њене историјске неминовности, и они који су модификовали па и ревидирали почетно одушевљење у разне облике разочарања оним што се после 5. октобра 2000. заиста догодило у тзв. постоктобарској Србији.

*

Као и у свему што се дотиче прошлости сазнајно је корисна одређена временска дистанца за темељнију и веродостојнију процену не толико давног петооктобарског догађаја чији су актери још увек на животној и политичкој сцени. Ваља имати на уму да је историографија постмодерног доба постала толико нестрпљива да не успева да одоли зововима тренутног разумевања политичких дешавања чак и када потребна сазнања о њима нису приступачна, а оно што се зна у створеном мњењу потиче из личних искустава, медијских приказа и непоузданих сећања учесника. То све, иако доприноси деконструкцији протеклог времена, ипак није довољно за стварање потпуне слике засноване на уже схваћеној узрочности догађаја 5. октобра 2000.

Потпунија слика се, међутим, постепено ствара, Извесне до сада непознате чињенице, и мимо воље оних који су настојали да остану скривене, доспевају на видело чиме

се и утисци о доследностима и недоследностима, верностима и изневеравањима, патриотизму и издаји, употпуњују и изненађују. Али и на таквим изузетно осетљивим местима моралног и моралистичког дискурса, ваља избећи замку политичког психологизовања којим се читав ток дешавања тог дана 5. октобра 2000. своди на акције и реакције појединаца на којима је све почивало и од чије воље је тобоже, све зависило. Уколико се то не избегне, добиће се инсценирана представа о петооктобарским херојима и антихеројима; ликовима којима је потребно подићи споменике, а можда их не би требало спомињати толико и узности на овенчани пиједестал бораца за слободу и демократију. Али, зашто не рећи: зар не би требало обратити већу пажњу и испољити уважавање оних скрајнутих који свакако нису заслужили да буду прећуткивани и проскрибовани.

*

Нека равнотежа у сазнању појединачаних и групних улога актера из позиционих структура СПС-а, ЈУЛ-а и СРС-а, као и ДОС-а на опозиционој страни, у историјском „комаду“ петооктобарског збивања, једног лепог и просветљеног дана у будућности веровато ће се постићи. До тада ће колати различите верзије догађаја учешћа на „правој“ и „погрешној“ страни историјске улице, као и емотивна антитетичка убеђивања да је то што се десило требало или није требало да се деси. Но, не без мелахнхолије изречено, зар то није судбина интерпретативних вредновања сваког несвакидашњег и преломног историјског догађаја? У драматичним политичким догађајима, нарочито оним у која су уграђена силна колективна надања, историја је склона да се нашали па и наруга учесницима који су од ње много и превише очекивали. Није наивна историја већ су наивни они који олако верују у нужност њених добробити.

Уз све речено, и поред разумљиве обузетости локалним аспектима 5. октобра 2000. неопходно је, такође, имати непрестано на уму след секвенци општег тока историјских збивања, глобалне и локалне смене епоха и промену режима власти у држави. Следити смисао општег историјског тока је пожељно, дабоме, али и при том бити обазрив и не западати у апстракционистички фатализам контура неизбежне историје.

Тачније, не запасти у заблуду да је баш све што се догодило тог петог дана октобра 2000. и после, било неминовно, по хегелијанском начелу да све што је стварно јесте и умно. Јер, све што је на изглед стварно није увек и уопште умно, па чак ни разумно, а понекад ни посебно паметно.

*

На основу реченог, уверени смо да је после дводеценијске дистанце могуће усмерити бистар поглед према нејасним догађајима и тиме бар мало допринети расветљавању њихове узрочности и историјске физиономије. Бројна су сећања петооктобарских „првобораца“ међу којима су она: Мићуновића, Ђинђића, Илића, Батића, Јовановића, Михајловића, Исакова, Протића, Човића, Драшковића, Бујошевића; али и протагониста тзв. старог режима Мире Марковић, Шешеља, Арежине, Кршљанина, Павковић идр. Иако нису историјски извор првог реда та сећања свакако допуњују и чине рељефном слику збивања тог значајног дана. Томе се морају додати и академске, тј. научне обраде 5. октобра међу које спадају студије и мнографије: Чавошког, Антонића, Вукадиновића, Савића, Брдара, Павловића, Антића, Подунавца, Суботића, Владисављевића и многих других.

Наведено има сврху дочаравања потребе трајнијег разумевања догађаја 5. октобра 2000. који је, по свему судећи, за већину протагониста имао значај историјско датума који је потребно не само узгред меморисати него и свечано обележавати. Такво уверење је, у међувремену знатно ослабило, тако да се тај дан данас медијски обележава ипак узгред, попут многих других у дугом политичком низу. Одатле је остала, чак се и појачала потреба опсежнијих и смиренијих научних тумачења тога датума.

*

Без обзира да ли се међу још увек заинтересованима и упућенима тај дан објашњава као избављење из ауторитарног и деструктивног периода, или као пропаст, разарање ослободилачких тековина и западање у несuverени и колонијални положај - тумачи очито још увек нису усаглашени чак ни око минималног заједничког значења.

Из такве интерпретативне неусаглашености потичу

амбициозна научна и теоријска одређења петооктобарских догађаја као: *ненасилне, изборне, антиауторитарне, демократске, либералне, обојне (колорисане) антикомунистичке...* (р)еволуције и легитимног рушења Милошевићевог недемократског режима. Али, са друге стране уочљива су одређења попут петооктобарске: *завере, побуне, нелегалне деструкције система, контрареволуције, рестаурације старог поретка, обнове старог режима, десуверенизовања, реколонизовања, задужења, економског инфериоризовања* и сл.

Све у свему, много шта је у практичнополитичкој и теоријско-интерпретативној разиграности у којој још увек није успостављена доминација једног типа тумачења петооктобарског догађаја. Тиме што је остало неразрешено и противречно стање ни све оно што је потом уследило: изручења Милошевића и српског војног и политичког руководства Хагу, атентат на премијера Ђинђића, пљачкашка приватизација, дијалог поводом дешавања на Косову и Метохији... све то и много шта друго није објашњено у потпуности нити на задовољавајући начин. Управо стога су неопходна публицистичка и теоријска, али и политичка и политиколошка тумачења тог преломног петокотобарског дана.

***

Напоследку рецимо да се читаоцима у овом броју часописа *Национални интерес* предаје на увид укупно дванаест радова, девет чланака и три приказа, који су обликовани у четири текстуалне рубрике.

Теми броја под насловом *Савремена тумачења 5. октобра 2000.* посвећен већи део часописа са пет текстова, овим редом: Љубиша Митровић – „Између демократске револуције и неоконзервативне рестаурације“; Владимир Вулетић – „Митологизација 5. октобра“; Урош Шуваковић - „Петокотобарска уговорна превара народа“; Бојан Драшковић – „Пад Слободана Милошевића“, и; Нада Новаковић - „Транзиција и нестајање раднике класе у Србији“.

У другој рубруци *Просторне промене у Европи и на Балкану* је монографска студија Миломира Стрпића - „Геополитичка реконфигурација постјугословенског

простора“ и Зорана Милошевића - „О губитку територија и асимилацији православних Словена“.

У рубрици Глобални односи могу се прочитати текстови Весне Пејановић-Станковић – „Глобалне промене и одрживи развој“ и Горана Николића – „Да ли ће кинеска валута добити глобални статус?“.

Најзад у рубрици *Прикази* ту су и: Слободан Јанковић - Танасковић Марко, *Мисли локално делуј глобално*; Вуковић Ђорђе - Владе Симовић, *Народ, партије и демократија у БиХ*, и Бојана Секулић - Љубиша Митровић, *Социолошке маргиналије на савремене теме (огледи)*.

Напоследку, надамо се да смо предоченим радовима изашли у сусрет истраживачкој и научној знатижељи широког круга читалаца часописа.

Уредник
Милош Кнежевић

НАЦИОНАЛНИ ИНТЕРЕС
NATIONAL INTEREST

САВРЕМЕНА ТУМАЧЕЊА 5. ОКТОБРА 2000.

Љубиша Митровић

ИЗМЕЂУ ДЕМОКРАТСКЕ РЕВОЛУЦИЈЕ И
НЕОКОНЗЕРВАТИВНЕ РЕСТАУРАЦИЈЕ..... 23-43

Владимир Вулетић

МИТОЛОГИЗАЦИЈА 5. ОКТОБРА 45-65

Урош В. Шуваковић

ПЕТОКОТОБАРСКА УГОВОРНА
ПРЕВАРА НАРОДА 67-101

Бојан Драшковић

ПАД СЛОБОДАНА МИЛОШЕВИЋА..... 103-151

Нада Новаковић

ТРАНЗИЦИЈА И НЕСТАЈАЊЕ
РАДНИКЕ КЛАСЕ У СРБИЈИ..... 153-179

Љубиша Митровић*

Универзитет у Нишу, Филозофски факултет

**ИЗМЕЂУ ЛИБЕРАЛНО-ДЕМОКРАТСКЕ
РЕВОЛУЦИЈЕ И НЕОКОНЗЕРВАТИВНЕ
РЕСТАУРАЦИЈЕ СОЦИОЛОШКЕ
И ГЕОПОЛИТИЧКЕ МАРГИНАЛИЈЕ
О 5. ОКТОБРУ**

**СРБИЈА ЗАГЛАВЉЕНА ИЗМЕЂУ ЗАВИСНЕ
МОДЕРНИЗАЦИЈЕ И РЕСТАУРАЦИЈЕ
ПЕРИФЕРНОГ КАПИТАЛИЗМА**

Сажетак

Са историјске дистанце од 20 година, време је да наука критички валоризује узроке, карактер и последице петооктобарских промена из 2000. године. Лукавство историјског ума, на раскршћима света, често се поиграва судбинама народа, друштвених класа и покрета. Такав је случај и са петооктобарским променама и улогом актера у њој. У складу самишљу да се историја час појављује у лицу трагедије, а час у форми фарсе, није случајно да постоје амбивалентне контроверзне оцене узрока а посебно учинака/резултата овог догађаја и од самих актера. Она се крећу у распону: да се радило о побуни народа и либерално-демократској револуцији, па до својеврсном државном удару, антиреволуцији, која је отворила пут рестаурацији капитализма и десуверенизацији и протекторизацији земље. У раду се 5. октобар демистификује као симбол промена кроз анализу друштвено-историјског и геополитичког контекста

---

* ljubisa.mitrovic@filfak.ni.ac.rs

узрока и последица овог догађаја и понашања политичких актера, њихов успон и пад на политичкој сцени. Анализа показује да добар део актера у овим збивањима није био свестан своје социјалне улоге, те да је у историјском метежу учествовао са „кривом свешћу“ маса - загледан у сенку утвара а не у сунце истине. Отуда данас код „извођача радова“ жал/ламент за шестим октобром, а код народа/грађана осећај издаје/преваре њихових очекивања и нада. Аутор рад завршава критичким пледоајеом не само за преиспитивањем узрока и домета петооктобарских промена, већ и трагањем за алтернативним пројектом развоја друштва Србије.

Кључне речи: 5. октобар, побуна маса, револуција/анти-револуција, рестаурација, периферни капитализам, алтернатива.

Све што је умно није стварно, све што је стварно није умно... Истина се открива на крају пута.
Хегел

Досадашње искуство показује да транзиција као рестаурација капитализма није решила ниједан од битних проблема данашњице, само их је погоршала и одложила.

*Карл Косик, Са оне стране европске реке
Нажалост, балканска друштва већ цело једно столеће мењају форму полупериферног друштва: од примитивног капитализма ка ауторитарном социјализму, а затим назад ка примитивном капитализму.*
Мирослав Печулић, *Изаови транзиције*

УВОД

ИГРЕ ЛУКАВСТВА УМА У ПРОИЗВОДЊИ ИСТОРИЈЕ

У *Феноменологији духа* и *Филозофији историје*, Хегел пише о лукавству ума у производњи историје, тј. како се он поиграва са људима и народима, истичући да „Минервина

сова касно узлеће“, те да често и учесници историјских збивања нису свесни суштине процеса који се одвијају у актуелитету, односно да о њима накнадно формирају праву свест. Речју, најчешће смо суочени са чињеницом да права самосвест људи о суштини сазри касније, тј. постфестум. Отуда се догађа у пракси да једно сањамо а друго нам се догађа на јави, те Хегел поручује: „Та врста идеолошке самообмане важи како за масе тако и елите: „једни и други често суделују у процесима са искривљеном свешћу“:; загледи у сенке утвара уместо у сунце истине, као у Платонову пећину.

Маркс, који је био на прометејском становишту, „да људи стварају сопствену историју“, али под условима које затичу а потом револуционарним праксисом, мењају; такође је истицао да се историја јавља час у форми трагедије, а час као фарса. Отуда је спознаја њене суштине сложен процес, јер, када би се појавно поклапало са суштином, онда потреба за научним сазнањима не би била потребна. На тлу класне цивилизације, а због класне поделе рада и социјалне фрагментације на групе, појединци из угла свог партикуларног положаја, не виде целину друштва, те су најчешће ухваћени у мрежи идеолошке магле и макијавелистичке манипулације, тј. маркетингом политичких камуфлажа, пропаганде и идеолошких легитимација, политичких центара моћи иза којих најчешће стоје безобзирни интереси друштвених класа.

Због тога је задатак критичке науке да својим истраживањима демистификује друштвено-историјска збивања и разлучи истину од идеолошких легитимација владајућих структура моћи. У вези с тим, Ниче пише: „Нема веселе/бећарске науке, већ када се ради о њој, реч је о часном позиву у суровој служби Истини“. У том смислу историја се не сме редуковати на сагу - дворску историју елита, већ захтева сложенији приступ друштвено-историјским процесима.

У свом дискурсу структуралистичког схватања историје Фернан Бродел разликује историју кратких и дугих таласа. И док се прва односи на процесе тзв. текуће политичке историје и често је хагиографијама о улози великих личности идеалистички мистификована, дотле историја дугих таласа или структурална, захтева студиозни напор већег броја истраживача и временску дистанцу, да би се дошло до

спознаје о друштвеној суштини ових процеса. Наиме, тек када идеолошка магла ишчезне и политичка халабука утихне, открива нам се поље скривених чињеница, њихова логика и карактер. А људи, групе и народи, охлађени од илузија, постају накнадно паметни - о суштини процеса у којима су суделовали.

Тако и данас, са дистанце од две деценије, можемо просуђивати о петооктобарским променама, њиховом билансу и актерима, домету, карактеру и смеру друштвених промена у Србији.

Критичка анализа садржаја бројне литературе, најчешће публицистичке и мемоарске, а ретко сериозних научних студија - открива нам бројне митове и заблуде, о појединцима-лидерима и партијама, организацијама и институцијама, о улози различитих фактора субјективних и објективних, спољних и унутрашњих, у игри прављења петооктобарских догађаја и потоњих тзв. демократских промена на простору бивше Југославије и Србије.

Време је да се каже: Маске су пале и цар је го! Ламент за 6. октобром, носи реваншистички призив. И као да се њиме жели преусмерити пажња од потребе за ревалоризацијом досадашњих учинака и изражава жал за пропуштеним шансама. Нажалост, илузије једне генерације, не само лидера већ и политичких учесника у тзв. новој демократској револуцији, су истрошене. Залуд нас замајавате новом споменичарском културом, преименовањем улица и естетиком пропаганде. Залуд пишете о великим личностима - архитектима 5. октобра и професионалних реформатора у покушају као актерима модернизације Србије. Време је да се суочимо са суровом истином о дометима и билансу 5. октобра, о стварним учинцима и карактеру новонасталих друштвених промена у последње две деценије. Тек на основу научне анализе друштвених чињеница, а не демагошке реторике, може се дати не само права дијагноза проблема, већ и изнова редефинисати пројекат даљег развоја Србије. У овом контексту, нова генерација истраживача: историчара, социолога, економиста, политиколога и културолога - имаће шансу да на „решету времена“ претражи и ревалоризује место и улогу 5. октобра у савременој историји Србије. Отклон

од идеолошких сенки и медијске саге о тим збивањима и њиховим учинцима биће мерен другим параметрима, а не политичким егзалтацијама и пројекцијама лидера и лармација сваке врсте. Тек ће се у светлу нових чињеница и ширем контексту, структурно-развојном и геополитичком, сазнати истина о 5. октобру. Да ли се радило о радикалној промени у хоризонту револуције или антиреволуције, која је чином политичког преврата утрла пут либерално-демократским променама у политичком систему, али и отворила процесе зависне модернизације и рестаурације Србије у периферни капитализам. Наиме, прихватајући неолиберални модел транзиције без социјалне одговорности ново-старе елите, после 5. октобра утрле су пут колонијалној демократији, као облику сателитске партократске владавине без народа (Диверже).

Критичке студије наших историчара, економиста и социолога, за разлику од дневне публицистике, управо откривају друго лице петооктобарских промена. Доласком нове елите 2000. Србији су скинуте спољне санкције од стране Запада; подстакнут је динамизам актера у вишепартијском систему, али и експанзија отуђене политике од грађана, јер се представничка вишепартијска демократија све више претвара у партократску владавину. Упоредо са овим, у социјално-економско систему - отворено је инаугурисан капиталистички систем периферног типа са владавином тајкуна и компрадорске буржоазије. Уз асистенцију текућих влада остварен је процес разарања привреде, деиндустријализација земље, деструкција социјалне државе, раст експлоатације и друштвених неједнакости и сукоба. Културни подсистем друштва све више добија обележја масовно потрошачког зависног друштва спектакла европске и светске периферије. Спектакл је овде у функцији нове естетике манипулације и опијума за масе, ради преусмеравања њихове пажње од суштинских проблема друштва и пацификације сваког отпора актуелном режиму.

I СРБИЈА У КОНТЕКСТУ ГЕОПОЛИТИЧКИХ ПОМЕРАЊА НА „ВЕЛИКОЈ ШАХОВСКОЈ ТАБЛИ“ И ГЛОБАЛНЕ ТРАНЗИЦИЈЕ

Успон снага неолибералног глобализма, као филозофије тржишног фундаментализма крупног капитала и међународних односа у лику новог светског поретка, од 1980. године убрзао је процес „перестројке“ у Совјетском Савезу као вид реформе, али није могао зауставити његову политичку дезинтеграцију - „пуцање“ ланца земаља реалсоцијалистичке заједнице. На делу је био домино-ефекат у урушавањима система на читавом простору, чији врхунац је представљало рушење Берлинског зида, чиме је означен крај ере биполарног хладног рата између Истока и Запада. Идеолози евроатланског хегемонизма прогласили су „крај историје“ (Фукујама) и победу снага униполаризма, по мери новог светског поретка (Бжежински) и интереса крупног капитала, инаугуришући модел асиметричне глобализације као пројект нових неједнакости у свету између глобалног севера и глобалног југа. Геостратешка померања крајем осамдесетих у глобалној политици, на „великој шаховској табли“ (Бжежински), Југославију су затекла у условима тензија нараслих партикуларизама снага полицентричног етатизма, које су тежиле конфедерализацији земље и ширењу етноцентризма и шовинизма са отвореним сецесионистичким тенденцијама на Косову и Метохији.

Политичко руководство Републике Србије, које је прво кренуло путем економских реформи, супротставило се захтеву за конфедерализацију заједничке државе и стало у одбрану њеног суверенитета. То је изазвало контракције и блокаде институција на савезном нивоу од стране Хрватске и Словеније, чиме је изазвана криза. Она је додатно погоршана и продубљена, када је дошло до уставних промена у Србији, којима су аутономија и сувереност покрајина враћене у оквиру Републике. У земљи су нарасле тензије и снаге политичке дезинтеграције, нарочито после распада СКЈ, као идејно-кохезивног фактора у друштву. Имајући у виду вишенационални састав друштва и савезних политичких институција, настала је ерозија, њихова блокада,

организациона субверзија и дисфункционалност. Оваква тенденција, дезорганизације у раду захватила је све централне институције (од Председништва СФРЈ до ЈНА).

Упоредо са овим процесима унутрашње нестабилности деловао је и спољни фактор, а посебно западни, који је под фирмом мировњачке мисије охрабрио западне републике на издвајање из састава СФРЈ и подстицао сецесионистички покрет на Косову и Метохији. Етнички и религијски конфликти у Хрватској и Босни и Херцеговини прерасли су у грађански рат са великим људским жртвама и дугорочним последицама. Дејтонски мировни споразум пацификовао је стање у Босни и Херцеговини. Но, снаге западне алијансе нису се задовољиле, оне су кренуле на разбијање суверенитета Србије, подстицањем жаришта на Косову и Метохији. На тој стратегији развијен је хегемонистички сценарио експанзије евроатлантиста према руским границама и басену Великог Балкана (према књизи Бжежинског из *Велике шаховске табле*, 1997., ко буде владао овим просторима, тај ће бити глобални лидер и имаће светску хегемонију).

Интензивни притисци Запада на Србију трајали су безмало деценију (од санкција 1992. до агресије НАТО алијансе 1999). Они се нису зауставили до данас, само су се мењале форме тог притиска. Деведесетих ти притисци, који су били тобож мотивисани да се заустави рат на простору Југославије, фактички су довели до економског исцрпљивања земље, убрзале хиперинфлацију и подстакли незадовољство грађана, које је користила опозиција за додатну стигматизацију власти. Покушај Аврамовићевих реформи да се заустави хиперинфлација само је био предах у транзиционом хаосу.

У ситуацији распада Југославије, ратног окружења и санкција у Србији је настала блокада процеса транзиције. Она се испољавала у форми контролисане приватизације, спорог процеса демократизације и наглашене централизације државних функција. У овом контексту, уместо међуопштинских регионалних заједница, настали су окрузи као административне јединице деконцентрисане државне управе, а суспендоване су бројне функције локалних самоуправа. Вишепартијска демократија, иако је инаугурисана Уставом из 1990., споро је заживљавала у пракси. Била је у сенци доминације једне

партије и наглашеног деловања лидера врхова партијских елита како позиције, тако и опозиције.

Иако је председник Милошевић, због Дејтонског споразума (1995) од стране запада, проглашаван фактором мира и стабилности у региону, крајем деведесетих - упоредо са нарастањем оружаних сукоба ОВК са органима реда, отпочео је нови талас стигматизације режима у Србији. Наиме, запад је отпочео са новом офанзивом разбијања суверенитета Србије, све отворенијом подршком снагама сецесионизма на Косову. Неуспели преговори у Рамбујеу, били су само предигра и повод западној алијанси за оружану агресију НАТО марта 1999. године.

Биланс распада СФРЈ је стварање зависних сателитских *пудл-државица* (Брецељ) са марионетским владама на овом геопростору, док је „биланс“ петооктобарских збивања у Србији - њена заглављеност између либерално-демократске политичке револуције и неоконзервативне рестаурације. Заједнички именитељ „тековина“ и једне и друге промене могло би се означити као *антиреволуција* која је довела до демонтаже суверености народа и држава на овом простору, чиме је отворен простор за неолибералну транзицију без социјалне одговорности, утрт пут ка зависном друштву периферног капитализма и реколонизације овог геостратешки значајног простора између запада и истока.

II 5. ОКТОБАР 2000. - ИЗМЕЂУ ПОБУНЕ НАРОДА И ГЕОПОЛИТИЧКОГ ИНЖЕЊЕРИНГА ЗАПАДНИХ СНАГА КОЛОНИЈАЛНЕ ДЕМОКРАТИЈЕ

Изборни резултати из септембра 2000. године су били повод за политичке догађаје 5. октобра. И ма колико се кључни политички актери и њихови идеолошки трабанти труде да 5. октобар славе као дело побуњеног народа предвођеног опозиционим ДОС, треба проширити оквир учесника који су инволвираны у припреми и извођењу ове операције. Овде мислим да активно учешће страних актера из сенке, који су давали не само логистичку подршку, инструктажу опозиционих лидера, већ и финансијска средства. Евидентно је било мешетарење западних амбасада, а пре свега из САД.

Имајући у виду социјалну и политичку ситуацију у Србији, индуковану санкцијама, ратним збивањима и хиперинфлацијом, притисцима са запада, стигматизацијом режима и НАТО агресијом - грађанство је било подељено између подршке Милошевићу или гласати за промене. Од понуђених противкандидата Милошевићу, Коштуница је, према проценама опозиције и њихових западних инструктора, био најпогоднији за придобијање поверења гласачког тела. Статистички резултат избора скоро да је био на ивици проблематичности. Један број чланова Централне изборне комисије тврде да је Милошевић био у предности (наводи Арежине и других чланова Савезне изборне комисије). Симптоматично је читав политички сценарио за 5. октобар израђен по моделу „народног државног удара“ (паљење Скупштине, изборног материјала, заузимање телевизије, врбовање функционера јавне и државне безбедности, заузимање телевизијских станица, наоружавање, заузимање Народне банке, формирање кризних штабова, за смену руководства у предузећима и установама...).

У таквим околностима унутрашњег и спољног притиска у који се укључила и Русија, преко министра спољних послова Иванова, Милошевић се одлучио на демисију. Одржавши заветни говор у коме је указао на сценарио шта чека Србију, најављујући долазак доба плјачкашке приватизације, реколонизације земље и њене даље политичке фрагментације.

Нова влада, која је дошла, после кратког периода „двовлашћа“ и парламентарних избора, са премијером Зораном Ђинђићем, прихватила је програм радикалне неолибералне транзиције према диктату ММФ и Запада, утирући пут либерализацији и дерегулацији, масовној приватизацији, уз активну сарадњу са Хашким трибуналом, испоручивањем политичког и војног врха од Милошевића па надаље.

Оваквом кооперативношћу, Ђинђић је гајио илузију да ће придобити западне центре политичке моћи да пруже помоћ Србији у развоју и компромисном разрешавању Косовског питања. Нажалост, наде су биле кратког века, јер геостратешки интереси Запада нису прихватили компромис. Убиство премијера Ђинђића оставило је трагичну сенку у

памћењу. Остала је загонетка до данашњег дана да ли је то пројекат западног или хашког лобија.

Кратка влада Коштунице завршила се његовом демисијом. Он је схватио да Запад не одустаје од подршке самосталности и независности Косова. Прокламована мантра прво стандарди, па онда референдум, убрзо је замењена насилном сецесијом, самопроглашењем независности Косова 2008. које су најпре признали САД и Турска, а затим и главне чланице ЕУ и земље суседи Србији (изузев БиХ). Тиме је настављена политика деструкције њеног државног територијалног интегритета и суверенитета. Од тада су се у Србији мењале владе, а та политичка драма још увек траје.

III БИЛАНС РЕСТАУРАЦИЈЕ И УНУТРАШЊЕ КОЛОНИЗАЦИЈЕ ЗАВИСНОГ ДРУШТВА ПЕРИФЕРНОГ КАПИТАЛИЗМА У СРБИЈИ ИЛИ „ХРОНИКА ТРАНЗИЦИОНОГ ГРОБЉА“ (М. ОБРАДОВИЋ)

На деловање гвозденог закона олигархије у политичком животу својевремено је упозорио Роберт Михелс, док су о феномену издаје револуције и успону нове номенклатурне политичке класе у социјализму - као контракласе, писали Лав Троцки и Милован Ђилас. Они су у својим студијама указали на рађање номенклатурне, „црвене буржоазије“, која политичку моћ отуђује од радничке класе/света произвођача и грађана, те она постаје својеврсна судбина, док се у исто време „диктатура пролетеријата“ изрођава у диктатуру бирократије над пролетеријатом. И док се монопартијски политички систем вербално и идеолошки легитимише као самоуправни и народни, у пракси теку процеси да у систему расподеле друштвене моћи, контролу над вишком рада и стварни монопол преузима бирократско-политократски слој као колективни власник над средствима за производњу. Социолошка истраживања у нас 70-80-тих година прошлог века управо указује на ту тенденцију, на све већи расцеп између нормативног и стварног у друштву.

И пре него што су загрмели топови у братоубилачком грађанском рату 90-тих, на основу сукоба снага

полицентричног етатизма и геостратешке игре спољних фактора, пре свега западних, у Југославији - у друштвеној структури и друштвеним односима дошло је до радикалног померања класних снага у систему расподеле друштвене моћи на штету радника и самоуправљача. Реалну моћ је имала партијска и државна номенклатура - „дрвена буржоазија“/ номенклатурна буржоазија.

Ојачале снаге полицентричног етатизма, под видом реформе уставним амандманима отвориле су пут антиреволуцији, ерозији и разарању социјалистичког система од начина производње до социјалног, политичког и културног подсистема југословенског друштва.

Актери контрареволуције/антиреволуције - у специфичној „непринципијелној коалицији“ партијско-државне политбирокуратије и национал-шовиниста, разбиле су Југославију - огласивши је транзитном творевином, неприродном, незавршеном заједницом, и наметнутом конструкцијом великих сила после Великог рата.

Разуларене снаге полицентричног етатизма и националног партикуларизма добиле су своје идеолошке адвокате/трабанте који су почели фалсификовати историју и стварати нове националистичке митове и вође. Управо у тој маглуштини, када је дошло до имплозије социјализма на истоку, Југославија и Србија су се нашле на раскршћу: бранити интегритет целине земље или повлачење и предаја корак по корак. Бројне југословенске институције, које су природно биле национално мешовите по свом саставу, почеле су да еродирају, заказују и да се изнутра урушавају. У Југославији је настала туча као у „балканској крчми“, „ноћ дугих ножева“, распад у пламену и крви.

Социјалистички систем се дезинтегрисао и распадао изнутра и споља: дејством снага полицентричних партикуларизама, националшовинизама и геостратешким ударима/деловањем спољног фактора снага униполарног глобализма/новог светског поретка.

Раст и распад Југославије и социјалистичког система искоришћен је за успон нове класе, ратно-профитерске и транзиционе номенклатуре, нове компрадорске буржоазије, која ће уз асистенцију политичких елита - естаблишмента

засновати своју економску моћ и отпочети са пљачкашком приватизационом експанзијом.

У *Хроници транзиционог гробља* (2017), Марија Обрадовић показује како се ширио талас приватизације и ко су њени актери у Србији посебно после - 5. октобра 2000. године до данас. Ауторка посебно указује да су „рецензенти“ пројеката приватизације на тендерима који су били намештани, страни аутори, као и појаву отворене и прикривене асистенције/подржавања, од стране локалних или републичких функционера, при избору на тендерима. О транзицији у Србији најпознатије студије су написали од социолога Лазић, Антонић, Вратуша, Видојевић, Митровић, Стојиљковић, Шуваковић, од историчара М. Обрадовић, од економиста С. Комазец, Б. Драгаш, Д. Јованић, Н. Катић. У студији/*Хроници транзиционог гробља* (2017), Марије Обрадовић дата је сериозна критичка анализа процеса приватизације друштвеног капитала у Србији у ери транзиције, са посебним освртом на период 2000-2010 г. У књизи се упоредо прате институционалне - законске промене у регулацији приватизације, са анализом процеса приватизације по делатностима и предузећима, посебно великих система. Њена анализа указује и на социјалне актере, категорије, агенте приватизације појединих предузећа и њихове односе са политичком олигархијом. Тако ауторка показује успон ратно-профитерске буржоазије у ратним 90-тим годинама, а посебно везу транзиционе буржоазије и агената страног капитала од 2000. године до данас. Она указује на репродукцију нове предузетничке класе у нас, подвлачећи да у њој, нажалост има доста кримогених елемената, произишлих из ратно-профитерских редова и њихову клијентелистичку мрежу са паразитски корисним системским идиотима.

Од контролисане приватизације 90-тих, у периоду тзв. блокиране транзиције, после 2000. године отворено се прешло на неолибералну стратегију транзиције без социјалне одговорности, која је отворила пут радикалној приватизацији, либерализацији и дерегулацији - чиме су разбијени остаци социјалне државе, друштвене и јавне својине, што је довело до распада и разарања великих система у индустрији и

пољопривреди, до отворене рестаурације периферног „капитализма катастрофе“ (Н. Клајн). Деиндустријализација земље избацила је бројне вишкове радне снаге, довела до енормног пораста незапослености, прекобројних и маргинализованих. До ширења неконтролисаних облика експлоатације, прекаријата, раста друштвених и регионалних неједнакости у друштву.

У овом контексту у нас настаје успон *тајкунске компрадорске буржоазије*, која уз асистенцију политократске номенклатуре на процесима приватизације шири своју моћ, купујући по багателним ценама друштвено и народно богатство, ширећи своју моћ над ресурсима Србије и шире.

На овим процесима рестаурације капитализма у нас остварен је и процес унутрашње колонизације Србије. Наиме, тајкунске групе уз помоћ локалних лидера су се размахнуле широм земље, откупљујући и окупирајући бројне ресурсе: од воде, земљишта до шума и пашњака. Често у дослуху и помоћи и са централном власти/људима из различитих министарстава и служби - које пројектују инжењеринг - откупа поседа на линијама будуће градње аутопутева/саобраћајница, и др. облика изградње инфраструктуре.

Србија се нашла на двоструком удару - тзв. спољних инвеститора и унутрашњих компрадора. И једни и други данас имају монопол и експлоатишу њене ресурсе и радну снагу и приватизују њено богатство које одлази у руке мањине богатих странаца и домаћих новопечених капиталиста. На овом фону једне неолибералне- лумпенполитике развоја и пљачкашке приватизације, извршена је привредна девастација земље, деструкција социјалне државе и десувверенизација народа и државе. На таквој развалини од правне државе и разореног друштва, рађају се нови облици социјалне и политичке патологије који захватају бројне сфере друштва - од становништва и демографије, образовања, здравства, културе, до безбедности. Ниче деформисан облик друштвене структуре, са бројним неједнакостима - шире класно, етничка и политичка дистанца и расту бројне противуречности и сукоби. Србија постаје социјално и политички подељено друштво са изразитим регионалним проблемима а њена држава полуприватизована и окупирана. Она је у канџама

страних корпорација и домаће компрадорске буржоазије. О таквим државама, у литератури се пише као о нестабилним, које вапе за правном државом и стабилнократијом. Њој, међутим, треба најпре да промени своју стратегију развоја и управљања, да би отворила пут реконструкцији, конституисању и развоју институција модерног демократског друштва. Владајућа хибридна стратегија: неолиберална у економији и аутократска у политици води разарању привреде и друштва и блокирању развоја демократских процеса, тј. претварање политике у инструмент народа за народ, уместо што је судбина и бирократски оков над грађанима.

Аутентична социјалдемократска алтернатива друштвеног развоја може повратити достојанство грађанима да преузму контролу над друштвом и да управљају својом судбином и да је претварају у слободу: да људи, произвођачи и грађани буди креатори и ковачи своје будућности. Нажалост, владајуће структуре не нуде такав пројекат развоја и управљања. Оне би да и даље следе један хибридни модел: неолиберални у економији и политократски монопол у политици, уз ослонац на популистичку мантру и култ личности лидера владајуће партије. У оваквом контексту логично је што демократија не живи као реални процес активног учешћа грађана у јавном животу, већ се јавља као формална и плебисцитарна од избора до избора. Као што су, такође, на делу сужени простори за развој правне државе и поделе власти и независних медија. Уместо истинског парламентаризма, на делу је фасадни са доминацијом једне партије и симулацијом вишепартијске дебате. Ове болести нашег парламентаризма морају се превазићи ако се жели вратити Скупштини достојанство највишег политичког дома у служби народа за народ. У супротном, симулације, ма колико биле драматуршки и реторички успешно грађене, постаће стерилне и не само што ће блокирати рад законодавне власти већ ће временом урушити углед и саме скупштинске већине.

Стога је време за критичко преиспитивање функционисања не само модела развоја већ и управљања/ политичког система у Србији, како би се његовом демократизацијом и децентрализацијом учинио ефикаснијим, у суштинском, а не манифестном смислу. Како

би политички плурализам био у функцији трагања и борбе да се, кроз дијалог позиције и опозиције дође до најбољих решења, закона и пројеката за садашњи и будући развој друштва Србије. У супротном, овакав политички систем ће постати фактор блокаде за актере друштвено-економског и културног развоја земље, за њену истинску модернизацију, демократизацију, хуманизацију друштва и еманципацију човека. Стога је боље на време реформисати систем него ли да генерирањем десфункција и акумулацијом противуречности кроз ескалацију сукоба, он буде рушен ванинституционалним акцијама.

Народна политичка мудрост у нас вели: „Боље спречити, него лечити!“ и „Ничија није горела до зоре!“, док је велики *Његош* поручивао на историјском решету времена „покољења дјела суде, што је чије дају свјема!“

УМЕСТО ЗАКЉУЧКА

Нажалост, и после 30 година од имплозије социјализма и објаве пројекта транзиције, Србија се још увек налази не само на судбински геополитичком, већ и развојно-цивилизацијском раскршћу.

Пред њом је потреба за суочавањем са бројним унутрашњим и спољним изазовима: од стратегије развоја и модела управљања, преко решавања статуса КиМ, до очувања неутралне/аутономне спољне политике у врло неповољним околностима (окружена НАТО сателитима и експлозије и експанзије нових жаришта), демографске обнове нације; регионалног развоја и изградње правне и социјалне државе, политичке и социјалне демократије, научно-технолошког напретка, кадровске обнове свих институција новим актерима - *когнитаријата*, елитом знања („крилатих памећу“) истинским отварањем према науци, знању, иновацијама, модернизаторима, борцима за демократски преображај Србије, чиме би се зауставио бег/ „одлив мозгова“, а ови дугорочни потенцијали ума - интегрисали у иновативно-развојне процесе препорода Србије.

Време је да се схвати да вишепартијски плурализам и бављење политиком нису сами себи циљ, а најмање да се очува

привилегован положај политократске класе у друштву, већ да се кроз делотворни дијалог и борбу аргумената друштвених актера дође до најбољих решења за развој друштва.

Нажалост, данас су политичку арену испуниле лармације разних врста, лукративни типови и ликови из макијавелистичког патолошког света политике: „лисица“, „вукова“, „пудлица“, „подгузних мушица“, превејаних демагога и матрапаза и прелетачевића сваке врсте. Сви би да се додворе владајућој странци и Вођи... Политика је поново постала „занат“, посестрима најстаријем занату... Одвојила се од народа и грађана и отуђила од друштва. Она је изнова постала судбина над човеком.

Реализацијом неолибералног модела транзиције без социјалне одговорности Србија је гурнута у зону земаља периферног капитализма. Као таква, она је постала нова зона корпоративне експлоатације јевтине радне снаге и сировина од стране страних фирми, које под повољним концесијама режим привлачи и плаћајући инвеститорима 9-11 000 евра по запосленом. Тако се у нас повампирује улога државе као колективног власника, и сводника - који унајмљује за интересе капитала нашу радну снагу и дозвољава њену енормну неконтролисану експлоатацију. После дивље пљачкашке приватизације од 2000-2010., ова, нова фаза, ткз. *инвеститорског капитализма* и нове унутрашње колонизације Србије, тек треба да буде истражена и демистификована од стране економиста и социолога. За сада је извесно да се у Србији пројекат либералне модернизације од 2000. године изродио у праксу зависне модернизације/контрамодернизације, као и да је својим учинцима разорио привреду и социјалну државу, довео до деиндустријализације, раста неједнакости и експлоатације, прекаријата, обнове социјалног питања. Овакви процеси заштрили су класну поларизацију у друштву на: мањину - компрадорску и транзиционо-номенклатурну буржоазију и већину - маргинализовано радништво и средњи слојеви. Овај, све очигледнији расцеп у друштвеној структури политичком реториком и медијским манипулацијама, у кључу Ги Деборовог „друштва спектакла“, жели се замаглити и прикрити. Тиме се само одлажу и кумулирају проблеми,

али не разрешавају. Ко данас сеје ветар, како каже наш народ, сутра жање буру!

Без обзира на глорификацију 5. октобарских догађаја од његових извођача радова и идеолошких трабаната, већ данас је јасно да се историја не може фалсификовати. Она остаје отворена и за нова читања и интерпретације. Нажалост, у пракси, пројекат модернизације Србије и либерално-демократске револуције извргао се у остварење зависне модернизације и колонијалне демократије, у пут ка друштву периферног капитализма, у коме влада компрадорска буржоазија у коалицији са снагама страног капитала и политократском олигархијом стабилкрата, који су постали пословни одбор настајуће експлоататорске класе у нас.

Црвена линија дистинкције између модернизације и антимодернизације, револуције и антиреволуције је: да ли друштвене промене, које у пракси историцитета својим деловањем производе друштвени актери, шире простор за ослобађање и успон нових производних снага, одрживи развој, хуманизацију друштва, узлазну социјалну мобилност већине становника или привилеговану мањину експлоататора и нове облике поробљавања и експлоатације. На основу тих одредница и индикатора хуманог и еколошки одрживог развоја и цивилизацијског напретка меримо, валоризујемо/процењујемо социолошку суштину друштвених промена, а не на основу демагошке политичке реторике и егзалтираних фраза њихових идеолога.

Маркс није био алхемичар, утописта и пророк, већ научник. Његов главни научни допринос није садржан у *Манифесту КП*, већ у *Капиталу*, у коме је изложена не само радикална критика политичке економије капитализма, у лику фетишизма профита и отуђеног рада, већ и представљена његова нова парадигма о социјалној револуцији, као радикалној друштвеној промени ослобођења рада и човека. Пројекат будућег развоја друштва *Маркс* није есхатолошки, социјал-утопистички постулирао као метафизички идеал, већ као резултат историјског развоја начина производње и реално могућег разрешења противуречности између друштвеног карактера начина производње и приватног монополског присвајања. У вези с тим, *Маркс* пише: „Комунизам не

одузима никоме моћ да присваја себи друштвене производе, он само одузима моћ да се тим присвајањем подјарми туђи рад.“ И ту је управо најбитнија разлика између личног рада и најамног рада, којим се остварује експлоатација туђег рада и на основу монопола над средствима за производњу (без обзира ко је власник: приватни послодавац, капиталиста, држава или модерни корпоративни инвеститор у лику ТНЦ) отуђује вишак вредности од произвођача и гради/граби профит и остварује експанзија апсолутне моћи глобалног капитала корпоративних неоимперијалиста у савремености. Наравно, тајна ове нове гусарско-пљачкашке Одисеје се мистификује и прикрива језиком политичке коректности, како од стране домаћих компрадора, националне транзиционе номенклатуре, тако и нових идеолошких свештеника, представника системске интелигенције, као и колонијалне науке и медијских манипулатора.

У савремености, неолибералног капитализма, на делу су процеси преображаја геополитике у геоекономију, тј. неоимперијалну геополитику ресурса. Ови процеси данас доводе до нове реколонизације света. После земаља трећег света, данас су на удару постсоцијалистичка друштва периферног капитализма, у којима се спроводи програм зависне модернизације и неоконзервативне рестаурације. Нажалост, у коло „извођача туђих радова“ на домаћем терену, заједно данас учествују представници делова транзиционе номенклатуре, компрадорске буржоазије, неоколонијалне науке и медијске манипулације. О траговима њиховог мешетарења и бешчашћа у лику мисије јунака нашег доба криминалне антиреволуције, већ се пишу прве социолошке студије (о „хроници транзиционог гробља“, „корпоративном империјализму“, „зависном друштву и поробљеној држави“) и стварају књижевна дела и филмске саге. Ти белези биће својеврсна грађа и прилози историји о нашој туробној транзиционој савремености, њеним актерима и социјалном регресу.

Време је за ново критичко преиспитивање, како стратегије развоја тако и модела управљања у нас. Уверен сам да ће нова генерација истраживача (историчара, економиста, социолога и политиколога), резултатима својих

научних истраживања, укључити у потрази за истином не само о томе шта нам се то збило у најновијој историји, већ и *куда и како даље* - у осмишљавању пројекта алтернативне будућности и препознавању нових актера њеног освајања. Притом желим подсетити на поруку *Имануела Волерстина* - да се истраживање истине у науци никад не сме раздвајати од трагања за путевима Доброте/Правде и Слободе.

РЕФЕРЕНЦЕ

- Видојевић, Зоран, *Транзиција, рестаурација и неототалитаризам*, Институт друштвених наука, Београд 1997.
- Антонић, Слободан, *Лоша бесконачност. Прилози социологији српског друштва*, Службени гласник, Београд 2012.
- Голубовић, Загорка, *Изазови демократије у савременом друштву*, Центар за културу, Пожаревац, 2003.
- Вратуша, Вера, *Транзиција - одакле и куда*, Чигоја штампа, Београд 2012.
- Катић, Небојша, *Сурови нови свет*, Катена мунди, Београд 2018.
- Комазец, Слободан, *Слом долази - у вртлогу финансијске и економске кризе*, Београд 2012.
- Марковић, Михаило, *Слобода и пракса*, Завод за уџбенике, Београд 1997.
- Митровић, Љубиша, *Транзиција у периферни капитализам*, Институт за политичке студије, Београд 2009.
- Митровић, Љубиша, *Ураљама транзиције. Између суноврата и алтернативе*, Прометеј, Нови Сад 2017.
- Обрадовић, Марија, *Хроника транзиционог гробља - приватизација друштвеног капитала у Србији 1989-2012*, Нова српска политичка мисао, Београд 2017.
- Шуваковић, Урош, *Транзиција: прилог социолошком проучавању*, Филозофски факултет у Приштини, са привременим седиштем у Косовској Митровици, Косовска Митровица 2015.

Ljubisa Mitrovic

**BETWEEN THE LIBERAL-DEMOCRATIC
REVOLUTION AND THE NEOCONSERVATIVE
RESTORATION**

Sociological and geopolitical marginalia on the 5th October

**SERBIA WEDGED BETWEEN DEPENDANT
MODERNISATION AND THE RESTORATION OF
PERIPHERAL CAPITALISM**

Resume

It is now time for science to critically valorize the causes, character and consequences of the changes brought about by the events of the 5th October Overthrow from historical distance of twenty years. The shrewdness of the historical mind, located on the crossroads on the world, commonly plays with the destinies of nations, social classes and movements. Such was also the case of the 5th October Overthrow and the role of social actors in it. In accordance with the idea that history appears twice, first time as tragedy, second as farce, it is not by chance that there exist ambivalent and controversial assessments regarding the causes and the performance/results of this event and the social actors who took part in it. These range from: the assessment that the events were caused by an uprising of the people and a liberal-democratic revolution, to the event being a kind of coup d'état, an antirevolution, which paved the way for the restoration of capitalism and the desovereignization of the country and its transformation into a protectorate. This paper demystifies the 5th October Overthrow as a symbol of change through an analysis of the socio-historical and geopolitical context of the event's causes and effects, the behavior of its political actors, their rise and fall on the political scene. Analysis has shown that a significant number of actors participating in these events were not aware of their social role, and that, therefore, they took part in the historical commotion led by a "false consciousness" of the masses – staring at the shadows of apparitions and not at the sun of truth. That is why today there exists among the "contractors" grief/lamentation over the 6th of October, while the nation/citizens

harbor a feeling of betrayal/being cheated out of their expectations and hopes. The author ends this paper with a closing speech on the need for a reevaluation of the causes and ranges of the changes brought about by the 5th October Overthrow as well as the need for an alternative development project of the Serbian society.

Keywords: the 5th October Overthrow, the revolt of the masses, revolution/antirevolution, restoration, peripheral capitalism, alternative.

---

* Овај рад је примљен 22. фебруара 2021. године, а прихваћен на састанку Редакције 20. марта 2021. године.

Владимир Вулетих*

Филозофски факултет Београд

МИТОЛОГИЗАЦИЈА 5. ОКТОБРА

Сажетак

У тексту се анализира јавно обележавање двадесетогодишњице 5. октобра. Након вишегодишњег опадања интересовања за овај догађај, ова годишњица је показала неубичајено велико интересовање које се огледало у мноштву телевизијских емисија и стручних конференција и скупова на којима су евоциране успомене и анализирани различити аспекти овог догађаја. Посматрајући и анализирајући садржај ових догађаја испитивали смо тезу да су они искоришћени за митологизацију тог догађаја. У раду су испитивани функција, структура и питање носилаца мита о 5. октобру.

Кључне речи: мит, 5. октобар, револуција, Косовски мит.

Двадесетогодишњица ”5. октобра” био је повод да се, као и сваке године, оживи сећање на велике уличне демонстрације након којих је Слободан Милошевић поднео оставку на место председника Савезне Републике Југославије и тиме отворио простор за смену власти не само на савезном већ и на републичком нивоу, чиме је симболично (испоставиће се и једино симболично) завршена једна ера у историји Србије. Протоком времена, обележавању тог датума придавало се све мање пажње, а већ након пете годишњице стекао се утисак да се о 5. октобру нема више шта рећи, односно да је сваки разговор о тој теми само јалово подсећање на високо подигнута и потом неиспуњена очекивања. Осврћући се на претходних

---

* vlada.vuletic@gmail.com

двадесет година различити аутори мање-више слично виде промене у односу јавности према 5. октобру. Тако, на основу анализе текстова које су 5. и 6. октобра објављивала два дневна листа током претходних двадесет година, Спасојевић и Лончар препознају три дискурса о 5. октобру: дискурс изневерених очекивања (са мноштвом подваријанти); дискурс недовршене револуције; и дискурс заборав и повратака деведесетих (Станојевић и Лончар, 2020). У основи, ова анализа релативно прецизно описује главне погледе и теме око којих су се вртеле дебате о 5. октобру. Међутим, поменути оквир анализе одвео је ауторе до погрешног закључка да је двадесетогодишњица прошла незапажено у сенци формирања владе, што је у ”потпуности потиснуло обележавање двадесете годишњице промена” (Спасојевић и Лончар, 2020:108). Управо супротно, двадесетогодишњица 5. октобра је обележена много упадљивије него било која од претходних годишњица. Поменимо само документарни ТВ филм произведен управо за ту прилику који је емитованом на првом програму јавног медијског сервиса у ударном термину¹. Осим тога, и друге телевизије са националном фреквенцијом имале су прилоге о овој годишњици, а Хепи ТВ је своју најгледанију вечерњу дебатну емисију Тирилица посветила тој теми. Телевизија Н1 је емитовала специјалну целовечерњу емисију под сугестивним називом *Омета победа*. Најзад, као ретко до сада организоване су три, медијски пропраћене трибине и конференције на којима се дебатовало поводом двадесетогодишњице 5 октобра². Бројност ових догађаја и покушај да се поново пробуди интересовање за овај датум, што је очигледан контраст у односу на претходне године, били су повод за овај текст, а летимичан поглед на њихов садржај пробудио је идеју о митологизацији 5. октобра која ће бити развијена у овом тексту.

---

1 Списак извора дат је на крају текста.

2 Трибина *5. октобар - 20 година касније* одржана 5. октобра 2020- у Нишу; Трибина у организацији ФЕС *5. октобар 20 година после*, одржана 5. октобра 2020. у Дорћол плацу; и конференција *20. година 5. октобра* одржана 5. октобра на ФПН у Београду под покровитељством фондације Ханс Зајдел.

ПОЛИТИЧКИ МИТ - ОСНОВНЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ

Има ли наратив о 5. октобру снагу да постане мит? Пре него што одговоримо на ово питање потребно је дати неколико општих напомена о самом појму и карактеристикама политичког мита. Конвенционално одређење каже да је мит предање о јунацима и њиховим натприродним делима које има снагу да пробуди снажна колективна осећања. У негативној конотацији, мит је преувеличана приповест о неком догађају или личности(ма) које нема утемељење у реалном животу.

Било како било, сваки мит има своју структуру и поруку која, ако је снажна, може да подстакне веровање. Мада говори о прошлости, значење мита је универзално и односи се подједнако на прошлост, садашњост и будућност. Митови тако постају завештање будућим генерацијама. Политички митови, како каже Милан Матић, теже да се успоставе као основа вредновања и уверења људи о њиховом друштвеном поретку и политичким односима у њему, односно као важеће представе о држави, политичком ауторитету, вођству, хијерархији, моћи и владању, поштовању поретка, једнакости или неједнакости и слично, било да се ови оправдавају или оспоравају (Матић 1984:101, према Стојадиновић и Гордић, 2016). Ма колико био ирационалан политички мит увек представља основу за подупирање рационалних политичких активности. За нашу тему важно је истаћи да ”Митска прича сама по себи постаје документ и средство да се помоћу реконструкције прошлих збивања прихвате сугестије о неминовном расплету садашњих и будућих проблема и догађаја који су у току, односно који се очекују (Матић, 1984:111). У том смислу, никада није довољно нагласити да политички митови немају самосталну унутрашњу снагу нити смисао ван датог политичког контекста. Матић указује да митови настају у кризним временима као наговештаји и тежње за променама у друштвеним односима.³

3 ”Времена политичких митова по правилу, одговарају припремним стањима друштвених промена: то су стања у којима човек или још увек себе није нашао, или је себе већ изгубио. У политичким митовима обнављају се древне колективне наде и вера човечанства у правичну, стабилну и солидарну људску заједницу, због чега се на великим историјским прекретницама и јављају ми-

У политичким митовима дају се тумачења прошлости и пројекције будућности ”са намером да се пружи аргументација и образложе за садашње околности, да би се покренула осећања и мотивације колективних акција (Матић, 1984:104-105).

Поједини аутори сматрају да политички митови нису самоникли и да не представљају спонтани одговор групе на друштвену ситуацију, ”већ да су искључиво вештачки производ појединаца (или уских друштвених група). Тако Е. Касирер пише да су политички митови „вештачки производи које су створили веома веште и лукаве занатлије“. По њему, модерни политички мит је „начињен по плану” (према Рашић, 2000:276).

Међутим, колико год мајсторски развијена, не постаје свака политичка идеја мит. Мит постају само оне идеје које бивају масовно прихваћене и које постану ”битан елеменат свести великог броја људи те стога представља значајан детерминишући фактор њиховог политичког понашања” (Рашић, 2000:278). Тек у том случају они могу постати агенс политичких промена или пак фактор стабилизације датих друштвених односа.

Неколико догађаја у новијој политичкој историји Србије стекло је статус мита. Оставимо ли по страни два светска рата, који су по себи митолошко плодно тло, као митски датуми могу се издвојити: 27. март 1941, одговор на резолуцију Информбироа 1948. и студентске демонстрације 1968. Ови догађаји још увек постоје у живом сећању, али на њихову митологизацију као и демитологизацију утицале се политичке прилике и значајан рад група које су градиле и разграђивале те митове. Већ након смрти Јосипа Броза Тита, мит о 1948. почео је да се поткопава сведочењима голооточана, а кључну улогу у том смислу имала је литература, у почетку посебно романи Антонија Исаковића и Драгослава Михаиловића, као и филмови попут Кустуричиног ”*Отац на службеном путу*”.

Мит о протестима 1968 створен је у окриљу ”беби-бум” генерације. Рођени и васпитавани у једном времену и духу, припадници те генерације суочили су се са потпуно

ленаристички митови, односно митови хиљадугодишњег царства (од Римског царства до Хитлеровог Трећег Рајха, итд.)” (Матић, 1984:132/3)

новим потрошачким друштвом које се рађало пред њиховим очима. Тај прелаз из индустријског у потрошачко друштво, као и пораст друштвених неједнакости без којих је оно незамисливо, оставио је мноштво последица које су у свести те генерације изазвале револт. Тај контраст произвео је идеје које су непоновљиве и тешко схватљиве за друге генерације. Он никада није демитологизован, мада је било покушаја да се различитим читањем тих догађаја извитопери значење које је имао за ту генерацију. Ма колико био снажан, он је, као и мит о Че Гевари, поражен од културе против које је устао. За њега би се могло рећи да је први комерецијализовани мит који је остао више носталгични симбол него мит који има снагу да усмерава друштвене токове и промене које су уследиле наредних деценија.

Једино је, мада у модификованој форми, деколонизованој од утицаја КПЈ/СКЈ, опстао мит о отпору пакту са Хитлеровом Немачком јер се он добро уклопио у овдашњу ослободилачку политичку културу. Могуће је да би у другим геополитичким околностима опстао и мит о сукобу са Информбироом, али је улога Русије у савременим политичким збивањима на овом простору, посебно у очувању резолуције УН 1244 којом се, макар и формално, штити територијални интегритет Србије учинила да се на однос према Русији гледа сасвим другачији начин⁴.

Сваки мит надовезује се и баштини елементе претходних митова који су се укоренили у колективној свести. Ако не најстарији, несумњиво најзначајнији мит на овим просторима, који и данас у значајној мери одређује политичко понашање је Косовски мит. Његове елементе, мање или више истакнуте и на различите начине укомпоноване, лако је пронаћи у сваком од поменутих митова независно од њихове идеолошко-политичке конотације. Могло би се рећи да што је структура појединог мита сличнија Косовском миту то је и шанса да он буде политички употребљив тим већа.

---

4 Шире о митовима социјализма видети у Деспотовић и други, Митови епохе социјализма, https://www.chdr-ns.com/pdf/knjiga_mitovi_epohe_socijalizma.pdf

ИМА ЛИ 5. ОКТОБАР СНАГУ ДА ПОСТАНЕ ПОЛИТИЧКИ МИТ?

Да бисмо одговорили на питање из поднаслова морамо се запитати шта би данас уопште била функција стварања мита о 5. октобру. Морамо, такође, одговорити на питање каква је структура тог мита и које елементе он садржи, а који му недостају да би постао снажан мит који би одговорио својој функцији. Морамо најзад препознати ко су носиоци тог мита. За одговор на ова питања послужиће нам анализа неколико извора. Документарни филм *Дан једне наде*; ТВ дебата посвећена 5. октобру у оквиру емисије *Ђурилица* на ТВ Хепи; специјална емисија *Отета победа* емитована на телевизији Н1 и зборник *20. година 5. октобра* у коме су објављени радови настали на основу излагања на конференцији одржаној на ФПН у Београду коју су организовали ФПН и фондација Ханс Зајдел.

Већина политичких мислилаца ће се сложити да политички мит, генерално, има три функције које су заједничке за било који политички поредак. То су обликовање смисла, интеграција и легитимација⁵. Ни једна политичка заједница не може да се изгради само на рационалним основама. Свакој је потребан одређени мит који ће помоћи испуњењу наведених функција. Али шта конкретни политички мит значи може се, како тврди Ципек, установити тек када се види на какво политичко деловање подстиче и ко се њиме и у које сврхе служи. У том смислу, митови су важно оружје симболичке политичке борбе. При том је потпуно неважно да ли политички мити има функцију рушења или очувања поретка (Ципек, 2012).

Управо на тај начин овде схватамо и покушај да се изгради мит о 5. октобру. Анализа већине текстова у

---

5 Политички мит је много ужи и ове три функције се углавном односе на социјалне функције мита. Може се говорити о много ширем дијапазону функција које митови имају међу којима је социјална само једна од њих. Поједини аутори наводе четири основне функције мита: 1) метафизичка или мистичка (усклађује човјекове свијести са условима живота); 2) космолошка (обликује погледе на свијет); 3) социолошка (очување друштвеног поретка); 4) психолошка функција (успостављање душевног мира унутар човјека) (Вукомановић, 2002); На другим местима је та класификација много разубјенија (Башчаревић, 2018).

поменутом зборнику показује да они, без обзира шта им је тема и на који начин тумаче домете 5. октобра, имају функцију да га поставе као утемељивачки мит који служи као инспирација за успостављање либерално-демократског поретка. Пети октобар у већини текстова представља, с једне стране, прекретницу, а са друге стране, инспирацију која је тим снажнија што је идеал мање остварен.

Већ у уводнику, у првој реченици, уредник зборника истиче тај утемељивачки значај 5. октобра за који каже да представља "неку врсту прекретнице на основу којих се деле епохе"⁶ (Орловић, 7), али додаје да се "двадесет година касније намећу слична питања и сличне дилеме" (Орловић, 7).

За мит наравно није битно да буде логички утемељен нити искуствено подржан, довољно је да буде реторички убедљив. У том смислу деоба на епохе - једну нежељену а живљену, а другу прижељкивану која се описује у свом идеалном облику, делује прихватљиво и неупитно.

Управо ту активистичку ноту препознајемо у већини текстова. Она је негде тек назначена а негде развијена до конкретних упутстава. Овај аспект је посебно истакнут у тексту који се бави анализом улоге покрета Отпор у петооктобарским променама и могућностима да неки ови друштвени покрет одигра сличну улогу у промени садашњег режима. Тако аутори овог текста закључују да им је циљ био да покажу "да је за успешност антиауторитарне мобилизације потребно постојање делегитимизованог режима, са урушеном спољном подршком, те постојање снажније економске кризе, која пре свега, погађа средње слојеве становништва. Овакав контекст, уколико је праћен снажењем протесног потенцијала грађана, представља плодно тло за јављање нових покрета који могу да буду прелома снага у рушењу ауторитарног поретка. (Пудар и Делибашић, 2020:85)

Интересантно је да поједини аутори ламентирају над недостатком дискурса који би одговарали либерално-демократском миту. У том смислу посебно се апострофира дискурс грађанског активизма за који се верује да би могао

---

6 Идеја о 5. октобру као "дану прелома", "политичкој револуцији" присутна је и код Павловића и Кишјухаса и у основи има исту функцију да 5 октобар прикаже као утемељење новог демократског поретка.

да буде значајан за данашњу ситуацију која ”неумољиво подсећа на период деведесетих година”. Управо та чињеница по њиховом мишљењу ”реактуализује симболе и расправе” о петом октобру (Спасојевић и Лончар, 2020:108).

У тексту Деспота Ковачевића (Ковачевић, 2020) анализира се развој популизма у Србији у последњој деценији од доласка СНС на власт. Иначе, популизам је последњих година постао популаран концепт за објашњење глобалног слабљења либералне демократије. Тај појам који је истовремено и пре свега постао политичка етикета, неретко служи као некритичко оправдање за неиспуњена обећања либералних демократа и начин да либерална демократија сачува легитимитет, а да се истовремено, одговорност за нагомилане друштвене проблеме пребаци на противнике либералне демократије. Интересантно је што би према критеријумима којима се дефинише популизам⁷ било која политичка позиција у данашње време, па и сама либерално демократска на начин на који је практикују њени протагонисти, могле да буде означена као популизам.

И у осталим текстовима указује се више на осујећеност појединих аспеката неоствареног либерално-демократског идеала који се чинио достижним и остваривим 5. октобра али који је сада поново угрожен. То се односи како на позицију цивилног друштва (Клеут, 2020), тако и на позицију служби безбедности (Ејдус, 2020), или на укупну позицију државе (Павловић, 2020).

Заправо ни један аспект друштвеног живота, о коме је у овом зборнику било речи, није анализиран у контексту конкретних историјских, структурних, међународних и регионалних околности. Уместо тога, безмало сви аутори су пратили идеолошку матрицу у којој је време пре 5. октобра представљено као ”пакао” (у коме је Србија водила 4 рата), а време после 5. октобра као ”откривени рај” који

---

7 Таргат истиче да се популистички покрети, партије и појединци одликују следећим карактеристикама:

- а) непријатељски однос према репрезентативној демократији;
- б) концепт служења ”отаџбини” и ”народу”;
- ц) недостатак основних вредности и принципа и камелеонски карактер;
- д) ширење атмосфере екстремне кризе;
- е) важна улога харизматског лидера (Према Ковачевић, 2020)

је истина брзо изгубљен, а Србија се 2012. године вратила у преддемократско стање. Читав зборник је, заправо, покушај да се без контекстуалне анализе, са изузетком пар текстова, одговори на питање - како успоставити либерално-демократски поредак. Пети октобар је послужио само као инспирација.

Само у два текста, изашло се из овог клишеа (Антонић, 2020, Ђурковић, 2020). Управо одступање од поменуте матрице које је видљиво у овим текстовима посредно сведочи о разлици између текстова који имају аналитичку и оних који имају митотворачку функцију која се огледа у залагању за либерално-демократску револуцију која би избегла грешке које су направљене пре двадесет година.

СТРУКТУРА МИТА О 5. ОКТОБРУ

Када говоримо о структури мита прво чега се сетимо су Клод Леви Стросова истраживања структуре античких митова (Лич, 1982). Међутим, далеко од помисли да би у структури савремених политичких митова могли да пронађемо дубље скривене поруке. Напротив, савремени политички митови једва да су нешто више од огољене политичке пропаганде. Ипак, то - "једва нешто више" - јесте у фокусу нашег истраживања. Да би политички мит испунио своју сврху он мора вешто да комуницира са онима којима се обраћа, а то се, како каже Ципек, може постићи "ако се уклопи у неку заједницу сећања" (Ципек, 2012:14). Као што истиче Дејана Мијић "Не треба заборавити да је митска структура мишљења традицијом одређена и чврсто укорјењена у подсвесно. Када се из изворних митова преузму одређени симболи и обрасци и реструктурирају у савремену реалност, настају савремени митови који, управо зато што "васкрсавају" најосетљивије стереотипе и погађају најболније тачке заједничког колективног памћења, могу постати моћна политичка оружја" (Милијић-Субић, 2009).

Овде на ствари ништа не мења на који начин се ствараоци мита односе према актуелним политичким питањима. У том смислу сасвим је на месту запажање према коме: "Политички мит као савремена творевина подједнако је актуелан у

тоталитарним покретима, као и у онима који претендују на демократичност” (Милијић-Субић, 2009).

Зато, када говоримо о структури савременог политичког мита у Србији, полазимо од претпоставке да мит који може добро да комуницира са јавношћу мора да садржи елементе који се могу препознати у Косовском миту као својеврсном архетипу.

Наравно, то не значи да на било који начин желимо, нити је то могуће, да Косовски мит сведемо на његову политичку димензију. Вредно је упозорење Милене Пешић која је указала на различите покушаје да се Косовски мит, који представља сложену духовну целину ”која одражава разне ступњеве српске колективне свести, као и различите нивое духовног памћења” сведе на његову политичку димензију (Пешић, 2018).

Но, управо отвореност структуре Косовског мита која утиче на његову виталност доприноси и могућности да се различити савремени политички митови релативно лако повезују са његовим различитим елементима⁸.

Као најважнији елементи Косовског мита могу се препознати сам Косовски бој, неравноправан однос снага⁹, погибија кнеза Лазара, неслога српских велможа, свето жртвовање Милоша Обилића, пораз и губитак слободе и државе, издаја Вука Бранковића итд. Сви ови елементи епске структуре, који су се преносили усменим предањем надовезивали су се на језгро историјских чињеница, а око њих је, како каже Пешић, формирана митска структура. За нашу тему посебно је важно запажање да ”Метафизичко-хришћански сегмент косовског мита заснован је на „тензији између земаљског и небеског, човечанског и божанског, пролазног и вечног“ чиме се искупљује грех неслоге. Тиме и војни пораз и његова главна последица – западање у турско ропство добијају исто значење прочишћења кроз страдање” (Пешић, 2018).

---

8 „Разнородност слојева и извора“ косовског културолошког мита разлог је због које се синкретизам сматра његовом основном структурном одликом (Пешић, 2018:32).

9 Разговор Косанчић Ивана и Милоша Обилића у песми Косанчић Иван уходи Турке, где Иван између осталог каже: Све ми да се у со претметнемо, не би Турком ручак осолити...

На сличан начин могло би се рећи да се око 5. октобра као историјске чињенице плете митска структура која, што време више одмиче, све мање подсећа на саме догађаје који су обележили тај дан.

Ако се фокусирамо на три медијски најважнија извора којим је обележена двадесетогодишњица - филм *Дан наде, специјална емисија Отета победа*¹⁰ и дебата у *Ђурилици* видећемо на који начин елементи присутни у Косовском миту могу да се препознају у приповести о 5. октобру.

У емисији *Отета победа*, видео материјал на коме се виде демонстранти који се туку са полицијом у покушају да пробију кордон на Ибарској магистралу праћен је коментарима тадашњег подпредседника ДС Зорана Живковића и функционера Демохришћанске странке Милана Ст. Протића. У њиховим изјавама, осим сентименталног осврта, посебно се издваја став да је 5. октобар "најважнији дан у модерној српској историји од Карађорђа до данашњих дана" (Живковић)¹¹. Овако некритичан став према модерној српској историји, код некога за кога се претпоставља да би морао да познаје ту област, не може се тумачити на другачији начин него митотворачким мотивима.

У први план учесници емисије истичу стереотипе да је реч о борби за поштење и правду као и за будућност деце. С друге стране, Милошевић као главни противник, повезује се са крађом и описује се као "зло". Управо представа о 5. октобру као дану борбе између добра и зла, што је незаобилазан мотив свих митова, представља и један од кључних елемената тог наратива (Живковић, Кесић, Миливојевић итд.).

Интересантно је да се улоге Коштунице и Ђинђића, такође, виде у митотворачком обрасцу. Протић Коштуницу види као победника, а Ђинђића као мученика. Дуализам између ове двојице лидера, који се у различитих сведочењима

10 5. октобар - две деценије, Отета победа, Н1, 5.10.2020.

11 Готово идентичну оцену у истој емисији даје и Филип Швам. Тешко се отети утиску да овде није реч само о пукој неинформисаности и необјективности. Ако се имају у виду: Други српски устанак, Берлински конгрес и стварање модерне српске државе, одлазак Турске војске из Србије, настанак и нестанак Југославије, два светска рата, социјалистичка револуција и безброј других догађаја који и епохално и емотивно вишеструко надилазе 5. октобар, онда је јасно да се иза тако неутемељених изјава крије пре свега митотворачка намера.

разрешава у зависности одличних и идеолошких преференција овде је разрешен на начин који није реткост у нововековним митским творевинама - ”увођењем двојних јунака - светог и световног - при чему је народна традиција била јача од црквене, те је и свети ратник пасао мач и учествовао у бојевима. Народни (световни) митски јунак је , ипак, био подређен светом ратнику, јер је на потоњем лежао избор и одлука (Артур - Ланселот, Лазар - М. Обилић). (Милијић-Субић, 2009) Ми бисмо овде додали Коштуница - Ђинђић.

Мученички ореол Ђинђићу, је несумњиво дала његова смрт, али ту се не завршава сличност која се може повезати са ликом Обилића. И он, наиме, служећи се лукавством обезглављује Милошевића, најпре тако што успева да се, вече пре одлучујуће ”битке”, увуче у табор непријатеља и са командантом јединице за специјалне операције склопи договор о ненападању, што је равно обезглављивању најубојитијих снага противника. Поред тога, у свим приповестима се истиче његова централна улога у изручењу Милошевића Хагу, што је еквивалентно убиству Мурата у Косовској бици. Најзад, Жарко Кораћ истиче да је Ђинђић убијен ”због демократије”, дакле због вишег идеала попут Обилића који се жртвовао да би сачувао оклеветану част. Наравно, временске и просторне координате су сасвим небитне у митотворачкој нарави те у том смислу није ни потребно трагати за логичким и чињеничним следом догађаја.

У нарави осталих учесника ових емисија, често се помиње састанак 10. јануара 2000. на коме је формиран ДОС. На тој својеврсној ”кнежевој вечери” централну улогу има Вук Драшковић, који попут свог имењака из средњег века представља - у том тренутку најмоћнијег великаша, односно лидера који има највећу подршку опозиционо расположених грађана. Његов изостанак са демонстрација 5. октобра еквивалентан је недоласку Вука Бранковића на Бој на Косову. Кнежева клетва „Ко не дође на бој на Косово —од руке му ништа не родило: ни у пољу бјелица пшеница, ни у брду винова лозица!” може се повезати са политичком судбином Вука Драшковића чија политичка каријера након 5. октобра убрзано иде силазном путањом. Па, ипак, мотив издаје се не ограничава на личност и улогу Вука Драшковића. Он је

присутан и везује се и за остале учеснике 5. октобра, а често за самог Коштуницу чије понашање одмах након 5. октобра отвара сумњу да је издао идеале и направио компромис са Милошевићем. У сваком случају, мање је важно за кога се издаја везује, од саме чињенице да се слом 5. октобра у данашњим сећањима повезује са издајом као таквом.

Следећи елемент који се у свим приповестима о 5. октобру истиче у први план је разједињеност лидера опозиције. Сличност са Косовском миту у коме је једна од централних тема разједињености "великаша" је више него очигледна. У основи, у оба случаја, разједињеност се, поред издаје, види други као кључни разлог за "пораз". Занимљиво, да је без обзира на чињеницу да је након 5. октобра ДОС преузео власт, у сећањима учесника тог догађаја и каснијих носиоца власти, исход тог сукоба из данашње перспективе схваћен као пораз. Наиме, готово сви саговорници истичу да пораз наступио већ сутрадан након 5. октобра. Изостанак такозваног 6. октобра који је требало да буде потпуни раскид са претходним периодом - ма шта то значило, у сећањима интервјуисаних учесника тог догађаја се види као пораз револуције. У том смислу индикативно је да већину саговорника у овим емисијама чине они који 5. октобар виде као недовршену револуцију. Изостанак темељних реформи¹², као и изостанак лустрације, наводе се као аргументи за пораз 5. октобра. Изостанак ових револуционарних аката се види се као последица разједињености и неслоге међу опозиционим лидерима. Разлог те разједињености се види различито. Неки га везују за различите визије развоја - легалистичку и револуционарну, за коју се тврди да се исказала већ 6. октобра. Други указују да су дубоке поделе постојале и пре 5. октобра, а да је једини заједнички именитељ био циљ - рушење Милошевића. Када је тај циљ остварен распао се и савез. Трећи указују да је однос према изручењу Милошевића Хашком трибуналу био камен раздора, четврти наводе личну нетрпељивост и сујету лидера ДОС итд. Но, за сам

---

12 Као најчешће помињани проблеми и разлози за промену власти пре 5. октобра апострофирани су закони о Универзитету и медијима. Интересантно је да је за промену ових закона било потребно да прође две, односно шест година од доласка ДОС на власт.

митотворачки наратив то је мање битно. Важан је сам мотив - разједињености носиоца покрета који се недвосмислено уклапа у Косовски мит.

Посебно важан елемент у стварању петооктобарског мита је пораз и губитак извојеване слободе и демократије. Мада, као што је речено, за многе учеснике у стварању мита пораз представља већ сам изостанак обрачуна са носиоцима власти у претходном режиму¹³, односно такозваног 6. октобра, тај се датум више види као увод у пораз који дефинитивно наступа 2012. године доласком на власт оних политичких опција које су поражене 5. октобра. Истина, тај повратак је такође више плод маште него чињеница. Не само да кључни људи који су водили државу пре петог октобра нису ни на који начин део данашње "номенклатуре" већ су и програми и политичке поруке странака које чине данашњу власт суштински различите од порука које су легитимисале носиоце власти пре 5. октобра. Заправо, у економском погледу управо данашња власт чини убрзане и велике кораке у правцу који је трасиран променама 5. октобра. Но, као што је речено, чињенице нису кључне за успех мита већ његова укореењеност у архетип. У том смислу, идеја пораза је изузетно битна за стварање успешног мита. Заправо могло би се рећи да управо та чињеница даје пун смисао митологизацији 5. октобра јер, као што је речено, идеја пораза са собом носи димензију прочишћења. С једне стране, поновимо, функција тог мита је мобилизација за поновни устанак, а са друге стране, пораз - сам по себи чини кључни елемент Косовског мита и заокружује структуру петокотобарског мита.

Зато је могуће да се један политички поредак изједначи са слободом, а разлика у политичким опредељењима да послужи као основ за поделу на "вернике" и "невернике", односно носиоце добра и протагонисте зла¹⁴.

---

13 И овај наратив је део мита. Наиме, ако се има у виду да су готово сви носиоци значајних државних функција били изручени Хашком трибуналу, да су функције у јавним и привредним предузећима изгубили сви дојучерашњи директори нејасно је шта је заправо 6. Октобар требало да подразумева више од тога?

14 У том смислу мит о 5. октобру није само утемељивачки мит, већ и мит о демократији (Физингер, 2020: 8) који има за циљ подстицање промена.

НОСИОЦИ МИТА О 5. ОКТОБРА

Теза о митологизацији 5. октобра не може бити заокружена без представе о ствараоцима тог мита. Када је о политичким митовима реч, блиски смо ставу да савремени митови настају као осмишљена активност друштвених организација и преносе се путем књижевних дела, музике, филмова, телевизијских серија и емисија, новинских колумни итд. Митове стварају лидери мишљења. То могу бити интелектуалци али и стручна лица окупљена око различитих центара моћи. Наравно, сам процес комуникације у савремено доба није једносмеран, те у том смислу обликовање митова подлеже различитим утицајима који нису и не морају бити планирани. Утицај друштвених мрежа, такође, не треба занемарити јер оне делују на исти начин као што је својевремено народно предање обликовало основне идеје које су настајале у круговима око цркве, дворова, државних институција или разних интелектуалних кружока.

Када је реч о реактуелизацији Косовског мита током 80-их година прошлог века не можемо се сложити са ставом да ”Њега нису измислили српски националисти већ акција, односно политички догађаји на Косову и Метохији, док је реакција српске интелигенције била природан и неминован процес” (Башчаревић, 2018). Управо тај процес је оно што чини стварање мита. Политички догађаји, могу бити интерпретирани на овај или онај начин, а управо њихова интерпретација чини садржај мита. У том смислу реактуелизацију Косовског мита током 80-их година прошлог века чине управо оне институције које Башчаревић наводи у свом раду, а то су Српска академија наука и уметности, Удружење књижевника Србије итд. Рад на стварању мита био је видљив голим оком, односно погледом на излоге књижара који су били преплављени књигама које су већ у наслову биле бремените националним садржајем, галерије у којима су излагана и популарисана дела са националним мотивима итд.

На сличан начин могуће је идентификовати ствараоце мита о 5. октобру. Фондације које организују и финансирају скупове, организације цивилног друштва које су носиоци пројеката, телевизијске станице које медијски подржавају

те садржаје и продуцирају емисије и филмове одређеног садржаја.

У том смислу либерално-демократски мит о 5. октобру не настаје као спонтана приповест или жеља народа да живи у оваквом или онаквом политичком поретку, већ се ствара према одређеном сценарију који се супротставља неоконзервативном наративу који доминира у јавном дискурсу. Што је сценарио мање очигледан тиме мит има више шанси да се приближи ширем кругу људи¹⁵. Такође, да би осигурао будућност важно је да мит буде пријемчив припадницима нових нараштаја. Интересантно је да је у обе емисије посвећене 5. Октобру по један сегмент био посвећен повезивању овог датума са генерацијом рођеном у то време. У оба случаја део емисија је посвећен исказима лица која су рођена тог дана. Њихови коментари и погледи на 5. октобар, наравно, ни на који начин не могу да осветле ни један аспект тог догађаја, али могу да га повежу са данашњом младом генерацијом.

ЗАКЉУЧАК

У фарси која би се могла одиграти на основу сећања протагониста петооктобарских догађања, улога Мурата била би намењена Слободану Милошевићу. Цар Лазар би се отеловио у лику Војислава Коштунице, а Ђинђићу који симболички убија Милошевића, припала би улога Обилића. Вук Драшковић, најмоћнији великаш који се оглушио о позив за учешће у боју, играо би имењака Бранковића, а остале витезове окупљене на кнежевој вечери играли би лидери ДОС-а.

С друге стране, елементе истог мита користили су на директнији начин и противници ДОС. Томе им је на руку ишла чињеница да је Слободан Милошевић изручен хашком трибуналу на Видовдан. На то се надовезао и израз

---

15 У свим емисијама била је присутна тенденција да се разговор о том дану зачини сведочењима представника тадашње власти. Изузетак у том смислу представља специјална емисија телевизије Н1 на којој је, без обзира на изостанак погледа с друге стране, водитељка емисију закључила речима да су у њој презентова различита гледишта.

”досманлије” који је широко коришћен за постпетооктобарску власт. Ипак, демитологизација није отишла даље од ових пар досетки¹⁶ и не може се поредити са митологизацијом Петог октобра.

Ипак, макар неуспео, овај покушај демитологизације показује како исто митско наслеђе може послужити у идеолошки различите сврхе, односно за (де)конструкцију различитих нових митова.

Поред тога свега наведеног, митологизација 5. октобра се огледала и у ”ретуширању” многих историјских чињеница. Тако се у конструкцији петооктобарског мита, посебно последњих година, очигледна минимизација па чак и негирање стране помоћи. Чедомир Јовановић, на пример, у емисији Тирилица улогу ”страних амбасада” и укупне стране помоћи представља у потпуно другачијем светлу. Слично је и са улогом криминалних кланова о којима готово више нико и не говори мада је позната њихова улоге не само у петооктобарским догађајима већ и током изручења Милошевића Хагу.

Етнолози су показали да митови имају огромну манипулативну моћ у рукама моћних, али и да могу служити одржавању духа и вере у ”боље сутра” оних који се осећају потлаченима. Управо је петооктобарски мит показао своју улогу у обе ове димензије.

Митологизација и демитологизација су две стране истог процеса у коме се историјски догађаји трансформишу у симболичке конструкције које постају битан елемент политичке борбе за реализацију интереса различитих група. Митови добијају патину и као мемораблије траже везу и преносе се на нове генерације (на пример ”сећања” оних који су рођени тог дана).

Деконструкција митова, сасвим је друга ствар која се не тиче само откривања функције митова већ, пре свега, ставља митске догађаје у историјски контекст. Оно што недостаје у свим емисијама, као и у већини излагања на конференцијама јесте, као што је већ истакнуто, стављање догађаја везаних за 5.

16 Много ефикаснији у покушају да осујети митологизацију 1968. био је СКЈ који је успео да као најважнију икону тог покрета истакне свог истакнутог члана Вељка Влаховића.

октобар у шири друштвени и историјски контекст¹⁷. Недостаје веза са економским, социјалним, унутрашње политичким и спољно политичким процесима. Мада је написано доста радова о променама у којима се анализира улога различитих друштвених група, они се потпуно игноришу у освртима на 5. октобар. Управо изостанак озбиљне анализе додатно сведочи о митотворачкој функцији подсећања на 5. октобар.

Пети октобар 2000. је, из тог угла посматрано, историјски неминовно, али закаснило укључивање Србије у капиталистичку "транзицију" земаља средње и источне Европе и у економску глобализацију којој се нису одупрле ни много веће и снажније земље. Уклањање препрека токовима приватизације, либерализације и дерегулације који и данас убрзано теку била је кључна историјска последица 5 октобра, међутим, такви закључци се не уклапају у мит о 5. октобру.

РЕФЕРЕНЦЕ

Антонић, Слободан. 2020. „О карактеру 5. октобра - револуција али кава?“, у Орловић, Славиша и Ковачевић, Деспот. 2020. *Двадесет година 5. октобра*. ФПН, Београд

Башчаревић, Иван. 2016. *Однос српске интелигенције осамдесетих година двадесетог века према Косовском миту као топосу националних интереса*. Докторска дисертација

Вукомановић, Милан. 2002. „Значење и функције мита“. *Источник*. бр. 41 (стр. 97-104)

Гавриловић, Дарко и други 2009. *Митови национализма и демократија*. Нови Сад. https://www.chdr-ns.com/pdf/mitovi_nacionalizma_i_demokratija.pdf

Деспотовић, Љубиша и други. 2010. *Митови епохе социјализма*, https://www.chdr-ns.com/pdf/knjiga_mitovi_epohe_socijalizma.pdf

Докумантарни филм, *Дан једне наде*, емитован на РТС1

---

17 Проблем са покушајем да се митологизује 5. октобар је у томе што он није наишао на већу пажњу јавности. Интересантно је да испод вести о догађајима посвећеним обележавању 5. октобра најчешће није било коментара читалаца.

5.10.2020.

- Ђурковић, Миша. 2020. „Биланс петог октобра“, у Орловић, Славиша и Ковачевић, Деспот. 2020. *Двадесет година 5. октобра*. ФПН, Београд
- Ејдус, Филип. 2020. „Неуспешна демократизација сектора безбедности у Србији“, у Орловић, Славиша и Ковачевић, Деспот. 2020. *Двадесет година 5. октобра*. ФПН, Београд
- Емисија Тирилица - 20. година 5. октобра - неоткривене тајне, епилог и наслеђе, емитована на ТВ. Хепи 5.10. 2020. <https://www.youtube.com/watch?v=7tHLoHmAtSw>
- Емисија *Пети октобар, две деценије - Отаџина победа*, емитована на телевизији Н1, 5.10.2020.
- Клеут, Јелена. 2020. „Отвореност медијског система према организацијама цивилног друштва двадесет година после петооктобарских промена“, у Орловић, Славиша и Ковачевић, Деспот. 2020. *Двадесет година 5. октобра*. ФПН, Београд
- Лич, Едмунд, 1982. *Клод Леви Строс*, Просвета, Београд
- Матић, Милан. 1984. *Мит и политика*, Београд. Радничка штампа
- Милијић-Субић, Дејана. 2009. „Злоупотреба митске свести у савременој политици“, *Република*, бр. 462-463.
- Орловић, Славиша. 2020. Уводна реч и напомене у Орловић, Славиша и Ковачевић, Деспот. *Двадесет година 5. октобра*. ФПН, Београд
- Павловић, Душан. 2020. „Заробљена држава и хибридни режим двадесет година после 5. октобра“, у Орловић, Славиша и Ковачевић, Деспот. 2020. *Двадесет година 5. октобра*. ФПН, Београд
- Пешић, Милена. 2018. „Косовски мит: Између апотеозе и редуktivних тумачења“, *Политичка ревија*, бр. 4, стр. 25-44.
- Пудар-Драшко, Газела, Делибашић Балша. 2020. „Отпор ка политици“ у Орловић, Славиша и Ковачевић, Деспот. *Двадесет година 5. октобра*. ФПН, Београд

- Рајшић Љиљана, 2000. „Митови двадесетог века“, *Теме*, бр. 3-4
- Спасојевић Душан и Лончар Јелена. 2020. „Медијска слика о 5. октобру између оспоравања и заорава“, у Орловић, Славиша и Ковачевић, Деспот. *Двадесет година 5. октобра*. ФПН, Београд
- Стојадиновић Миша, Гордић Миодраг. 2016. „Политички мит као облик друштвеног и политичког отуђења“. *Српска политичка мисао*. бр. 4, стр. 51-65.
- Физингер, Клаус. 2020. „Уводна реч“ у Орловић, Славиша и Ковачевић, Деспот. 2020. *Двадесет година 5. октобра*. ФПН, Београд
- Ципек, Тихомир. 2012. Функција политичког мита. О користи митског за демократију. *Анали хрватског политолошког друштва*, бр 1.

Vladimir Vuletic

MYTHOLOGIZING OCTOBER 5TH

Resume

The text analyses the ways in which the twentieth anniversary of October 5 was marked in public. After several years of declining interest in the event, this year's anniversary attracted unusually high levels of interest, seen through many TV programs, conferences and gatherings which evoked memories of the event and analysed its different aspects. By observing and analysing the contents of these events, we examined the assumption that they were used to mythologize the event. The paper examines the function, structure and the protagonists of the October 5 myth.

Keywords: myth, October 5th, revolution, Kosovo's myth.

---

* Овај рад је примљен 27. фебруара 2021. године, а прихваћен на састанку Редакције 20. марта 2021.године.

Урош В. Шуваковић*

*Универзитет у Београду, Учитељски факултет,
Катедра за филозофију и друштвене науке*

ПЕТООКТОБАРСКА „УГОВОРНА“ ПРЕВАРА НАРОДА**

Сажетак

У раду се анализира садржај изборног документа тадашње Демократске опозиције Србије „Програм за демократску Србију“ (назван и „Уговор с народом“), пре свега она обећања - 10 тачака - која је ДОС представио као акте које ће усвојити „првог дана првог заседања новоизабране Скупштине“. Са дистанце од две деценије могуће је утврдити у којој су функцији била обећања ДОС-а на изборима 2000, да ли су тада дата обећања испуњена и у којој мери, те извести закључак о неуспешности власти ДОС-а и тешким последицама те политике по земљу. У циљу објективизације оцене о неуспешности ДОС-ове политике примењени су критеријуми објективизације *напредка* и *назатка* које је својевремено утврдио академик Радомир Лукић.

Кључне речи: Демократска опозиција Србије (ДОС), „Програм за демократску Србију“ („Уговор са народом“), парламентарни и председнички избори 2000, Савезна Република Југославија (СРЈ), Србија.

---

* uros.suvakovic@uf.bg.ac.rs

** Рад је резултат научно-истраживачке делатности Учитељског факултета Универзитета у Београду, коју подржава Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

Навршило се две деценије од петооктобарских промена у Србији, које су означиле крај власти Слободана Милошевића и Социјалистичке партије Србије, те почетак изградње једног новог друштва, транзиционог, заснованог на (нео)либерално-капиталистичким начелима. После толиког протока времена могуће је објективно сагледати какви су резултати извршених промена, пошто промене могу бити „на боље“, али и „на горе“. Овде узимамо у обзир схватање Михаила Марковића према коме су „мерила прогреса чисто људска...У класном друштву прогрес се испољава на тај начин што се све више развијају друштвене производне снаге, повећавају људска права и политичке слободе, расте степен знања и образованости све ширих маса људи“ (Марковић 1994, 206, 207). И Радомир Лукић указује како питање напретка и наставка треба схватити „субјективно“. „Напредком називамо развој који нас приближава развој који нас приближава нашем одређеном циљу. Циљ представља неко стање које желимо достићи и према томе постављање циља је субјективно, претпоставља субјекта...Назадак је, обрнуто, удаљавање од остварења тог стања“ (Лукић 1995, 348). Наглашавајући како је напредак у основи субјективна ствар, Лукић ипак настоји да га колико-толико објективизира, узимајући у обзир став већине људи, и он то чини према следећим критеријумима:

а) „напредује оно друштво у коме све већи број људи све дуже и све боље живи, тј. друштво у коме се повећава како производња људи, одн. број људи, тако и материјална и културна производња по сваком становнику“

б) „истовремено се ствара такво друштвено уређење које и стварно сваком становнику омогућава да добије сразмерно све више ових производа и тиме све дуже и све боље живи“ (Лукић, 1995, 349).

Ми ћемо, руковођени овим критеријумима, проверити да ли је и у којој мери, те у ком периоду, остварен напредак који су најављивали они који су 5. октобра 2000. преузели власт у Србији. При том, имамо у виду чињеницу да је ДОС као коалиција престао да постоји већ јуна 2002. када су посланици ДОС-а одузели посланичке мандате својим колегама из редова

ДСС-а. Ипак, у различитим констелацијама, а од 2003. и уз подршку СПС-а који 2008. и званично улази у Цветковићеву Владу, странке из ове коалиције одржавају се на власти све до 2012. године и формирања Владе Ивице Дачића.

Као основну оперативну методу применићемо анализу садржаја документа (в. Шуваковић, 2011, 63-82). Имајући у виду прописани обим радова у часопису „Национални интерес“, анализу ћемо усредсредити пре свега на оно што је ДОС обећао да ће остварити „првог дана“ своје власти, док ћемо на друга предизборна обећања ДОС-а 2000 само указати.

ФОРМИРАЊЕ ДОС И „УГОВОР С НАРОДОМ“

Невладине организације (НВО, NGO), по правилу, не би требало да имају претензију да учествују у власти нити да праве програмска документа партијских коалиција. Ово стога што, за разлику од политичких партија, НВО нису легитимисане за улогу политичке репрезентације (Šuvaković, 2011), која им се, међутим, све више придаје како XXI одмиче, на основу њихове самолегитимације. Међутим, НВО Г17+, основана као „експертска мрежа“ у октобру 1999. задобила је управо ту улогу: да „експертски“ формулише програм партијске коалиције Демократска опозиција Србије (ДОС), која је формирана 10. јануара 2000. на иницијативу Српског покрета обнове (СПО) Вука Драшковића. Касније ће СПО бити изопштен из ДОС-а, тако да неће активно учествовати у петооктобарским променама 2000. После доласка ДОС-а на власт у СРЈ¹ и Србији, као део те коалиције, Г17+ директно учествује у извршној власти².

Програм који је формулисала ова НВО прихватила је ДОС као сопствени програм и обзнанила га под називом „Програм за демократску Србију“ (DOS 2000). Приликом његовог представљања, Зоран Ђинђић, председник Демократске

1 У коалицији са Социјалистичком народном партијом Црне Горе (СНП ЦГ) која је, претходно, сменила свог председника и оснивача Момира Булатовића, који је желео да настави сарадњу са Слободаном Милошевићем и Социјалистичком партијом Србије (СПС).

2 Касније и у законодавној.

странке - водеће партије чланице ДОС - изјавио је како он представља „уговор будућих посланика с народом“³. Овај програм садржао је изборна обећања ДОС-а која су орочена на „први дан нове Скупштине“, првих 100 дана нове Владе и првих годину дана нове Владе. Из садржаја текста јасно је да се он не односи само на поступање ове коалиције у случају да победи на савезним парламентарним и председнички изборима у СРЈ који су тада били расписани, већ и на надлежност органа власти у Републици Србији. Ова чињеница у политичком животу Србије тог доба није била запажена. Сада, када се врши ретроспективна анализа, поставља се несумњиво питање да ли то открива план ДОС-а да дође на власт у Републици Србији и пре редовних парламентарних избора, који је требало да се одрже у наредних годину дана? Ово даље отвара питање планирања политичког насиља које се збило 5. октобра 2000. као „разлога“ за расписивање парламентарних избора на нивоу Србије, будући да је „изгубљен легитимитет“ власти и у Србији, премда се избори на њене органе нису односили. Ако се томе додају сазнања органа безбедности о постојању сценарија за изазивање политичког насиља, које се и догодило 5. октобра, онда је могуће овакво „програмско“ поступање ДОС-а третирати као планирање насилне промене власти у Србији. У сваком случају, један од резултата савезних парламентарних и председничких избора у СРЈ, било је и формирање прелазне владе у Србији, са социјалистом Миломиром Минићем као прелазним премијером на челу, у коју су ушле и странке које нису биле представљене у Народној скупштини Републике Србије, што се првенствено односи на највеће партије

---

3 <https://www.danas.rs/politika/dos-pre-20-godina-predstavio-ugovor-sa-narodom/> Кандидати за народне посланике ДОС-а манифестационо су потписали овај програм. Програм су појединачно прихватили и председнички кандидат ДОС др Војислав Коштуница, као и све партије - чланице ДОС појединачно, тако да је отуда произлазио његов „уговорни карактер“. И у самој формулацији преамбуле стоји „Ми, доле-потписани посланички кандидати, који ћемо чинити парламентарну већину, обавезујемо се да ћемо већ првог дана првог заседања новоизабране Скупштине изгласати следећих десет аката у циљу враћања поверења народа у државу и њене органе“, након чега следе обећања која би требало да буду извршена првог дана заседања нове Народне скупштине. Слична формулација је сачињена и када се ради о првих 100 дана и првих годину дана Владе (DOS 2000).

- чланице ДОС-а: Демократску странку и Демократску странку Србије (уп. Михајловић, Радоњић 2011). Уследило је одржавање ванредних парламентарних избора за Народну скупштину Републике Србије 23. децембра 2000.

Шта је ДОС „уговорио с народом“ и шта је и како од „уговореног“ извршено?

Као **први задатак** првог дана заседања новог сазива (савезног?) парламента, коалиција ДОС је поставила усвајање декларације „о хитним припремама за доношење новог Устава, ради отклањања постојећег уставног хаоса. Нова уставна и законска решења биће усклађена са савременим правним и цивилизацијским стандардима, посебно у сфери људских слобода, заштите грађанских и мањинских права, парламентаризма, одговорности власти и владавине права. Декларација ће уважити потребу за децентрализацијом државе, са посебним освртом на регионализацију Србије и афирмацију аутономије Војводине и Косова и Метохије“ (DOS 2000). Као што се из наведеног текста види, тешко је закључити на коју се ово државу односи - Савезну Републику Југославију (за коју могу да буду надлежни пошто се за њеног председника и њене посланике кандидују) или на Србију (која у тренутку објављивања овог програмског текста нема расписане изборе). Ипак из формулације у вези са садржајем те Декларације, могао би се извести закључак да је у питању нови Устав Југославије која треба да буде децентрализована, а да тим будућим савезним уставом треба обезбедити регионализацију Србије и „афирмацију аутономије“ Војводине и КиМ.

У вези са првим је и **друга обавеза** из „Уговора“, а то је да ће бити донета „резолуција којом се укида садашња економска и политичка блокада Црне Горе, а највиши државни органи обавезују да одмах отпочну разговоре са легитимно изабраним руководством Црне Горе о карактеру и функцијама будуће државне заједнице Србије и Црне Горе“ (DOS 2000). Из овога следи да а) постоји економска и политичка блокада Црне Горе, б) даје се легитимитет руководству Црне Горе које је бојкотовало савезне изборе да

одлучује о будућности заједничке државе, и између редова, оспорава легитимитет оним политичким партијама из Црне Горе које су на те изборе изашле, пошто се разговори не воде унутар Савезне скупштине већ с једне стране „са легитимно изабраним руководством Црне Горе“, а са друге стране - нејасно с ким. Наиме, зашто би савезна држава водила разговоре само са једном републиком-чланицом федерације, а не и са другом? Или се опет најављују разговори између Србије и Црне Горе, уз искључење установа СРЈ, као што је то чињено током првих година југословенске кризе уз искључивање установа СФРЈ на захтев сепаратистичких република? Али, у том случају, преговарачи не могу да буду из ДОС-а, пошто избори за републичке органе власти Србије нису ни на видуку. Или је сценарио већ био толико добро разрађен, да је било јасно да до њих *мора* да дође. Коначно, а у вези са првим, уколико је тачно да се тачка један односи на савезни устав, онда се опет покушавају регулисати односи у Србији путем савезног устава, док се Црној Гори не предвиђа никаква „регионализација“, „афирмисање аутономије“ и сл. И на крају, али никако последње по значају, тачка два предвиђа настанак неке „будуће државне заједнице Србије и Црне Горе“. Ова формулација, нарочито када се гледа ретроспективно, показује опредељеност ДОС-а за укидање постојеће заједничке државе - Савезне Републике Југославије, и стварање неке „државне заједнице“. Тај новопронађени облик заједничке државности је, неколико година касније, и добио такво име - Државна заједница Србија и Црна Гора, што је свакако много више од случајности или испуњења предизборног обећања.

Било како било, након што је ДОС преузео власт у СРЈ и Србији, у вези са тачкама 1. и 2. Уговора он је остварио следеће резултате:

а) ДОС није ни првог нити неког од првих дана доласка на власт у СРЈ, а потом у Србији, донео некакву Декларацију о „хитним припремама“ за промену устава било СРЈ, било Србије. Уместо хитности, тек је 14. марта 2002. године, значи 15 месеци после освајања власти, усвојен Споразум о преуређењу односа Србије и Црне Горе, који садржи Полозне основе за уређење односа Србије и Црне Горе. Тај споразум су

потписали председници СРЈ др Војислав Коштуница и Црне Горе Мило Ђукановић, председници влада две републике др Зоран Ђинђић и Филип Вујановић, те подпредседник Савезне владе СРЈ др Мирољуб Лабус. Споразум је, такође, у својству „сведока“ потписао Високи представник ЕУ за заједничку спољну и безбедносну политику Хавијер Солана (Francisco Javier Solana Madariaga), човек који је 24. марта 1999. године издао наредбу за НАТО агресију на СРЈ и коме је због тога било суђено у Београду (в. Елезовић, Шуваковић, Ракић, 2019; Шуваковић, Стевановић 2019). Упадљиво је да овај Споразум нису потписали председник Савезне владе Драгиша Пешић⁴ који је то препустио шефу Г17+ Лабусу, нити председник Републике Србије Милан Милутиновић⁵ који је и у то време обављао дужност председника Републике све до истека свог петогодишњег мандата крајем 2002. Ово указује и на њихово политичко неслагање да се на овакав начин мења државно уређење СРЈ, али и на дефицит легитимности да такву политичку одлуку донесу *делови* политичке олигархије, међусобним споразумом, уз јасан страни притисак (Соланино присуство), без претходне (ни потоње) провере воље грађана Србије на референдуму. Начин на који је донета одлука о укидању СРЈ неодољиво подсећа на тзв. Беловешки споразум, којим је укинут СССР и створена Заједница независних држава - ЗНД (в. Ђукић, 2010).

б) Преговори са сепаратистичким црногорским руководство Мила Ђукановића довели су до трансформације СРЈ у Државну заједницу Србија и Црна Гора, која је била временски орочена на свега три године. На основу претходно потписаног Споразума усвојена је Уставна повеља Државне заједнице Србија и Црна Гора. „Повељом се федерална држава није преуредила, како се то из политичких разлога представља, она се њоме угасила. Србија и Црна Гора су од држава чланица у једној федерацији постале државе чланице у једној реалној унији“ (Р. Марковић 2003, 9). Марковић сматра да оваква творевина „припада истом политичком роду којем је својевремено припадала Аустроугарска када је као таква настала 1867.“ (Р. Марковић 2003, 11). О природи

4 Био је члан Социјалистичке народне партије Црне Горе.

5 Изабран као кандидат Социјалистичке партије Србије.

заједнице са њим дели мишљење и академик Мијат Шуковић који, додуше, указује да је Уставна повеља уникатан акт, али да „може се рећи да, у извјесном смислу, има сличности са Аустро-Угарском државном унијом створеном Аустро-Угарском нагодбом 1867. године. Од ње се најдубље разликује што је извјесност њеног трајања орочена само на три године“ (Šuković 2009, f. 21). Приликом усвајања ове Уставна повеље није испоштована уставна процедура прописана за промену устава, већ је повеља усвојена у редовној законодавној процедури, без могућности амандмирања. То је „образложено“ следећим аргументом: „из разлога што је поступак усвајање Уставне повеље у парламентима у основи поступак `ратификације` једног оперативног конститутивног документа проистеклог из међудржавног споразума“ [sic!] (С. Лилић 2003, 3).

в) Убрзо се показало колико је оцена да је Повељом „угашена“ држава Југославија тачна. Тачно по истеку три године уследио је референдум и проглашење независности Црне Горе. Референдум је „добијен“ са 0,5% гласова више од потребног цензуса, уз забрану грађанима Црне Горе који имају пребивалиште на територији Србије да учествују на референдуму! Тиме је ДОС озбиљно нарушио једно од својих главних обећања: он није преговорима које је водио постигао очување заједничке државе и решио њену „уставну кризу“, већ је пружио легитимитет отцепљењу Црне Горе, чиме је - осим што је чињеница да тако нешто нису обећавали када су правили „Уговор с народом“ - нанета непоправљива штета српском националном интересу. О размерама чак и историјског неразумевања штете коју су начинили, сведочи иступ народног посланика Г17+ Миољуба Албијанића у Народној скупштини Републике Србије, који је, након одржаног црногорског референдума о независности, честитао грађанима Србије - независност!

г) Не треба ни напомињати да Уставном повељом СЦГ нису афирмисане никакве аутономије у Србији - осим што су оне набројане - нити је извршена ма каква регионализација Србије. То, напосто, није било могуће, све до промене Устава Републике Србије, на шта се чекало све до одржавања уставног референдума и свечаног проглашења новог Устава 8.

ноембра 2006., дакле шест година након што је ДОС дошао на власт. При том, треба констатовати да се ради о уставу континуитета, а не дисконтинуитета с претходним Уставом Републике Србије из 1990., до те мере да Ратко Марковић сматра да то и „није нов устав, већ углавном коригован Устав Републике Србије од 1990“ (Марковић 2007, 7). Заправо, главни разлог да буде донет нови устав је био да на правној снази више не би био онај тзв. „Милошевићев устав“ из 1990. године.

Тачком 3. „Уговора“, ДОС је изјавио да „обавезаћемо будућу Владу да одмах поднесе програм конкретних мера Савету безбедности УН-а којим би се омогућила доследна примена Резолуције 1244 о Косову, очувао територијални интегритет и суверенитет Србије, гарантовала права на миран и сигуран живот свим становницима Косова и подстакла његова интеграција у нове демократске институције земље. Посебно ћемо инсистирати да се хитно реши питање отетих и убијених лица након доласка КФОР-а“.

Уместо наведеног, у периоду власти ДОС-а и партија које су га сачињавале:

а) супротно Резолуцији 1244, а маскирајући се баш њоме, Влада Србије је под председништвом Мирка Цветковића дала сагласност да се на подручју Косова и Метохије распореде снаге ЕУЛЕКС-а (Закључак, 2008), чиме је процес одлучивања о јужној српској покрајини из Савета безбедности ОУН⁶ измештен у ЕУ⁷. „Од маргинализованог УНМИК-а део овлашћења преузео је ЕУЛЕКС, о чијој мисији је одлучено само један дан пре унилатералног проглашења тзв. косовске независности! Под маском само декларативне `статусне неутралности` ЕУЛЕКС је, у ствари, најпре институционалном управљању невичним и анархичним косовско-метохијским Арбанасима `градио државу`, својим ауторитетом амнестирао њихово угрожавање преосталих Срба и спречавање повратка прогнаних, а потом, користећи колонијална искуства и методе, сукцесивно укидао остатке

6 Где се налазе два српска савезника - Русија и Кина, оба са правом вета.

7 Организацију чије су државе-чланице учествовале у оружаном агресији НАТО на СРЈ 1999. у сврху омогућавања сецесије Космета, што је чак признао и Коштуница (2012), додуше са великим закашњењем.

власти Србије и своју управу `разливао` и у оне делове Покрајине који нису били под арбанашком контролом. Своју перфидно конципирану и спровођену улогу потом је преусмерио на трансфер преузетих овлашћења на арбанашке власти, да би, после тог потпуног обављеног посла, за себе планирао да задржи само консултативно-контролну улогу, а да Србија у косовско-метохијском делу своје територије остане без икаквих државних ингеренција“ (Степић 2018, 34-35);

б) једнострано је проглашена „независност Косова“ 17. фебруара 2008., коју су одмах признале западне земље, исте оне које су стајале иза ДОС-овог доласка на власт, на шта је власт Србије веома млако реаговала, дајући тако на знање да се суштински не противи том чину. Заправо, њих је једино занимало да се тзв. „проглашење независности“ одложи за после одржавања избора Србији, „до обезбеђивања Тадићевог поновног избора“ (Врзић 2011, 53). У годинама које су уследиле, повећавао се број држава које су признавале тзв. „независност Косова“, док ДОС-ова власт није чинила ништа да то спречи. Чак је томе и доприносила, градећи и физички гранични прелаз између централне Србије и АП КиМ. ;

в) на захтев Србије и њеног министра спољних послова Вука Јеремића, из ДС-а, Генерална скупштина ОУН је затражила саветодавно мишљење од Међународног суда правде на питање које је формулисала Србија: “Да ли је једнострана декларација о независности од стране привремених институција самоуправе на Косову у складу с међународним правом?”. Уместо да афирмишу резолуцију 1244 како су то обећали у „Уговору“, постављање оваквог питања је омогућило њену релативизацију, пошто је Међународни суд правде одговорио како то није у нескладу са међународним правом, те да - према образложењу које је дао судија Хисаши Овада, председник Суда - “за разлику од Резолуције 1244 Декларација о независности је покушај да се коначно одреди статус Косова. И сврха ове Резолуције јесте успостављање привремене администрације на Косову без било каквог прејудицирања статуса”, уз нагласак да су такву Декларацију усвојили „демократски изабрани лидери народа“, а не Привремене институције у смислу Резолуције 1244 (Detalji, 2010).

г) ни до данас није омогућен миран и сигуран живот Србима на Косову и Метохији, нити су истражени случајеви убијања и киднаповања грађана српске националности у јужној српској покрајини⁸, нити су становници КиМ „подстакнути“ на интеграцију у „нове демократске институције земље“. Албанским сепаратистима није сметала тзв. „недемократичност“ ранијих институција, нити им је сметао Милошевић као човек, већ су им сметали Србија и Милошевић као председник који брани интересе државе којој је на челу. То је оно што ДОС тада и његови потоњи остаци ни до данас нису ни хтели да разумеју нити су разумели: КиМ никада није било демократско, већ једино територијално и геополитичко питање! (уп. Степић, 2012).

Тачком 4. „Уговора с народом“ се демагошки обећава смањење броја министарстава „барем за једну трећину“, укидање министара без портфеља и ограничење броја подпредседничких места у влади „највише на три“. Та „чаробна трећина умањења“ била је предвиђена и за скупштинске одборе и комисије, те скупштинске службе. Истовремено су се обавезали на јавност рада свих скупштинских одбора и комисија „без изузетка“.

У вези са овим, ДОС је урадио следеће:

а) Савезна влада СРЈ Момира Булатовића је имала 25 чланова (од њих 8 подпредседника и 1 министар без портфеља), док је Савезна влада СРЈ Зорана Жижића имала 16 члана (од којих 1 министар без портфеља). Трансформацијом у Државну заједницу СЦГ, престаје да постоји Савезна влада, већ се формира петочлани Министарски савет коме председава и којим руководи председник ДЗ СЦГ. У том смислу смањења су била и већа него што је у Уговору речено, пошто је јасно да када се укине држава, није више неопходно имати ниједног министра.

---

8 Да није било швајцарског сенатора Дика Мартија и његове упорности, ни до данас се не би сазнало да су албански терористи од отетих Срба узимали органе за трансплантацију и трговали њима (Marty 2019), нити би на дневни ред дошло питање оснивање кривичног суда за злочине ОВК и извођење пред њега терористичких команданата. Стога је његова заслуга за истину о страдањима Срба готово једнака Рајсовим заслугама за “српску ствар” током Првог Светског рата (Šuvaković 2019). Наравно, покретање истраге са ДОС-ом нема ама баш никакве везе.

б) Када је реч о Влади Србије, ситуација је другачија. Друга влада Мирка Марјановића је имала 35 чланова, док је Прелазна влада Миломира Милића имала једног министра више - 36 чланова. Ово зато што су дужности министра унутрашњих послова, финансија, правде и информација вршили колегијуми од 3 ко-министра из реда ДОС, СПО и СПС. Влада Зорана Ђинђића је имала 28 чланова, у односу на другу владу Мирка Марјановића број чланова јесте смањен за 1/3, али је подпредседника било чак 8, дакле исто као у последњој Булатовићевој Савезној влади. Влада Зорана Живковића је имала 25 чланова (6 подпредседника), прва влада Војислава Коштунице 21 члана (2 подпредседника), друга Коштуничина влада 25 чланова (1 подпредседник), влада Мирка Цветковића 31 члан (4 подпредседника, од којих један први подпредседник, те један министар без портфеља) Према томе, иако је показивана воља за смањењем броја чланова владе, у пракси до тога није нужно долазило и важило је правило: што је више партија у скупштинској већини, то је влада многољуднија. У политичком смислу ово је сасвим разумљиво; у економском потпуно је свеједно колики је број министара пошто се број запослених у државној управи не смањује са умањењем броја министара; у јавномњењском - прича о уштедама смањењем броја министара и министарстава је бацање прашине народу у очи. Међутим, како се види, убрзо се и од тог бацања прашине одустало.

в) Што се јавности рада тиче, извештавање са седница скупштинских одбора је настављено на исти начин као и пре 5. октобра: новинарским извештавањима. Нису уведени директни телевизијски преноси са скупштинских одбора, док су ранији обавезни директни телевизијски преноси пленарних заседања Народне скупштине временом укинута и емитују се на РТС2 одложено, често и скраћено, пошто се испоставило да „јавном сервису“ таква обавеза не може да се наметне. С друге стране, у једном тренутку актуелна иницијатива за стварањем посебног скупштинског канала, који би прати све активности посланика (седнице одбора, пленарне седнице, итд.), убрзо је утихнула.

Тачка 5. Уговора предвиђа доношење закона којим се регулише сукоб интереса, забрана члановима Владе и

народним посланицима да буду у више од једног управног или надзорног одбора, забрана члановима владе да управљају привредним субјектима, свима забрана коришћења службених возила и других службених средстава и пратећих служби, ван обављања службене дужности.

У вези са овим констатујемо:

а) ово обећање је настало као последица слабости изражене кроз гомилање функција у претходном периоду од стране појединаца из власти. Треба признати да је ипак усвојен Закон о спречавању сукоба интереса при вршењу јавних функција, али то није урађено како је демагошки речено „првог дана првог заседања новоизабране скупштине“, већ тек 20. априла 2004. године. Дакле, било је потребно да се промене две владе ДС-а (Ђинђићева и Живковићева), те да буду одржани нови парламентарни избори у Србији децембра 2003. да би нова, прва Коштиничина влада, а укупно трећа ДОС-ова влада донела овакав закон. При чему, не треба сметнути с ума, да је прва Коштиничина влада то учинила уз подршку социјалиста. „По инерцији, законска решења нису одговарала стварности па је уследило ново конституционално и законско нормирање које је у границама могућег исправило недостатке уочене у правној пракси. Од 2006. године, забрана сукоба интереса је постала конституционална категорија која има снагу уставног начела“ (Дилигенски и Терзић 2018, 131-132)⁹, што не значи да се у пракси и даље не користе све правне празнине како би појединци на лукративан начин искоришћавали своје положаје, служећи се и коруптивним радњама, а да при том не дођу под удар законских одредаба. Приватизација у Србији после 2000. и начин како је она спроведена, створила је идеалне услове за процват корупције. Иако аутор овог рада сматра да је укупна приватизација у Србији била „пљачкашка“ (в. Шуваковић 2014, 85-97), Европска унија је означила „спорним“ приватизације 24 вредна предузећа, где се сматра да је била присутна корупција високог нивоа (в. d.c.v. 2013) и захтевала спровођење истраге. Резултати тако спроведене приватизације су били: масовна отпуштања радника и повећање незапослености,

9 В. чл. 6 Устава Републике Србије из 2006. године („Сл. гласник РС“ бр. 98/2006).

као и деиндустријализација Србије, уз велико социјално раслојавање и стварање тајкунског слоја изузетно богатих, који су по правилу то богатство дуговали кооперацији са странцима. „Наставило је да ради свако четврто предузеће, а остала су пред стечајем или ликвидацијом. Већина приватизованих предузећа отпустила је половину радника. По правилу су смањене зараде, а кршена су и синдикална и друга права радника...приватизација је разорила привреду, уништила индустрију и допринела већој задужености земље и зависности од кредитора“ (Novaković 2017, 280).

Шесто, у „Уговору с народом“ председнички и посланички кандидат су се обавезали - прилично минималистички, премда је то у јавности пропагирано као општи јавни увид у тзв. „тајна досијеа“ - „изгласаћемо резолуцију којом ће се нова Влада обавезати да у року од сто дана стави на увид надлежним скупштинским одборима све тајне полицијске досијее прикупљене о грађанима без њиховог знања, осим у случају када се ради о потребама државних органа за вођење кривичних поступака у обрачуна са криминалом. Документација специјалних служби која нема оперативну вредност биће уступљена на чување државним архивима. Посебним законом, у складу са европским стандардима, биће уређен систем службене евиденције података о грађанима у вези са безбедношћу и одбраном земље. Надлежни скупштински одбор вршиће редовну политичку контролу спровођења овог закона“.

У вези са овим резултат је следећи:

а) никада нису стављени на потпун увид тзв. „тајни досијеи“ никоме: ни посланицима - члановима надлежног одбора, нити грађанима. Додуше, 2001. године је донета уредба Владе Србије којом се омогућава грађанима да се обрате локалном центру РДБ да питају имају ли досије и, ако га имају, да им се стави на увид. Испоставио се мањак просторија за вршење увида, недостатак службеника који би се о овоме старали, потреба да се из досија ипак уклоне подаци који би могли да угрозе безбедност земље или неке кривичне поступке и сл, тако да је оваква могућност убрзо укинута. Након две године, 2003. усвојен је Закон о одговорности за кршење људских права („Сл. гласник Републике Србије“ бр.

58/2003. и 61/2003 - исправка), али због прописане процедуре он никада није спроведен. Пошто је био ороченог важења на десет година, 2013. је престао да важи (в. Шуваковић 2017). Неотварање „тајних досијеа“ и не спровођење лустрације (премда је у неким случајевима она *de facto* спроведена), представља једну од специфичности транзиције у Србији (в. Шуваковић 2014, 286-288). Како је до ове специфичности дошло? Најпре, у самом ДОС-у није постојала сагласност у вези са доношењем и спровођењем овог Закона. На његовом усвајању су инсистирале ДС, ЛСВ, ДХСС, а ван ДОС-а посебно СПО. С друге стране, ДСС је био претежно против, сматрајући да би и примена тог закона могла да омогући кршење људских права. СПС и СРС су се такође противи доношењу Закона, први притајено, други отворено. Док се ДОС усагласио, било је протекло три године, те је Закон донет тек након убиства премијера Ђинђића и неких два месеца по укидању неуставно уведеног ванредног стања (тзв. акција „Сабља“). Његове одредбе нису искључивале да се он може применити и на доносиоце и спроводиоце одлука током „Сабље“ када је приведено и/или ухапшено око 12000 људи, а процесуирано тек неколико десетина, што је представљало масовније кршење људских права него приликом завођења Пиночеове диктатуре у Чилеу. Тиме је, наравно, обесмишљена свака прича о бризи за људска права, из прве тачке „Уговора с народом“. Треба уочити и то да би се отварањем „тајних досијеа“ много појединци који нису били у „Милошевићевом режиму“ - а на његове припаднике је Закон био усмерен - нужно нашли под ударом Закона, чиме би био изазван „бумеранг ефекат“. Осим тога, начин формирања Комисије за лустрацију је спречавао да она буде формирана, пре свега због односа партијских снага у Народној скупштини, посебно после одржавања парламентарних избора 2003. године. Све у свему, ни ова „уговорна обавеза“ није испуњена, због чега и данас „лију сузе“ ЛСДВ Ненада Чанка, ЛДП Чедомира Јовановића и још неколико маргиналних странака, који представљају остатке фракција некадашњег ДОС-а.

Седмом тачком Уговора била је предвиђена обавеза пријаве имовине чланова владе, народних посланика и њихових породица приликом ступања на дужност и одласка

с ње, те обавеза пријављивања примљених поклона током вршења службених функција.

Ово врло принципијелно и егзактно залагање је обесмишљено оног тренутка када је ДОС усвојио законско решење да овој обавези подлежу сво који врше јавне функције, укључујући ту и чланове школских одбора, управних одбора научних института, савета факултета... укупно неколико десетина хиљада именованих лица. У таквој шуми, наравно да постаје потпуно нетранспарентно чак и када неки функционер - члан владе или народни посланик уредно пријави своју имовину на почетку и крају мандата, и јасно се покаже да је она увећана. У тако великој гужви пријава, крупне ствари су пролазиле непримећене, па су се многи богатели током вршења јавних функција, а да за то никада нису сносили одговорност.

Тачком осам предвиђало се стављање ван снаге неколико закона и враћање на стање пре њиховог доношења, међу којима су тзв. „Шешељеви“ Закон о јавном информисању и Закон о унверзитету. Нови законски акти су данети, након протока неколико годиа, и њима су укидани претходни закони. Овде се мора рећи да се захтев за укидањем ових закона није подударео са општим интересом грађана, већ искључиво са ужегрупним интересима медија који с подржавали ДОС, односно неких унверзитетских наставника који су доношење новог Закона о унверзитету искористили за обрачун са неким својим колегама – политичким неистомишљеницима¹⁰. Овом тачком је било обећано и да ће одмах бити укинута „такса на излазак из земље“. То је обећање веома брзо испуњено - 8. новембра 2000. Никада нису вршене анализе ни да ли је увођење ове таксе утицало на емигрирање људи из Србије у иностранство, нити да ли их је спречавало; такса је била уведена ради проналажења новог прихода за буџет, уз наплату од новца од стране оних који имају паре да путују, па су стога сматрани „богатијим“ у односу на остале. Извесно је, међутим, да је на основу пописних података Србију у

---

10 Највећи број таквих случајева је био на Медицинском факултету Универзитета у Београду, баш као и после Другог светског рата. Они који су покренули судске спорове због одлука које су по овом Закону донете на њихову штету, су их кроз више година ипак добили.

периоду 1991-2000. напустило 181516 њених грађана, од чега 21033 или 11,59% са завршеном вишком школом или факултетом (израчунао аутор према Гречић 2019, 43). То значи да је просечно годишње напуштало земљу 18152 њена грађанина. На основу тога је вођена кампања о „великим миграцијама деведесетих“, „одливу мозга“ итд. Ни у ком случају не подцењујући наведене податке, али их научно-критички одговорно разматрајући, подаци које износи исти аутор показују да је из Србије просечно годишње у земље ОЕЦД-а, у периоду 2006-2015. одлазило по 37000 људи (Гречић 2019, 62), дакле двоструко више него у време „трагичних деведесетих“, што Гречић сматра да је „исход глобализације“, за разлику од таласа из деведесетих за који он сматра да је „последница грађанских ратова током деведесетих година 20. века на простору бивше Југославије, уз раст тражње за високообразованим кадровима у најразвијенијим економијама света“ (Гречић 2019, 68, 67). На основу изнетог би се могло закључити како глобализација има двоструко погубније дејство по иселјавање из Србије него збирно ратови у њеном окружењу, НАТО агресија и „ауторитарни режим“ те немаштина произведени санкцијама ОУН. И овог пута се показује мањкавост монокаузалности у друштвеним наукама.

Девето, предвиђало се ангажовање „независне ревизорске куће“ која је требало да изврши контролу финансијског пославања државних органа Србије у претхоном периоду, те да то обзнани народу и да препоруке за усвајање мера максималне штедње у пословању јавних институција. У вези са наведеним практично ништа није учињено. Вршен је „лов на вештице“, причало се о „милијардама долара изнетих на Кипар“, министар финансија Динкић је лично руководио њиховим „откривањем“, али је неуспех био – потпун¹¹. Ово је заправо била тачка у вези са којом

11 Овде је важно бити врло прецизан. СРЈ се налазила под санкцијама ОУН које се онемогућавале спољну трговину, укључујући у то и набавку виталних производа, попут нафте, лекова, војне опреме и сл. Зато је успостављен механизам да држава организује (физички) изношење пара са своје територије у филијалу Београдске банке на Кипру. То је вршено авионима, уз потврду гувернера Народне банке СРЈ колико се новца износи и потврду банке колико је новца примљено. Новац је трошен на основу налога државних органа Србије, о чему постоји уредна документација, док су кипарске власти веома строго контролисале рад ове банке. Читав овај процес се, пропагандно, желео

је нови режим највише покушавао да се обрачуна са својим претходницима¹². У прилог реченом, иде и поступање ДОС-ових влада које су листом избегавале уставну обавезу¹³ да Народној скупштини Републике Србије подносе на усвајање Завршни рачун, из кога се јасно види како се располагало новцем пореских обвезника, на шта су паре трошене, како је коришћена буџетска резерва и сл. Године 2002. Народна скупштина је раправљала о завршним рачунима за 2000. и 2001. годину, дакле о утрошку средстава од стране „старог режима“ и ти завршни рачуни су увојени. Међутим, ДОС није сматрао да мора да положи рачуне о томе како се њихова извршна власт односила према новцу свих грађана Србије, па завршни рачуни Народној скупштини нису уопште поднети на усвајање за период 2002-2006. Поднети су завршни рачуни за период 2007-2009, при чему је после утврђених неправисности од стране Државне ревизорске институције Завршни рачун за 2008. повучен из скупштинске процедуре (Purovac, n.d.). Покушај Павла Петровића да ово релативизује речима како „законска обавеза усвајања закона о завршном рачуну није се поштовала од 2002, али је тај документ бар био достављан Народној скупштини Републике Србије све до 2014. На тај начин је тај документ био јаван, односно доступан јавности“ (Danas 2019), је више него провидан и, на жалост, политикантски. Овакво размишљање је усмерено на то да се амнестирају ДОС-ове владе што нису на дневни ред Народне скупштине стављаље завршни рачун – а што је уставна обавеза – јер су они, забога, почев од 2007. ипак достављали завршне рачуне које, додуше, нико није разматрао

представити као „крађа“, изношење новца зарад личних потреба председника Милошевића и сл, а шпекулисало се чак о 12 милијарди долара изнетих на Кипар, дом на крају и неки од шефова ДОС-а нису увидели да су њихове тврдње бесмислене (в. Вучић 2002, 173-183).

12 Уосталом, формално то је била и оптужба због које је наводно ухапшен тада већ бивши председник Србије и СРЈ Слободан Милошевић. Никада никакве злоупотребе нису доказане, а он је без судског налога, на основну противуставне одлуке Ђинђићеве Владе Републике Србије, одведен у тзв. хашки трибунал, где је марта 2006. године изгубио живот.

13 Чланом 73. став 1 Устава Републике Србије из 1990. предвиђено је да Народна скупштина „доноси ...завршни рачун“. Чланом 99. став 1 Устава Републике Србије из 2006. утврђено је да Народна скупштина „усваја буџет и завршни рачун Републике Србије, на предлог Владе“.

нити о њима гласао. С друге стране, критикује се пракса недостављана завршних рачуна од стране влада СНС-а, и тиме покушава извршити замена теза: не ради се о томе да ли извршна власт шаље материјале народним посланицима, већ се ради о томе да у време ДОС-а, од 2002. надаље, Народна скупштина није вршила своју уставну функцију јер није расправљала о трошењу народног новца, а она је једини овлашћени државни орган да усвајањем завршног рачуна каже да је новац правилно трошен, односно ако га не усвоји тиме исказује сумњу у то. Ова Петровићева опаска је у међувремену постала беспредметна, пошто је Влада Републике Србије доставила предлоге Закона о усвајању завршног рачуна буџета за 2015, 2016, 2017. и 2018. годину (Paragraf 2019), а Народна скупштина Републике Србије је 16. децембра 2019, на 9. седници II редовног заседања ставила на дневни ред, расправљала и усвојила све завршне рачуне за период 2002-2018. На тај начин је Народна скупштина повратила своје уставно овлашћење да усваја, а не само да *буде информисана* о завршним рачунима буџета Републике Србије, како је то чињено у време власти ДОС-а.

Десета тачка „Уговора“ је обећавала формирање експертске групе која је требало да обнародује наводне тајне документе власти из периода 1987-2000. „који су предодредили судбину нације у овом раздобљу“. Резултат је био да је и ово остало мртво слово на папиру: нити су такви документи постојали, нити су они који су постојали били тајна. Да би се, ипак, колико-толико „оправдали“ за овакво обећање, ДОС-овци су оснивали таблоиде и путем бомбастичних наслова на њиховим насловницама општепознате чињенице представљали као „сензације“. „Индикативно је и то да су све дневне новине покренуте у периоду после петооктобарских промена које су и данас активне на тржишту Србије таблоиди, као и да њихови тиражи заузимају скоро 84 посто тржишта дневне штампе. Приватне медијске корпорације и дигитализоване платформе, све више оријентисане на буџетске дотације, конструишу идеолошки пожељне наративе, постајући део пропагандно-клијентелистичке индустрије у којој нема места за грађане и њихове интересе“ (Јевтовић, Бајић 2019, 1030).

Осим ових десет тачака које су биле гурнуте у „први план“, ДОС-ов програмски документ је садржао и нека друга обећања, као што су либерализација тржишта, обавезујућа приватизација - што је чинило суштинску промену, свесно избегнута да се стави међу првих десет тачака због несигурности у подршку грађана таквим реформама - затим брига о повећању наталитета, брига о сиромашнима и социјално угроженима, законска реформа положаја Војске и полиције, реформа правосуђа, најаву новог закона о јавном информисању, локалној самоуправи, „пакета изборних закона“, „враћање Југославије и Србије у свет“¹⁴, итд.

---

14 У погледу „враћања Југославије и Србије у свет“ у овом програмском документу се набрајају различите међународне организације којима ће се брзо приступити укључујући и „почетак преговора за придружено чланство у Европској унији“, што је иначе било, иако се то недовољно потенцира, програмско опредељење СПС-а из 1990. године („укључивање Југославије у Европску заједницу“, СПС 1990, 40). Оно што, међутим, није никде декларисано, а учињено је - Коштуница је у својству новог југословенског председника, одмах у октобру 2000. поднео захтев за *пријем СРЈ* у ОУН. Тиме је направљен озбиљан дисконтинуитет са претходним ставом да је СРЈ сукцесор СФРЈ, те да само наставља чланство, које јој је суспендовано с почетка југословенске кризе. Тако смо од земље-оснивача ОУН, стигли до земље која је на стодеведесет и неком месту по редоследу чланства у ОУН. „Странци су, дакле, у све институције оберучке угурали СРЈ кад је једном под Коштуницом прихватила њихове услове“ (Ђурковић 2020, 255). Из сасвим разумљивих разлога, „Уговор“ не помиње приступање земље НАТО-у, али ДОС-у током њихове власти није сметало да се на то обавезе не само приступањем „Партнерству за мир“, већ и кроз експлицитна атлантистичка опредељења у стратешким одбрамбеним и безбедносним документима, али и партијским опредељењима чланица ове Коалиције усвојеним после 5. октобра 2000. (Шуваковић 2018). Осим тога, програм није садржао ни политику сарадње са тзв. хашким трибуналом, премда је могуће било подвести такво опредељење кроз исказ „укључивање у све релевантне међународне институције, чиме ће бити обезбеђено моментално укидање свих санкција, укључујући и тзв. спољни зид санкција“ (DOS, 2000). У сваком случају ни сам ДОС није био сасвим јединствен по том питању, а српско друштво је било у том смислу радикално подељено. Иако дакле то није било наведено у програмском документу ДОС-а, испуњено је све док и последњи српски високи политичар и генерал кога је Хаг оптужио нису одведени да им се тамо суди зато што су бранили своју земљу.

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА: ДА ЛИ ЈЕ ОСВАЈАЊЕ ВЛАСТИ ОД СТРАНЕ ДОС-А 5. ОКТОБРА 2000. БИЛО НАПРЕДАК И НАЗАДАК ?

Сагласни смо са ставовима академика Марковића и Лукића да је питање шта је напредак, а шта назадак, у директној зависности од тога шта је циљ друштвеног развоја. Зато је у друштвеним наукама важно узети у обзир и *телеолошко објашњење*. Јасно је да су 5. октобра 2000. биле суочене две стране: прва, предвођена Слободаном Милошевићем, која се залагала за демократски социјализам, за очување СРЈ и одбрану независности, суверенитета и интегритета земље, за модел мешовите тржишне привреде, за друштво што веће социјалне правде итд. С друге стране налазила се групација идеолошки различито профилисаних партија, окупљена са јединим циљем – рушењем Слободана Милошевића с власти, обилато потпомогнута пропагандно (Јевтовић, Бајић 2019), финансијски, организационо, технички и кадровски од стране страних обавештајних служби (Миљковић, Тадић 2017). У свом програму, који је био у потпуности неолибералан и усклађен са очекивањима Запада у односу на нашу земљу¹⁵, у првих десет тачака, они су истакли различите захтеве, од којих већину нису остварили или су их остварили на начин супротан од обећаног. Ти захтеви су били или двосмислени или прилично демагошки; тек се кроз *нажљиво* анализирање делова програма који су били предвиђени за реализацију у првих сто дана и у првој години власти ДОС-а заправо могло назрети шта је ова коалиција хтела; нарочито се то може спознати кроз ретроспективну анализу шта *јесте* учинила, а *није ни наговестила* да ће урадити. Отуда и наслов овог рада који такав поступак квалификује као „превару народа“. У неким важним елементима, политика ДОС-овог режима би се могла квалификовати и као „издаја земље“. Не да су редефинисали СРЈ, већ су је укинули; не да су се супроставили корупцији¹⁶, већ су је омогућили

15 Што не чуди, будући да су САД и ЕУ потрошиле за довођење ДОС-а на власт „много више од 100 милиона долара. Много више“ (Montgomery 2010). Слично сведоче и други (нпр. Maršal 2002).

16 У вези са овим, парадигматично је сведочење Драгољуба Марковића, кума Зорана Ђинђића и једног од важних људи у ДОС-у: „Сећам се једном: 1.

кроз пљачкашку приватизацију али и кроз противустванно спречавање Народне скупштине да усваја завршне рачуне; декларативно су бринули о људским правима, а у пракси су их на најгрубљи начин кршили (противустванно изручење председника Слободана Милошевића тзв. хашком трибуналу, изручење свих других „оптужених“ овом илегалном суду, спровођење акције „Сабља“ и противустванно увођење ванредног стања); не да су се zaloжили за „доследна примену Резолуције 1244 о Косову“ и очување територијалног интегритета и суверенитета Србије, већ су низом поступака чинили баш супротно, олакшавајући сепаратистима да остваре свој наум, итд. Са аспекта челника ове коалиције је то био напредак¹⁷; са аспекта Милошевића и СПС-а и грађана који су подржавали патриотску политику коју је Србија и СРЈ тада водила, извесно је да је то био назадак. Истраживачи утврђују како „грађани нису добили оно што су, делом и нереално, очекивали а да притом кључни актери, или бар део њих, то није ни имао намеру да им пружи или је дата обећања прениско држао на сопственој листи приоритета. Интересна коалиција, односно „медени месец“ између грађана, нових власти и њених спољних ментора трајао је (не)очекивано кратко“ (Stojiljković 2020, 195).

Међутим, уколико применимо Лукићеве критеријуме за објективизацију појмова напретка и назадка, врло лако можемо уочити колико је друштво назадовало, и то баш током власти ДОС-а. Младен Лазич наводи како је GINI коефицијент у Србији, само у периоду 2000–2002. скочио са 0,28 на 0,33 (Lazić 2011, 153), да би се већ 2007. попео на 0,37 (Вукмировић, Govoni 2008), а то несумњиво указује на раст

август 2001. Зоки слави рођендан у вили на Дедињу. Дођем у Ужичку, испред паркинг пун скупих аутомобила. Помислио сам да је можда позвао Монтгомерија и ове Немце, Боду Хомбаха итд. Улазим у кућу, нема дипломата, све стара екипа. Схватам да су то њихови аутомобили. А само годину дана пре на његов рођендан смо колима дошли једино Коле и ја. Чеда је дошао тролејбусом, не знам, Колесар трамвајем, Чанка је довезао неки комшија који је имао гориво или таксиста, није битно. Сад испред возни парк, ниједан ауто не вреди мање од сто хиљада. Зоран пуши томпус, прилази ми и каже: `А, како напредујемо?`“ (Anastasov i Jerinić 2018).

17 Додуше ни они нису таквим „напретком“ сасвим задовољни, пре свега његовом брзином, што се може видети из различитих мемоарских остварења шефова и до-шефова ДОС-а (нпр. Jovanović 2005; Isakov 2005).

друштвених неједнакости у Србији. За овај увид није нужно ни рачунати индексе; довољно је упоредити статистичке податке. Они показују да је највиша пријављена зарада у Србији 2013. била 1208 пута (sic!) виша од најниже зараде („минималца“) (Шуваковић 2014, 106). Подаци из анкета Републичког завода за статистику показују велико сиромашење средњег слоја управо у време власти ДОС-а и његових деривата. Наима, 2003. године за расположива средства домаћинства¹⁸ у Србији могла је да се купи 1,36 просечне потрошачке корпе, 2010 - 0,94, а 2013 - 0,86 просечних потрошачких корпи (Zlatanović 2015, 83). Запосленост је „у 2009. години је достигла свој историјски минимум, јер је те године тек сваки други становник радног узраста био запослен“ (Arandarenko 2011, 22). Осим тога, како смо већ показали број емиграната из Србије се на нивоу годишњег просека удвостручио, док је стопа негативног наталитета све виша и повећавала се од -2,1 % у периоду 1991-2002., на -6,1 % у периоду 2011-2017. То је све резултовало да становништво Србије¹⁹ у периоду 1991-2002. буде повећано за 0,8 %, а у пописном периоду 2002-2011. смањено за 5,8 %, те у периоду 2011-2017. смањено за 5,4 % (Пенев и Предојевић-Деспих 2019, 1208). Већ ово показује да није испуњен први Лукићев захтев за напредак: да све више становника боље живи и да расте „производња људи“, тј. да се деца све више рађају. Напротив, егзактни подаци показују како мањина људи боље живи *на рачун већине* која све више сиромаше, односно да је на делу велико друштвено раслојавање и осиромашење средњег слоја. Пошто се Лукићев захтев односи не само на материјлни бољитак већине људи, већ и на раст онога што он означава „културном производњом“, ми ћемо као њен показатељ узети удео самофинансирајућих студената на Универзитету у Београду који је 1993/94. школске године - дакле у време највећих економских санкција и рата у окружењу - износи свега 29,4%, док је шк. 2018/19. године био виши од половине укупног броја студената на овом универзитету, чак 58,2%!

18 Овај термин обухвата све приходе једног домаћинства (плате, пензије, друге приходе у новцу, новчану вредност природних прихода и природне потрошње) у тачки пресека.

19 Нерачунајући Косово и Метохију.

(Шуваковић 2019, 977). Не треба објашњавати да сиромашни родитељи не могу да плаћају школарине (које нису ниске!), те да према томе њихова деца немају „једнаке шансе“ са децом из породица који имају нешто изнадпросечне приходе, а поготову не са децом тајкуна и добитника транзиције, који не само да могу да плате школарину у Београду, већ могу и да их пошаљу на студије у иностранство, што и чине.

Ни други Лукићев критеријум објективног напретка - стварање таквог друштвеног поретка који ће омогућити равномерну расподелу друштвеног богатства, није испуњен, на шта указују како налази које смо изнели у вези са (не) покривеношћу просечне потрошачке корпе приходима домаћинства, тако ни они које Антонић презентира у вези са социјалном проходношћу, а на основу мерења коришћењем Јасудиног индекса. Разматрајући истраживања о друштвеној покретљивости у читавом периоду после Другог светског рата до краја прве деценије XXI века, он закључује како је српско друштво у доба социјализма „са становишта могућности узлазне покретљивости, било веома отворено друштво, како у поређењу са другим њему савременим друштвима, тако и у поређењу са данашњим српским друштвом. А велико је питање да ли ће Србија, у том погледу, икада више бити тако отворено друштво као што је била током шездесетих и седамдесетих година 20. века“ (Антонић 2013; уп. Шувакович, Петровић 2019). У погледу очекиваног трајања живота на рођењу, он је у периоду 2000. (71,6 године) до 2013. (75,3 године) порастао за 3,7 године, док је очекивано трајање *здрог живота* у Србији 2013. износило 65,65 година (Stojilković Gnjatović, Raunović Radulović, Mirić n.d., 26-27)²⁰. Ако се имају у виду године пензионисања, могло би се закључити да очекивани здрав живот траје свега неколико година после одласка у пензију. Компаративно, у односу на земље ЕУ, „Србија би била пета у рангу земаља са најнижим очекиваним трајањем живота на рођењу, испред Бугарске, Румуније, Литваније и Летоније“ (Stojilković Gnjatović, Raunović Radulović, Mirić n.d., 6). Према томе, несумњив је пораст очекиване дужине живота на рођењу, али је он још увек упоредив само са

---

20 Компаративни подаци не постоје, пошто се овај показатељ раније није рачунао.

земљама ЕУ у којима је очекивано трајање живота на рођењу најкраће.

Према томе, коришћењем Лукићевих критеријума ми јасно можемо да утврдимо да у периоду власти ДОС-а, успостављене 5. октобра 2000. године, па све до њеног окончања 2012. *није постигнут објективан напредак* за већину грађана Србије. Напротив, показатељи које смо навели, али и неки други (в. Антонић 2020) показују да је Србија у многим друштвеним сегментима стагнирала у односу на последњу деценију прошлог века.

Уколико бисмо сумирали у неколико црта њихов учинак, у односу на оно што су „уговорили“ с народом, он би изгледао овако:

1) укинули су државу у којој су вршили власт и нанели немерљиву штету српском националном интересу легитимишући отцепљење Црне Горе од заједничке државе;

2) нечињењем (нпр. неинсистирањем на спровођењу свих одредаба Резолуције 1244 СБ ОУН) или погрешним чињењем (нпр. прихватањем мисије EULEX, подизањем граничних, тзв. „административних“ прелаза између централне Србије и АП КиМ, постављањем непрецизног питања према Међународном суду правде, сарадњом са тзв. „хашким трибуналом“ [ICTY] кроз изручење председника Слободана Милошевића и читавог свесрпског државног и војно-полицијског вођства, што је значило имплицитно прихватање колективне кривице за ратове која је - са српске стране - практично непостојећа, уз одређене појединачне злочине које је требало наши судови да разреше), допринели су стварању услова за проглашење тзв. „независности Косова“ и за њено легитимисање путем Међународног суда правде. Последице грешака тада почињених - и поред велике борбе власти после 2012. - тешко да ће моћи да буду отклоњене;

3) и поред тога што је остваривање циља „почетак преговора за придружено чланство у Европској унији“ предвиђено за прву годину рада ДОС-ове владе, упркос чињенице да су овоме подређени сви национални интереси, укључујући и достајанство и понос државе и народа, до почетка преговора о закључивању Споразума о стабилизацији и придруживању Србије Европској унији

дошло је тек 1. октобра 2005²¹, а ни почетком 2021. Србија не види ни назнаку краја тог процеса који, у међувремену, ЕУ користи као средство за политичко уцењивање Србије по свим могућим питањима, укључујући и то да је нужно да призна тзв. „независност Косова“ ради пријема у ЕУ. Аутор овог рада сматра да нико ко се осећа Србином не би могао да прихвати такав услов²²;

4) приватизација у Србији је имала пљачкашки карактер и омогућила је да власништво пређе не само у приватне, већ и у иностране руке (што је разлог да Антонић 5. октобар карактерише као „суштинску колонијалну контрареволуцију“ [Антонић 2020, 47])²³. Заправо, земља је постала потпуно зависна (и политички и економски и идејно и...) у односу на западне центре моћи, који су ДОС и довели на власт, а истовремено и високо корумпирана, што је директна последица начина на који је приватизација обављена. „Појава страних инвеститора и купаца српских предузећа и имовине наговестила је нову форму економско-политичке окупације... Страни фактор је на тај начин лако ставио под контролу целокупни привредни и социјалнополитички живот Србије“ (Смиљковић 2011, 133). Дакле, карактер друштвеног процеса започетог *политичким насиљем* 5. октобра 2000. извесно је био *контрареволуционарни* (Шуваковић 2013, 1051). Свакако, он је имао колонијални карактер баш као и све постсоцијалистичке транзиције у којима су грађани добијали „формалне политичке слободе и права у лику `Хајд-парк демократије`, а изгубили социјална права и људско достојанство“ (Митровић 2009, 7), при чему ДОС није презао

---

21 <http://europa.rs/srbija-i-evropska-unija/vazni-datumi-u-odnosima-eu-srbija/>

22 Председник Слободан Милошевић је, непосредно по усвајању Резолуције 1244 СБ ОУН, окупио тадашње државно и партијско руководство и изнео следећу оцену: „Резолуцијом смо добили тапију над Косовом и Метохијом. И све док се не пронађе нека српска рука да потпише супротно, оно остаје наше“.

23 Поредњи новонастално стање са оним пре 5. октобра, за време Милошевића, исти аутор закључује: „За Милошевићеве владавине, главне одлуке о Србији ипак су се доносиле у Београду, и то не у страним амбасадама. За време Милошевића, Србија је била више држава и пружала већи отпор спољњем притиску него икада доцније. После њега, како је време пролазило, тако су слабили и отпор, и државна сувереност“ (Антонић 2015, 481)

ни од директног задирања у формалне политичке слободе и права (нпр. током ванредног стања и акције „Сабља“ када су спроведена масовна хапшења, укључујући и оних који су били декларисани политички противници новог режима - само због таквог свог става);

5) успостављен је монопол политичких партија над готово свим друштвеним процесима;

6) брига за наталитет је остала „мртво слово на папиру“, али је покренут процес урушавања породице кроз промовисање алтернативних облика партнерстава.

Коначно, две деценије после 5. октобра главних актера нема. Милошевић и Ћинђић су убијени, Коштуница је у политичкој пензији. Демократска странка, Демократска странка Србије, Српски покрет обнове, Либерално-демократска партија више нису парламентарне партије, као ни Српска радикална странка. Социјалистичка партија Србије - реформисана скоро до непрепознатљивости - је и даље на политичкој сцени, са скромном подршком бирача, али ипак у парламенту, а партијском сценом доминира Српска напредна странка - европеизирана и модернизована радикалска партија, допуњена неким личностима које су отпале из партија некадашњег ДОС-а и дела СПС-а. Одбацивањем ДОС-истичке политике и поновним оптирањем за патриотске снаге у лику СНС и СПС, Србија изнова покушава да сопствену судбину преузме у своје руке. На жалост, сада је такво прегнуће веома тешко и неизвесно, не само зато што странци господаре нашом имовином (у материјалном смислу), већ и зато што су у многоне освојили и душе (у идеолошком смислу) оних којима је било лако да прихвате максиму *ubi bene, ibi patria*.

РЕФЕРЕНЦЕ

Антонић, Слободан. 2013. „Друштвена покретљивост у социјалистичкој Србији: један ревизионистички поглед“. *Социолошки преглед* XLVII (2), 145-170. DOI: 10.5937/socpreg1302145A

Антонић, Слободан. 2015. *Милошевић - још није готово*. Београд: Вукотић медиа д.о.о.

- Антонић, Слободан. 2020. “О карактеру 5. октобара: револуција, али каква?”. У *Двадесет година 5. октобра*, ур. Славиша Орловић и Деспот Ковачевић, 47-70. Београд: Факултет политичких наука Универзитета у Београду, Центар за демократију; Hanns Seidel Stiftung.
- Влада Републике Србије. Закључак о распоређивању Мисије Европске уније за владавину права (EULEX) на целој територији Аутономне покрајине Косово и Метохија, потврђивању плана о шест тачака генералног секретара УН и заштити интереса Републике Србије. 27.11.2008. <https://www.srbija.gov.rs/vest/99016/usvojen-zakljucak-oprihvatanju-principa-iz-izvestaja-generalnog-sekretara-un.php> Последњи приступ 15. фебруар 2021.
- Врзић, Никола. 2011. *Викиликс: тајне београдских депеша*. Београд: Фонд “Слободан Јовановић”, Печат
- Вукмировић, Д., Govoni R. S. (2008) *Студија о животном стандарду: Србија 2002–2007*. Београд: РЗС, World Bank, Department for International Development
- Вучић, Борка. 2002. *Банкарство: избор или судбина*. Београд: Удружење “Цер”
- Гречић, Владимир. 2019. *Српска стваралачка интелигенција у расејању*. Нови Сад: Матица српска
- Ђукић, Срећко. 2010. *Тајне беловешке пушче*. Београд: Албатрос плус
- Ђурковић, Миша. 2020. “Биланс Петог октобра”. У *Двадесет година 5. октобра*, ур. Славиша Орловић и Деспот Ковачевић, 245-260. Београд: Факултет политичких наука Универзитета у Београду, Центар за демократију; Hanns Seidel Stiftung.
- Елезовић, Далибор, Урош Шуваковић и Бранко Ракић. 2019. *НАТО агресија у светлости правде*. Косовска Митровица: Филозофски факултет Универзитета у Приштини
- Јевтовић, Зоран Б. и Предраг Ђ. Бајић. 2019. „Неуспела транзиција медијског система Србије“. *Социолошки преглед* LIII(3), 1020-1045. DOI: 10.5937/socpreg53-22587
- Јевтовић, Зоран, Предраг Бајић. 2019. “Пропагандна

- кампања хибридног ратовања током НАТО агресије”. У *Двадесет година од НАТО агресије на СРЈ: поводи и последице*, прир. Живојин Ђурић и Милош Јевтић, 107-128. Београд: Институт за политичке студије. <https://doi.org/10.22182/SRJ1999>
- Коштуница, Војислав. 2012. *Зашто Србија, а не Европска унија*. Београд: Фонд “Слободан Јовановић”
- Лилић, Стеван. 2003. *Уставна повеља Државне заједнице Србија и Црна Гора: теорија - пракса - законодавство*, друго, измењено и допуњено издање. Београд: Савремена администрација
- Лукић, Радомир Д. 1995. *Основи социологије*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, БИГЗ
- Марковић, Михаило. 1994. *Филозофски основи науке*. Београд: БИГЗ, ГЕНЕС-С Штампа; Просвета, СКЗ
- Марковић, Ратко. 2003. Уставноправна анализа Уставне повеље. У *Уставна повеља Државне заједнице Србија и Црна Гора*, ур. Ратко Марковић, 9-16. Београд: Београдски форум за свет равноправних
- Марковић, Ратко. 2007. “Устав Републике Србије од 2006. - критички поглед”. У *Устав Републике Србије из 2006. - неки елементи новог политичког система*, прир. и ур. Урош Шуваковић, Милан Јовановић и Жарко Обрадовић, 7-37. Београд: Институт за политичке студије, Трећи миленијум
- Миљковић, Милан и Дарко Тадић. 2017. “Информационе операције западних обавештајних служби у Србији октобра 2000”. *Војно дело* 5/2017. DOI: 10.5937/vojdelo1705098M
- Михајловић, Верица и Зоран Радоњић. 2011. *Две деценије вишестраначја у Републици Србији: уставни, изборни и носиоци власти 1990-2010*. Београд: Службени гласник
- Митровић, Љубиша. 2009. *Транзиција у периферни капитализам*. Београд: Институт за политичке студије
- Пенев, Горан Д. и Јелена Р. Предојевић-Деспић. 2019. “Промене становништва Србије у постјугословенском периоду (1991–2017): важнији демографски аспекти”.

Социолошки преглед LIII (3), 1183-1216. DOI: 10.5937/socpreg53-21902

- Перић Дилигенски, Тијана и Предраг Терзић. 2018. “Сукоб интереса јавних функционера - компаративна de lege lata анализа”. *Српска политичка мисао*, 1/2018, 129-146. <https://doi.org/10.22182/spm.5912018.7>
- Смиљковић, Радош. 2011. “Морално-економска криза буржоаске рестаурације у Србије и одговорност елите моћи”. *Политичка ревија* 2/2011, 125-156. <https://doi.org/10.22182/pr.2822011.8>
- Социјалистичка партија Србије. 1990. *Програмске основе и Статут Социјалистичке партије Србије*. Београд: Главни одбор СПС
- Степић, Миломир. 2012. *Косово и Метохија: постмодерни геополитички експеримент*. Београд: Институт за политичке студије
- Степић, Миломир. 2018. “Косово и Метохија као индикатор новог биполаризма”. *Српска политичка мисао* 3/2018, 27-49. <http://doi.org/10.22182/spm.6132018.2>
- Устав Републике Србије. 2006. *Службени гласник Републике Србије* бр. 98/2006
- Шуваковић, Урош. 2011. *Методолошке студије о питањима социолошког проучавања политичких партија*. Косовска Митровица: Филозофски факултет Универзитета у Приштини
- Шуваковић, Урош. 2013. „Глобализација, ’нови светски поредак’ и последице транзиције на западном Балкану”. У *Глобализација и десуверенизација*, ур. и прир. Владимир Вулетић, Јован Ћирић, Урош Шуваковић, 1047-1058. Београд: Српско социолошко друштво, Институт за упоредно право; Косовска Митровица: Филозофски факултет Универзитета у Приштини. <https://drive.google.com/file/d/0BzVmKuYUMVVqLUFURW10UEtsZms/view> Последњи приступ 15. фебруар 2021.
- Шуваковић, Урош. 2014. *Транзиција: прилог социолошком проучавању друштвених промена*. Косовска Митровица: Филозофски факултет Универзитета у Приштини

- Шуваковић, Урош. 2017. “Покушај вршења лустрације у Србији као облик угрожавања њене националне безбедности”. *Политичка ревија* 2/2017, 87-101. <https://doi.org/10.22182/pr.5222017.6>
- Шуваковић, Урош. 2018. “Србија и атлантске интеграције: програмско-политички ставови партија у Србији према НАТО”. *Политика националне безбедности* 2/2018. <https://doi.org/10.22182/pnb.1522018.4>
- Шуваковић, Урош. 2019. “Неки (друштвени) аспекти образовања у транзиционој Србији. *Социолошки преглед* LIII (3), 943-977. DOI: 10.5937/socpreg53-23765
- Шувакович, Урош и Яасмина Петрович. 2019. “Доступность высшего образования в ситуации постсоциалистического перехода”. У *Социальная мобильность в усложняющемся обществе: объективные и субъективные аспекты*, ур. и прир. В. В. Семенова, М. Ф. Черныш, П. Е. Сушко, 275-288. Москва: Федеральный научно-исследовательский социологический центр Российской академии наук Институт социологии. https://www.isras.ru/files/File/publ/Soc_mobilnost_uslozhn_obschestve_2019.pdf Последњи приступ 15. фебруар 2021.
- Шуваковић, Урош и Обрад Стевановић. 2019. “НАТО агресија на СРЈ и њене последице”. У *Двадесет година од НАТО агресије на СРЈ: поводи и последице*, прир. Живојин Ђурић и Милош Јевтић, 76-106. Београд: Институт за политичке студије. <https://doi.org/10.22182/SRJ1999>
- Anastasov, Dušica i Rade Jerinić. 2018. “Zorana Đinđića je моć iskvarila”. *Ekspres*, 8. mart. <https://www.ekspres.net/intervju/zorana-dindica-je-moc-iskvarila> Poslednji pristup 15.01.2021.
- Arandarenko, Mihail. 2011. *Pomoćne strategije za oporavak od krize u jugoistočnoj Evropi Studija procene: Srbija*. Budapest: ILO, Tim za tehničku podršku dostojanstvenom radu i Kancelarija za centralnu i istočnu Evropu. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/--sro-budapest/documents/publication/wcms_167015.pdf Poslednji pristup 15.01.2021.
- d.c.v. 2013. Izveštaj o 24 privatizacije. *Vreme*, 28.12. <https://>

- www.vreme.com/cms/view.php?id=1162898 Poslednji pristup 15.01.2021.
- Detalji savetodavnog mišljenja MSP o nezavisnosti Kosova. 2010, 22. jul. *Radio Slobodna Evropa*. https://www.slobodnaevropa.org/a/MSP_kosovo_srbija_misljenje/2107268.html Poslednji pristup 15.01.2021.
- DOS. 2000. *Program za demokratsku Srbiju*. https://www.vreme.com/arhiva_html/502/10.html Poslednji pristup 15.01.2021.
- Isakov, Miodrag. 2005. *ParaDOS*. Novi Sad: NS Media
- Jovanović, Čedomir. 2005. *Moj sukob s prošlošću: Srbija 2000-2005*. Beograd: Dan graf/ Danas
- Lazić, Mladen. 2011. *Čekajući kapitalizam: nastanak novih klasnih odnosa u Srbiji*. Beograd: Službeni glasnik
- Maršal, Tim. 2002. *Igra senki: petooktobarska smena vlasti u Srbiji*. Beograd: Samizdat B92
- Marty, Dick. 2019. *Izvesna predstava o pravdi*. Beograd: Večernje novosti
- Montgomery, William. 2010. Izjava u filmu „Konačni obračun“. Beograd: Vremefilm, RTS. <https://www.youtube.com/watch?v=6fTMatYw4SY> 40'46" Poslednji pristup 20.01.2021.
- Novaković, Nada. 2017. *Radnički štrajkovi i tranzicija u Srbiji od 1990. do 2015. godine*. Beograd: Rosa Luxemburg Stiftung Southeast Europe, Institut društvenih nauka
- Paragraf. 2019. Predlozi Zakona o završnim računima budžeta RS od 2015. do 2018. godine u skupštinskoj proceduri. <https://www.paragraf.rs/dnevne-vesti/200919/200919-vest9.html> Poslednji pristup 15.01.2021.
- Pupovac, Jelena. n.d. „Završni račun i revizija budžeta Republike Srbije“. Master rad. Beograd: Univerzitet „Singidunum“. <https://singipedia.singidunum.ac.rs/preuzmi/41510-završni-račun-i-revizije-budžeta-republike-srbije/1589>
- Stojilković Gnjatović, Jelena, Dragana Paunović Radulović i Natalija Mirić. n.d. *Upotreba podataka iz SILC ankete za izračunavanje zdravih godina života*. Beograd: Vlada

Republike Srbije, Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva, UNDP. http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/wp-content/uploads/2016/09/SILC_004_Jelena-Stojilkovic-Gnjatovic-Dragana-Paunovic-Radulovic-Natalija-Miric_Uпотреба-potadaka-iz-SILC-ankete-za-izracunavanje-zdravih-godna-zivota.pdf Poslednji pristup 15.01.2021.

Stojilković, Zoran. 2020. “Probuđene nade i izneverena očekivanja: Peti oktobar dvadeset godina kasnije”. U *Dvadeset godina 5. oktobra*, ur. Slaviša Orlović i Despot Kovačević, 189-202. Beograd: Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu, Centar za demokratiju; Hanns Seidel Stiftung.

Šuković, Mijat (2009). Tri različita ustavna uređenja Crne Gore: od razbijanja šestočlane jugoslovenske federacije (1992.) do sada (2009.). *Revus* 11, 9-43. <https://doi.org/10.4000/revus.1092>

Šuvaković, Uroš V. 2011. “Political Parties And Nongovernmental Organizations Or On Problem With Political Representation In Global Age”. *Политичка ревија* 4/2011, 357-377. <https://doi.org/10.22182/pr.3142011.17>

Šuvaković, Uroš. (2019). “It Is Heroism To Tell The Truth – Examples Of Honest Swiss Archibald Reiss And Dick Marty”. In *Archibald Reiss Days*, Thematic conference proceedings of international significance Vol. 1 & 2, ed. S. Jaćimovski, Belgrade, 6-7 November 2019, Vol 2, pp. 177-190. <http://eskup.kpu.edu.rs/dar/article/view/44/57> Poslednji pristup 20.01.2021.

Uros V. Suvakovic

5TH OCTOBER “CONTRACTUAL” HOAX OF THE PEOPLE

Resume

The paper analyzes the content of the election document of the former Democratic Opposition of Serbia “Program for Democratic Serbia” (also known as the “Agreement with People”), primarily the promises – in 10 points – presented by the DOS as the acts to be adopted “on the first day of the first session of the newly-elected Parliament”. From two-decade distance it is possible to establish the function of the DOS promises in 2000 parliamentary and presidential elections, whether the formerly made promises were fulfilled and to what extent, and draw a conclusion about the failure of the DOS power and grave consequences of such politics for the country. For the purpose of objectivizing the assessed failure of DOS policy, the criteria of progress and decline objectivization have been applied as formerly established by Academician Radomir Lukic.

What gathered this coalition was only the striving to overthrow President Milosevic with more than ample foreign aid (here we do not exclude even the NATO 1999 aggression as “logistic preparation” for changing the power in Serbia and the Federal Republic of Yugoslavia). The analysis established that the promises from the “Agreement with People” were actually fraudulent: the ones that had to be fulfilled first brought about completely opposite consequences to the implied ones, failed to be fulfilled or were of a short-lasting and demagogical character. Therefore the result of “keeping the promises” was that the secession of Montenegro was allowed and the existence of the Yugoslav state was ended, although the DOS had promised only to redefine the relations within it; United Nations Security Council Resolution 1244 was not affirmed and the country’s territorial integrity and sovereignty were not protected but, on the contrary, it was during the rule of this coalition that the so-called “independence of Kosovo” was declared, while a series of wrong moves of the former authorities of Serbia its affirmation

by the international community was facilitated; the conducted privatization actually enabled the robbery of the state and public property and transfer of capital into private hands at bargain prices. Moreover, foreigners became the real owners so that Serbia was put into a neocolonial position. Not only were the social and economic rights devastated, but at some points of time during the DOS mandate, fundamental civilian rights of the people in Serbia were jeopardized; although the negotiations for signing the Stabilization and Association Agreements with the EU were initiated in 2005, no possible (successful) outcome of that process can be even yet discerned in 2021.

By comparing the criteria established by Academician Radomir Lukić for the objectivization of a country's progress with the indicators of the results of the rule of the DOS and the parties it consisted of in the period 2000-2012, it can be concluded that there was no objective progress, but, on the contrary, that Serbia experienced a general social decline. For that reason, the conclusion is that 5th October 2000 constituted the violent beginning of the *social counterrevolutionary* process in Serbia, the negative consequences of which are more than evident.

Keywords: Democratic Opposition of Serbia (DOS), “Program for Democratic Serbia” (“Agreement with People”), 2000 parliamentary and presidential elections, Federal Republic of Yugoslavia (FRY), Serbia.

---

* Овај рад је примљен 27. фебруара 2021. године, а прихваћен на састанку Редакције 20. марта 2021. године.

Бојан Драшковић*

ПАД СЛОБОДАНА МИЛОШЕВИЋА

Сажетак

Аутор са дистанце од двадесет година, и уз помоћ нових историјских извора сагледава догађаје у којима је делимично, као грађанин учествовао, констатујући на самом почетку да се његово мишљење знатно променило од тог времена. Режим Слободана Милошевића, није био ни диктаторски ни тирански, како су га западни медији и домаћа опозиција тог времена представљали. Он је у великој мери био демократски, и ауторитативан, а у одређеном смислу и либералан. Највећи проблем овог периода модерне српске историје, је његов сукоб са Западом, који није дозвољавао југословенски континуитет, него је 31. маја 1992. године, Савезној Републици Југославији увео међународне санкције. Слободан Милошевић био је ауторитативна и снажна личност, која је владала Србијом и СРЈ у тешким условима међународне изолације. Његов режим био је импровизаторски и он је опстајао у складу са могућносима. Његовом паду у допринела је погрешна процена ситуације али и сукоб са српским радикалима и форсирање мондијалистичког ЈУЛ-а у односу на његову изворну странку СПС. У петооктобарским променама уз помоћ незадовољних грађана, али и дела војске и полиције, уз финансијску подршку западних обавештајних служби, у некој врсти прикривеног пуча, пао је режим Слободана Милошевића. Фактори који су га оборили желели су враћање државе у нормалне токове, али су за то морали да плате изузетно високу цену Западу који је на све начине покушавао да казни Србију и Србе. Ипак некадашњи лидер Србије је у Хагу доживео политичку и историјску рехабилитацију, и од негативне историјске појаве постао позитивна историјска личност.

---

* Историчар, Кањижа.

*

Није нимало једноставно, чак и са временског размака од равно двадесет година, као непосредни учесник и очевидац писати о у првом лицу јединине о догађајима који су многе интелектуално и духовно формирали и заувек обележили. Био сам један од учесника Петог октобра 2000. и противник режима Слободана Милошевића, један од мноштва демонстраната, незадовољних студената, жељан да живим у много бољој и организованијој држави од оне у којој сам до тад живео. Борио сам се жестоко за пад тог „озлоглашеног“ режима, јуришао, демонстрирао, мирно посматрао како неки нови људи са власти терају старе и компромитоване, како се устоличавају на улици, заузимају банке и предузећа, мислећи да ће нам промена донети све оно што нам је било ускраћено у десет година међународне изолације. А онда је наступило отрежњење. Убрзо сам схватио да сам био статиста у огромном филмском пројекту, добровољни учесник велике манипулације, неко ко је добровољно јуришао на самог себе и против свега за шта се изворно залагао. Политику сам одједном схватио као једну огромну машину за манипулацију људима, или „мазалицу“ како је то знао да објасни Стеван Перков Вукотић, један од заповедника Његошеве гвардије. Схватио сам да нема човека који не може бити изманипулисан и злоупотребљен. Покајао сам се, гледајући Слободана Милошевића како се умешно брани у Хагу и од некадашњег тиранина и диктатора, како сам га замишљао, полако се претвара у политичку жртву и борца за слободу, првог светског антиглобалисту, борца против „дубоке државе“, политичку претечу Владимира Путина и Доналда Трампа.

Низањем година људи обично упадају у замку „златног доба“, и своју прошлост настоје да идеализују. Није Слободан Милошевић био идеалан политичар, далеко од тога, правио је можда и велике грешке. Али зар његово доба нје било изузетно тешко и неизвесно? Пети октобар 2000. је означио коначан крај његове епохе али не и његове борбе која се наставила с несмањеном жестином и под другим условима у сали Хашког суда. Та борба је трајала све до његовог физичког краја 12. марта 2006. године, у историји српског народа означила је

извесну прекретницу. Срби који су се самопоразили, и то не једанпут у својој историји, од тог дана почели су поново да се отржењују и да се враћају себи, а аутократа је добио је своје место у њиховој историји. Показао се достојан историје и животног подвига у животу који је имао успоне и падове, добре и лоше стране, велике врлине и још веће мане. Од тада је почео сасвим другачије да се осликава у свести свих оних који су прошли кроз године великих патњи и тешких искушења, какве су биле године његове владавине. Снови и илузије које смо гајили о свету из кога смо избачени, брзо су се претворили у реалност.

Притисци на Србију нису јењавали од тада до данашњег дана. Опоравак је текао споро а несигурност и сиромаштво се повећавало у капиталистичким, неолибералним условима. Милошевић за кога су неки мислили да је узрочник свих проблема који су снашли Србију је уклоњен али проблеми су остали, само што овога пута није било оправдања за њихово нерешавање. Поново се потврдила она Његошева; „да онај ко на брду ак и мало стоји више види него онај под брдом“. Тако и епоха Слободана Милошевића, његов дуготрајан опстанак на власти као и одлазак уз помоћ страног фактора који је под своју контролу ставио све полуге система, од полиције, до војске и опозиције и који се играо и манипулисао са народним и националним осећањима, данас добија друкчију димензију.

На питање ко је био Слободан Милошевић и како је и зашто пао с власти, покушао сам да дам одговор у овом раду. Ако сам се макар и делимично приближио одговору на тај проблем, могло би се рећи да ово писање није било узалудно.

*

Биографија Слободана Милошевића је типична балзаковска прича о интелегентном, младом, амбициозном провинцијалцу жељном да по сваку цену успе у друштву. То је уједно и прича већине студената Београдског универзитета његове генерације, добрих гимназијских ђака у држави која је вапила за високообразованим кадровима, широм им отварала врата друштвеног успеха и напредовања, запошљавала их, наравно по цену да поштују њена строга и неприкосновена правила понашања. Уз партијску књижицу и добру карактеристику морално-политички подобног

члана друштва, старији партијски чланови и властодршци, иако невољно, у условима техничког и технолошког прогреса, отварају су широм врата младом, образованом и амбициозном свету, коме је факултетска диплома и партијска књижица обезбеђивала сигурно место у друштву. (Антонић 2014, 5-10) Слободан Милошевић је припадао управо тој генерацији комунистичких техно-менаџера, првој генерацији одраслој и школованој у комунистичком свету. Као такав он се слободно могао назвати „дететом комунизма“ и његовог аустро-марксистичког облика познатијег као титоизам. Иако није био медиокритет нити политички апаратчик, Слободан Милошевић се говором, понашањем, облачењем, управо тако понашао. (Николић 2013, 259-286) Изгледао је као неко ко је рођен на партијском састанку а од све добре књижевности читао је искључиво бесмислене и дуге реферате и досадне говоре. Његова спољашња појава пре је била стечена него урођена особина. Тврдим говором, оштрим ставом, Милошевић је био оличење комунистичког идеала. Изгледао је као „млади јастреб“, озбиљног образовања и импресивне интелигенције, снажне речитости, човек који јасно види проблем и решава га чврстом руком, на комунистички исправан, да се не каже стаљинистички начин. Такав став умео је да заваља како Милошевићеве противнике, исто тако и његове пријатеље и сараднике. У његов ум тешко је било ући. Милошевић је попут многих Срба из Црне Горе био рођени глумац, неко чији су изглед и понашање умели да заваљају, често одају погрешан утисак. Он је такође, својим политичким макијавелизмом умео да изненади своје политичке противнике. Милошевић је знао да их доведе у незгодну ситуацију а затим порази, понизи и политички уништи. То је на својој кожи најбоље осетио његов кум и пријатељ из студентских дана Иван Стамболић, човек преко кога се Слободан Милошевић успео на политичкој и привредној лествици и у великој мери остварио своју политичку каријеру. Њихов однос као и судбина коју су на крају доживели може се оценити као шекспировска. Слободан Милошевић је у тој релацији, у борби за власт, играо крајње антагонистичку улогу. Милошевић је био мајстор политичког макијавелизма и ту његову особину признао му је свемоћни

Запад који се добро намучио како би га скинуо са власти. (Ивановић 1989, 67-70).

Као рођени глумац он је, наравно, имао више лица и свако је у њему гледао оно што је желео да види а не оно што је он уистину био. Тако су филозофи праксисовци, а касније и другосрбијанци који су у одушевљено пуштали балоне и јавно се радовали његовом физичком одласку, у њему напре видели индоктринираног комунисту и стаљинисту. Запад је у Милошевићу препознавао једног од комунистичких диктатора налик на Чаушескуа, са којим је делио само велику љубав према жени – политички грех неопростив на Балкану. Истовремено, многи националисти и интелектуалци у њему су видели титоисту и комунистичког техно-менаџера. У ствари, Слободан Милошевић је од свега тога био по нешто, али у суштини није представљао готово ништа за шта се издавао и како је изгледао. Резултати његове политике, не иду у прилог оцени о диктатури. Милошевић је био републиканац и политичар за током чије власти је одржано мноштво избора. Колико су ти избори били демократски или „намештени“ сасвим је друго питање, али они су постојали, тако да му се не може спорити, бар не формално, да није био демократа. Милошевић је бежао од сваког нарцизма и није сатима попут Фиела Кастра или Александра Вучића пленио пажњу народа на малим екранима нити је своје најзначајније успехе истицао. Иако је Милошевић имао армију следбеника и људи који су му веровали и несумњиво га волели, он није био тај који је иза себе имао армију плаћених политичких аналитичара који ће га масовно хвалити на медијима. Од медија под његовом контролом била је РТС и медијска кућа *Политика*. Опозиција је имала своја гласила, и масовно га је нападала, много више него што се бранила. Несложна и посвађана, она је више користила Милошевићевом режиму него што му је реално наудила, а када се то десило, дошло је више страном вољом и очигледним тактичким грешкама самог Слободана Милошевића него неком њиховом спектакуларном политичком вештином. Истина, Слободан Милошевић је био јавно скроман човек који је чврстом руком умео да држи систем власти у покорности. Умео је да влада попут Милоша Обреновића и ту му вештину нико не може оспорити.

Његове интелектуалне и духовне способности највише су дошле до изражаја у току хашког процеса – најславније странице његовог живота и личне биографије, када је сам са изузетно скромним средствима успео да у парампарчад разнесе неутемељену оптужницу против Срба. Оспорио је оптужницу скројену на основу писања западне пропаганде која се показала много више силедијска и медиокритетска него како се јавности у то време представљала. Милошевић је од оптуженог постао тужилац, а његова прерана смрт у хашком казамату, несумњиво га је иницирала у политичког мученика и борца против глобализма и „дубоке државе“ (Булатовић 2006, Шешел 2005).

Слободан Милошевић био је човек импресивне интелигенције, несумњивог шарма и политичке харизме, личност које су се политички противници више плашили него што су је објективно разумевали. Брзо је схватао суштину политичких проблема, умео је да слуша своје саговорнике и формулише луцидне и ироничне одговоре. У директном разговору са њим многи су поклекли, а међу људима са којима је свакодневно сарађивао умео је да одржи неку врсту фамилијарног односа. Лако је одолевао притисцима, заправо ако би се подробније анализирао период његове владавине дошло би се до закључка да је читав овај период представљао огроман и тежак притисак, како на саму Србију која се тешко опорављала од Југославије и њених силом наметнутих утопија, али исто тако и од њеног политичког руководства на чијем се челу налазио. Слободан Милошевић је био више од других принуђен да доноси тешке и историјски значајне одлуке, да жртвује део зарад целине, или да целина трпи најпре материјалну оскудицу и опште осиромашење зарад уведених економских санкција. Србија је од стране Запада посматрана безмало из перспективе некадашње Хабзбуршке монархије као предстража Русије на Балкану, антиевропска и антиглобалистичка земља и перманентна опасност по НАТО и нови светски поредак. (Робертс 2012).

Тринаест година његове владавине значиле су тринаест дугих и тешких година сиромаштва и друштвене кризе, које су се на крају везале за његово име и његову личност. Његова главна мана, према речима Борислава Јовића, једног

од његових најближих сарадника: „Слободан Милошевић је био мајстор политичког прагматизма и једини циљ му је био одржање на власти.“ (Јовић 2009).

Међутим, за време у којем је живео и политички деловао, такав приступ политици није био увек најсрећније решење. Иако политички прагматик Слободану Милошевићу као да је недостајала стратешка мисао и смисао за историјску мисију. Међутим, за време у којем је живео и владао, посткомунистичког, постмодерног преобликовања света у духу неолибералних економских концепција Милтона Фридмана, којима се политички супротстављао, на Балкану су се дешавале националне револуције и покрети младих посттитоистичких нација, што Слободан Милошевић није до краја разумео. То неразумевање, подстакнуто прагматизмом и уверењем да је национализам превазиђена категорија, о чему га је посебно саветовала његова супруга Мирјана Марковић, довео је до одклона снажне политичке визије ослоњене на традицију која би творила нешто што би се могло назвати политичким системом.¹

У суштини Слободан Милошевић и његов режим био је оличење импровизације, релативно успешне у немогућим условима и катастрофалне приликом сваког покушаја да се на било који начин успостави било каква друштвена стабилност.

Одгајан на погрешним узорима, дивећи се политичкој харизми Јосипа Броза Тита, Милошевић као да није до краја схватао сву сложеност како Титове личности тако и политичких прилика које су га изнедриле. Он се обрео у тешкој ситуацији једног Милана Недића, са више од пола

---

1 О националној политици Мирјане Марковић сведоче њене речи: „Тешко је објаснити, а поготово оправдати, те родовске, племенске, кастинске и средњевековне импуре у нашем друштву, који нас сукобљавају са нашим добом. Ако добију право грађанства на ширем плану, избаћиће нас из сваке игре – из историје, из живота. За време експанзије најпримитивнијег национализма (за чији је врхунац надам да је прошао) и ембарга међународне заједнице, као мутни талас преплавил нас је свест да можемо сами, да нам у ствари нико и не треба, да су нам можда сви непријатељи, да су срби најстарији и небески народ, да све што није српско представља мању вредност и да се без тих вредности не може... Али, носиоци тих напора нису одустали. Они су и даље ту. Притајени или испољени, са мање или више модификованом тежњом да Србију и „васколико српство“ одвоје од свих земаља које нису српске и од свих људи који нису Срби.“ Mirjana Marković, *Između Istoka i Juga*, ВmG, Beograd 1996, str. 44.

милиона избеглих и расељених које је требало сместити и нахранити, или у политичкој позицији Милоша Обреновића, али без Недићеве културне политике и Обреновићеве стратешке државне концепције. У том смислу, Милошевић је био исувише либерална личност, неко ко је допуштао да многе негативне појаве избију на површину и да се много тога решава стихијски, само од себе, без јасног система, у једном тешко подношљивом економском, културном и политичком хаосу.

Тако посматрано, ништа није погрешније него Слободана Милошевића оцењивати као диктатора и тиранина, већ би се пре би могло рећи да је био властодржац и властољупац. За тиранију је била потребна снажна политичка и идеолошка индоктринација маса коју Слободан Милошевић очигледно није могао да оствари. Тај идеолошки недостатак надомештавала је његова супруга Мирјана Марковић, чија појава у политичком животу Србије се поклапа да очигледним ратним губицима Срба у Хрватској и Босни и Херцеговини. Са својом политичком партијом онс је наступала са идеолошких позиција коминтерновског комунизма, које су се поклапале са глобалистичком концепцијом анационалног света. Њено деловање у српској политици, према мишљењу многих Милошевићевих сарадника и следбеника политички га је потпуно упропастило, јер је његова политичка странка на власт дошла на таласу народног незадовољства Уставом из 1974. године, и неравноправног положај српског народа у СФРЈ. Чувено „дешавање народа“ и „антибирокуратска револуција“ против покрајинских руководстава, као и политички положај српског народа на Косову и Метохији отворило је српско питање у Југославији, а управо је Слободан Милошевић био личност која се ставила на чело тог питања. Отварање српског националног питања резултирало је отварањем готово свих националних питања што је на крају довело и до разбијања и распадања Југославије у крвавом етничком и грађанском сукобу.

Политичка позиција Слободана Милошевића по националном питању била је социјал-демократска и она се суштински није разликовала од десне фракције комунистичке партије Југославије Симе Марковића из Вуковарског конгреса, осуђене од стране Коминтерне и кроатофилних левичара, а коју је у Милошевићевој партији највише подржавао

академик Михаило Марковић, са којим 1994. године, Милошевићева супруга ступила у озбиљан политички и идеолошки обрачун.² Тај политички обрачун скупо је коштао Слободана Милошевића јер се нашао прикљештен између различитих политичких концепција чију суштину је, по свему судећи, мало разумевао. Тако је повећани уплив ЈУЛ-а у политички живот земље, самог Слободана Милошевића одвојио од његове изворне политичке базе и нанео велику штету његовој странци на терену.

Опште је мишљење да је највећа заслуга Слободана Милошевића била та да је отргнуте покрајине Косово и Војводину поново вратио у окриље Републике Србије. Знатно пре Милошевићеве појаве на српској политичкој сцени, а непосредно после Титове смрти, Дража Марковић је успео да у посед републике врати државну безбедност чиме је знатно ојачао републичке ингеренције и припремио терен за даљу централизацију Србије која је отпочела баш под Милошевићевим главним противником са Осме седнице Иваном Стамболићем. Наиме, управо је Стамболић био тај који је још 1984. године успео да под републичку власт врати изузетно важне стратешке привредне субјекте, као што су железница, пошта и електропривреда, а до његове формалне смене 1987. године Стамболић је успео да од осталих републичких руководстава добије сагласност за промену Устава Србије и повраћај дела отргнутог републичког суверенитета са покрајина на републику. Али овај посао уместо њега докочао је Слободан Милошевић, који је уз помоћ „антибирокуратске револуције“ и „дешавања народа“, довео до отварања српског питања у Југославији чиме је Ивану Стамболићу буквално „украо круну“ његовог вишегодишњег унутарпартијског и за јавност затвореног рада. То само по себи довољно говори о Слободану Милошевићу, као личности изразито антагонистичке, шекспировски трагичне

2 Мирјана Марковић 1994. године, жестоко у *Политици експрес* напада академика Михаила Марковића, чиме је у самом СПС-у отпочела смена његове струје у коју су спадали још и Борислав Јовић и Милорад Вучелић. Њих је Слободан Милошевић сменио на Трећем конгресу СПС-а а стварни разлог је био идеолошко неслагање са његовом супругом која је идеолошки припадала анационалној струји: О томе: Mirjana Marković, *Između Istoka i Juga, dnevnik*, GmG, Beograd 1996, 32-37.

природе. (Антонић 2014, 34) Он читаву акцију против Стамболића није могао да уради самостално. Према речима Славољуба Ђукића, Слободан Милошевић је против Ивана Стамболића имао подршку старог партијског врха оличеног у Петру Стамболићу – Ивановом ујаку и у генералу Николи Љубичићу, који су се против Стамболића и Драгише Буце Павловића нису окомили због српске политике у целини, него због одбране лика и дела Јосипа Броза Тита. Али када се у читаву акцију умешао Душан Митевић и ТВ Београд, тога момента у политички живот ушла је и опозиционо настројена, београдска чаршија коју је тешко било истерати и која је важан постала фактор утицаја. (Ђукић 1992, 122-156).

Милошевићу није преостајало ништа друго него да искористи тај талас народног незадовољства, који се поклопио са сличним таласима у Европи и на неки начин је представљао његову претечу. Али уместо да руши комунизам, Милошевић га је трансформисао, односно успео је да трансформише оно што је остало од њега, јер се комунизам две године после његовог устоличења на чело српске партије буквално истопио попут снега, а комунисти су се нашли у другим партијама и на другим политичким позицијама. Питање самоукидања Савеза комуниста Југославије постало је сасвим извесно, а самим тим и југословенске државне заједнице и свих институција које су почивале на овој политичкој организацији. Предочени процес се макар у теорији могао завршити мирним путем, међутим, логика историје и талас националних покрета и револуција уз огромно осиромашење државе и раст јавног дуга, буквално је гурнуо државу у крвопролиће и ратна разарања. Створена је крајње несигурна и хаотична ситуација са којом је сусрела Милошевићева Србија првих година вишестраначја.

Пад Берлинског зида у новембру 1989. и увођење вишестраначког система за Слободана Милошевића представљали су више него непријатно изненађење. Нешто пре тога југословенски премијер Анте Марковић је у септембру 1989. увео конвертибилност динара, а 25. децембра 1989. године у Румунији са власти свргнут Чаушеску, чиме је симболично пуцано на комунизам. Деведесете године политичка ситуација се из основе изменила. Савез комуниста се распадао, у Југославији се уводио вишестраначки систем.

Дана 7. априла 1992. године, другог дана после отпочињања сецесионих сукоба у Босни и Херцеговини, Слободан Милошевић је донео стратешку одлуку да Југославија као држава настави да постоји у континуитету. Ова одлука ма колико у самој Србији била непопуларна, а нарочито са тачке гледишта међународне јавности, пре свих Сједињених америчких држава, суштински је означила најсамосталнији и најсмелији потез Слободана Милошевића. Тај потез га је с једне стране гурнуо у отворени сукоб са Западом а са друге стране Србима дао стратешку предност у односу на остале учеснике у ратном сукобу. Тиме је главна Милошевићева заслуга била да је успео да ратне сукобе у том часу максимално локализује. Наставак југословенског континуитета, имало је искључиви и једини циљ задржавање војно-техничког наслеђа ЈНА, јер да је Србија прогласила независност, као и Црна Гора, оне би у међународним условима морале да иду на арбитражу поводом сукцесије југословенске имовине, а прва на удару би се нашла имовина ЈНА (изражена у авионима, тенковима, топовима и сл). На тај начин у сред рата Србија и Црна Гора би се својом вољом разоружале и морале нужно да се умешају у сукоб. А разоружавати се у време рата нимало није паметна одлука. Тако да је југословенски континуитет био једино могуће решење, с којим су Срби у рату у Крајини и Босни и Херцеговини успели да задрже огроман део оружја и да добро наоружани, бар за неко време одложе напад Запада, који се већ у то време показао, у погледу Србије сасвим извесним. Директна последица ове одлуке била је резолуција Савета Безбедности 757 од 30. маја 1992. године којом су Србији уведене међународне санкције.

Резолуцијом Савета безбедности Уједињених нација 757 дошло је до нагле тајкунизације српске привреде и друштва као и до отворене криминогенизације појачане ратним окружењем у коме се држава нашла. Том приликом извршена је масовна пререгистрација спољнотрговинских фирми у државном власништву (под контролом обавештајне заједнице) на њене директоре. Управо ће овај процес бити пресудан за каснији пад режима Слободана Милошевића. Том приликом израстају тајкуни попут Вука Хамовића и Војина Лазаревића, трговаца енергентима, Мирослава

Мишковића, Зорана Дракулића и других, будућих српских олигарха који ће се прославити у каснијој пљачкашкој приватизацији Србије под диригентском палицом Млађана Динкића, Божицара Ђелића, Александра Влаховића и других „експерата“ из нове и најновије српске клептократске елите. (Душанић 2020) Управо ће они на крају бити и финансијери и организатори Петог октобра, као и учесници у чувеној пљачкашкој приватизацији Србије која се одвијала под благословом западних земаља, с циљем и намером да се Србија претвори у типичну полуколонијалну државу. А да би тај пројекат био успешан, прво је морала страдати српска култура. Културоцид је најважнији део губљења националног суверенитета једне државе. Култура значи самосвест, а самосвест увек представља обнову државе и нације. А како нација „иде на добош“, и то вољом својих домаћина, онда она мора да раскине са сопственим коренима, својом традицијом и културом. У том смислу, пљачкање Србије је ишло у корак са њеним темељним заглупљивањем које је вршено путем надалеко чувене „негативне селекције“, намештањем лажних кадрова у политици, науци, култури, људи који су имали задатак да приватизују све што се могло приватизовати и да упропасте све што се могло упропастити. (Антонић 2008).

Тадашњи политички челници у самом врху СПС-а били су свесни величине политичког ризика у који су ушли, стога им је био неопходан обједињени апарат силе како би могли контролисати људе којима је предато у руке огромно државно богатство. Само преко њих држава је у том тренутку могла обављати неопходне трансакције са иностранством, али истовремено њихови животи постали су гаранција њиховог богатства, и из те доста тешке и мучне ситуације они су желели да изађу, али као власници онога што им је фиктивно припадало и као људи који имају моћ и одлучују. Стога су управо ови људи постали безбедоносно интересантни страним службама које су желеле на сваки начин да са њима остваре контакт и да преко њих додатно дестабилизују и дестимулишу режим Слободана Милошевића, који је да би опстао нужно морао да се тоталитаризује, али како би тоталитаризација у тим условима била немогућа, најпре због идеолошке неразвијености самог режима, исто тако и због

затварања „пословних“ а суштински шверцерских канала за набавку неопходних енергената, морало се приступити масовној криминогенизацији друштва, као и знатном паду културног садржаја. Главно стратешко опредељење у економији тадашњег СПС-а је привреда која почива на друштвеној, односно државној својини, као и социјалној равноправности за највећи број гласачког тела; припадника радничке класе, дозвољен је ситан шверц и сива економија како би становништво у великим градовима некако преживело, као и базирање на малој привреди и малим привредницима који опстају једино у симбиози са неким већим привредним системом. Суштински, држава је у том тренутку морала нужно да се ослања на сопствене ресурсе, а никада није прешла на систем ратне привреде који јој се природно нудио као решење. Зато је СПС да би задржала радничку базу својих гласача увела закон по коме у Србији у државним предузећима није смело бити отпуштања радника док трају санкције. Вишак радне снаге послат је на „принудне одморе“ уз скромну надокнаду. Држава се налазила у стању наглог сиромашења и пада животног стандарда проузрокованом огромном инфлацијом. Тако у 1991. години цене расту око 10% месечно, у 1992. години око 50% месечно, да би почетком 1993. године оне расле у јануару на 100%, у мају 205%, у јуну 367% а у августу 1881%. Влада масовно штампа паре а преко мреже дилера набавља девизе од грађана. На штицунгу, курсној разлици, постоји читава једна економска групација која се богати од инфлације. Рачуна се да је у току хиперинфлације из сламарица извучено преко 3.500.000.000 \$. Средином 1993. године инфлација се отргла контроли, а у јулу месецу исте године долази до слома монетарног система. Такође, почетком деведесетих година долази до појаве пирамидалних штедионица (Југоскандик и Дафимент банка) основане по систему перпетумобила, самом по себи немогућем који уз државну помоћ уништава поверење грађана у државу и национални банкарски систем. 9. октобра 1991, основана је Дафимент банка, у власништву Дафине Милановић, као један од највећих пројеката масовне преваре. Уз снажну медијску кампању крајем 1992. и почетком 1993. године банка је имала 14. 000. 000 уговора о ороченој штедњи

и располагала је са укупним капиталом од 3.000.000.000 тадашњих ДМ. 8. марта 1993. банка је затворена а 150.000 наивних штедиша трајно је остало без својих уштеда. Слободан Милошевић је за руковођење пасиве 27. октобра 1992. године, поставио човека од његовог личног поверења, Михаља Кертеса, чиме је читавим пословима ове пирамидалне банке суштински управљала Служба државне безбедности. Осам месеци пре краха банке, у јулу 1992. године наводна власница банке Дафина Милановић у саобраћајној несрећи губи своју породицу – гине јој муж и двоје деце, а она лично бива оптужена за нелегално присвајање 21.000.000 ДМ. Приликом покушаја изласка из земље 14. јула 1993. године, Дафина Милановић бива враћена са граничног прелаза Келебија, против ње се водио процес све до њене смрти 2008. Године- Шта је било са толиком количином новца у девизама, до краја остаће неразјашњено. (Антонић 2014, 133-144).

Представници, прозападне, тзв. демократске опозиције, свој политички легитимитет траже у окупљању интелигенције и њеном стављању на чело антимилошевићевског, а суштински антикомунистичког или још тачније антититоистичког покрета у Србији. Политичка атмосфера у том тренутку захтевала је обнову српске државе, а никако континуитет са претходним режимом. Слободан Милошевић који је Осмом седницом, „догађањем народа“ и „антибирокупатском револуцијом“, интернационализовао српско питање на Косову, сада је, чинило се настављао протитоистичку политику која је на крају крајева морала довести до потпуног слома.

Делом политички инструисани, а већим делом изманипулисани, против режима Слободана Милошевића окупио се врх Српске академије наука, Удружења књижевника Србије и Српске православне цркве, који је стао уз прозападну опозицију у циљу оснивања нове политичке коалиције познатије као ДЕПОС (претече свих каснијих коалиција међу којима ће најпознатија бити ДОС која ће на крају и срушити режим Слободана Милошевића).

Предлог за нову коалицију дат је 17. маја 1992. године, а његову основу чинили су потписи 55 академика и интелектуалаца, да би се 23. маја ДЕПОСу придружио СПО Вука Драшковића и ДСС Војислава Коштунице. Демократска

странка, Драгољуба Мићуновића и Зорана Ђинђића, у којој су велики утицај имали праксисовци окупљени око Љубе Тадића, овом приликом су подржали Слободана Милошевића и његову идеју југословенског континуитета, пре свега и због личних односа између Љубе Тадића и Добрице Ћосића који је 23. априла постао први председник најновије српске Југославије, делом, с циљем и разлогом што би обнова српске државе и српске државности за њега значила обнову четништва, што би код њега, према Тадићевим речима, било равно личном поразу.³ Никада, ни пре ни после, захваљујући снажној прокомунистичкој струји, неомарксистичкој струји у Демократској странци, она није била идејно и идеолошки ближа СПС-у него у том тренутку. Издвајањем ДСС-а, из Демократске странке изашло је национално опредељено крило, препустивши странку марксистима, против којих се у младости борио, тада већ преминули књижевник Борислав Пекић.

У ДЕПОС-у се суштински окупио десно опредељени део српске интелигенције, и политичких група који се залагао у том тренутку за обнову српске државности, повратак монархији и раскид са Југославијом и југословенством. Та идеја, блиска дијаспори и српској прочетничкој емиграцији на Западу, постала је „обалављена“ највише посредством Вука Драшковића који је играо опасну улогу антисрпског тројанског коња у редовима српских националиста; улогу човека који суштински компромитовао здраву националну идеју као и врх српске православне цркве, Удружења књижевника Србије и САНУ-а, који се, узгред речрно, никада неће опоравити од овог, за њих, погубног савеза. (Селић 1995, 66-84).

Дана 4 јуна 1992. године на годишњој скупштини САНУ поднесен је захтев за смену Слободана Милошевића, захтев је подржало 46 академика, њих деветорица су се потом

3 „Мислим да Добрица Ћосић покушава да задржи своју позицију. Морате схватити да је Добрица Ћосић човек који се грози извесних архаичних националних симбола и покрета који су се појавили на политичкој сцени Србије. Мислим да је то за њега било шокантно. Мислим чак да је он негде изјавио: „Ако би четници победили у Србији ја бих се обесио.““ Мирјана Бобић Мојиловић, Љубомир Тадић академик, „Зашто смо изгубили“, *Дуга*, бр. 439, од 20. децембра до 5. јануара 1991, стр. 10.

повукли, тако да САНУ није добила потребну већину да подржи овај предлог. Из ове политичке акције САНУ ће изаћи политички дубоко подељена институција, на милошевићевску и антимилошевићевску струју.

Три дана по окончању Сабора код Слободана Милошевића долази Милан Панић, као први председник Савезне владе. Милан Панић као амерички човек и амерички држављанин, долази с јасном намером да спроведе америчку спољну политику у Југославији. Првобитни Панићев циљ је био да Милошевић са њиме склопи уговор о часном повлачењу из политичког живота. Главни јамац овог уговора била би Бела кућа и САД, које би наводно, Србији укинуле међународне санкције и самом Слободану Милошевићу заузврат био би понуђен миран и уносан посао у САД-у. Посредник у овом договору био је Милошевићев пријатељ и један од главних америчких играча у Београду, Душан Митевић, бивши директор Радио Телевизије Београд касније РТС-а. (Панић 2014, 140) Слободан Милошевић је довођењем Милана Панића повукао тактички потез, с једне стране да задовољи америчке интересе а са друге стране да открије њихове „спаваче“ у земљи. Главни циљ било је укидање санкција СРЈ и њено укључивање у међународне оквире. Али када је Слободан Милошевић на конференцији у Лондону схватио да и поред потписаног споразума од укидања санкција неће бити ништа и да је главни циљ Запада да се трајно инсталира на ово подручје по цену рата, кренуо је против Милана Панића, који је у Србији почео да игра готово исту ону улогу коју је неколико година раније играо Анте Марковић. Овај споразум је понуђен Слободану Милошевићу 24. јула 1992. године, али он га није потписао.

Против опозиције окупљене око ДЕПОС-а Слободан Милошевић је у том тренутку имао изузетно моћно политичко оружје: Војислава Шешеља и његове радикале, националисте и десничаре, који су претендовали на сличну политичку традицију и обраћали се сличном бирачком телу. Радикали са освојених више од милион гласова постали су политичка снага која је могла лако да неутралише салонску опозицију насталу у редовима београдске чаршије. Те 1992. године, управо ће Шешел бити тај који ће спасити режим Слободана

Милошевића у Србији. (Шешел 2001) Истовремено, Шешелјево бирачко тело биће од пресудне важности и за обарање самог Слободана Милошевића. Војислав Шешел је постао озбиљан тас на српској политичкој ваги, и у зависности где се он налазио 90-их година, та страна била је у предности. У августу 1993. године Војислав Шешел је успео да обори са власти Добрицу Ћосића и да раскринка очигледну злоупотребу службеног положаја генерала Животе Панића. Радикали су у савезном парламенту поставили осетљиво питање смене војног врха СРЈ. Шешел је тражио смену Радована Радиновића, Владимира Стојановића команданта Прве армијске области и Александра Димитријевића, начелника Контраобавештајне службе Војске Југославије. Слободан Милошевић који се у то време плашио војног удара решио је да пензионише одређени број неподобних и сумњивих генерала и официра. Главни Милошевићев кандидат за место начелника генералштаба био је генерал авијације Божидар Стевановић, који је уживао велики углед код својих колега. Постављење авијатачара на место начелника југословенског генералштаба, наравно да није било по вољи НАТО челницима из простог разлога што су ови људи, сами по себи, представљали комплексан тип личности: по природи храбри, склони ризику, технички образовани, али и годинама школовани на совјетској ратној техници, што их је у неку руку идеолошки сврставало међу русофиле. Непостављање русофилски расположеног Стефановића, и довођење, уместо њега америчког миљеника и како се испоставило „сарадника“ Перишића, део је политичке интриге у којој је главну улогу одиграо Момир Булатовић који је инсистирао да се генерал Стевановић пензионише, и на његово место постави Момчило Перишић. Том приликом Слободан Милошевић је пензионисао 43 генерала у најбољој животној доби. Тај губитак високих официра ЈНА, сасвим у складу са политиком Запада, на инсистирање Момира Булатовића и Црногораца који су у савезној влади водили прозападну политику, касније ће се показати погубним за Војску Југославије.

*

Почетак пада Слободана Милошевића дошао је у време његове највеће политичке снаге. 5. новембар 1996. године, на

парламентарним изборима дошло је до тријумфа левице, а 17. новембра 1996, године на општинским изборима у великим градовима масовно добија опозиција, а СПС, губи чак 45 општина. Тајна овог политичког парадокса налазила се у радикалским гласовима који су се управо због ЈУЛ-а масовно окренули демократској опозицији. (Шешел 2001) Шешел је ушао у сукоб са социјалистима од 1994. године, када му је Милошевић покушао да поцепа странку. Тада се десио чувени инцидент, 18. маја 1994. године у Савезној скупштини када је насрнуо на председника скупштине Радомана Божовића.. Идуће године напади са те стране нису јеђавали, а 3. јуна 1995. године био је ухапшен у Гњилану. (Шешел 2001) Почетком 1995. године, 13. фебруара Шешел ће са ДС-ом и ДСС-ом склопити технички споразум о коалицији на локалу. Током избора 1996. године Шешел жестоко напада ЈУЛ и Мирјану Марковић, и на неки начин помаже опозицији да добије СПС на локалу. Ова победа опозиције означила је почетак краја Милошевићеве ере. Опозиција је добила могућност да на локалу максимално развије своју политичку и страначку инфраструктуру, да добије могућност рада на локалним медијима као и могућност за стицање финансијских средстава. После ове изборне победе, богати и моћни Слободан Милошевић се сусреће са богатом и моћном опозицијом која му може парирати а опозициона критика његовог режима лако може допрети до ушију незадовољних грађана.

Парадокс читавог овог процеса лежи у чињеници што је Слободан Милошевић, 18. новембра 1996. године решио да прихвати изборни пораз, али притиснут својом околином он је решио да иде на грубо поништавање избора. Према некима одлуку је донела Мирјана Марковић на путу за Индију, а према другима Никола Шаиновић и Горица Гајевић. У сваком случају, одлука да се пониште резултати локалних избора нанела је велику и непроцењиву штету режиму Слободана Милошевића. Прекрајање избора отпочело је 18. новембра 1996. године, исте вечери грађани у Нишу излазе на улице да се боре против свог дотадашњег омраженог градоначелника Милета Илића. У Београду демонстрације су кренуле 19. новембра, а 22. новембра отпочеле су протесне шетње.

Демонстранте је подржао и бивши председник СРЈ Добрица Ћосић кога су 23. новембра, демонстранти извиждали када се појавио на улици.

Тих дана, 20. новембра 1996, пре почетка званичних демонстрација Вук Драшковић даје изузетно интересантну изјаву: „Располажемо многим доказима да су владе Европске уније и САД-а, уплетене у све ово, у овај велики злочин над демократском вољом грађана Србије.“ (Антонић 2014, 199-200) Вук Драшковић, за кога ће се касније испоставити да је абеспоговорни амерички послушник, као и његови коалициони партнери Зоран Ђинђић и Весна Пешић, за прекрајање демократске воље грађана нису оптужили Слободана Милошевића нити његову супругу, па чак не ни његово политичко окружење већ директно владе западних земаља, са којима су истовремено желели да склопе договор о савезништву.

Колико у овоме има истине тешко ће се до краја открити, али је изузетно симптоматично да интелигентни Милошевић 18. новембра признаје изборе и покушава да игра у новој политичкој реалности, а исто вече, под нечијим очигледним притиском иде на поништавање изборне воље грађана изазивајући против себе и свог режима гнев народа.

Какве су биле Милошевићеве везе са западним круговима у том тренутку? Да ли је Запад који ће касније оптужити Милошевића за тиранију стајао иза ове Милошевићеве одлуке? Да ли су протести 1996/97, били покушај политичких актера на тадашњој политичкој сцени Србије да се приклоне интересима и вољи западних центара моћи? Каква је била стварна улога разноразних обавештајних служби у Србији, питања су на која можда никада нећемо добити прави одговор.

Остаје чињеница да када је донео погрешну одлуку Слободан Милошевић то учинио на основу погрешне безбедносне процене, која се базирала на оној већ толико пута виђеној пословици: „тресла се гора родио се миш“. Српским безбедњацима који су обавештавали Милошевића ни на крај памети није падало да ће српски народ протестовати у току зимских месеци. Милошевићеви сарадници једноставно нису довољно добро познавали српски народ који, иако инертан

и трпељив, зна одлучно да реагује на очигледно почињену неправду.

Протести 1996/97, били су у неку руку наставак Видовданског сабора из 1992. године, када се против Милошевићевог режима окренула, интелигенција, врх цркве и студенти. Том приликом рат који је беснео и свакодневна криза донели су политички спас његовом режиму. Али овог пута лоше изведена обмана поново је окупила добро познате критичаре и опоненте његовог режима. Политичка ситуација у урбаним срединама брзо је прокључала и добила револуционарни карактер.

У складу са Драшковићевим ставом да иза прекрајања изборне воље грађана стоји Запад, што је у противном значило да је Милошевић у том тренутку миљеник Запада, лидери коалиције „Заједно“; Вук Драшковић, Зоран Ђинђић и Весна Пешић пишу отворено писмо лидерима Европске уније, захтевајући да изврше притисак на режим у Београду како би прихватили изборну вољу грађана. Ова дипломатска иницијатива уродила је плодом и 23. новембра 1996. године, амбасадори САД-а, и ЕУ затражили су хитан пријем код министра спољних послова СРЈ Милана Милутиновића, поводом унутрашње кризе у Србији. Овај став у каснијем тромесечном периоду понављаће западни званичници попут америчког амбасадора Ричарда Мајлса (25. новембра 1996) као што ће тај политички захтев 3. децембра лидери коалиције „Заједно“ своје захтеве јавно доставити владама САД, Немачке, Вечике Британије и Француске. Идеја представника ове коалиције била је да се унутрашње питање Србије, одмах на почетку максимално интернационализује, чиме би се режим Слободана Милошевића у моменту његових очигледних унутарполитичких и спољнополитичких успеха, довео у незгодну позицију и то најпре у односу на Запад.

У том тренутку лидери опозиције били су свесни да је Милошевић Западу био потребан као несумњиви гарант још рањивог Дејтонског споразума, чије се одредбе, још увек нису имплементирале. У том смислу 5. децембра 1996. године, лидери коалиције „Заједно“ јавно објављују да ће се у свему придржавати одредби Дејтонског споразума. Фактички, опозиција је у међународним односима кренула да

преузима животно дело политике Слободана Милошевића и да се отворено препоручује Западу. Суштински, то је значило само једно, да се борба за власт у Србији претворила у борбу за западно покровитељство. Опозиција која је манипулисала народом, отворено се нудила западним владама, покушавајући да се представи као много услужнији и бољи партнер од Слободана Милошевића. Дипломатска офанзива српске опозиције уродила је плодом и већ 9. децембра Милошевић добија писмо од америчког државног секретара Ворена Кристофера у коме му је сугерисано да прихвати изборну вољу грађана, тај захтев званично је упућен и 29. децембра 1996. године.

Протесне шетње уместо да јењавају све више се захуктавају. Број грађана на њима свакога дана је све већи, а оне добијају чудан карневалски карактер. Признавање избора није толики проблем колико сама примопредаја власти. Милошевић из отежане ситуације није смео да изађе политички поражен и понижен. Опозиција је уза себе придобила симпатије народа и Запада који је преко ње вршио притисак на њега, његове следбенике и његов режим у целини. Милошевићу је понестајало времена али и оригиналних идеја како да преброди ову кризу. Седмог дана масовних протеста режим који је до тада био сигуран у својим фотељама одједном се осетио витално угрожен. Уместо смањивања броја протесних шетњи, број протестаната свакога дана се повећавао, од 3. до 15. децембра број протестаната достигао је и до сто хиљада дневно. (Исто).

Председник Скупштине Србије, Драган Томић, 1. децембра најавио је репресију према грађанима који протестују, истог дана наређена је мобилизација резервног састава полиције. Немири су били сасвим извесни, као и међународна интервенција. Ови протести свакога дана добијали су искључиви грађански карактер, у којима је до изражаја долазила политичка идеологија, анационалног и мондијалистичког ГСС-а. Протести прерастају у рок концерт, журку на отвореном, политички карневал који око себе окупља студенте и ђаке. Протестима се придружују глумци и лево орјентисани интелектуалци, окривљујући Слободана Милошевића и његов режим за распад Југославије,

покушавајући да обнове давно заборављено братство и јединство.

Српска политичка борба добијала је ирационални карактер, а масовној манипулацији нису успели да се одупру ни најтврђе присталице режима и људи који су колико до пре месец дана бзрезервно давали свој глас Слободану Милошевићу. Такав вид политичке борбе био је нешто сасвим ново на српској политичкој сцени. Са облицима ефикасног и креативног ненасилног гандијевског отпора до тада се нису сусретали ни грађани, ни опозиција, а нарочито не власт.

Као излаз из ове непријатне ситуације Слободан Милошевић је предложио међународну арбитражу. У почетку скептичан 16. децембра 1996. године, Вук Драшковић је прихватио мисију ОЕБС-а. Иако је дошао на таласу народног незадовољства, у оваквој психолошкој игри Милошевић је изгледао као неко коме је понестало креативних идеја. Контрамитинг, заказан за 24. децембар 1996, био је једно од лакомислених решења, употребљено пре свега да би се добило на времену и да Слободан Милошевић на Теразијама пред телевизијским камерама народу исприча своју верзију догађаја. Нешто пре тога на улице, поред побеснелих грађана изашао је огроман број полицајаца, њих више хиљада, распоређених у редове попут римских легионара, чиме је сваки евентуални сукоб демонстраната са толиком бројем полицајаца био унапред осуђен на пропаст.

На контрамитингу Слободан Милошевић је одржао говор на коме је изнео своју верзију читавих догађаја, том приликом он је рекао следеће: „Пре само годину дана изашли смо из најтежег периода наше новије историје. Наша земља претрпела је огромне невоље у којима би поклекле и много веће и много развијеније земље. Нама су се, у исто време, десиле и промена система и распад земље и рат у окружењу и санкције и милион избеглица. Но, не само да смо успешно изашли из тих тешкоћа, него смо почели, у овој првој години после санкција, успешно да градимо и развијамо нашу земљу. Али, јака Србија није по вољи многих моћника изван наше земље. Зато су они, у спрези са петом колоном коју формирају овде, покушали да нашу земљу дестабилизују, да је ослабе. Наравно да ми то нећемо дозволити. Нико неће Србију

делити... Желим да вам кажем да нико неће дестабилизovati Србију.“ (Антонић 2014, 208).

Слободан Милошевић је у овом обраћању јасно ставио до знања да је свестан своје почињене грешке, а са друге стране да је циљ пете колоне, коју представља опозиција трајна подела и дестабилизација земље. Овај говор погађао је у суштину читавог процеса протесних шетњи. Слободан Милошевић није желео да поклекне пред светом, он је веровао у српске институције, али их управо он изборном крађом унизио, што је његовим ионако slabим политичким противницима дало извесну предност.

Дана 27. децембра 1996. године Филипе Гонзалес стаје на становиште опозиције, која је интернационализацијом изборне крађе увела страни фактор на мала врата у унутрашње питање Републике Србије и тиме на изванредан начин у име демократије нарушила државни суверенитет земље. Колико је ова одлука озлоједила Слободана Милошевића на најбољи могући начин сведоче пресретнути телефонски разговор који је Милошевић 31. децембра 1996. обавио са Ратком Марковићем и 1. јануара 1997. са тадашњим министром спољних послова Миланом Милутиновићем. Милошевић је до танчина предвидео будуће потезе вашингтонске политике. Према њему опозиција је, додуше самоиницијативно, постала пуко оруђе вашингтонске политике у даљој дестабилизацији Србије. Био је изненађен како се ствари одвијају муњевитом брзином. Читав поредак који му се, колико до јуче чинио, чврстим и стабилним, одједном је почео да пуца а власт да му клизи из руку. Милошевић је био дубоко свестан последица и опасности положаја у којем се нашао али по свему судећи он се у овој кризи понашао одлучно иако у том моменту није имао елегантно решење како да се извуче неоштећен из ове ситуације. Милошевић није био самокритичан и није у попуности увиђао сопствене грешке, али његово понашање је било изузетно борбено. Он није био уплашени и паралисани тиранин, него човек од акције који се бори до последњег даха и који не посустаје.

Политичке грешке Слободана Милошевића свакако су биле далеко веће него његових противника. Да се држао доследно правила политичке игре могао је за неколико

месеци сасвим лако да искористи победу опозиције. Он се међутим, повиновао оној политичкој групацији у сопственим редовима која је била корумпирана и која је морала да сноси последице изборног пораза. У жељи да остану по сваку цену на високим политичким положајима они су успели да надвладају политички здрав разум. Додатно су закомпликовали ситуацију и у читав процес увукли самог Милошевића. Њихов положај у странци био је обезбеђен и за све су кривили странце и њихову „пету колону“ па је Милошевић по оној Франклиновој морао да их „држи заједно како не би висили одвојено“.

Да ова аргументација има смисла најбоље говори слика људи који су тог 24. децембра на Теразијама стајали поред Слободана Милошевића, с једне стране је Небојша Човић, тадашњи градоначелник Београда, а са друге Душан Михајловић, председник Нове Демократије, њих двојица ће се од Милошевићевих присталица неколико година касније претворити у политичке противнике и моћне људе у ДОС-у. Иако је према речима самог Човића он био тај који је од Милошевића тражио да полиција изађе на улице и да испребија демонстранте, а када је постало очигледно да ће Милошевић на крају предати Београд и да ће он остати без позиције, Човић је од следбеника Слободана Милошевића постао је његов противник. Милошевић није видео да је проблем у његовим редовима и да то странци користе како против њега тако и против Србије. Охрабрена Гонзалесовим извештајем опозиција је наставила са политичком офанзивом. Одмах после контрамитинга Нова демократија Душана Михајловића почела је да мења страну. А Момир Булатовић у интервјуу датом *Фигароу* је обзнанио како му је Слободан Милошевић одмах после другог круга признао да је изгубио изборе. Неколико дана раније Светозар Маровић је примио српске студенте, а Мило Ђукановић је рекао како је прихватање изборних резултата једно од најбољих решења. Црногорци су почели да окрећу леђа Слободану Милошевићу, и да се повинују диктату Запада. Ратко Кнежевић, тадашњи пријатељ а каснији противник Мила Ђукановића, црногорски интелектуалац тих дана писао је следеће: „Може миш да буде

генијалан али кад се нађе у мишоловци с њим је готово.“ Кнежевић је био у праву, зимски протести 1996/97. године били су права мишоловка за Слободана Милошевића и његов политички режим. (Антонић 2014, 217) Први ко је напустио Милошевићев брод што тоне био је министар информисања у влади Мирка Марјановића, Александар Тијанић, он је Милошевићу окренуо леђа још 6. децембра 1996. године, а други Небојша Човић. Дан раније Милошевићу је окренуо леђа и Богољуб Карић. Свако ко је имао везе са странцима и имовину у иностранству, ко је могао да се уцени тих дана је напуштао Милошевићев табор и прелазео на страну опозиције. Изгледало је као да су Милошевићеви дани одбројани и да је само питање тренутка када ће поднети оставку.

Милошевић у западним медијима постаје негативац, а леђа му је окренуо део сарадника који је био повезан са западним агентурама. Примера ради, делегацију студената на Бадњи дан примио је тадашњи начелник генералштаба Момчило Перишић, за кога ће се касније 2002. године у време владе Зорана Ђинђића установити да је давао важне информације Американцима. Како је такав човек дошао на чело војске Југославије, додатно може да расветли начин на који се ЦИЈ-а инфилтрирала у сам врх СРЈ, уз помоћ Црногораца? Они су играли улогу контролора режима Слободана Милошевића.

Последња фаза демонстрација била ја полицијски гледано најбруталнија. Милошевић је одавно намеравао да призна резултате избора али је покушао, лукаво макијавелистички да унутар опозиције направи раздор. У ноћи између 2. и 3. фебруара 1997. године, полиција је брутално пребила демонстранте на Савском мосту. Следећег дана почело је повлачење, Слободан Милошевић је донео *lex specialis*, посебан закон који у формално-правном погледу није значајно ништа али је неуком народу и његовим традиционалним гласачима, омогућио да резултате избора прогласи легалним и легитимним и тиме остави утисак непобеђеног човека. Политичком вољом једног човека, читав процес је у једном моменту прекинут. Шта се заправо догодило и зашто је политичка криза морала да траје тако дуго, постаће

јасно убрзо после признавања изборних резултата. Слободан Милошевић је иза затворених врата успео да постигне политички компромис како са Западом, тако и са његовим до тада најжешћим опозиционим лидером Вуком Драшковићем, који ће после избора сменити Зорана Ђинђића са места градоначелника Београда, у складу са вољом републичких власти, добити главни град као политички плен. Тај договор, очигледно је имао пуну подршку Запада, што се видело по изненадном позиву лидера опозиције да 6. фебруара 1997. године, оду у Париз, где им је у разговору са француским министром спољних послова стављено до знања да после усвајања у скупштини *lex specialis* зауставе демонстрације у Београду, што указује да је иза Милошевићеве одлуке о признавању изборног пораза стајао Запад, од чије воље је зависио политички живот српске опозиције. Дана 11. фебруара 1997. године, Скупштина је успоставила рад, а 15. фебруара на Сретење после 88 дана одржана је последња протесна шетња.

Односи између Ђинђића, новог градоначелника Београда и Вука Драшковића у том моменту били су изузетно лоши. Чин симболичког скидања звезде петокраке са зграде Старог двора, протекао је у атмосфери напетости и личних анимозитета. Неколико месеци касније, када Вук Драшковић буде смењивао Зорана Ђинђића са места градоначелника, јавно ће га оптуживати да се у моменту пребијања демонстраната 3. фебруара, налазио код Милошевића „на канабету“. Драшковићу, међутим, није сметало да заједно са омраженим и озлоглашенима СПС-овцима против којих су грађани 88 дана протесно шетали, формира мањинску власт у главном граду и највећем броју општина и да чланови СПО-а као и бројни рођаци и миљеници његове жене заузму утицајне и уносне синекуре, помоћу који су развијали приватне бизнисе.

Коалиција „Заједно“ једноставно се распала тако што је Милошевић успео да са Западом оствари нагодбу и оданом човеку Драшковићу, заузврат обезбеди издашне ресурсе из коруптивних активности везаних за вођење главног града, од паркинг места, до масовне отимачине пословних простора и станова. Само у 1998. години када је СПО држао апсолутну власт у Београду, расходи у градском буџету

достигли су, за то време невероватних 300.000.000 ДМ-а. СПО-вска власт поделила је својим присталицама чак 750 станова и пословних простора (у вредности од 40.000.000 ДМ). (Антонић 2014, 247) Од тог времена па до данашњих дана степен корумпираности у Београду доста је висок, и свака власт као да се такмичила да буде корумпиранија од претходне. Београд је био и остао извориште личног богаћења политичких, полицијских, криминалних, спортских и естрадних елита. У тим операцијама, наравно вођеним под будним оком и контролом ДБ-а, сви актери у политичкој игри имали су свој део колача, и нико није остао скраћених рукава. Истовремено, са придобијањем Драшковића Милошевић је дубоко поцепао опозицију коју је тих година држао под чврстом контролом. У његовој политичкој методологији у великој мери осећа се утицај Милоша Обреновића, јер пре него што ће да успостави компромис и да попусти својим противницима и да им да оно што траже, он ће на њима испољити силу. Драшковићев случај је најбољи пример за то. Уз такву политичку доктрину, са подељеном и девастираном опозицијом која је зависила од стране помоћи, Слободан Милошевић, је те 1997. године успео да консолидује власт и да добије парламентарне и председничке изборе. Дана 15. јула 1997. године, Слободан Милошевић мења функцију и бива проглашен за председника СРЈ. Тога дана Милошевић прави још једну стратешку грешку, да би удовољио својој жени улази у Титов аутомобил и сели се у комплекс Титових вила на Дедињу чиме се одваја од стварности. Осам дана касније Милошевић позива Вука Драшковића на разговор о предстојећим изборима, главно питање били су медији и медијска презентација будућих кандидата. Милошевић је своје обећање Драшковићу испунио.

Тадашњи вршилац дужности председника Србије, председник скупштине Драган Томић, распушта парламент 25. јула и заказује нове изборе за 21. септембар 1997. године. Вук Драшковић је овог пута кренуо у добро припремљену кампању, променио је стајлинг, ошишао се и од лика уличног трибуна и верског фанатика, Савараноле, преобразио се у средовечног конзервативног господина. Наликовао је интелектуалцу који иза полице са књигама у отменој кућној

библиотеци народу пише писмо у ком е се препоручује за новог политичког лидера.

Драшковићу насупрот, своје редове је консолидовао и његов кум Војислав Шешељ па ће они на изборима који у уследили бити главни противници. Таква ситуација највише је одговарала СПС-у, јер овога пута владајућа коалиција није имала харизматичног кандидата који је могао да парира речитим Херцеговцима Драшковићу и Шешељу. Стога је Милошевићева изборна тактика била да њих двојицу сучели и сукоби на јавном сервису, уз евентуалну могућност и физичког обрачуна који би их максимално искаркирао и унизио пред њиховим бирачима, чиме би Милошевићев кандидат добио на важности. Једна од стандардних Милошевићевих предизборних тактика била је стварање атмосфере политичког циркуса и луднице у којем наравно он једини не би учествовао, него би задовољио народ јефтиним политички ријалитијем, а он би потом убирао плодове као једини озбиљан човек на српској политичкој сцени. То се догађало уз извесну крађу гласова са Косова и Метохије, где није било присуства опозиције на бирачким местима, Тако је Милошевић готово увек добијао изборе.

У овом случају, председнички избори су били максимално покрадени, и то сасвим јавно, али нико није протествовао нити шетао у знак протеста, јер је изборе добио највећи противник Запада – Војислав Шешељ. Милошевић је заједно са Шешељом одиграо према Западу чувени комад „доброг и лошег полицајца“, у коме је за себе изабрао да игра улогу кооперативног полицајца, а Шешељ улогу озлоглашеног негативца. У том случају није било дилеме, Запад је у таквом избору снага увек био за Милошевића, што је добро знао и радикал Шешељ који је са њиме пристао на политичку трговину, мада је значајан играч у том тренутку био и Вук Драшковић коме је Запад иначе био наклоњенији. Врхунац предизборне кампање био је ТВ дуел бивших пријатеља и кумова, политичких дисидената и српских националиста који су баштинили сличан или готово истоветан поглед на националну историју и покрет Драже Михаиловића у Другом светском рату. Разлика је била у томе што се Шешељ бучно одрекао монархије а Драшковић није. Вођа СПО-а је у том

часу толико подржавао западну антисрпску аргументацију, да ће касније сасвим лако прећи политички луд од лидера и идеолога српских национализма до аутошовинисте и другосрбијанца, неокомунисте и отвореног НАТО лобисте, што ће се најбоље видети у постдосовском периоду његове политичке каријере.

На ове изборе поред СПО-а, изашли су још и Социјалдемократија Вука Обрадовића и Демократска алтернатива Небојше Човића. Изборна излазност у односу на претходне изборе била је доста ниска, на изборе је изашло 57% гласача од укупно уписаних, што се могло закључити да су избори прошли регуларно. Тадашњи министар спољних послова Милан Милутиновић је 9. августа 1997, позвао мисију ОЕБС-а да присуствује изборима. Нешто пре ових избора Милошевић је продао деонице „Телекома“ за 724 милиона марака. Већина овог новца отишла је на исплату плата и пензија. Изборни резултати показали су знатан пад СПС-а, ЈУЛ-а и Нове демократије, ова коалиција освојила је 1.418.036 гласова, што је за 400.000 гласова мање него на прошлим изборима, СПО је добио рекордних 793.988 гласова, са СРС 1.162.216 гласова; На председничким изборима ствари су стајале мало другачије; Зоран Лилић добија 1.474.924 гласа, Војислав Шешељ 1.126.946 гласа и Вук Драшковић 852.800 гласова. Према овим резултатима ишло се у други круг гласања заказан за 5. октобар 1997. године. У овом кругу око шесто хиљада гласача Вука Драшковића свој глас дало је Војиславу Шешељу, који за 40.000 гласова побеђује Зорана Лилића. Али, Републичка изборна комисија је поништила изборе јер је према тадашњем закону на изборе морало да изађе преко 50% од уписаних бирача. Избори су поништени а радикали су рекламирали изборну крађу. На овим изборима први пут је изборе надгледао ЦЕСИД, који је потврдио званичне резултате у излазности. (Шешељ 2001).

Према речима бившег америчког амбасадора Виљема Монтгомерија ЦЕСИД је основан од стране Националног демократског института, једне од институција америчке владе. Тачније речено, ова невладина организација која је управљала изборима и чији резултати избора су ишли паралелно са резултатима РИК-а и парламентарних странака, била је

испостава америчке владе, која контролише и манипулише изборном вољом грађана. Стога се с правом може закључити да Американци од 1997. године, контролишу готово све изборне процесе у Србији и да је стварни циљ Гонзалесове мисије ОЕБСА, у децембру 1996. године био да се изборни процеси а тиме и воља грађана у Србији ставе под западну контролу.

Колико је та контрола важна видело се на Шешелјевој победи над Зораном Лилићем. Чим није победио њихов кандидат избори су поништени, уз сва „демократска правила и процедуре“. Тако је крајем године дошло до понављања изборног процеса. Слободан Милошевић је морао да замени кандидата, уместо губитничког Лилића, за свог новог кандидата невољно је одредио министра иностраних послова Милана Милутиновића, о коме иначе није имао лепо мишљење. Како би Милутиновић победио на изборима нису бирана средства, а најјаче средство које је Милошевић употребио овом приликом био је његов најзначајнији дотадашњи противник – Вук Драшковић.

На ТВ дуелу са својим кумом и политичким противником Драшковић почео је емисију са изношењем „доказа“ да је Војислав Шешел Хрват тврдњом која је идеолога српског национализма посебно вређала. Иако је у почетку деловао уздржано Шешел је такође био припремљен за емисију и добро знао о чему ће Драшковић да прича јер је и он имао спремљене папире са контрааргументацијом. Шешел је ипак био уздржан и држао се правила емисије, која се није завршила физичким обрачуном али је зато добила судски епилог. Суштински и један и други добро су знали да играју искључиво за Милошевићевог кандидата Милана Милутиновића који се није удостојио да изађе на ТВ дуел са врхунским политичким глумцима какви су били Вук и Шешел. Војислав Шешел је читав овај случај документовао у књизи *Наркоманија Вука Манитога*. Драшковић такође није остао дужан, први део своје књиге *Мета* објављене 2005. године посветио је управо свом куму Војиславу Шешелу и његовом необузданом политичком карактеру. (Шешел 2001, Драшковић 2009).

Током лета 1997. године, Драшковић је уз западну подршку успоставио присан однос са Слободаном

Милошевићем, а цену те политичке сарадње платиће Зоран Ђинђић којег ће 30. септембра 1997. године, после завршених парламентарних избора СПО уз помоћ СПС-а уклонити са позиције градоначелника Београда, после чега ће СПО у Београду успоставити мањинску владу. Тај присан однос између СПС-а и СПО-а посебно ће нагласити Војислав Шешељ у ТВ дуелу са Вуком Драшковићем. Такође, можда случајно, а можда не, то вероватно никада нећемо сазнати, Шешељ је предвидео будућу улогу Вука Драшковића као министра спољних послова коју је добио после убиства Зорана Ђинђића 2003. године. Драшковић је 1997. године иако је још увек располагао значајном политичком странком суштински отпочео процес у коме је своју странку претварао у политичку котерију. Гашењем националног покрета и стварањем котерије Драшковић ће прећи пут занимљиве политичке трансформације: од националног револуционара и човека опозиције за којим ће ићи масе, до „дворског човека“; од српског националисте до аутошовинисте и политичког привеска готово свих постдосовских влада, са државним синекурама својих чланова.

Сличан процес се одвијао и у СПС-у приликом његовог уједињења са ЈУЛ-ом. У Београду тога доба, слично као у временима пре Француске или Октобарске револуције, политичка моћ бивала је концентрисана у салонима где су се бирали кадрови за уносне државне функције. По том принципу најистакнутија су била два салона, две супруге водећих политичких лидера, један јуловски – Мирјане Марковић и други сповски – Данице Драшковић. Један салон вршио је кадрирање за републичке и савезне институције а други за институције на нивоу града Београда. Оба салона била су места одакле су се стварале и креирале каријере, контролисали будући политички штићеници, шириле информације и трачеви, пласирале вести и догађаји, и у којима су представници домаћих и страних служби зарађивали своју плату. Стање у којима цветају политички салони као парapolитичке институције, најбољи је пример институционалне кризе државног система, одраз опште идеолошке безидејности и главни катализатор негативне селекције. Политички салони су црне рупе политичке

стварности, места концентрације моћи и утицаја које политички живот гутају, рециклирају и претварају у фарсу. Места одакле се врши политичка манипулација а њени главни актери на крају процеса и сами бивају изманипулисани и остављени на цедилу. Они су царство за преваранте и шарлатане разних врста. У њима подједнако стасавају Пинокии – корисни идиоти, као и његови слепи другови: Лисац и Мачак, а вера у „земљу дембелију“ која постоји „с оне стране дуге“ до које се долази послушношћу, нерадом и вером у апсолутну политичку моћ, заједничка је одлика ових институција. Без политичких салона, које својим штићеницима трују политички систем револуције и државни преврати били би немогући. Они су такође полуге моћи обавештајних заједница. Преко њих људи се постављају, држе на положају и уцењују. То су места тајне политичке трговине и трговине утицајем. И њихов нагли развој у постдејтонској Србији био је један од главних механизма петооктобарског политичког пада режима Слободана Милошевића.

Почетак Петог октобра десио се непосредно после НАТО бомбардовања. Тако да је Слободан Милошевић читаву делатност српске опозиције доживљавао као наставак НАТО кампање против Србије, само овога пута уз помоћ опозиције и самог народа, који је био уморан од десет дугих година перманентног сиромаштва. Милошевић објективно грађанима није имао шта да понуди, јер после бомбардовања 1999. у коме се НАТО пакт није испољио ону врсту војне супериорности на коју је претендовао, међународни положај Слободана Милошевића био је неодржив. Његов пад постао је политички приоритет Запада и њихових служби које су у великој мери изгубиле на ауторитету.

Ову ситуацију Слободан Милошевић није предвидео. Уљуљкан у дедињски миље, он се изгледа сасвим препустио својој жени и њеном политичком клубу који га је наговорио да промени Устав и да распише у то време непотребне изборе чиме је починио стратешку грешку која ће на крају довести до 5. октобра 2000. Највећу заблуду у том тренутку за Слободана Милошевића представљао је тренутно висок степен политичког угледа СПО-а и Вука Драшковића који је уживао за то доба невероватних 14,7% подршке бирачког тела,

што је било несумњиво више од било које политичке странке „демократске“ прозападне опозиције. Вук Драшковић је био „димна завеса“ која је у великој мери заварала Слободана Милошевића, јер је његово гласачко тело било идеолошки опредељено за једну јасну конзервативну државну политику која се заснивала на обнови српске државности и српских националних институција. Онда када је Драшковић, као вешт говорник и демагог, почео да се одваја од програма који је прокламовао десет година по трговима и улицама и да максимално преображава политички рад, унутар његовог многобројног чланства је изазван притајени отпор и бес, који се погоршао сазнањима да је његова супруга Даница као шеф политичке котерије постављала одређене људе на коруптивне положаје у градској власти. Политички „балон“ Вука Драшковића био је крајње несигуран што ће се видети у току преломне 2000. године.

Најзначајнији митинг у то време десио се 19. августа 1999. године, на Преображење. Испред Савезне скупштине окупио се целокупни политички ДОС, гарнитура која ће годину дана касније оборити Слободана Милошевића. Том приликом Драшковић и Ђинђић нису говорили. А сам Драшковић није желео да се обрати присутним грађанима, међу којима је било највише припадника СПО-а који су га теледириговано дозивали и тражили да им се обрати. Тада је на бину изашао „краљ тргова и митинга“ и одржао можда најбољи говор у својој политичкој каријери, објашњавајући присутним грађанима да је циљ западних служби да у Србији дође уз помоћ СПО-а до грађанског рата, што је неколико дана раније у Вршцу најавила Весна Пешић, и да се Албанци на Косову већ спремају да нападну Југ Србије. Две године касније када је Драшковић, који се тада потпуно окренуо Западу и њиховој политици на Балкану, објавио збирку својих говора, у збирку једино није уврштен овај говор са преображенског скупа, Тај говор и тај догађај као да је избрисан из историје, он званично не постоји, а извештаји о њему више су него штури. Никоме није било у интересу да се он упамти и да остане забележен, чак ни онеме који је те вечери последњи пут народу рекао истину о будућим догађајима. Тај говор представљао је „лабудову песму“ Вука Драшковића.

СПО без којих промене нису биле могуће, очигледно је одустао до коалиције у којој је био Зоран Ђинђић. Вођа демократа решио се 21. септембра 1999. године да са остатком опозиције крене у протесне шетње. Никаква креативна или паметнија идеја није му пала на памет. Протесне шетње биле су производ једног политичког тренутка, једне пропуштене шансе која се више није могла вратити. Те шетње изгледале су више него јадно. Никога нису привукле и представљале су карикатуру политичке опозиције, на коју Милошевић није довољно обраћао пажњу. Парадоксално, већина од људи који су предводили те мини протесте годину дана касније постаће свемоћни министри у досовској влади Зорана Ђинђића. Пошто се видело да „Савез за промене“ није довољно снажан да науди режиму, примењене су знатно суровије методе. Наиме, 3. октобра 1999. године, дошло је до атентата на Вука Драшковића на Ибарској магистралу. Вук Драшковић је за атентат оптужио Слободана Милошевића и његову жену Мирјану Марковић, иако брачни пар Милошевић-Марковић у том тренутку није имао ни један објективни разлог да изврши овај атентат. Из најобичније анализе јасно види да су стварни мотиви за организовање Ибарске магистрале били на Преображењском митингу када је СПО напустио „Савез за промене“ Зорана Ђинђића и определио се за Слободана Милошевића. После овог догађаја, Студио Б, којим је руководио припадник СПО-а Драган Којадиновић, данима и ноћима је пуштао пропагандне снимке и сваљивао сву кривицу за Ибарску магистралу на брачни пар Милошевић-Марковић. После Ибарске магистрале Вук Драшковић, постаје најодлучнији опозиционар, а под притиском Запада он бива тај који поново организује и уједињује антимилошевићевску опозицију.

Дана 10. јануара 2000. године у просторијама СПО-а, формиран је ДОС, будућа коалиција која ће на крају довести до пада самог Милошевића. У тих неколико месеци колико су трајале припреме, Вук Драшковић је у својој странци окупио доста занимљив тим саветника, који су истовремено били и чланови других политичких партија, као што су политиколози и правници: Радослав Стојановић, Предраг Марковић, Огњен Прибићевић, Миладин Ковачевић. Сви они касније ће заузети

истакнуте позиције у досовској власти иако је један од њихових главних задатака био да СПО избаце из ДОС-а и да му растуре чланство, што је урађено на брилијантан начин.

Друга организација која је тих месеци добила на популарности био је „Отпор“ настао на Филолошком факултету, када је тадашњи декан Радмило Маројевић због отпора према новом Шешел-Бојићевом Закону о Универзитету којим су декани добили неограничена овлашћења према професорима. Маројевић је буквално избацио 14 професора са факултета и затворио катедру за Светску књижевност. Студенти те катедре су се побунили због бахатости и наводно су основали „Отпор“, суштински једну организацију која је у својој политичкој иконографији имала снажна анархистичка обележја. Суштински, иако је све изгледало наивно и младалачки романтично, са идеалима интелектуалне слободе, имало је веома злокобне назнаке јер је ова организација располагала невероватним материјалним и финансијским средствима, међу којима су отворене филијале у чак 123 града у Србији. Српска ДБ „Отпор“ је сматрала терористичком организацијом иако се суштински радило о политички потпуно неозбиљној групи, махом студената из провинције који су имали за циљ да читавој овој акцији дају неки виши идеолошки ниво. Опет са друге стране, у исто време и у истој генерацији рођена је и ултрадесничарска националистичка групација познатија као „Образ“. Отпор и Образ, суштински су на Београдски универзитет, факултет вратили предратну поделу на комунисте и љотићевце, што је у великој мери омогућило да Друга Србија, суштински комунистичка и мондијалистичка, за коју се није знало ни да постоји и која се кретала у кулоарима појединих позоришних кругова, подигне своју главу и крене у отворени обрачун за културну сцену Србије коју ће заузети после петооктобарских промена.

Политичка драма одвија се на следећи начин. После убиства Бошка Перошевића у мају 2000. у Новом Саду, ЈУЛ покушава да у републичкој скупштини донесе рестриктивни закон о борби против тероризма. Према изјави Радета Марковића овај закон је искључиво био намењен борби против „Отпора“. Парадоксално ЈУЛ-овски закон о тероризму после

11. септембра 2001. масовно је примењен на Западу, односно у САД-у. Виљем Монтгомери средином 2000. постаје шеф за југословенске послове у Будимпешти. Према његовим речима нико из америчке амбасаде 2000. године није се надао рушењу Слободана Милошевића те године, и његов режим сигурно не би пао да га није срушио сам Слободан Милошевић.

Наиме, 15. јуна 2000. године пуцано је у Будви на Вука Драшковића који није смео да се врати у Београд. Петнаест дана касније 30. јуна 2000. године, заказана је седница Савезне скупштине на којој је требало да се донесе Закон о тероризму, али овом приликом СПС и ЈУЛ нису успели да нађу сагласност са Шешељом. Војислав Шешељ као парламентарца, популиста, човек своје странке и вечити опозиционар јако је добро знао негативне последице овог закона који би већ у следећем тренутку могао да се окрене против њега и његове странке. Закон о тероризму није представљао ништа друго него Закон о заштити државе краља Александра или чувену ОБЗНАНУ. Изгласавање овог закона Шешељ је условио јако високом ценом коју СПС и ЈУЛ нису хтели да му дају, руководећа места у већини јавних предузећа, која су у то време а и данас један од најзначајнијих привредних и економских полуга власти у Србији. Пошто је Шешељ одбио сарадњу по овом закону они су га пренели у Савезну скупштину, где су овај пројекат закочили Црногорци. Шешељ је тражио место државног тужиоца, што социјалисти нису хтели да му дају. У том периоду између 30. јуна и 4. јула Милошевић је одлучио да промени савезни Устав у одредби да се председник бира директним путем, чиме је одлучио да крене на изборе. Дана 5. јула 2000. године у скупштину СРЈ стигао је предлог о промени Устава.

Према истраживањима ЦПИЈМ-а за ДОС је било 24%, СПС 20% неодређених 29%. Почетком јула 2000. опозиција се налазила на врхунцу кризе. Милошевић је био убеђен да ће победити на изборима. У том тренутку чинило се да ће Милошевић опстати на власти до 2009. Дана 11. јула 2000. године Зоран Ђинђић јавно изјављује да опозиција није донела коначну одлуку о изласку на изборе, а 17. јула 2000. године Млађан Динкић предлаже Коштуницу за Милошевићевог противкандидата. Коштуница је био идеалан

противкандидат. Коштуница је био незгодан за пропагандну обраду. Њему званична пропаганда није успела да приђе. Према речима Слободана Антонића: „Милошевић није видео да СПС-ов политички маркетинг са Коштуницом има далеко више тешкоћа него 1990. године са Драшковићем, или 1992. године са Миланом Панићем.“ (Антонић 2014, 341) Предлог Војислава Коштунице за Милошевићевог противкандидата озлоједио је Драшковића који је од раније о Коштуници имао изузетно негативно мишљење. Вук Драшковић није подносио, сматрајући га с правом за политичког конкурента. У разговору за *Нашу борбу*, од 6. марта 1996. године, Вук Драшковић је до танчина предвидео будућу политичку каријеру Војислава Коштунице као; „миљеника београдске чаршије која жели да од њега направи главну политичку фигуру. Због тога СПО не може ићи у коалицију са човеком који је разбио Демократску странку и који је разбио ДЕПОС...“ Суштински гледано, Драшковић је био у праву. Коштуница је био знатно урбанија личност од њега, који је по менталитету био скоројевић, провинцијалац, човек који на студије из паланке долази у велики град искључиво са једном намером, да успе у животу, и то не бирајући средства. Драшковић је био балзаковски тип, који иако је привлачио људе одређеног сензибилитета и стварао велику масу својих поклоника, друге је управо својом појавом и својим малограђанским понашањем жестоко одбијао од себе.

Београдска чаршија, стари Београд, желео је, да за репрезентовање националне политике, нарочито оне која се заснивала на обнови антикомунистичких вредности представља личност куд и камо пристојнијих манира, мање реторична, више етична, какав је управо био Војислав Коштуница. Између програма његове странке и Драшковићевог програма, суштински није било никакве разлике, али само спомињање менталитета београдске чаршије, код Драшковића се већ тада јасно уочава псеудокомунистичка антисрпска реторика Радомира Константиновића и његове програмске књиге *Филозофија паланке*, библије Друге Србије, у којој је Константиновић, сложеном и неразумљивим реченичним конструкцијама покушао да докаже да је српска култура, нарочито она која се развијала у 19. веку,

суштински паланачка, спа самим тим и ништавна.. У дух паланке је овај конфузни теоретичар и левичарски поборник постмодернистичког нагваждања, ставио готово све српске великане: од Слободана Јовановића, до Јована Скерлића, Јована Дучића и Милутина Ускоковића, величајући притом „мудрости“ Јосипа Броза Тита и комунистичких дилетаната, који су према његовој визији света престављали; дух светских, универзалних вредности. Из овог личног анимозитета, који није много допирао до обичних људи и гласача, јасно се увиђала дубина Драшковићеве политичке преваре, и његова суштинска припадност Другој Србији – антinationалном, антисрпском покрету који ће лажним сјајем заблистати у периоду петооктобарске досовске транзиције. (Антонић 2008)

Дана 6. августа 2000. године СПО је изјавио да излази на изборе са сопственом листом. У странци је наступио невиђен револт и расулу какво се ретко до тада виђало више није било сумње да је Драшковић изневеритељ који не жели обарање Слободана Милошевића. Драшковићеве присталице које су СПО ушле због монархистичких осећања почеле су масовно да напуштају свог лидера и да се окрећу странкама ДОС-а, међу којима је идеолошки била најближа странка СПО-вског дисидента, Велимира Илића, Нова Србија. СПО се од озбиљно замишљеног покрета изобразио у котерију која је опстала на политичкој власти све до данашњих дана. Јер колико год је међу старим социјалистима била неомиљена Мира Марковић, исто толико је међу старим СПО-вцима била неомиљена Дана Драшковић. Супруге политичких лидера, у овом случају Милошевића и Драшковића у њиховим политичким организацијама водиле су главну кадровску политику и на кључна места постављале своје љубимце, што се у свим досадашњим револуцијама показало као сигуран рецепт за пропаст. Јер да би неко могао да буде љубимац, и звезда одређеног политичког салона он пре тога не сме да буде веродостојна личност, он мора бити мио и драг, симпатичан и спреман да за свој положај истрпи најгора понижења од политичке послуге „великих дама“. Таква политичка послуга са психологијом батлера енглеског лорда, постаје највећа претња по политичку будућност својих шефова, јер управо ова

група улизица, полтрона и интриганата, своју моћ заснива на информацијама које пласира личностима које доносе извесна кадровска решења и значајне одлуке.

Готово целокупна опозициона јавност окренула се против Драшковића. У Црној Гори Мило Ђукановић је бојкотовао савезне изборе чиме је требао да допринесе победи Милошевићевих савезника. Али ни то није био главни разлог Милошевићевог пада, него тај што се у сукобу између ЈУЛ-а и Радикала којем је кумовала Мирјана Марковић, СПС неразумно одрекао Шешелеве помоћи. Без помоћи његових гласача избори су били поприлично несигурни. Сукоб између Милошевића и Шешелја отпочео је у најнезгоднијем могућем тренутку по Слободана Милошевића. Наиме, 9. јула 2000. године Српски радикали су одбили предлог Генералштаба да се Слободану Милошевићу додели орден Народног хероја. Неколико дана касније, 12. јула 2000, Шешелј је напао генерала Небојшу Павковића што се уплиће у идеологију и политику. Шешелј је кренуо самостално у изборе и за председничког кандидата истакао Томислава Николића. Како је кампања одмицала Шешелј је све мање нападао опозицију а све више ЈУЛ. ЈУЛ је у речима српских радикала третиран као политичка пошаст. За сукоб са Шешелјем Милена Арџина је оптужила јуловске мондијалисте и саму Мирјану Марковић. Шешелј је три дана пред изборе оптужио левичарске партије да су извршили државни удар и да се спремају за фалсификовање избора. (Антонић 2014, 345)

Запад је поручио бирачима да пад Милошевића повлачи аутоматско укидање санкција и велику финансијску помоћ Србији. А 23. јула 2000. године, само дан пред изборе Романо Проди обећао је чак 2,5 милијарди евра. *Глас јавности* је водио упорну антимилошевићевску кампању. Опозиција је закупила огроман простор на свим радио станицама. Она је располагала великим новчаним средствима и ова кампања организована је најбоље до тада. Сам почетак преврата који се догодио 5. октобра, почео је 24. септембра, и њега је отпочео, Марко Благојевић, директор ЦЕСИД-а, који је изашао пред камере и изјавио: „Уколико се настави овај тренд Коштуница би могао да победи у првом кругу.“ Више нико није сумњао да је Коштуница победио у првом кругу,

све остало су били покушаји власти да оспори изборе. Суштински ствари тако нису стајале и Коштуница по свему судећи није победио у првом кругу о чему су постојали докази у Савезној скупштини која је Петог октобра, наменски због тога и спаљена, како би се уклонили трагови гласања. Према речима судије Милене Арежине, главни проблем Слободана Милошевића био је његов изборни штаб који је водио актуелни председник Србије Милан Милутиновић, одакле су стизале дезинформације које су људе терале на побуну. Без помоћи Милана Милутиновића тешко да би ДОС добио изборе. Милутиновић, Станишић, Перишић ослобођени су у Хагу као амерички сарадници. Штимер резултата био је Милан Живковић директор Савезног завода за статистику. До 7. октобра 2000. Живковић је Коштуницу попео на 50, 24% (Aрежина 2004, 53-61) Дана 28. септембра 2000. Зоран Ђинђић креће у државни удар. Идућег дана 29. септембра 2000, широм Србије не раде школе, факултети, стоји ваљевски „Крушик“ и „Слобода“ – Чачак као и 7500 тамнавских рудара. Директор копа Слободан Јанићијевић је поднео оставку и придружио се радницима. Истог дана пресечена је Ибарска магистрала на путу Чачак – Љиг. Дана 3. октобра 2000. године блокиран је ауто-пут Београд-Ниш. Истога дана, 2/3. октобар 2000 Милошевић шаље Небојшу Павковића у Колубару, а Бошко Буха командант полиције 4. октобра улази у зграду КОП-а. У исто време, 4. октобра 2000, пред рудник долази Војислав Коштуница. Коштуници се предала бригада Бошка Бухе. Тога дана на државној телевизији прочитана је лажна вест да је СИК поништио део избора. Све радио и телевизијске станице брујале су о одлуци Уставног суда о поништењу председничких избора. Та вест дошла је из Милошевићевог изборног штаба који је водио Милан Милутиновић и није била тачна.

Освануо је 5. октобар, народ је почео да пристиже са свих страна, а полиција није радила свој посао. Окупили су се испред скупштине, а не испред СИВ-а како је замишљао Зоран Ђинђић, и после извесног времена усред облака сузавца, народ је ушао у Скупштину која је почела да гори заједно за изборним материјалом, после чега је опљачкана станица полиције у Мајке Јевросиме и запаљена Зграда РТС-а. Од

полицијског наоружања, са пушком у руци Млађан Динкић је упадао у банке и финансијски систем земље. До краја дана преврат је био извршен.

Преко секретарице „Бисе“, према речима Милене Арежине, Мирјана Марковић је тога дана била потпуно неинформисана. Павковић није употребио војску. Милан Милутиновић је дошао код Милошевића на предају власти. Милошевић је так тада схватио да је потпуно заробљен и да на војску не може да рачуна као и на полицију. Све је било готово. Милошевић је пао у државном удару.

Дана 6. октобра 2000 У Београд је долетео Иванов руски министра иностраних послова (1998-2004) да понуди Милошевићу азил у Русији. Милошевић је ту понуду одбио „Нема разлога због кога бих бежао из сопствене земље.“ Иначе Иванов је са собом повео Марка Милошевића којем је живот у Србији био угрожен. Милошевићу је Коштуница гарантовао безбедност.

Према речима Драгана Хаџи Антића у завери против Милошевића учествовао је Властимир Ђорђевић Рођа, као и Сретен Лукић. Војни и полицијски генерали били су уцењени Хагом. Павковић је тврдио да је добар део војног врха непоуздан. Радомир Марковић, шеф ДБ, каже да га је лично вођа Сурчинског клана Драгољуб Марковић „Крмивоје“ позвао у Скупштину града у штаб опозиције да се преда. (Марковић 2009) Небојша Човић тврди да је опозиција преко Јовице Станишића успоставила чврсту везу са врховима војске и полиције. Ако се све околности узму у обзир јасно се види да је ЦИА преко својих људи у самом врху власти променила режим у Србији који је, према њеним схватањима дотрајао и са којим више није могла да ради.⁴ Таква држава

4 Да ли је, заиста, Милутиновић, те јесени 2000, радио против Милошевића? Милутиновић је, после преврата од 5. октобра, остао председник Србије до децембра 2002. године. Уредно је потписивао све законе и није се појављивао у јавности. По истеку функције, отпечаћена је оптужница из Хага. У Схвенинген је отишао у јануару 2003. године. На привремену слободу пуштен је априла 2005, а фебруара 2009. ослобођен је кривице по свим тачкама оптужнице. У Хагу су само још два Србина ослобођена – Јовица Станишић и Момчило Перишић – обојица, како се тврдило, сарадници ЦИА. Стога је део јавности у Србији закључио да мора да је и Милутиновић ослобођен по истој основи. У том случају, Арежина би могла бити у праву да је Милутиновић био онај „демон“ из Милошевићевог окружења који га је гурнуо у петоктобарску про-

и такав поредак једноставно није могао дуго да опстане и његов крај је био сасвим извештан.

*

Пети октобар 2000. године, био је један у низу значајних „догађања народа“, када је дошло до смене политичких режима у Србији. Такви догађаји у српској и светској историји нису никаква новост, али с разлогом се поставља питање: колико овакви и слични догађаји представљају стварну историјску прекретницу и какав је њихов значај у укупној историји народа и државе у којима су се догодили. Пети октобар 2000. је према неким тумачима представљао пуч, а према другима револуцију, а суштински се радило о државном удару који је имао извесну народну подршку. Узроци петог октобра су бројни, а сам догађај у великој мери организован и оркестриран уз помоћ страних безбедносних служби.

У том смислу Слободан Милошевић је око себе умео да уједини своје противнике. Његов режим иако није имао неки нарочити спољашњи облик, нити је располагао јасном културном политиком ипак је успевао да се одржи на површини, све док није дошао у сукоб са страним фактором, чији су се интереси, привремено, идентификовали са интересима српске опозиције. Милошевић, попут његовог софистициранијег црногорског савременика Ђукановића, владао је уз помоћ добро организоване слабе опозиције, за коју ће се касније испоставити да су многи њени лидери суштински били експозитуре страног фактора у држави. Тај страни фактор у држави на крају је и оборио Слободана Милошевића, уз помоћ управо његове апаратуре силе која га је у једном тренутку одбацила како би прихватила нове политичке играче, у чему се суштински и крије тајна 5. октобра као датума када је држава променила газде, или када је апаратура силе променила кориснике, остављајући оне, који

паст. Међутим, све су то нагађања. Милутиновићево понашање у пресудним данима уочи 5. октобра, ако су истинити горњи извештаји, може се објаснити и његовом политичком кратковидошћу. И све док се не отворе архиве, нећемо знати шта је истина – издаја или лоша процена? Слободан Антонић, *Још није готово*, Вуковић медиа, Београд 2014, стр. 355.

су се чинили свемоћни и који су до јуче суверено владали, на цедилу, приклањајући се новим-старим играчима. Без страног фактора ни његовог дубоког уплива у српске државне и безбедоносне институције, поприлично слаба, политички раздвојена, незрела и претерано сујетна опозиција, издигнута са маргине друштвеног живота не би била способна за преображај који је уследио. Она је, по свему судећи, била маска, фасада, димна завеса иза коју су покретали добро финансирани НВО центри моћи потпомогнути самим врхом безбедоносног апарата, истог оног који је годинама уназад служио Слободану Милошевићу. Речју, слуге су из дворца истерале газду и уместо њега примиле другог, којег су убрзо затим убиле, како би суштински могле вечито да владају дворцем. Тај политички парадокс и данас је на снази, али не само у Србији него и у читавом свету. У том смислу 5. октобар би се могао посматрати као део НАТО агресије на Србију започете почетком деведесетих година а која је своју кулминацију доживеле у седамдесетодневном бомбардовању Србије, 1999. године. С том разликом што је овога пута уз помоћ народа и омладине, који су изигравали димну завесу, добро организованог и вешто спроведеног државног удара малапартијевског типа, дошло до тога да се главна снага читаве организације налазила у апарату силе. Апарат силе жртвовао је своје шефове, како би несметано наставио да ради и функционише. Он је суштински појео државу која није била имуна да се идејно и идеолошки одупре страном фактору. Стога нимало не чуди што су се петооктобарске промене изродиле у највећу и најзначајнију политичку манипулацију над српским народом уз јавно учешће тог истог народа, а крајњи резултат те манипулације је за последицу имало опште безнађе и апатичност, као и хипертрофију свих негативних појава које су постојале и у периоду владавине Слободана Милошевића: криминала, корупције, опште деструкције јавног, културног и просветног живота.

Данас у време неоколонијализма, окупација се не врши више уз помоћ војске, тај начин је доста примитиван и скуп, него уз помоћ новца, компанија и адвоката. А читав процес базира се на недефинисаном имовинском статусу. Зато је од посебне важности непознавање историје сопственог

народа као и стварањем низа појава правно-формалног дисконтинуитета, покушај да се одређена имовина у доста сумњивим околностима трансформише и у крајњој линији опљачка, као и да се тој пљачки на крају да извештај легитимитет. НВО сектор показао се посебно опасним у подручју просвете, где је дошло до тзв. болоњизације високог образовања као и до масовне појаве приватних школа и факултета који су постали покриће за креирање будућег политичког естаблишмента. У Србији купљена диплома постала је један од главних предуслова за добијање политичког положаја. На тај начин, гомила некомпетентних политиканата у парламентима и на локалу, склона корупцији и богаћењу потпуно некритички изгласаваће све оне законске одлуке које им се нареди, а за узврат добијаће своје парче у читавом систему корупције.

Србија је и у новом, 21. веку, била и остала једначина са три непознате: држава недефинисаних националних граница и суверенитета, са становништвом расутим по целом свету а нарочито са недефинисаном влашћу, коју од Петог октобра 2000. као да постављају, подржавају, и координирају странци. Управо у овој последњој непознатој могли бисмо да на најбољи могући начин оценимо историјску вредност 5. октобра, дана када се страни фактор први пут на отворен начин умешао у српски политички живот, запосео српске институције силе (војску, полицију, администрацију) и преко њих почео да утиче на свакодневни политички, економски и културни живот у земљи. А када се то догоди, онда се с правом може закључити да је та држава изгубила свој суверенитет и да се претворила у једну од многобројних земаља неоколонијалног типа, где постоје владе и државне институције, али само као вешти симулатори стварности, док се о свему питају и одлучују странци, који своју управу скупо наплаћују, преко читавог система разноразних економских, политичких и медијских монопола, којим да би могли несметано функционисати, морају на сваки начин обезвредити, уништити, превредновати: просветне, културне и идејне садржаје на којима једна држава и један народ почивају. У том смислу 5. октобар 2000. је био дан када је Србија, таква каква јесте, коначно, својом вољом, уз страну

помоћ, закорачила у глобални свет. Какав је то свет и колико је добар, знамо сви ми који већ двадесет година живимо у њему.

Главни проблем у поимању 5. октобра и петооктобарских промена јесте у чињеници да је у овом преокрету дошло до типичне крађе народне воље, што је на крају резултирало класичним изневеравањем народних маса које су се недуго после тога осетиле резигниране и разочаране у нове властодршце, потпуно неспособне да се у турбулентним временима одрже на власти. Тај политички пресек главом је платио Милошевићев најзначајнији противник и миљеник Запада, др Зоран Ђинђић, чим је покушао да под контролу стави апарат силе који га је фактички довео на власт.⁵

Ђинђић је био нарцисоидан човек, прилично стран српском националном бићу, личност без Србима прихватљиве харизме, ни добар говорник, а још мање добар предавач, више је личио на неког студента са светских универзитета. Долазио је из средине ангажованих интелектуалаца која је имала мало контакта са организованим бирократским радом и државном апаратуром. И сама странка на чијем је челу био савршено се уклапала у тај студентски клише.

Од свих политичких организација Демократска странка је по свом изгледу и духу који је у њој владао највише била интелектуалистичка, више је личила на неко удружење професора и студената шездесет осмаша него на озбиљну политичку организацију. У тој средини Ђинђић се савршено сналазио али вођење државе захтевало је знатно већу дисциплину, озбиљност и искуство које му је очигледно недостајало. Он је прецењивао снагу сопствене интелигенције као што је потцењивао значај безбедоносних апаратура, на које се Слободан Милошевић у доба своје највеће моћи ослањао. Организовани криминал, израстао

5 Ђинђић је у читавом догађају тврдио да није било никакве „теорије завере“. Његова верзија догађаја заснивала се на једностворној чињеници да је он лично успоставио односе са Легијом као комадантом специјалних јединица ДБ-а како би се спречио Тјенанмен на београдским улицама. Ђинђићева изјава, иако легитимна, мора се узети са извесном резервом, јер он је у том тренутку, као политичар желео максимално да експлоатише снагу догађаја који му је давао политички легитимитет: Зоран Ђинђић, *Србија у Европи*, Танјуг, Београд 2003, стр. 123.

из система државне безбедности лако се претворио у силу која је послужила најпре странцима – стварним господарима ситуације у Србији, а потом и лојалним политичарима. Тај опасни ортаклук Зоран Ђинђић, човек без довољне подршке у народу покушао је да надигра и преигра, али за разлику од Слободана Милошевића чија се владавина поклопила са падом комунизма и кога су догађаји буквално престизали, Зоран Ђинђић је владао у времену извесног историјског успоравања.

Петооктобарске промене пратиле су мали никад нерегистровани балкански рат на Косову и Македонији и у Македонији који ће на крају резултирати Преспанским споразумом и неком врстом албанизације ове некадашње југословенске републике. Историјски парадоксално звучи али управо је Зоран Ђинђић, човек који је Милошевића послао у Хаг био један од политичких настављача његове балканске политике. То наслеђе на крају је платио главом. Од његовог убиства па све до данашњих дана, комплетна српска политичка елита фактички је послушничка, без реалне моћи и ауторитета.

Међутим, око 5. октобра, данас двадесет година касније, може се слободно рећи да се развијала извесна „фама“ и то не без политичког интереса, нарочито од стране његових протагониста и актера, који су у митологизацији овог догађаја и давања му значаја историјске прекретнице желели, с пуним правом, да себи и свом раду припишу неки виши, „епохални“ историјски значај и карактер, наравно, правдајући и свој политички неуспех, општом несхваћеношћу, исте оне масе народа која их је у једном тренутку следила и на чије су се чело, вољом различитих фактора ставили. Али, управо они, вођи 5. октобра, су својим „способностима“ одмах по доласку на власт успели да се изборе да се ниједан проблем не реши, што је код народа који их је уличном акламацијом подржавао, оставило доста рђав утисак.

Стога је већ 2008. године, поновним доласком на власт СПС-а и Ивице Дачића у последњој петооктобарској влади др Мирка Цветковића, дошло до извесног отклона од 5. октобра, као једног од најнеуспешнијих државних преврата у српској историји. Тај отклон касније, довео је до коначног краха његове

доста апстрактне и практично неизводљиве идеје која је добија своју трагичну, комичну и фарсичну варијанту. Данас, двадесет година касније нико од актуелних актера 5. октобра, није више на активној политичкој сцени. На челу Србије су данас ни који су се тог петооктобарског дана 2000. налазили на супротној страни: Александар Вучић, Ивица Дачић, Драган Марковић Палма и др. Некадашња досовска опозиција и позиција је у овом часу подељена, разбијена и неефикасна. Ни трага ни гласа од 5. октобра и од петооктобараца. Они су данас својим радом и трудом успели да постану део политичке прошлости и пример политичких промашаја, чију цену и политичке грешке, на жалост, плаћа читав српски народ.

РЕФЕРЕНЦЕ

Антић Чедомир, *Српска историја*, Вукотић медиа, Београд 2013.

Антонић Слободан, *Још није готово*, Вукотић медиа, Београд 2014.

Антонић Слободан, *Културни рат у Србији*, Завод за уџбенике, Београд 2008.

Арежина Милена, *Ноћ преваре дан издаје*, Београд 2005.

Бујошевић Драган и Радовановић Иван, *5. октобар: двадесет четири сата преврата*. Медија центар, Београд 2001.

Булатовић Момир, *Правила ћутања: истинити политички трилер са познатим завршетком*, Народна књига – Алфа, Београд 2004.

Булатовић Момир, *Слободан Милошевић, Неизговорена одбрана*, Зограф, Етра, Ниш, Подгодица 2006.

Граховац Благоје, *Гласови из глуве собе*, Лагуна, Београд 2015.

Душанић Јован, *Економија постмодерне и неолиберализам*, Филип Вишњић 2020.

Драшковић Вук, *Мета*, Новости, Београд 2009.

Ђинђић Зоран, *Србија у Европи*, Таџуг, Београд 2003.

Ђукић Славољуб, *Како нам се догодио вођа*, Филип Вишњић,

- Београд 1992.
- Јовић Борисав, *Од Газиместана до Хага: време Слободана Милошевића*, Метафизика, Београд 2009.
- Марковић Радомир, *Казна без злочина*, Београд, 2009.
- Милошевић Никола, *Политички споменар, Од Броза до ДОС-а*, Информатика, Београд 2006.
- Милошевић Слободан, *Тајни транскрипти: 1995-1998*, Профил, Београд 2009.
- Николић Коста, *Политички портрет Слободана Милошевића 1988–1991, Токови историје, Часопис Института за новију историју Србије*, 1/2013, стр. 259-286.
- Панић Милан, *Мисија мира – Дејтон је моја идеја*, Вукотић Медиа, Београд 2014.
- Робертс Ајвор, *Разговори с Милошевићем*, превео са енглеског Лазар Мацура, Службени гласник, Београд 2012.
- Селић Момчило, *Авети, Страва*, Друштво Српска Крајина, Београд 1995.
- Шешел Војислав, *Наркоманија Вука Манитога*, Српска радикална странка, Београд 2001.
- Шешел Војислав, *Фалсификована воља народа*, Српска радикална странка, Београд 2001.
- Шешел Војислав, *Црвени тиранин са Дедиња*, Српска радикална странка, Београд 2001.
- Шешел Војислав, *Главни Милошевићев опозиционар*, Српска радикална странка, Београд 2001.
- Шешел Војислав, *Милан Панић мора пасти*, Српска радикална странка, Београд 2001.
- Шешел Војислав, *Сведок одбране Слободана Милошевића у Хашком процесу*, Српска радикална странка, Београд 2005.
- Marković Mirjana, *Između Istoka i Juga, dnevnik*, GmG, Beograd 1996.

Bojan Draskovic**THE FALL OF SLOBODAN MILOSEVIC****Resume**

In the article, the author tries to explain the fall of Slobodan Milosevic's regime. Slobodan Milosevic was a very authoritative and strong person, who ruled Serbia and the Yugoslavia in impossible conditions of international isolation. His regime was extremely improvisational and he besieged as much as possible. His fall was largely due to a wrong assessment of the situation, but also to the conflict with the Radicals, as well as the favored of party JUL in relation to its original SPS party. In the October 5 changes, with the help of dissatisfied citizens, but also parts of the army and police, with the financial support of Western intelligence services, in a kind of covert coup, the regime of Slobodan Milosevic fell. The factors that overthrew him wanted the state to return to normal, but they had to pay an extremely high price for that to the West, which tried in every way to punish Serbia and Serbs, as well as its leader, who experienced political and historical rehabilitation, and from a negative historical phenomenon became a positive historical figure.

---

* Овај рад је примљен 27. фебруара 2021. године, а прихваћен на састанку Редакције 20. марта 2021.године.

Нада Г. Новаковић*

Институт друштвених наука, Београд

ТРАНЗИЦИЈА И НЕСТАЈАЊЕ РАДНИЧКЕ КЛАСЕ СРБИЈЕ**

Сажетак

Транзиција српског друштва од реал-социјалистичког система ка капитализму траје три деценије. Велики број истраживача ове појаве разликују два потпериода. Први је од 1990. до 2000. године, а други траје до данас. Сам појам „транзиција“ је вишезначан и вишеслојан и још нема опште социолошке теорије транзиције. Изучавали су је економисти, социолози, демографи, историчари, политиколози и други. У овом раду користе се резултати њихових истраживања и друга релевантна статистичка и искуствена грађа. Социолошки приступ друштвеним променама и процесима дезинтеграције радничке класе полази од претпоставке да су оне системски, структурно тј. класно детерминисане. То се настоји доказати анализом карактеристика друштва у транзицији и најважнијим правцима раслојавања радничке класе. На крају се закључује да су примењени модел развоја и реформи довели до стварања друштва на периферији Европе и капиталистичке привреде (Immanuel Wallerstein). Аутор полази од претпоставке да су за то најважнији процеси приватизације, којима се мењала основа друштвене структуре. Последице су: раст неједнакости, сиромаштва, незапослености и стварање размрвљене радничке класе, конфузне емпиријске класне свести и без аутентичних

---

* novakovic.nada@gmail.com

** Рад је настао у оквиру научно-истраживачке делатности Института друштвених наука, коју финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

синдикалних и партијских организација. У раду се уз метод анализе и синтезе користи и компаративни метод, што омогућава поређење наведених појава у дужем периоду.

Кључне речи: транзиција, радничка класа, друштвене неједнакости, експлоатација, дезинтеграција, приватизација, сиромаштво.

УВОД

Током транзиције српско друштво је прешло пут од реал-социјалистичког друштва (самоуправног типа) до друштва на периферији Европе и светске капиталистичке привреде. Оно је то по свим најважнијим карактеристикама.¹ Након петооктобарских промена 2000. године транзиција се убрзала, али по наметнутом моделу од „међународне заједнице“ и финансијера као што су ММФ, СБ, СТО, ЕБРД и други. Они су само неки од представника светског крупног капитала, који су одлучујуће утицали на најважније токове друштвених промена у Србији. То су могли да остваре захваљујући карактеру старе/нове политичке елите на власти. Та елита је заступала најважније интересе домаће и стране капиталистичке класе. О симбиози њихових интереса може се, поред осталог, закључивати на основу последица одлука које су доносиле. У првом реду се ту мисли на приватизацију, најважнији процес којим се мењала економска и друштвена структура. Она је мењала својинске односе у друштву и директно доприносила дезинтеграцији радничке класе и других најамних класа и слојева.

Класни приступ друштву подразумева да се идентификују најважније друштвене класе, стратегије њиховог деловања у транзицији друштва и последице по материјални и друштвени

---

1 Имануел Волерстин (Immanuel Wallerstein) је проучавао капитализам као јединствен систем капиталистичке привреде који је нестабилан, пролази кроз структурну кризу, која значи пад стопе профита, раст трошкова производње и друштвених неједнакости. Систем је повезан неједнаком поделом рада у центру, полу/периферији и периферији. Његова „одлучујућа карактеристика је стална тежња за бесконачном акумулацијом капитала – акумулацијом капитала ради акумулације још капитала“. Види (Immanuel Wallerstein 2014). Више о делу И. Волерстина (Вратуша-Жуњић 2019, 1339-1349).

положај радничке класе. Социолошка анализа се усмерава на најважније димензије настајања и раста друштвених неједнакости, динамику раслојавања и дезинтеграције радничке класе Србије. Том циљу служе различити извори података, од резултата научних истраживања до података званичне статистике. Значајан извор сазнања представљају и синдикалне архиве. На маргинама социолошке анализе су и промене у политичком систему, посебно партијском систему, а које су значајно одредиле и главни ток промена у економији и друштву.

У првом делу рада социолошка анализа је усмерена на најважније правце промена српског друштва. Наводе се: промене у демографској структури друштва, масован губитак радних места, пад привредне активности, а раст незапослености (услед приватизације друштвене својине и деиндустријализације), друштвених неједнакости и сиромаштва. Други део рада посвећен је истраживању основних облика друштвених неједнакости у радничкој класи, и најважнијим структурним узроцима и (класним) субјектима који су до тога довели. Полази се од одређења друштвених неједнакости као системских, структурних, вишедимензионалних и детерминисаних природом друштва (Vrcan 1974, 41). Где год је то могуће, на основу доступне научне и искуствене грађе, указано је на системски карактер тих неједнакости.

Транзиција је обављена у свим сферама друштва, од економије до политичког система, образовања, здравства, културе и служби социјалне заштите. На крају друге деценије 21. века, може се с правом закључити - у Србији је створено ново друштво, са другачијим друштвеним вредностима, новим основама легитимитета капиталистичке класе и маргинализованом радничком класом. Последње две деценије друштвено-економског развоја су довољно дуг период да се дође до релевантних сазнања колико се друштвени положај радничке класе променио у односу пре транзиције. Поред материјалног положаја радничке класе анализира се приступ радничке класе здравству, образовању социјалној заштити. За оцену напретка/назадовања може да послужи и резултат истраживања до којег је пре пет деценија дошао

Бранко Хорват. Према њему, заједнички стандард просечног грађанина у реал-социјализму био је виши него у друштвима развијеног запада. (Horvat 1984,53-55) Кратак осврт на транзицију у земљама бивше СФРЈ намеће закључак да је сада радничка класа у далеко неповољнијем положају него пре транзиције у капитализам.

СРБИЈА НА ПУТУ КА ПЕРИФЕРИЈИ ЕВРОПЕ И СВЕТСКОГ СИСТЕМА КАПИТАЛИСТИЧКЕ ПРИВРЕДЕ

Транзиција српског друштва после 2000. године се убрзала. Домаћа владајућа елита, према оцени Слободана Антонића, је “компрадорска”.² Она је у сарадњи са представницима крупног светског капитала и најважнијих центара политичке и економске моћи, применила, неолиберални концепт економског развоја. У његовој основи је Вашингтонски договор, који је намењен земљама у транзицији преко најважнијих финансијских институција (ИМФ, СТО, СБ). Његови основни постулати су либерализација, приватизација и дерегулација.³ Када се доследно примени, а то је случај у Србији, настаје разорена економска и друштвена структура, нестабилно и високо конфликтно друштво. Оно је зависно од страних кредита и инвестиција, лишено најважнијих привредних и националних ресурса, место на коме страни инвеститори јефтино купују

---

2 Слободан Антонић, је истакао да је њена „основна, системска функција да домаће становништво убеди да је најбољи начин модернизације предаја ресурса (економских, политичких и културних) у руке странцима, тачније, представницима глобалног монополног капитала (Антонић 2012, 61). Вера Вратуша помиње локално одсутну транснационалну класу финансијског капитала и локалну компраорску буржоазију на периферији система светске капиталистичке привреде. Интерес прве је да нађе излаз из кризе хиперпродукције капитала. Она при том користи локалну компраорску буржоазију на периферији система капиталистичке привреде (Вратуша-Жуњић 2010, 51, 72, 73).

3 Јован Душанић је у више својих радова појашњавао суштину и погубне последице економске политике која се заснива на Вашингтонском договору. По њему: “Вашингтонски договор у својој суштини јесте један *лепо упакован* кодификовани програм економског неоколонијализма који се реализује у интересу светске олигархије и крупног капитала, те уског компраорског слоја који се формира у земљи” (Душанић 2016, 355).

имовину, освајају тржиште и изразито експлоатишу радну снагу. Ту су и масован губитак радних места, раст економских неједнакости и сиромаштва грађана.

Спорења око суштине неолибералне економске политике, па и да ли је уопште примењена, не престају. Они који критикују тај тип економских реформи своје аргументе поткрепљују конкретним подацима о наведеним појавама. Њихови противници и даље не одустају од одбране реализованог концепта транзиције, па и са ставом да неолибералне политике у Србији после 2000. године није ни било. Овакви ставови нарочито су присутни код економиста, али и социолога.⁴ Укратко речено, овде ће бити реч о показатељима периферног друштва, зависног и од Европе и од других светских центара капиталистичког система.

Демографско пропадање Србије траје дуже, али је током последње две деценије настављено. Погоршани су најважнији показатељи природног кретања становништва. Према подацима званичне статистике укупан број становника се од 2001-2019. године смањило за 554 796⁵. Број живорођене деце је опао са 78 101 на 64 399, или за 13 702. По оцени Горана Пенева то је мање него у време балканских ратова и два светска рата (Пенев, Предојевић-Деспих 2019, 1186). Нема демографских услова за замену генерација, а стопа природног прираштаја се погоршала (-3,3 и -5,3 ретроспективно). Порасла је и просечна старост становништва (1991. године 40,8 на 43,3 године живота у 2019.). По индексу старења Србија се убраја међу старије земље Европе и света (2002. је био 99,1, а 2019. је 144,1).⁶

4 Поменимо само нека од имена. На једној страни су Јован Б. Душанић, Млађен Ковачевић, Слободан Комазес, а на другој Љубомир Маџар, Веселин Вукотић, Душан Павловић. Наравно, листа никако није коначна. Касније ће се поменути неки радови аутора из прве групе. Овом приликом наводимо два текста аутора који имају другачије становиште. Ljubomir Mažar. 2014. „Aporome institucionalnog razvoja Srbije: meandri naših doktrinarnih konfrontacija“, U (Anti)Liberalizam i ekonomija, priр. Veselin Vukotić et al., . 38-64, Beograd: Institut društvenih nauka Centar за ekonomska истраживања, Beograd, и Душан Павловић. 2018. „Неолибералне заблуде 26 година касније, несавршеност тржишта и улога државе у транзицији у источној Европи после 1989. године“, Српска политичка мисао 59 (1): 9-40.

5 Анкета о радној снази, 2019, 2020. Београд: Републички завод за статистику. 37.

6 АРС 2019, исто, 37.

У посматраном периоду интензивирани су миграције становништва. Доминирале су спољне, док су миграције унутар и у земљу имале мањи значај за укупан број становника. Према подацима ОЕЦД-а у њене чланице из Србије је од 2007 - 2016. године пристизало годишње 41 000 грађана, или око пола милиона за 11 година. Мотиви одласка нису само економски, већ и сигурност посла, бољи услови лечења и образовања.⁷ У савременом друштву знање и иновације се сматрају најважнијим факторима економског напретка. У Србији су улагања у истраживања и развој ниска (у 2019. години 0,72% БДП), што је најмање у региону и далеко од просека ЕУ (око 2%). Према подацима Светског економског форума међу земљама смо са најмањим капацитетом задржавања и привлачења талената.⁸

Измењена је и социо-економска структура становништва, али још увек недовољно да би се приближили просеку ЕУ-28. Стопа активности становништва је релативно ниска. Она је у 2016. години била 65,6% (ЕУ-28 је 72,8). Те године је стопа запослености (15-64. године) била 66,5, што је за 11,3 ниже од просека ЕУ. Тамо је просечна стопа незапослености 8,7, у Србији 15,9, а у Грчкој 23,7. (Jandrić i Molnar 2017, 7, 8). Заостајање за ЕУ ни касније није битније смањено.

Компаративни подаци о привредном расту (мереним стопом реалног БДП) Србије и земаља у окружењу у последње две деценије, откривају чињеницу да се Србија споро развијала. Не само да она није „лидер“ у томе, него су јој биле потребне далеко више стопе раста с обзиром на фазу транзиције.⁹ Стопа раста је до 2008. године била релативно

7 Lj. Bukvić. 2020. „Za 11 godina iz Srbije se iselilo 500.000 ljudi“, Internet, <https://www.danas.rs/ekonomija/za-11-godina-iz-srbije-se-odselilo-500-000-ljudi/>, 15/03/2020.

8 Beta. 2019, „Alarmantno: Od 2000. godine iz Srbije otišlo više od 600 000 ljudi, najviše mladih“, Internet, <https://www.bizlife.rs/alarmantno-od-2000-godine-iz-srbije-otislo-vise-od-650-000-ljudi-najvise-mladih/> 28. 06. 2019

9 Небојша Катић је поредио БДП по глави становника на бази паритета куповне моћи и закључио: „Ако се би се Србија развијала по просечној годишњој стопи од 3,2 одсто док би остале земље ЕУ стajале у месту и имале нилту стопу раста, Србија би тада sustigla Бугарску за око 11 година, затим Румунију и Хрватску за око 14 година, Словенију за око 26 година, а Немачку за око 39 година“. Интернет, <https://nkatic.wordpress.com/2016/11/17/zanimljiva-i-nevesela-statistika-sustizanja/18/07/2018>.

висока, најмања у 2003. години (4,4), а највиша 2004. године (9,0). Негативне су стопе раста БДП биле 2009. (-3,1), 2012. (-1,0) и 2014. године (-1,6). Од 2010-2018. године оне су биле позитивне (од 0,6 у 2010. години до 4,5 у 2018. години).¹⁰ Такав развој био је заснован на великом приливу средстава од приватизације друштвених предузећа и иностраних кредита.

Политика развоја која се ослањала на привлачење страних директних инвестиција (СДИ) у Србији је доживела крах. Просечан удео у БДП-у од 2004-2014. године био је 6%. Средства нису ишла на отварање квалитетних радних места, већ на потрошњу (из увоза) и решавање буџетског дефицита. Стога није ни било корелације са растом БДП-а (Minović 2016, 110). Зависност Србије од задуживања у иностранству је последица не само нерационално коришћених наведених средстава, већ и интереса кредитора да јој наметну неповољније услове отплате старих, а узимања нових кредита. Јавни дуг се вишеструко увећао, што се десило и државама насталим распадом СФРЈ¹¹ Према подацима НБ Србије јавни дуг се од 2001. године, када је износио 13,4 милијарде евра, повећао на 23 милијарде евра крајем 2018. године. То ново задужење од 9,6 милијарди евра, од чега је 5,7 милијарди евра дуг настао од 2012-2018. године (Novaković 2019, 166).

Значајне промене настале су и у структури запослености. Општи тренд је њено опадање у друштвеном сектору, а раст у приватном и државном. Званично је број укупно запослених порастао за 837 000 (2002-2019 године)¹² У друштвеном и државном сектору 2002. године радило је 67,1%, у приватном 23,4%, а у осталим облицима својине 9,5%. На крају 2019.

10 Министарство финансија Републике Србије, 2005. *Билтен јавних финансија мај 2005*, Београд: МФ РС. 2005, *Kvartalni monitor*, 2018. br. 54, jul-septembar, Beograd: FREN, Ekonomski fakultet,. Ако узмемо период 2001-2008. година онда је стопа раста БДП билао 6,0 а од 2009 до 2019. је свега 0,6. Према подацима СБ и ЕБРД од 2000. до 2009. године Србија је имала годишњи раст БДП од 5,5 (Румунија и Бугарска по 5,8, Албанија 5,7). Од 2010-2016. године била је на зачељу листе одабраних земаља региона (Radenković 2016, 25).

11 Дејан Јововић је констатовао да је дуг СФРЈ био 15 милијарди долара, а после 15 година од њеног распада бивше републике су увећале дуг на 145 милијарди (Jovović, 2015). О дуговима Словеније и Хрватске пре и после уласка у ЕУ Дејан Мирковић (Мирковић 2014, 445, 46, 50, 51).

12 Методологија праћења запослености није иста. После 2003. године у укупну запосленост убрајаја се и запосленост у неформалној економији (око 20% се кретала).

године ситуација је сасвим другачија (73,% је у приватном сектору, у државном 25,1% а 1,4% у осталим облицима својине).¹³ Такве промене, али знатно брже, наговештавали су припадници ДОС-а још на почетку своје владавине.¹⁴ Измењена је и секторска запосленост, тако да је дошло до терцијаризације, на рачун секундарног и примарног сектора. У терцијарном или сектору услуга 2019. године радило је 67,9% (АПС 2019, 37)

Незапосленост у Србији је један од највећих проблема друштва. Методологија праћења ове појаве после 2000. године се често мењала, посебно 2008. и после 2014. године. Извори података су различити, од званично регистроване (НСЗ) до анкетно утврђене (АПС). Мењао се и садржај појма „запослени“, што аутоматски утиче и на званичну стопу незапослености. Стога је могуће пратити само општи тренд промена незапослености. Њена најважнија карактеристика је да је структурна и показатељ неуспеха привреде и друштва. На почетку периода 2001-2019. стопа незапослености је била 26,0 а на крају 10,4. Преовладава дугорочна незапосленост. Од свих незапослених (459 599) у 2002. години 25,7% посао је тражило до годину дана. Међу дугорочно незапосленима сваки шести био је незапослен 5-8 година, а више од тога сваки шести. У 2019. години 42,4% тражило је посао до 1 године, а сваки четврти је био незапослен дуже од 7 година.¹⁵

Раст економских и друштвених неједнакости је последица убрзане транзиције, приватизације и учвршћивања на власти капиталистичке класе. Неједнакости саме по себи су карактеристика сваког друштва, али је овде реч о класним неједнакостима. Цини коефицијент мери расподелу дохотка у једном друштву. Он је у југословенском друштву пре транзиције био релативно низак, до 28,0 (Milanović 1990).

---

13 Анкета о радној снази Републике Србије 2003, 2004 Београд: РЗС, 4; Статистички годишњак Србије 2020, 2020, Београд: РЗС, 79.

14 Буро Билбија (водно разговор), Интервју Зорана Ђинђића *Večernjim novostima*, 31. децембар 2002. „Rubikon prelazimo u leto“. Тадашњи премијер је изјавио да Србија прелази Рубикон (када ће 50% запослених радити у приватном сектору) у августу 2003. године. Интернет, . http://www.zorandjindjic.org/index.php?vrst_a=14&kategorija=&tekst=4170&naredba=prikaz&br_stranice=7, 17/ 05/ 2010.

15 Анкета о радној снази, 2019. 2020. Београд: РЗС, 51, 51; Анкета о радној снази, октобар 2003, РЗС, 5.

После 2000. Године у Србији је Џини коефицијент брже растао него у већини земаља у региону. У 2002. години био је 33,0, а од 2006-2016. године престагао је просек ЕУ. Вредност овог коефицијента није у ЕУ прелазила 31,0, док је у Србији после 2013. године расла (2013. је био 38,0, а 2014. и 2015. године чак 38,6). (Arandarenko i ost. 2017, 12, 13)

Поред тога, неједнакости у дохотку између најимућнијих и најсиромашнијих у Србији и региону указује на темпо раслојавања друштва. Ова мера неједнакости обично се односи на новчане приходе, без социјалних примања и других прихода. Према подацима Еуростата 20% грађана Србије са највишим дохотком имао је 2017. године. 9,4 пута више од 20% најсиромашнијих. Просек ЕУ28 био је 5,2, па смо заузели прво место. Друга је била Турска (8,7), а земље у региону су биле далеко иза нас. Интензитет економског раслојавања у Србији се појачао од 2014. године.¹⁶ Мере „штедње највише су погодиле пензионере и запослене у јавном сектору.

Сиромаштво је особеност транзиције друштва од 1990. године до данас. Као и власти пре ње праг или линију апсолутног сиромаштва је одређивала ниско, што је замагљивало и број сиромашних и раширеност ове појаве¹⁷. Србија се после 2000. Године определила да преполови стопу сиромаштва. То је био један од миленијумских циљева и ЕУ. Међутим, увид у податке званичне статистике наводи на закључак да се стопа апсолутног сиромаштва није значајније смањила у периоду 2006-2016. година. Она се кретала између 8,8% (2006. године) и 6,1 (у 2008. години). Више је било присутно међу децом, незапосленима, домаћинствима

16 Miroslav Zdravković. 2019. „Srbija je evropski šampion u socijalnim razlikama“, www.makroekonomija.org, 19. jul, Internet, <http://www.makroekonomija.org/0-miroslav-zdravkovic/srbija-je-evropski-sampion-u-socijalnim-razlikama/> 12. 08. 2019. Када се анализирају неједнакости по децилима (10% са највиших и 10% са најнижим дохотком) неједнакости су још веће. У 2018. години су још веће. Најсиромашнији слој у Србији има дохотке 30,7 пута мањи доходак (I место), у Турској 16,4 (II место), у Ирској 7,1, а у Словенији 4,7. Подаци узети из Dragovan Milićević. 2019. „Dohoci pojedinaca i domaćinstava u Evropi – pokazatelj nejednakosti“, Makroekonomija, 18. novembar Internet, <http://www.makroekonomija.org/0-dragovan-milicevic/dohoci-pojedinaca-i-domacinstava-u-evropi-%E2%80%93-pokazatelj-nejednakosti/> 15.12. 2019. 15/12/ 2019.

17 Линија сиромаштва и у социјализму је била изразито рестриктивна, јер је сиромаштво делегитимисало систем. О томе види (Ljiljana Mijanović 1998, 211-252).

са више издржаваних чланова и онима где је било мање запослених. Подаци о образовању носиоца домаћинства откривају да су највише сиромашни радници (Младеновић, 2016, 28-33). Сиромаштво је све време било раширеније у Србији него у већини чланица ЕУ. На то нас уверава и стопа ризика од сиромаштва, или релативно сиромаштво. Она је од 2015-2019. године била између 25,9% (у 2016. години) и 23,2% у 2019 године.¹⁸ То је Србију довело на прво место европских земаља. Према подацима UNICEF-а, саопштеним у марту 2019. године, у Србији је 115 000 деце живело у апсолутном сиромаштву, а још 386 000 у ризику од сиромаштва.¹⁹ Поред тога, важна је и субјективна процена грађана о сиромаштву. Скоро половина анкетираних (46,7%) изјавило је 2019. године да тешко и веома тешко „саставља крај с крајем“. Две петине грађана имало је су извесне тешкоће, док 3,0% то је лако урадило (а 0,5% веома лако).²⁰

Паралелно са наведеним појава у Србији је примећена и неолиберална политика у области радног и социјалног законодавства (Novaković 2018, Vuković 2017, 303). Она је озаконила флексибилизацију радних односа и зарада, на штету радника, а у корист капиталиста. У области социјалне политике „мере штедње“ донеле су мања издвајања за то, губитак радних места запослених и лошији квалитет услуга. Значајне су и промене у здравственој и образовној политици.²¹ Релевантна истраживања о томе доказују да су оне реализоване највише на штету радничке класе, сељаштва и нижих средњих слојева. Штавише, постављене су бројне „баријере“ које отежавају приступ доњим класама и слојевима овим услугама.

---

18 За 2017. годину су подаци EUROSTAT-а, (*Vreme*, 19. mart 2017, Internet, <http://www.vreme.com/cms/view.php?id=1484162> 9. 11. 2020).

Анкета о приходима и условима живота, 15. октобар.2020. (АПД 2020, 1). Просек ЕУ за стопу ризика од сиромаштва у 2019. години био је 17,3%.

19 UNICEF. 2019. „Деца и siromaštvo: Napredak, ali mora bolje“, *Vreme*, 18. јул, Internet.<https://www.vreme.com/cms/view.php?id=1704490> . 20/01/2020. Сиромаштво је један од разлога смештања деце у хранитељске породице. У 2019. години тако је било удомљено 6 000 деце. (Ђорђевић. 2019).

20 *Анкета о приходима и условима живота* 15.10.2020, РЗС, 4.

21 За образовање је 2016. године из државног буџета издвојено 3,98%, здравство 8,5% и социјалну заштиту 1,75%. То је далеко мање него пре транзиције, а мање него у земљама у региону (UNICEF 2019, 62).

На крају убрзане транзиције друштва погоршан је материјални и укупан квалитет живота већине грађана Србије. На то упућују и подаци да нам је куповна моћ (БДР/п.ц.) 4,5 пута нижа од просека ЕУ28.²² По синтетичком изразу достигнућа развоја, индексу хуманог развоја, на листи од 170 земаља Србија (0,799) је 2018. године заузела 63. место, Хрватска 46. (0,891), Словенија 36. (0,902), Шведска 8. (0,937) 8., Немачка 4. (0,939), Швајцарска 2. (0,946), а на првом месту је Норвешка (0,954).²³

ДРУШТВЕНЕ НЕЈЕДНАКОСТИ И НЕСТАЈАЊЕ РАДНИЧКЕ КЛАСЕ

На примеру материјалног и друштвеног положаја радничке класе Србије могу се сагледати најважнији учинци деловања међународних фактора, домаће капиталистичке класе и неолибералног модела транзиције. То је једна од највећих друштвених група, која је током транзиције доживела маргинализацију, убрзано раслојавање и скоро потпуно нестајање са друштвене сцене. Ово се огледа у масовном губитку радних места и зарада, сиромаштву и све лошијем учешћу у друштвеном стандарду.

У петооктобарским променама 2000. године учествовао је и један број радника. Према оцени Срећка Михаиловића то је био савез DOS-а и радника, а Младен Лазић је истакао да су савез ушле савез економска елита и средњи слојеви (Lazić 2011, 55; Mihailović 2005, 213). И тада је већина радника била против приватизације. После 13 година 31% анкетираних запослених радника изјавило је „то је чиста пљачка“. У 2010. Години 44% испитиваних грађана је изјавило „то је чиста пљачка (Lazić 2000, 52,53; Mihailović, Stojiljković, Ivanić 2004, 30; Stojiljković 2010, 37). Највеће жртве приватизације су управо радници, што се види и по њиховом материјалном положају.

Приватизација друштвене својине после 2000. године се убрзано одвијала. У њеном креирању, надгледању и

22 У 2013. години то је било 3032 евра (Европа има 12890 евра), или 34. место од европских земаља (Ковачевић 2014, 230).

23 *Human Development Data (1990-2018)*, <http://hdr.undp.org/en/data>

спровођењу значајну улогу имали су међународни фактори и државне институције. У избору концепта приватизације мало се водило рачуна о искуствима држава која су раније ушла у приватизацију. У првом плану био је интерес капиталистичке класе, да се убрзаном и свеопштом приватизацијом створи привреда са доминантном приватном иницијативом и тржишном економијом. Том циљу скоро све је било подређено. Марија Обрадовић је процес приватизације истраживала из шире историјске перспективе. Нагласила је да је то нелегитиман процес, у којем је радничка класа зарад политичких интереса, а не економског развоја друштва, развлашћена од стране нове капиталистичке класе. У историјском смислу се карактерише „као мера контрареволуције“ (Obradović 2016, 148).

До 2000. године, по закону о приватизацији из 1997. године, завршило се само 18 приватизација (Šelik 2011, 26). Након тога уследила је убрзана приватизација. Изабрани модел приватизације је значио брзу, свеопшту, обавезну и орочену продају друштвеног капитала (Novaković 2017, 113, 114). Већина запослених, али и грађана из тога су искључени. Најважнија државна институција задужена за приватизација (била) је Агенција за приватизацију, а на Косову и Метохији UNMNIK. Ова Агенција је често, мимо закона, била наклоњена власницима, а на штету радника (Popov (prir) 2011; Bailović i ost. (prir) 2011, 70, 94, 103, 143, 207). Имала је велика дискрециона права како код избора метода приватизације и приватизационог саветника, тако и код продаје предузећа и контроле после продаје. О стварној корупцији током приватизације често је говорила Верица Бараћ, председница Савета за борбу против корупције. Слободан Комазец је оценио да је на делу „корумпирани“ процес приватизације, а настао је „мафијашко буразерски тип капитализма“ (Komazec 2004, 463). Јован Душанић је економију после 2000. године назвао „бећарска економија“.²⁴ Млађен Ковачевић сматра да су погрешне привредне реформе и концепт транзиције, заснован на Вашингтонском договору, довеле до „спржене земље“ (Kovačević 2014, 225).

---

24 Јован Душанић је нагласио: “Сликовито речено, потребно је да бећарску економију (*продај, позајми и потроши*) заменимо домаћинском економијом (*производи, акумулирај и инвестирај*)“ (Душанић, 2013, 143).

Према подацима Агенције за, приватизацију укупна средства од продаје 2360 друштвених предузећа, за период 2002-2014. година, била су 2,7 милијарди евра. У тим предузећима било је 333 000 запослених. Након приватизације нови власници су драстично смањивали број запослених, зараде и синдикална и друга права радника (SES RS, 2011, str. 27, 34, 37, 67, 84). Коначан резултат приватизације је деиндустријализација, деурбанизација и свеопшто пропадање привреде.

За настајање и опстанак радничке класе посебно место има индустрија. Она је током транзиције скоро уништена. Број запослених у индустрији се од 2001. до 2013. године смањио од 700 000 на 340 000. То је било мање него у 1960. години (Drašković 2014, 113). У прерађивачкој индустрији то је био пад од 613 000 на 290 000 (СГС 2014, 64). Ниво индустријске производње је 2013 године био 44% онога из 1989, а још га није достигао. Удео индустрије у БДП је испод оног који имају развијене земље Европе (Ђukić 2014, 89; Ђojić 2014, 83). Уништени су велике привредне организације са по 1000 и 5000 запослених (Savić 2014, 50), а пропала је и пољопривреда.²⁵ Економско раслојавање на селу је настављено, па се сиромашном градском пролетеријату придружио и сеоски (М. Ђljukić и S. Ђljukić 2012).

О раслојавању у српском друштву посредно сазнајемо ако пратимо кретање просечних нето зарада у дужем периоду. Оне су расле у номиналном и реалном износу брже од раста БДП-а и продуктивности рада. (Radonjić, 201; Anić, Vuksanović 2019, 72). Просечна нето зарада је у 2000. години била 90 немачких марака, а 2006. године 260 евра. Након две године је била 200 евра. Потом следи раст до максималног износа од 400 евра у 2008. години. Пад са мањим осцилацијама је уследио до 2010. године (330 евра), да би опоравак уследио 2013. године (388 евра). (Arandarenko, Nojković 2017, 6; Jandrić, Molnar 2017, 16). Све време раст зарада је био виши и бржи од темпа раста БДП и продуктивности рада (Radonjić

²⁵ Бранислав Гулан је навео да је ниво пољопривредне производње 30-40% из 1989. године, темпо раста током последње три деценије 0,45%, а од 2000. свега 0,6%. Због приватизације без посла је остало 100000 радника (Gulan. 2018/2018)

2013, 201) Зараде су у периоду 2008-2019 стагнирале, да би 2017. године достигле 399 евра. Следеће две године задржале су се на 415 евра (Анић, Vuksanović 2019, 66).

Подаци о просечним зарадама недовољно указују на обим стварних неједнакости међу запосленима. Овоме је у великој мери допринела променљива методологија статистике. Просечна зарада је осетљива на екстремне вредности и не значи да је прима просечан радник. Код њеног израчунавања у број запослених нису ушли они који су предузећима у реструктурирању, пред стечајем и ликвидацијом или примају зараду мању од минималне. Она стварност приказује лепшом него што јесте, па је за већину радника недостижна. У периоду 2001. - 2018. година просечна номинална нето зарада је порасла за 7,8 пута, а реалан износ за 2,5 пута. Поређење са другим земљама има више смисла тек кад се просечна зарада изрази у еврима куповне моћи. По томе смо, према истраживању ОЕЦД-а и Еуростата на зачељу земаља ЦИЕ земаља (Анић, Vuksanović 2019, 73, 69) Такву зараду није примало свега 30% запослених у Србији

Друго мерило о неједнакостима у зарадама је тзв. медијална зарада. Она је износ изнад којег је 50% запослених са вишим зарадама и 50% са нижим од тога. У првој половини 2019. година просечна зарада је била 52 800 динара, а медијална зарада 39 000. О неједнакостима у зарадама сазнајемо више ако се помене модална зарада. То је износ који прима највећи број запослених. Она је у првој половини 2019. године била 26 000 динара, тј. два пута је мања од просечне зараде (Анић, Vuksanović, исто, 67). Најзад, постоји и минимална зарада. Она је договорени износ између социјалних партнера, а у многим земљама и не постоји. У 2020. години минимална зарада је 32000 динара, а минимална потрошачка корпа је 37 000 динара. Поред тога, последњих десет година реалан раст просечних зарада је стагнирао (раст од свега 25%).

Учешће зарада у БДП се У Србији смањило са 40%, почетком транзиције друштва, на 35% у 2018. години. Зараде су још увек најважнији извор прихода и фактор раслојавања запослених. Стога је битна не смо њихова висина, него и куповна моћ и редовност исплате. У том смислу вреди се осврнути на податке синдикалне штампе и медија. Током

2014. године на посао је ишло 56 000 радника, а за то није примало ни динар. У 2019. години таквих је било 80 000 (RTS 2014; Brakočević 2019). Према истим изворима минималну зараду данас у Србији прима 350 000 радника, од чега је 50000 у јавном сектору. Велики је број радника који примају 20% изнад минималне зараде. То је чак ушло и у „затамњене“ уговоре државе са страним инвеститорима. За најугроженије раднике не стиже минимална зарада ни годинама, о чему сведоче бројни штрајкови и протести. Они су најчешће били неуспешни. Покретање судског поступка за раднике је неизвесно и скупо. Закони неисплаћивање зарада не третирају као кривични прекршај, као што је то у ЕУ и њеним чланицама у региону.

Самом дну пирамиде зарада припадају радници које запошљавају агенције за посредовање у запошљавању („на лизинг“). Синдикалне процене су да их има 100 000, а запошљавају се преко 118 приватних агенција. Њихова права, зараде, услови рада, сигурност посла су мање него радника у предузећима у које се позајмљују, а ускраћено им је право на годишњи одмор, боловање и отпремнине. Од њих су у горем положају непријављени радници које обављају сезонске послове у трговини, грађевинарству, пољопривреди. Од свих запослених око 20% су у „сивој“ економији. Она амортизује незадовољство грађана, а поправља положај сиромашних грађана. (Новаковић 2015, АРС 2019, 33). Најзад, држава је из приватизацији изашла као највећи власник и послодавац у Србији. Ту моћ она је демонстрирала тако што није бринула ни о судбини предузећа у којима има удео у власништву, или је и сама дужник радницима (за зараде, доприносе за здравствено и социјално осигурање). Она је највећи послодавац у земљи, па зараде запослених у јавним службама зависе од ње, али и радника у јавним предузећима. Ови последњи су и данас по зарадама радничка „аристократија“ (просек је 80 000 динара).

Политика привлачења страних инвеститора значила је давање бројним повластица страним у односу на домаће послодавце. Она је пре свега донела смањење радних права запослених и све чешћи губитак посла оних који на то нису пристајали. Субвенције које је држава том приликом поклањала инвеститору превазилазили су оне у региону.

Само у директним новчаним субвенцијама оне су се кретале од неколико до хиљада до стотине хиљада евра по упосленом раднику²⁶. О условима рада у тим предузећима повремено сазнајемо из масовних медија. Неки су на нивоу 19. века, али такви остају уз благослов републичких и локалних власти. Далеко мање је странаца који су донели нову технологију, унапредили производњу и овде уложили профит.

Већ су поменуте неједнакости у материјалном положају младих и старијих радника. Млади су мање запослени, а са двоструко вишом стопом незапослености од просека. Они чешће пристају на атипичне уговоре о раду, лошије зараде и ускраћивање радних права. Старији радници су најчешће запослени на неодређено време. Кад остану без посла пријављују се НСЗ, или годинама остају и без посла и без пензије (Bardaš 2017, 19; Mihailović, Mihailović 2011, 54; APC 2019, 12). Старији радници су најчешће запослени на неодређено време. Кад остану без посла пријављују се НСЗ, или годинама остају и без посла и без пензије.

Радничка класа је маргинализована и применом неолибералних политика у здравству, образовању, култури и социјалној заштити. Здравство се по квалитету налази међу најслабије пласираним у Европи. Обилује корупцијом и „црним тарифама“, са јаким и скупим приватним сектором.²⁷ Законски су односи јавног и приватног сектора још увек недовољно одвојени, али су оба остали недоступни за велики број радника.

Системско, класно искључивање припадника радничке класе и њихове деце је од 2000. године до данас присутно на свим нивоима образовања. Деца радника имају мањи приступ образовању, а образовање све мање служи за

---

26 Само у новцу „ФИАТУ“ је дато 10000 евра по раднику, а „Хемофарму“ се за поједина радна места плаћало и 114.000 евра. О томе више (Petrović, 2016).

27 Miroslava Derikonjić. 2019, „Prosečan mito u Srbiji 74 evra“, *Politika*, 19. septembar. Чак 70% анкетираних грађана 2018. године се сложило да су мито и корупција „рак-рана нашег здравства“, Интернет, <http://www.politika.rs/sr/clanak/438172/Prosecan-mito-u-Srbiji-74-evra.12/10/2019>; *Kako izlečiti zdravlje. Zašto smo došli do ovde i šta dalje?*, 2016. Београд: Центар за политике еманципације, 26-28. Држава је практично легализовала мито у здравству до висине просечне зараде, без доприноса и пореза. Види чл. 234. Закона о здравственој заштити „*Sl. glasnik RS*“ бр. 25/19

вертикалну друштвену покретљивост радника²⁸. Резултат је саморепродукција класа и затварање друштвене структуре за међугенерациску покретљивост радника. (Lazić 2011, 132, 135; Svejić 2012, 149, 153, 155). То је слично друштвима у региону.

Радничка класа Србије још нема синдикалне и политичке организације које би могле да заштите њене аутентичне интересе. Постојећи синдикати су подржали приватизацију и транзицију. Нису успели да спрече масовна отпуштања радника, њихово сиромаштво и маргинализацију (Krokovabić 2008; Новаковић 2005, 319, 320; 2013; Новаковић 2013, 27, 28, 36, 47; Novaković 2017, 157-160). Радници нису успели да створе своје политичке странке, а мала је корист од 120 званично регистрованих. Истраживања о радничким штрајковима су потврдила да је емпиријска класна свест радника неразвијена и конфузна.

ЗАКЉУЧАК

Србија је током транзиције постала друштво на периферији светског система капиталистичке привреде. То се огледа у изразитој зависности земље од међународних центара крупног капитала, великом утицају „међународне заједнице“ на доношење најважнијих одлука у друштву и зависном развоју. Неолиберални концепт транзиције је до краја и доследно спроведен. У његовој основи је тзв. Вашингтонски договор, а подразумева свеопшту либерализацију, дерегулацију и брзу приватизацију друштвеног капитала. Последице су, поред осталог, демографски слом, масовна незапосленост, сиромаштво грађана, деиндустријализација, социјално раслојавање и велика задуженост грађана и државе. По томе смо испред већине земаља у региону.

Радничка класа Србије је у протеклих 20 година убрзано и трајно губила материјалну основу свога постојања.

28 Деца чији су родитељи завршили основну школу имају 4,2 пута мању шансу да заврше средњу школу од деце чији родитељи имају средњу школу. Шансе деце родитеља који имају основну школу да постигну више и високо образовање су 79 пута мање него деце чији родитељи имају више и високо образовање (Tomanović, Stanojević 2015, 26).

Уништена је друштвена својина, а доминира приватна. Нова капиталистичка класа је кроз приватизацију обавила тзв. првобитну капиталистичку акумулацију. Њени интереси су слични представницима крупног глобализованог капитала. Она поседује најважније изворе друштвене моћи и легитимише се на основу приватне својине и предузетништва. Стога је суштина стратегије владајуће класе била да уништи друштвени капитал, а маргинализује радничку класу. Последице приватизације су раст друштвених неједнакости и социјалног раслојавања. Оне су у највећој мери погодиле радничку класу, а тек потом средње слојеве и сељаштво. Радничка класа није имала друштвену моћ, стратегију деловања и аутентичне синдикалне и политичке странке да то спречи.

Радничка класа је раслојена по разним основама: сектор и грану у којима радници раде, облик својине предузећа, положај у процесу производње, висину зарада, образовање, генерацијску, полну, етничку припадност и степен развијености средине у којој се живи. По материјалном, културном, политичком и укупном друштвеном положају она је на маргинама друштва и на путу нестајања као класе.

РЕФЕРЕНЦЕ

Анкета о приходима и условима живота 15.10.2020. 2020, Београд: Републички завод за статистику.

Анкета о радној снази, октобар 2003, 2004. Београд: Републички завод за статистику.

Анкета о радној снази, 2019, 2020. Београд: Републички завод за статистику.

Антонић, Слободан. 2012. *Лоша бесконачност: Прилози социологији српског друштва.* Београд: Службени гласник.

Вратуша-Жуњић, Вера А. 2010. „Елите у постсоцијализму, или компрадорска буржоазија у процесу рестаурације“. *Национални интерес* 6 (3):51-80.

Вратуша-Жуњић, Вера А. „Научно и политичко завештање Имануела Волерстина (1930-2019)“. *Социолошки преглед*, 53 (4): 1339-1349.

- Душан, Јован Б. 2013. *У загљају неолибералне хоботнице. Колумне и коментари (2010-2012)*. Београд: Институт за економско-правне експертизе.
- Душанић, Јован Б. 2016. *Економија постмодерне*. Бања Лука: Економски факултет, Универзитет у Бања Луци.
- Ковачевић, Млађен. 2014. „Ограничења и услови за заустављање привредног и друштвеног суноврата Србије“. у *Могуће стратегије развоја Србије*, ур. Часлав Оцић, 225-243. Београд: САНУ.
- Министарство финансија Републике Србије. 2005. *Билтен јавних финансија мај 2005*, Београд: Министарство финансија Републике Србије.
- Мировић, Дејан М. 2014. *Последице ЕУ интеграција*. Београд: Catena mundi.
- Младеновић, Биљана. 2016. *Сиромаштво у Републици Србији 2006-2016. Ревидирани и нови подаци*, Београд: Тим за социјално укључивање и смањење сиромаштва. Влада Републике Србије.
- Новаковић, Нада. 2005. „Штрајкови у Србији од 2000. до 2005. године“. *Štrajkovi u Srbiji od 2000. do 2005. Социолошки преглед* 39 (3): 309-325.
- Новаковић, Нада. 2013. „ Штрајкови, синдикати и приватизација у Србији“. *Социолошки преглед* 47 (1): 23-52.
- Новаковић, Нада. 2015. „Сива економија, криза и транзиција у Србији“, *Зборник Филозофског факултета у Приштини*, 45 (2): 259-275.
- Павловић, Душан. 2018. „Неолибералне заблуде 26 година касније, несавршеност тржишта и улога државе у транзицији у источној Европи после 1989. године“. *Српска политичка мисао* 59 (1): 9-40.
- Пенев, Горан, Јелена Предојевић – Деспић. 2019. „Промене становништва Србије у постјугословенском периоду (1191-2017): важнији демографски аспекти“, *Социолошки преглед*, 53(3):1183-1216.
- Социјално-економски савет Републике Србије Републике Србије: 2011. *Ефекти приватизације у Србији*. Београд: Социјално-економски савет владе Републике Србије.

- Статистички годишњак Републике Србије 2003*, 2003.
Београд: Републички завод за статистику.
- Статистички годишњак Републике Србије 2014*, 2014.
Београд: Републички завод за статистику.
- Статистички годишњак Републике Србије 2020*, 2020.
Београд: Републички завод за статистику.
- Anić, Aleksandra, Nemanja Vuksanović. 2019. „Nivo, dinamika i nejednakost zarada u Srbiji“. *Kvartalni monitor*, 57: 64-74.
- Arandarenko, Mihail, Gorana Krstić i Jelena Žarković-Rakić. 2017. *Dohodna nejednakost u Srbiji. Od podataka do politike*. Beograd: Friedrich Ebert Stiftung, 2017.
- Bailović, Vladislav, prir. 2011. *Deindustrijalizacija i radnički otpor. Borbe i inicijative za očuvanje radnih mesta u periodu tranzicije*. Beograd: Pokret za slobodu.
- Bardaš, Sarita. 2017. *Mladi i dostojanstven rad*. Beograd: Fondacija Centar za demokratiju..
- Beta. 2019. „Alarmantno: Od 2000. godine iz Srbije otišlo više od 600 000 ljudi, najviše mladih“, 28. maj 2019, Internet, <https://www.bizlife.rs/alarmantno-od-2000-godine-iz-srbije-otislo-vise-od-650-000-ljudi-najvise-mladih/> 28/06/2019.
- Bilbija, Đuro (vodio razgovor. 2002. Intervju Zorana Đinđića *Večernjim novostima*, 31. decembar 2002. „Rubikon prelazimo u leto“. *Večernje novosti*, 31. decembar 2002, Internet, http://www.zorandjindjic.org/index.php?vrsta=14&kategorija=&tekst=4170&naredba=prikaz&br_stranice=7, 17/ 05/ 2010.
- Brakočević, Marija.2020. „Minimalac postaje pravilo, a ne izuzetak“. *Politika (online)*, 16. septembar 2020, Internet, <http://www.politika.rs/sr/clanak/461869/Minimalac-postaje-pravilo-a-ne-izuzetak>, 11/10/2020.
- Bukvić Lj. 2019. „Za 11 godine iz Srbije se iselilo 500.000 ljudi“. *Danas*, 21. decembar, Internet, <https://www.danas.rs/ekonomija/za-11-godina-iz-srbije-se-odselilo-500-000-ljudi/>, 15/ 03/2020.
- Cvejić, Slobodan. 2012. „Novi trendovi u klasno-slojnoj

- pokretljivosti“. у *Промене у друштвеној структури и покретљивости*, ур. Срђан Шљукић и Душан Маринковић, 142-157, Нови Сад: Одсек за социологију Филозофски факултет, Универзитет у Новом Саду.
- Čelik, Petar. 2011. *Restrukturiranje i privatizacija u Srbiji – Istina, zablude i rezultati 2001-2011*. Beograd. 2011.
- Derikonjić, Miroslava. 2019. „Prosečan mito u Srbiji 74 evra“, *Politika*, 19. septembar. Интернет, <http://www.politika.rs/sr/clanak/438172/Prosecan-mito-u-Srbiji-74-evra.12/10/2019>.
- Drašković, Božo. 2014. „Slom industrijskog sektora u Srbiji. Postoje li šanse za deindustrijalizaciju“, у *Deindustrijalizacija u Srbiji. Mogućnosti revitalizacije industrijskog sektora*, red. Božo Drašković, 107-133, Beograd: Institut ekonomskih nauka: Beogradska bankarska akademija, Fakultet bankarstvo, osiguranje i finansije.
- Đorđević, Katarina. 2019. „Oko 6000 dece u Srbiji oduzeto od roditelja“, *Politika*, 28 septembar, Интернет www.politika.rs/sr/clanak/412054/Oko-6-000-dece-u-Srbiji-oduzeto-od-roditelja 05/10/2019.
- Đukić, Petar. 2014. „Reindustrijalizacija u Srbiji po meri politike – šansa ili rizik“. у *Deindustrijalizacija u Srbiji. Mogućnosti revitalizacije industrijskog sektora*, red. Božo Drašković, 84-109, Beograd: Institut ekonomskih nauka: Beogradska bankarska akademija, Fakultet bankarstvo, osiguranje i finansije.
- Vreme*. 2017. „Srbija rekorder nejednakosti u Evropi“. 30. mart, Интернет, <http://www.vreme.com/cms/view.php?id=1484162>, 9/ 11/ 2020.
- Gulan, Branislav. 2018. „Najamni radnici u preduzećima koja su gradili“. *Makroekonomija* 13. jul, Интернет, www.makroekonomija.org/0-branislav-gulan/najamni-radnici-u-preduzecima-koja-su-gradili/ 05/10/ 2018.
- Horvat, Branko. 1984. *Politička ekonomija socijalizma*. Zagreb: Globus.
- Jandrić, Maja i Dejan Molnar. 2017. *Kvalitet zaposlenosti i*

- tržište rada u Srbiji. *Koliko smo udaljeni od EU*. Beograd: Friedrich Ebert Stiftung.
- Jovović, Dejan. 2015. „Dok smo bili SFRJ dug je bio 10x manji“. *B92*, 11. novembar, Интернет, https://www.b92.net/biz/fokus/analiza.php?yyyy=2015&mm=11&nav_id=106194217/12/2016.
- Kako izlečiti zdravlje. Zašto smo došli do ovde i šta dalje?*. 2016. Beograd: Centar za politike emancipacije.
- Katić Nebojša. 2016. „Zanimljiva i nevesela statistika sustizanja“, Internet, <https://nkatic.wordpress.com/2016/11/17/zanimljiva-i-nevesela-statistika-sustizanja/18/07/2018>.
- Komazec Slobodan. 2004. *Neoliberalizam, privatizacija i finansijski kapital*. Jantar grupa.
- Kovačević, Mladen. 2014. „Ograničenja i uslovi za zaustavljanje privrednog i društvenog sunovrata Srbije“. u *Мозуће стратегије развоја Србије*, ур. Часлав Оцић, 225-243, Београд: САНУ.
- Krkobabić, Vojo. 2008. *Neiskazana moć sindikata*. Pančevo.
- Kvartalni monitor*, br. 54, jul-septembar 2018. Beograd: FREN, Ekonomski fakultet.
- Lazić, Mladen 2000. „Elite u postsocijalističkoj transformaciji srpskog društva“. u *Račji hod: Srbija u transformacijskim procesima*, prir. Mladen Lazić, 21-64, Beograd: Filip Višnjić.
- Lazić, Mladen. 2011. „Postsocijalistička transformacija u Srbiji: društveni akteri i društvene promene. u *Dometi tranzicije od socijalizma ka kapitalizmu*, prir. Srećko Mihailović, 41-63, Beograd: Friedrich Ebert Stiftung.
- Madžar, Ljubomir. 2014. „Aporeme institucionalnog razvoja Srbije: meandri naših doktrinarnih konfrontacija“, u *(Anti) Liberalizam i ekonomija*, prir. Veselin Vukotić et al., 38-64, Beograd: Institut društvenih nauka Centar za ekonomska istraživanja.
- Mihailović, Srećko 2005. „Kako građani Srbije vide i doživljavaju tranziciju“. u *5 godina tranzicije u Srbiji*, ur. Srećko Mihailović, 205-246, Beograd: Socijaldemokratski klub

- Friedrich Ebert Stiftung.
- Mihailović, Srećko, Zoran Stojiljković i Gradimir Ivanić. 2004. *Sindikati u promenama, promene u sindikatima*. Beograd: UGS „Nezavisnost“.
- Mihailović, Srećko, Vojislav Mihailović. 2011. *Stariji radnici. Neki na poslu, a neki ni posla ni penzije*. Beograd: Centar za demokratiju, Beograd.
- Mijanović, Ljiljana. 1998. „Socijalno raslojavanje, siromaštvo i socijalna zaštita“. u *Socijalna politika u tranziciji*, prir. Milosav Milosavljević, 211-251, Beograd: CPA: Socijalna misao.
- Milanović, Branko. 1990. *Ekonomске nejednakosti u Jugoslaviji*. Beograd: Ekonomika.
- Milićević, Dragovan. „Dohoci pojedinaca i domaćinstava u Evropi – pokazatelj nejednakosti“, *Makroekonomija* 18. novembar 2019, Internet, <http://www.makroekonomija.org/0-dragovan-milicevic/dohoci-pojedinaca-i-domacinstava-u-evropi-%E2%80%93-pokazatelji-nejednakosti/> 15/12/2019.
- Minović, Jelena. 2016. „Strane direktne investicije i privredni rast Balkana“. u *Strane direktne investicije i privredni rast u Srbiji*, red. Radovan Kovačević i Mirjana Gligorić, 103-118, Beograd: Ekonomski fakultet u Beogradu, Beograd.
- Novaković, Nada. 2017. *Radnički štrajkovi i tranzicija u Srbiji od 1990. do 2015. godine*. Beograd: Rosa Luxemburg Stiftung Southeast Europe, Beograd: Institut društvenih nauka.
- Novaković, Nada. 2018. „Evropeizacija radnog i socijalnog zakonodavstva u Srbiji. u *Ka evropskom društvu: ograničenja i perspektive*, ur. Ljiljana Čičkarić i Aleksandar Bošković, 94-109, Beograd: Institut društvenih nauka Centar za sociološka i antropološka istraživanja.
- Novaković, Nada. 2019. „Politika zaduživanja i socijalne nejednakosti u Srbiji“. u *Dug i (ne)razvoj*, ur. dr Veselin Vukotić i dr., “, 159-165, Beograd: Institut društvenih nauka. Centar za ekonomska istraživanja.
- Petrović, Bogdan. 2016. „Državne subvencije stranim investitorima: Bez mere i rezultata“. *Nova ekonomija* 29.

- april, Интернет <https://novaekonomija.rs/arhiva-izdanja/broj-29-april-2016/bez-mere-i-rezultata> 15/06/2018.
- RTS. 2014. „Plate ne prima 56 000 radnika“. 24. jul, Internet, <https://www.rts.rs/page/stories/sr/story/13/ekonomija/1656248/plate-ne-prima-56000-zaposlenih.html>, 15/ 09/ 2018
- Popov, Nebojša. 2011. *Radno mesto pod suncem. Radničke borbe u Srbiji*, Beograd: Službeni glasnik.
- Radenković, Ivan. 2016. *Strane direktne investicije*. Beograd: Rosa Luxemburg Stiftung.
- Radonjić, Ognjen. 2013. „Još jedna dekada bespuća srpske privrede: uzroci i perspektive“. u *Promene osnovnih struktura društva Srbije u periodu ubrzane transformacije*, prir. Mladen Lazić i Slobodan Cvejić, str. 198-215, Beograd: Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta, Čigoja štampa, Beograd, 2013.
- Savić , Ljubodrag. 2014. „Nova strategija industrijalizacije kao nova osnova brzog oporavka Srbije“ u *Deindustrijalizacija u Srbiji. Mogućnosti revitalizacije industrijskog sektora*, red. Božo Drašković, 46-60, Beograd: Institut ekonomskih nauka: Beogradska bankarska akademija, Fakultet bankarstvo, osiguranje i finansije.
- Stojiljković, Zoran. 2010. „Socijalni dijalog u Srbiji – razlozi (pre) skromnog dosadašnjeg učinka“, u *Stanje socijalnog dijaloga u Srbiji posle dvadeset godina tranzicije*, Zoran Stojiljković, Srećko Mihailović, 7-40, Beograd: SLA, Radnička štampa.
- Šojić Milan. 2014. „Kretanja u industriji Srbije (1990-2013), str. 61-83. u *Deindustrijalizacija u Srbiji. Mogućnosti revitalizacije industrijskog sektora*, red. Božo Drašković, 61-83, Beograd: Institut ekonomskih nauka: Beogradska bankarska akademija, Fakultet bankarstvo, osiguranje i finansije.
- Šljukić, Marica i Srđan Šljukić. 2012. *Zemlja i ljudi: seljaštvo i društvena struktura*. Novi Sad: Mediteran Publishing.
- Tomanović, Smiljka, Dragan Stanojević, *Mladi u Srbiji 2015. Stanje, opažanja, verovanja*, 2015. Beograd: Friedrich Ebert Stiftung, SeConS.
- UNDP, *Human Development Data (1990-2018)*, <http://hdr.undp>.

org/en/data

UNICEF, „Deca i siromaštvo: Napredak, ali mora bolje“, *Vreme*, 18. jul 2019

UNICEF, *Ситуациона анализа деце и адолосцената у Србију 2019*, 2019. UNICEF u Srbiji.

Vrcan, Srđan. 1974. *Društvene nejednakosti i moderno društvo*. Zagreb: Školska knjiga.

Vuković, Danilo. 2017. *Preoblikovanje neoliberalizma: socijalna politika u Srbiji: sociološko-pravna analiza*. Novi Sad: Mediteran Publishing.

Wallerstein, Immanuel. 2014. „Strukturna kriza I“, *Peščanik*, 22. mart, Internet, <https://pescanik.net/strukturna-kriza-i/10/01/2015>.

Zakona o zdravstvenoj zaštiti „*Sl. Glasnik RS*“ br. 25/19

Zdravković, Miroslav. 2019. „Srbija je evropski šampion u socijalnim razlikama“, *Makroekonomija* 19. jul, Internet, <http://www.makroekonomija.org/0-miroslav-zdravkovic/srbija-je-evropski-sampion-u-socijalnim-razlikama/> 12. 08. 2019.

Nada Novakovic

TRANSITION AND DISAPPEARANCE OF THE WORKING CLASS IN SERBIA

Resume

Transition of Serbian society from 2000. to 2020. was accelerating, and the working class was stratifying and rapidly disappearing from the social scene. These two processes are systemically determined. The most important factor that influenced that was the nature of the capitalist class in power and its attitude towards the representatives of the capitalist class from the center of the system of the capitalist economy. Here, in brief, the characteristics of society and the capitalist class are analyzed, the most important process by which the economic and social structure (privatization of social property) and the consequences for society change. At the end of the transition, a society was formed on the periphery of the world system of capitalist economy (Immanuel Wallerstein). This specifically means that it is dependent on decisions from the center of the capitalist economy, incapable of independent development, indebted, poor and highly conflicted. The ruling class has the characteristics of the comprador class, which enables the destruction of its own economy and society as a whole. The results of relevant empirical and theoretical research on transition in Serbia prove this. In addition to the methods of observation, analysis and synthesis, a comparative method is used. Together, they enable the transition to be seen in its dynamics and for Serbia to be compared with the surrounding societies. In that way, the initial thesis that the Serbian society reached the periphery of Europe and the system of the capitalist economy was checked. Serbia is a society that is economically declining, that is. according to all important indicators, it is below the level before 1990. Demographic breakdown, declining living standards of citizens, growing inequality and poverty, social stratification and people leaving the country are just some of the consequences of the transition. It was implemented, especially in economics, according to the neoliberal concept, whose postulates are based on the so-called Washington Treaty. The final conclusion is that the

general living conditions of the majority of citizens, and especially workers, are far worse than before the transition. This is similar to life in the states that emerged after the war destruction of socialist Yugoslavia, and far from the average of most EU members and Europe in general.

The change in the social structure was done through the privatization of social capital and national wealth. Privatization was accelerated, time-limited, universal, and supervised by foreign financial institutions and representatives of large globalized capital. She was illegitimate and illegal. Its most important consequences are the consolidation of the new capitalist class in power, the disintegration of the working class, deindustrialization, deurbanization, mass unemployment and poverty of citizens. For all this, the text contains data from various surveys and domestic and international statistics. They confirm the thesis that Serbia lags behind the countries of the former Yugoslavia and Europe in general in terms of economic development, quality of health, educational and social protection services. Special attention is paid to changes in the position of the working class. Its material position, dimensions of stratification, actors who contributed to it and the most important consequences of the privatization of social capital were analyzed. The economic stratification of the working class is based on numerous bases: position on the labor market, sector of ownership and activity of the company, position in production, size of the company and origin of the owner, generational, gender, regional and ethnic affiliation. It did not have a developed empirical class consciousness or strategy to oppose the capitalist class. Both unions and political parties have contributed to this, none of which defends the authentic interests of workers.

Keywords: transition, working class, capitalist class, privatization, deindustrialization, inequalities, poverty.

---

* Овај рад је примљен 10. фебруара 2021. године, а прихваћен на састанку Редакције 20. марта 2021. године.

НАЦИОНАЛНИ ИНТЕРЕС
NATIONAL INTEREST

ПРОСТОРНЕ ПРОМЕНЕ У ЕВРОПИ И НА БАЛКАНУ

Миломир Стенић

ГЕОПОЛИТИЧКА РЕКОНФИГУРАЦИЈА
ПОСТЈУГОСЛОВЕНСКОГ ПРОСТОРА..... 183-229

Зоран Милошевић

О ГУБИТКУ ТЕРИТОРИЈА И АСИМИЛАЦИЈИ
ПРАВОСЛАВНИХ СЛОВЕНА 231-257

Миломир Степић*

Институт за политичке студије, Београд

ГЕОПОЛИТИЧКА ПЕРСПЕКТИВА РЕКОНФИГУРАЦИЈЕ ПОСТЈУГОСЛОВЕНСКОГ ПРОСТОРА**

Сажетак

Као главни узрок ратног сукоба, проистекле вишедеценијске кризе и латентне нестабилности постјугословенског простора апострофирају се наметнута, неадекватна политичко-територијална подела и дискордантне границе некадашњих република проглашених за државе. То се већ запажа и у стручно-политичким круговима на Западу, те се појављују идеје о прекомпозицији постјугословенског простора како он више не би био „дисфункционалан”. Али, и према тим предлозима оне би поново биле у нескладу са „природним стањем ствари” и превасходно би следиле не само интересе сада већ пољуљаног Запада, већ би предвиђале и његову једнострану артикулацију читавог процеса како би се предухитрило да иницијативу преузму силе у успону. Супротно томе, у овом раду се полази од евидентних промена у хијерархији глобалне моћи, изгледног детронизовања САД са челне позиције, њиховог потискивања из Евроазије и кинеско-руског преузимања водеће улоге. То ће неминовно произвести и преуређење Европе у виду *великих простора*, те деатлантизацију Балкана и стварање „новог балканског субпоретка”. Аутор сматра

* milomir.stepic@ips.ac.rs

** Рад је настао у оквиру научно-истраживачке делатности Института за политичке студије у Београду, коју финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

да би геополитички логично требало да уследи промена граница унутар постјугословенског простора – не више у складу са интересима опадајућих сила Запада, већ у складу са интересима евроазијских сила – првенствено Русије и Немачке – чија ће ово бити „зона одговорности”. Нове границе требало би да буду трасиране најпре на основу етничког као главног принципа разграничења, који ће се односити само на конститутивне народе (не и на националне мањине!), те применом више корективних принципа како би се установиле прецизне граничне линије. Тако би се добила нова политичка карта коју би чиниле: Словенија (у готово непромењеним границама), те нове државе Далмација, Хрватска Федерација и Српска Федерација. То би требало да буде предуслов за дугорочно смиривање и стабилизацију Балкана.

Кључне речи: главни принцип разграничења, корективни принципи разграничења, консеквентне границе, нове државе, деатлантизација, стабилност, евроазијске силе, постјугословенски простор, Балкан.

УВОД

(НЕ)КОНСЕКВЕНТНОСТ ГРАНИЦА КАО ГЕОПОЛИТИЧКИ УЛОГ И ИСХОД

Унутрашње границе у „другој Југославији” дуго су биле не само политичка, већ и научна табу-тема. Геополитичка и идеолошка позадина приликом одређења за федерално устројство државе, селективност у примени принципа разграничења република (и аутономних области/покрајина), недоследност у процесу делимитације и непостојање правно-политичке (скупштинске) верификације приликом њиховог установљавања – представљали су (једно) партијску „породичну тајну”. Основни циљ био је остварен – фрагментација српског популационо-просторног чиниоца као највећег у земљи, а истовремено оптуженог за монархизам и великодржавни хегемонизам, упркос чињеници да је у тек завршеном рату дао највећи број бораца за слободу и имао највеће војне и нарочито цивилне жртве. У складу са

таквим одређењем, издвајане су и нове, „инстант-нације” из српске, те им додељиване „припадајуће” републике ампутацијом бројних области из састава српских земаља (Степић и Джурић 2016а, 184). Кенанолико „обуздавање” Срба, са Запада традиционално перцепираних као „руска предстража на Балкану”, те стога означених као „реметилачки фактор”, убрзо се наставило у хладноратовском контексту позиционирања Југославије у Rimland-у – америчком геополитичком и геостратегијском обручу по ободу Евроазије формираном ради опкољавања Совјетског Савеза. Српска распарчаност унутрашњим границама и примена читавог система мера за свеобухватно слабљење тако су постали важан „каменчић у мозаику” глобалне геополитике. „Друга Југославија”, аналогно оној „првој”, само у другом идеолошком смислу, тако је наставила да се одржава као „златни кавез за Србе” (Степић, 2018а, 297). Јер, Срби су без Југославије могли, али Југославија без Срба – не.

Са окончањем комунистичке и биполарне епохе, постало је јасно да Југославија не само неће моћи да опстане као демократска држава, већ ће се показати сувишна и у новим геополитичким приликама „униполарног тренутка” у последњој деценији 20. и почетком 21. века. Да јој је дозвољен истински демократски преображај у условима нестанка титоистичке, а реуспостављања појединачних националних кохезија, одмах би се показало да су унутрашње границе бесмислене. Исход тог неодрживог стања могло је да буде преуређење заједничке државе, укључујући нове, адекватније границе федералних јединица сходно етничком принципу, те логично укидање антисрпски формираних покрајина. Друга, реалнија опција било је стварање независних националних држава на основу слободне воље конститутивних народа (не и тзв. народности!) изражене на нивоу насеља. Из тога би несумњиво произашле националне државе, па и интегрална српска држава од постојећих граница са Бугарском на истоку и Мађарском на северу, апроксимативно до Покупља на западу и обале Јадранског мора на југозападу. Деликатност примене етничког као главног принципа разграничења у мешовитим зонама могао је да се превазиђе на миран начин коришћењем корективних принципа (Илић и Степић 1994, 20–23), као и

узимањем у обзир неколицине променљивих фактора који немају својства принципа (Степић 1994, 190–194) .

Супротно овоме, границе федералних јединица – њихов смисао, статус, баријерност, хало-ефекат, те видљивост на терену и у културном пејзажу – еволуирали су (а) од титоистичких „црта у граниту” које наводно неће делити, већ додатно ојачати кохезију државе, (б) преко „тврдих” унутрашњих граница према Уставу из 1974. године у склопу кардељистичке „федерирајуће федерације”, (в) до граница које су одлукама Бадентерове арбитражне комисије¹ (1991-1993) проглашене за међудржавне тенденциозним позивањем на деколонизационо начело *uti possidetis iuris*. (карта 1) Управо тиме, уместо да буде заустављен, подстакнут је крвав сецесионо-верско-грађански рат, те дугорочно дестабилизован читав постјугословенски простор како би Запад себи омогућио геополитичку инфилтрацију и доминацију. Изузимајући малобројна ранија упозорења 1970-их и 1980-их година (М. Ђурић, К. Чавошки, М. Јовичић...), са великим закашњењем, тек када је југословенски „разби-распад” (Кнежевић 2006, 168) постао незаустављив и када је постало очигледно какве ће последице оставити трансформисање унутрашњих у спољашње границе, опрезно су се појавиле конкретне лимолошке расправе српских научника. Историчари, географи, геодете, правници, политиколози, војни и други стручњаци охрабрили су се да проуче идеолошко-политичке прилике и начин настанка бановинске, а потом републичко-покрајинске поделе и њихових међа, те да анализирају проблеме конкретних спорних сектора граничних линија на копну и води (Пирански залив, Драгоња, Св. Гера/Трдинов врх, Мура, Превлака, Дунав, Уна, Дрина, Неум-Клек, Саставци, Шара...). О томе је објављена неколицина научних чланака, књига, зборника радова и тематских бројева часописа.²

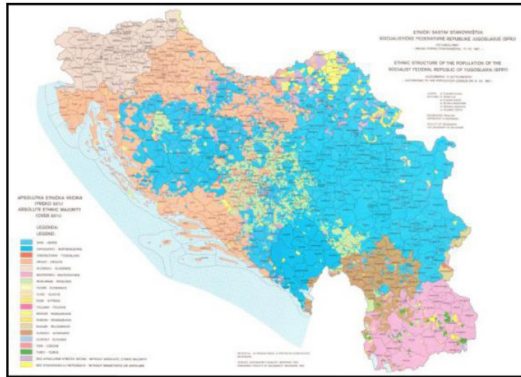
---

1 Тачан, потпун назив био је Арбитражна комисија Мировне конференције о Југославији (Arbitration Commission of the Conference on Yugoslavia).

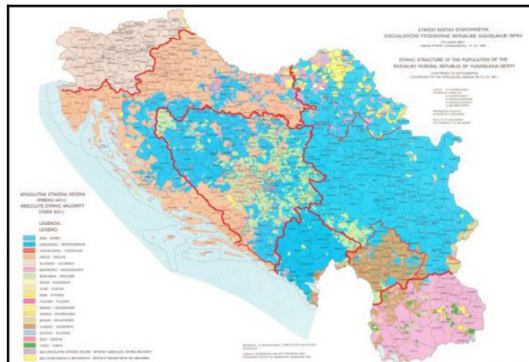
2 На пример: *Државне границе и унутрашња територијална подела Југославије*, М. Зечевића и Б. Лекића (1991), тематски двоброј научног часописа *Историја 20. века, 1-2* (1992), зборник радова са научног скупа *Основни принципи разграничења држава* (1994)...

Карта 1: Еволуција унутрашњих граница у „другој Југославији”

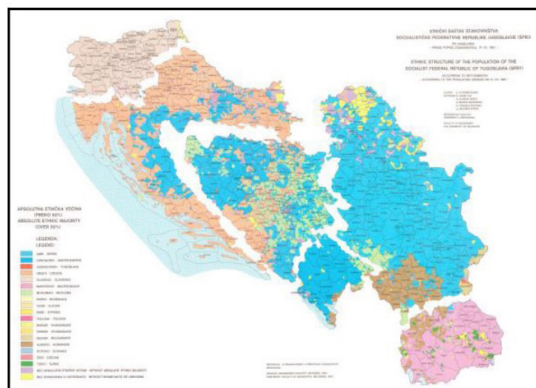
а) Титоистичке федералне „црте у граниту”

б) Устав из 1974. и границе „држава у држави”

в) Бадентеровске „раседне линије” нових држава

Обрада аутора. Картографска основа: Ђурић и др. 1993.

Међутим, недостајала су разматрања (пост)југословенских граница са становишта њихове дискордантности (неконсеквентности) у односу на просторни размештај и апроксимативне међе конститутивних народа, те геополитичких узрока и последица тог феномена. Нова политичко-територијална структура Балкана проузроковала је првенствено поделу српског народа и српских земаља од једне државе за коју су се борили и коју су направили, на пет од укупно шест³ мање-више непријатељски настројених држава. „Нова реалност” је на драматичан начин поново отворила српско питање које се (погрешно!) сматрало решеним још 1918. године. То постаје посебно важно када се „уматричи” прво са балканским пројекцијама експанзије Запада и успостављањем униполарног „Новог светског поретка, а касније и са процесом мултиполаризације света, обнове (или континуитета?!) хладноратовског сучељавања и надметања с једне стране САД и ЕУ, а с друге Русије и Кине, за геоекономско и геостратегијско позиционирање на Балкану као традиционално важној „евроазијској копчи”.

Тек са приметнијом променом односа снага на светској сцени у другој деценији 21. века, која је у жижу вратила вишестолетни значај трансгресионо-регресионог појаса тзв. Међуевропе у чијем саставу се налази и Балкан (Степић 2020а, 277–281), појавила су се схватања да су наметнуте, вештачке границе, у ствари, кључни узрок његовог конфликтног потенцијала и дугорочно неодрживе. Уследило је неколико опрезних, још увек недовољно артикулисаних домаћих и страних идеја о нужности политичко-територијалне реконфигурације и успостављања адекватнијих граница унутар постјугословенског простора као основном услову за превазилажење дестабилизације читавог региона. Тако су, подсећања ради, још током рата у Босни и Херцеговини на неодрживост њених спољашњих граница упозоравали не само бројни домаћи научници, већ и Џ. Миршајмер (John Mearsheimer), један од најауторитативнијих савремених политиколога у области међународних односа (Кецмановић 2020). Требало је да

---

3 Само у Словенији српска историјска права и просторна аутохтоност су били незнатни (у Белој Крајини).

прође готово четврт столећа да би са Запада стигла како-тако конкретна и политичко-реалистички аргументована идеја „распакивања постјугословенског пакета”. Тај предлог односио се на радикалну редефиницију граница као неопходног услова за довођење у ред „дисфункционалног Балкана”, а изнео га је Т. Лес (Timothy Less) са Универзитета у Кембриџу, некадашњи дипломата Уједињеног Краљевства у Бања Луци (Less 2016). Он се одважио да тада закључи, а у наредним годинама да више пута понови, како је досадашњи приступ Запада контрапродуктиван и посредно назначио да без решавања (и) српског питања нема стабилизације Балкана. Сугерисао је да се – у режији Запада, како водећу улогу не би ускоро преузеле конкурентске силе – решење налази у промени политичко-територијалне структуре постјугословенског простора комбиновањем новонасталих послератних етно-просторних односа и реалне политичко-безбедносне контроле на терену. Учестали су и иступи српских научника како је српско уједињење питање времена и извесности промена геополитичких околности, мада су се они махом задржали у оквирима начелних ставова и медијских наступа (Д. Танасковић, Н. Кеџмановић, Д. Пророковић...). Међутим, нису се упуштали у конкретизацију политичко-територијалне поделе и разграничења, нити у њихово образлагање у научним радовима. Знатно одређенији је историчар А. Раковић, истрајно се залажући да „Република Србија, Република Српска, Црна Гора и Република Македонија треба да створе заједничку федеративну државу” (Раковић 2019, 8).

ГЛОБАЛНИ, ЕВРОАЗИЈСКИ И ЕВРОПСКИ ГЕОПОЛИТИЧКИ ПРЕДУСЛОВИ „НОВОГ БАЛКАНСКОГ СУБПОРЕТКА”

Актуелна геополитичка „архитектура” Балкана резултат је униполарне доминације атлантистичког Запада под вођством САД и успостављена је после победе у Хладном рату и симболичког рушења Берлинског зида, у раздобљу када евроамеричкој заједници нико и нигде није

могао да конкурише. Постепеном мутиполаризацијом она јесте доведена у питање, али се није суштински променила због раније постигнутих позиција и аквизиција САД, ЕУ и НАТО. Геодемографски, геокултурни, геокономски, геофинансијски, геополитички, геостратегијски и други трендови на глобалном, евроазијском и европском плану указују не само да се „заравњује пирамида глобалне моћи” (Степић 2020б, 22), већ да се „клатно” убрзано удаљава од Запада и приближава Истоку. То значи да ће се Рах Americana, лагано, онда све брже, па можда и стрмоглаво приводити крају, те да просторна слика светског поретка неће више моћи да опстане у виду збигњевистичке „велике шаховске табле”, тј. као постмодерна варијанта хладноратовског Heartland-Rimland дуализма. Свет је већ неформално подељен на проамеричку (проатлантистичку) и антиамеричку (антиатлантистичку) групу држава, о чему, као лакмус, на посредан начин сведоче четири фазе давања/повлачења признања тзв. косовске независности (Степић 2018б, 31–41). Дакле, неминовно ће уследити преуређење света, и то не више у складу са хегемонијом једне, већ полицентрично, уз учешће више сила различите моћи где ни једна неће екстремно одскакати. Такав распоред главних актера не значи да неће бити хијерархијске динамике и њиховог глобалног утицаја у различитим видовима и дOMETИМА, те да ће се глобализацијски процеси зауставити, већ ће глобализам као тоталитарна идеологија какву је свет до сада упознао бити неостварива.

Није нереално очекивати да се постамерички (постатлантистички) свет формира у виду неколико великих *блокова*. Савремени процеси и трендови, као катализатор, допринели су да они постану уочљивији. У просторном смислу, неки од њих биће налик, а неки комбинација, хаусхофероликих и дугиноликих пан-области, коеноликих стратегијских сфера и/или хантингтоноликих цивилизацијских целина. Нову „блоковску структуру света” могли би да чине Америка, Еврорусија, Исламска Афро-Азија, Црна Африка, Југоисточна Азија и Аустралија, и Антарктик (видети Stepić 1997, 37–41)⁴, а она ће

---

4 Идеју мултиполарног света подељеног на неколико великих *блокова* аутор

првенствено да подразумева сукцесивно потискивање утицаја САД из Евроазије и свођење на монроовске габарите Северне и Јужне Америке. Промена, наравно, подразумева и Европу, која ће престати да буде „најбитнији амерички геополитички мостобран на евроазијском континенту” и неће више служити као „одскачна даска за прогресивно ширење демократије дубље у Евроазију” (Vžežinski 2001, 57). На тај деклинистички тренд Запада указују рецентни процеси кризе ЕУ („прединфарктно стање”) и НАТО („мождана смрт”). Упоредо са ослобођењем од „америчке окупације”, а да би се избегао опасан „вакуум моћи” и индуковани „геополитички хаос” (Рамоне 1998), одвијаће се преуређење мегакопна Евроазије и њене окружујуће акваторије. Не сведоче ли (не)посредно о томе бројне интеграционе иницијативе, а нарочито реализација како кинеског „свиленог” премрежавања, тако и руског неоевроазијства, мада не без отпора и покушаја онемогућавања њихових инструмената? Узимајући у обзир да пред собом имају уздрмане, али још увек доминантне САД, једини начин на који би Кина и Русија могле да „преузимање” Евроазију учине бржим и ефикаснијим јесте да делују комплементарно (Stepić 2020v, 197) и да поделе *зоне одговорности* како не би упале (биле увучене) у замку пренапрегнутости. То значи да прва сконцентрише највећи део своје пажње и моћи „пуног спектра” на Индо-пацифички регион (избегавајући конфронтацију са Индијом), а друга на Европу (избегавајући конфронтацију са Немачком), те да брижљиво кондоминијумски управљају централном Азијом као експлозивним „Евроазијским Балканом” (Vžežinski 2001, 117). Ово никако не би требало да доведе у питање кинеску варијанту глобализације,

---

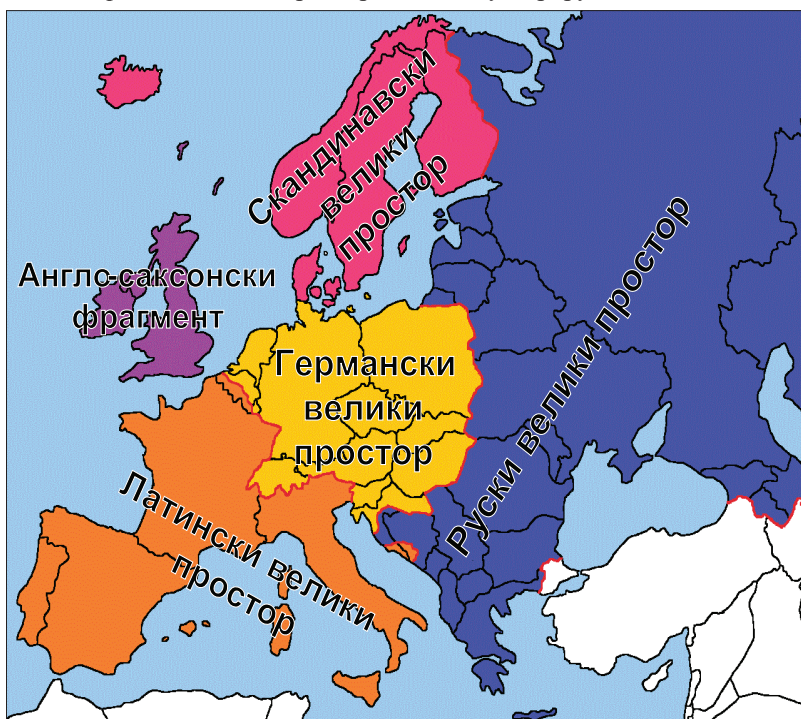
је први пут саопштио и у три варијанте картографски представио у време неупитног униполаризма – 22. децембра 1994. године – на предавању „Политичка географија – основи једне науке” у Дому културе Студентски град у (Новом) Београду. У научни рад је уобличена и објављена под насловом „Будућа блоковска структура света“ тек 1997. године у часопису *Економика* (бр. 1-2/1997), а у оквиру серије полемичких чланака под заједничким наднасловом „Између Истока и Запада”. Како би нагласио антиципативност и актуелност чланка, поново га је 2020. године објавио часопис *Војно дело* (бр. 1/2020, стр. 89-102), са уводним текстом др Вељка Благојевића под насловом „Судбина једне глобалне геополитичке процене”.

најпре са економским предзнаком, нити руску ренесансу као глобалног „играча”, првенствено у војно-стратегијском домену. Напротив!

Сходно наведеним глобалним предусловима, један од великих светских и евроазијских била би *Еврорусија*, простирући се од Атлантика до Пацифика. „Ефекат домина” резултирао би извлачењем Европе из позиције америчког вазала и следствено – деатлантизацијом и стабилизацијом Балкана (детално Степић 2017, 9–37). Блок Евроусију одликовала би вишезначна хетерогеност, те би она, стога, била лабаво повезана и првенствено на западу (у Европи) састављена од неколико *великих простора* – Германског, Скандинавског, Латинског и Руског (Православног), те Англосаксонског фрагмента са очуваним прекоокеанским везама. (*карта 2*) Они би произашли из неминовног распада (самоукидања, имплозије?) ЕУ као „подударне са Западном цивилизацијом” и НАТО као „безбедносне организације Западне цивилизације” (Huntington 1996, 161), те трансатлантских биполарних, а потом и униполарних интеграционих рудимената. На тим рушевинама градиле би се популационо-просторно мање, али чвршће повезане интеграционе јединице које би чиниле групе досадашњих држава у постојећим границама, уз неколико могућих изузетака (нпр. Белгија, подељена на Валонију и Фландрију). Њихове најмоћније државе окупљале би око себе оне мање моћне јер, како истиче Дугин, и „у геополитици делује принцип магнета: ако сте јаки привлачите, ако сте слаби – сами ћете бити привучени” (Babić 2018). Кохезија великих простора заснивала би се на резултанти првенствено културно-историјских, геополитичких и економско-гравитацијских чинилаца, што значи да би државе-језгра – Немачка, Шведска, Француска и Русија, те Енглеска (на челу очуваног или подељеног Уједињеног Краљевства) – формирале неокласичне интересне сфере можда „меких” граница, интензивних међусобних веза и вишедимензионалних прожимања, али ипак јасне деобе утицаја и надлежности.

Карта 2: Велики простори на западу Евроруског „блока”

Обрада аутора

Балкан – историјски потврђен индикатор великих геополитичких трансформација и већ неколико деценија реактивирани кризни регион услед евро-амерички индустријског *клајнштатераја* у постјугословенском простору – следствено, мора бити реконфигуриран. Његова деатлантизација је неопходна не само ради дугорочнијег смиревања, стабилизације и враћања у „природно стање”, већ и из превентивних геополитичких мотива – ради онемогућавања да у евентуално поново промењеним условима дође до редоминације доказано деструктивног таласократског Запада посредством традиционалних локалних експонената. То је круцијалан разлог зашто је неопходно да не остану зацементиране, већ да се пониште главне постхладноратовске тековине Запада. Сходно томе, бивши југословенски простор, без промене наслеђеног, спољашњег опсега, али са ревидираним новим, а некадашњим унутрашњим међама, нашао би се у три велика простора (упореди Стенић 2017, 31):

- *Руски велики простор*, православног цивилизацијског и неоевроазијског геополитичког идентитета, од некадашње југословенске државне територије обухватио би велику већину српских земаља. Та популационо-просторна целина данас, а нарочито пре физичко-миграционог десетковања, насељен је православним српским становништвом, као и његовим етничким дериватима, „пролиферованим” титоистичком декрет-етногенезом у „инстант-нације” (Степић 2018в, 228–231). Упркос систематском онемогућавању и покушајима вестернизације, он баштини снажне историјске, политичке, верске, националне, културне, војне и друге везе са Русијом, и са њом ће све више бити повезан економским, нарочито енергетским „нитима”. Такође, имајући у виду позитивна искуства бројних муслиманских народа у самој Русији, припадност њему није у супротности ни са евроазијским, континенталистичким цивилизацијско-геополитичким идентитетом и дугорочним, објективним интересима балканских муслимана. Мада неће моћи да се избегну, требало би да буду сведене на минимум патерналистичке амбиције Турске према енклавама исламизованог балканског становништва од Крџалија до Цазинске Крајине и од Лудогорја (Делиормана) до Албаније. У сваком случају, како би се избегао поремећај читавог Балкана и ризик оружаног сукоба који би могао да се прелије и изван њега, саставни део Руског великог простора требало би без промене одавно установљених, углавном тзв. природних и етнички усаглашених граница, да постану Румунија и Бугарска. Такође у постојећим границама, али са нешто више дилема, припали би јој махом исламска, али фрагилана Албанија, те православна, иако традиционално таласократска и тренутно прозападна Грчка.

- *Германски велики простор*, mitteleurop-ских геокултурних и геополитичких својстава, у свом саставу би имао територијално само незнатно промењену словеначку и знатно редуковану хрватску државу. Захваљујући тим ионако традиционално прогермански оријентисаним народима/државама, снажна Немачка задовољила би своје кључне, много пута током историје потврђене аспирације – формирала би зону утицаја која се у виду „завесе” кроз средиште Европе

интермаријумски спушта од Северног и Балтичког до Јадранског басена. Уместо одавно прагматично напуштене маритимне „Идеје Хамбурга”, потом у Великом рату онемогућене телурукратске „Идеје Багдада”, те пораженог нацистичког експанзионистичког пројекта „Продора на Исток” (“*Drang nach Osten*”), овога пута добила би прилику („вентил”) да оствари – може се то назвати – „*Продор на Југ*” (“*Drang nach Süden*”), тј. „*Идеју Пујеке*”. Тако би (поново) постала моћна регионална сила – не више „економски џин, а политички патуљак”, већ и истински, самопоуздани (гео) политички и геостратегијски „играч” – коме нека шири интеграција налик на Европску Унију не би ни била потребна. Таква Немачка, као средиште Германског великог простора, формално би била део Евроруског блока унутар преуређене Евроазије, мада би на основу далекосежне нагодбе и снажних економских веза, нарочито гасоводних вектора, директно са Русијом одлучивала о европским пословима, па са њом и поделила највећи део Балкана на неокласичне интересне сфере.

- *Латински велики простор* у постјугословенском ареалу, изразито западне, римокатоличке верско-цивилизацијске припадности и мартитимног, таласократског геополитичког кода, простирао би се само у делу средњојадранског приморја и не тако дубоког залеђа које му гравитира по општем обрасцу литорализације. Своју „копчу” са главним делом латинског света тражиће трансјадрански, непосредно са италијанско-ватиканским великим заштитником, али ће гаранти његове сигурност бити и остале земље – Француска, Шпанија, Португалија. Будући да је у полукружном обухвату са копнене стране и да са непосредним суседством има дубоке историјске везе и нарочито језичке сличности, неминовно ће успостављати узајамне односе са знатно већим, балканским делом Руског великог простора.

ОСНОВНА ПОЛАЗИШТА И ПРИНЦИПИ АДЕКВАТНИЈЕГ РАЗГРАНИЧЕЊА УНУТАР ПОСТЈУГОСЛОВЕНСКОГ ПРОСТОРА

Да арбитрано претварање унутрашњих југословенских граница у државне представља саму срж проблема, а не део решења, благовремено су упозоравали не само страни и домаћи научници, већ и објективне политичке личности. Упркос томе, превагнуо је интерес Запада да у сучељавању „демократија vs. геополитика” опет победи ова друга (Степић, 2020а, 209), те да се фрагментационим и редуccionим територијалним „методом” умањи непосредно српски и посредно руски утицај на Балкану. Унутарјугословенским не-српским чиниоцима то је у потпуности одговарало јер су у време титоизма сви нешто ушибарили на рачун српског народа и српских земаља, те су стечене добитке настојали да у новим околностима зацементирају захваљујући ангажману Запада. У томе се крије суштина одговора на често постављано питање током и после деструкције Југославије: „Зашто су сви против Срба?”, а које тенденциозно сугерише исправност тезе о тобоже српском реметилачком фактору. Како би променио постојећу, вештачку, конфликтну и атлантистичку, а успоставио будућу, конзистентнију, стабилизујућу, неоевроазијску структуру „балканског субпоретка”, руски пол моћи нема другог адекватног избора него да се определи за српског чиниоца, максимално га оснажи и одреди као исходите чврсте „осовине пријатељства” (Дугин 2009, 113), тј. недостајућег геополитичког вектора (Степић 2014а, 126). Штавише, за остварење тог интереса није довољно да руско упориште буде само Србија и да се Руски велики простор простира само до Дрине, јер би то значило да се простор западно од ње неминовно препушта Германском великом простору. У том случају би постојале веће могућности за ширење немачког утицаја још даље на исток, те да се већим делом Балкана доминира из Берлина, а не из Москве. Следствено, опредељујући се не за просторно и популационо редукованог, већ за целовитог српског „фаворита”, Русија мора да досадашње државе-

прилепуше⁵ Запада и његове „подизвођаче” балканских послова који су за антисрпски ангажман награђени српским територијама третира као губитнике, тј. „жртвену јагњад” (Дугин 2004, 194) реконфигурисања постјугословенског простора. То значи да је у првом реду хрватски, албански и делимично муслимански/бошњачки елемент неопходно без много скрупула лишити експанзионистичких узурпација стечених у временима геополитичког контра-ритма који је диктиран Србима и Русима нарочито током 20. века.

Политичко-територијална реконфигурација постјугословенског дела Балкана и успостављање нових, примеренијих и мање конфликтних граница постигли би се на основу неколико кључних полазишта:

- Извршила би се *ревизија* (псеудо)принципа, приступа, поступка, резултата и последица постхладноратовског насилног цепања Југославије дуж наслеђених тзв. АВНОЈ-ских граница. То би, истовремено, значило и промену пропагандом успостављеног фалсификованог наратива о карактеру југословенске државе током читавог њеног трајања, одговорности за изазивање верско-грађанско-сецесионистичког рата, почетном импулсу приликом започињања масовних злочина према цивилима, почетним корацима у покретању тзв. етничког чишћења и намери да се уз помоћ Запада по сваку цену унутрашње границе нелегално претворе у спољашње. Стога би нова територијална подела била не само дијаметрално супротна тадашњем диктату Запада, већ што више у складу са границама националних простора у време формирање заједничке државе након Великог рата, уз подразумевајуће уважавање неких у међувремену насталих промена.

- Садашња политичко-територијална структура постјугословенског простора би се променила радикалним преобликовањем пет од шест садашњих, а недовршених, нестабилних и нефункционалних држава, зато што: *једна*

5 *Државе-прилепуше* или *ремора-државе* су верни трабанти неке моћније државе, који извлаче секундарну корист из њене међународне позиције. Добиле су име по специфичној врсти риба (ремора) са сисаљкама/пијавкама при врху главе које се прикаче за неку већу животињу (рибу, сипу, кита, највише ајкулу), тако се пасивно крећући на дугим пливањима и једући остатке њихове хране (чак измета).

(Хрватска) је својим регуларним снагама извршила директну војну агресију на Босну и Херцеговину, а потом уз помоћ Запада уништила српску државолику јединицу и на геноцидан, неоусташки начин елиминисала већину њеног српског становништва; *друга* (Босна и Херцеговина) је већ приликом међународног признања важила за „немогућу државу” (Кецмановић 2007), споља се вештачки одржава као протекторат Запада и састоји се од два конфедерална ентитета, од којих онај српски (Републику Српску) Запад настоји да на сваки начин сузбије и одузме јој стечени ниво самосталности; *трећа* (Србија) је југословенски резидуум коме је наметнуто непријатељско окружење и статус уцењене земље на аутодеструктивном „европском путу”, а задржала је и две центрифугално оријентисане покрајине, од којих је у оној јужној Запад оружаном подржао арбанашки сепаратизам, и даље га истрајно изграђујући политички, економски, војно, пропагандно и на друге начине; *четврта* (Црна Гора) се уз туторство Запада одвојила од Србије и кренула идентитетском странпутицом захваљујући индукованом националном „преумљењу” у антисрпску, шизофрену, поцепану (cleft country) и растрзану земљу (torn country) упркос несумњивим српским темељима и традицији; и *пета* (Северна Македонија) је пред ултиматумом Запада учинила аутодеструктивне уступке великоалбанским захтевима и чак променила име на основу „трулог компромиса” са Грчком, постајући типична тампонска земља којој суседи оспоравају готово све – до историјског памћења и статуса цркве, до територијалне целовитости и националне самосвојности.

- Уместо постојећих шест, успоставило би се четири државе. *Две* од њих – Словенија и новоформирана Далмација – будући да су релативно малог броја становника и површине, а физичкогеографски складне, етнички хомогене, културно-идентитетски компактне и на унутрашњем плану добро комуникацијско-економски повезане, биле би унитарно уређене. Ако будућност покаже да је са становишта функционалности сврсисходније, могле би да се знатније децентрализују и можда регионализују. Остале *две* државе – Хрватска Федерација и Српска Федерација – због знатно веће пространости, наглашене географске

разноврсности, сложеног историјско-политичког наслеђа, мање етно-просторно компактне и функцијско-гравитацијски полицентричне, организовале би се као одрживе, ефикасне, сложене државе са по неколико федералних јединица. Временом би могле да еволуирају у два смера: или у чвршће интегрисане регионалне државе (сличне данашњој Италији и Шпанији) или, пак, ако се парцијална центрифугалност покаже неизбежном, да изгубе неку од федералних јединица, али без опасности од потпуне деструкције земље.

- Супротно апсурдном, наметнутом титоистичко-баден-теровском (псеудо)принципу који је произвео и дуго одржава латентни конфликт и нестабилност, ново разграничење држава – првенствено Српске Федерације и Хрватске Федерације – обавило би се на основу етничког принципа као *главног принципа*. Важно је напоменути да се он никако не би односио на националне мањине без обзира на њихову бројност и распрострањеност (мађарску, албанску, бугарску, румунску, италијанску...) – будући да оне немају право на територијализацију свог статуса – већ само на конститутивне народе који су формирали заједничку јужнословенску државу. Додатно проглашене „нације“, настале „декрет-етногенезом” ради слабљења и фрагментације српског чиниоца, биле би – тамо где су сконцентрисане на знатнијој територији – у што већој мери обухваћене неком од сопствених федералних јединица. Тамо где се налазе на мањој територији и енклавски позиционирани, а од целине одвојене из других разлога (историјских, географских, геостратегијских...), за делове како „синтетичких”, тако и традиционалних нација организовало би се неколико аутономних округа унутар појединих федералних јединица.

- Апроксимативно разграничење извршило би се на основу размештаја конститутивних народа посматраног *на нивоу насеља* бивше Југославије. Сходно томе, као консултативно полазиште (нека врста инпута) могла би да послужи етно-просторна структура у време уједињења у Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца 1918. године, приказана на Цвијићевој карти Балканског полуострва из тога времена (Свијић, 1918). Ипак, као права „подлога” (у виду аутпута) првенствено би послужила детаљна етничка

карта Социјалистичке Федеративне Републике Југославије (Ђурић и др. 1993) пред њено нестајање (према коначним резултатима званичног пописа становништва 1981.), на којој је представљена етничка структура за сваки атар укупно 27.507 насеља, те посебне етничке карте, на пример, Хрватске (6.631 насеље), Босне и Херцеговине (5.868 насеља)... Упоредо, ради дефинисања граничних линија, тј. конкретне делимитације и демаркације, применили би се додатни, *корективни принципи*, у првом реду власнички и историјски, а затим још и природно-географски (нарочито право блиског, пространог hinterland-а на маритимну партиципацију), функцијско-економски, локациони, војно-стратегијски, еколошки, принцип (при) силе и други. Коначне границе тако би настале као резултат интегралног принципа разграничења. Он би обавезно имао и још један важан задатак, захваљујући коме би се, упркос великом и трагичном закашњењу, колико-толико испунио принцип „праведности” граница, првенствено између Хрватске Федерације и Српске Федерације. Првенствено би подразумевао „компензовање ‚етно-просторног парадокса’ (диспропорције), тј. двоструко мање популационе од просторне заступљености Срба” (Степић 2020в, 31) после Другог светског рата у областима некадашњег нацистичког сателита Независне Државе Хрватске. У том простору Срби су били жртве „тоталног геноцида” (Давидов, 2013), који се још директније може назвати „србоцидом” (Умељић 2018, 31), а који се поновио током и после пада већег дела РСК 1995. године⁶. У супротном, ако се то не би узело у обзир приликом разграничења на Банији, Кордуну, Лици и на специфичан начин у Западној Славонији, послала би се порука да је геноцидно уклањање Срба исплативо и ефикасно

---

6 *Тотални геноцид (србоцид)*, заједно са масовним, монструозним физичким елиминисањем великог дела српске популације свих узраста са огромне територије, а према програму „три трећине“ – трећину побити, трећину иселити и трећину покатоличити – који је формулисао један од вођа хрватских усташа Миле Будак, подразумева потпуно уклањање свих материјалних и нематеријалних трагова-доказа српског постојања из простора обухваћеног границама Независне Државе Хрватске – српских православних храмова (укључујући богословије, парохијске домове и владичанске дворове), икона и других црквених предмета, утврђења-замкова, споменика, задужбина, банака, гробаља, школа, библиотека, топонима, матичних, катастарских и других ћириличких књига...

(и) геополитичко средство за преотимања простора, те би тако деловало стимулативно да се евентуално понови.

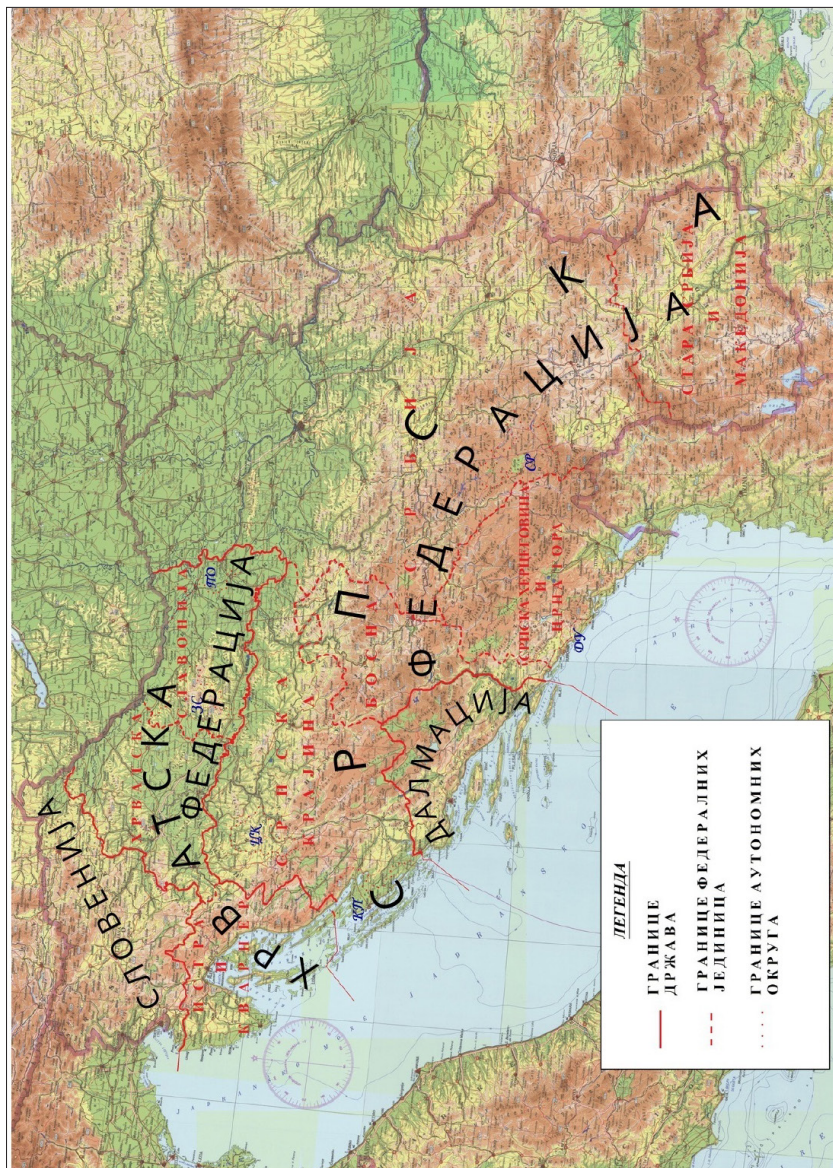
- Неколико *аутономних округа* (етно-територијалних аутономија), омеђених јасним административним линијама, чувало би национални идентитет локалног српског (у Хрватској Федерацији), те хрватског и муслиманског/бошњачког становништва (у Српској Федерацији), али никако не доводећи у питање територијални интегритет и суверенитет тих држава. Штавише, успоставио би се ефикасан посредан механизам геополитичког реципроцитета – у случају да неки хрватски округ прави проблеме српској држави, онда би хрватска држава морала да рачуна са сличном реакцијом српског округа; или, ако би српска држава угрожавала статус муслиманске федералне јединице, муслимански аутономни окрузи би могли да одговоре прављењем проблема српској држави. Временом – услед логичних миграционих токова мотивисаних националним, социјалним, образовним, културним, економским и другим разлозима, а из малобројних насеља и крајева који остају „са погрешне стране границе”, те вероватно и из неких аутономних округа – дошло би до трансфера становништва и додатне хомогенизације ионако национално прилично компактних држава. У крајњем случају, не би требало искључити ни оптирање становништва (слично разграничењу Краљевине СХС и Мађарске после Великог рата).

КОНКРЕТИЗАЦИЈА НОВЕ ПОЛИТИЧКО-ТЕРИТОРИЈАЛНЕ „АРХИТЕКТУРЕ”

Реструктурисање постјугословенског дела Балкана требало би да резултира не само логичнијим и трајнијим границама (*карта 3*), него географски складнијом и геополитички адекватнијом организацијом простора (*карта 4*). Из тога би проистекли рационалнији, прикладнији и стабилнији регионални односи, проистекли из мултиполаризације света, водеће улоге Евроазије и еманципације Европе.

Карта 4: Редифинисане границе постјугословенског простора на општој географској карти СФРЈ

Обрада аутора. Картографска основа: Прегледно топографска карта СФРЈ 1:1000000.

Словенија

Словенија би имала улогу геополитичког посредника за германски приступ Јадрану и индиректно Средоземљу, а о(п) стала би у готово непромењеној површини и морфографским обрисима, раније већ усклађеним са њеном националном хомогеношћу и природним склопом. Сходно томе, а и због релативно мале популационо-територијалне величине и оптималне комуникацијско-економске интегрисаности, нема потребе за њеном федерализацијом. Такође, излишно би било и евентуално формирање етно-територијалних аутономних јединица, будући да у међувремену имиграцијом незнатно промењена етничка структура није резултирала концентрацијом, већ дисперзним распоредом становништва које је махом пореклом из осталог постјугословенског простора (углавном српско и муслиманско из БиХ и арбанашко из косовско-метохијског дела Србије). Њене историјско-географске покрајине – Приморско, Горењско, Нотрањско, Горишко, Долењско, Штајерско, Савињско, Корошко и Помурје – добро су уклопљене у државну целину и мање-више уравнотежено развијене, те не испољавају центрифугалне амбиције, али могу у одређеним околностима да покажу вољу за неким посебним овлашћењима, али и да постану предмет аустријских и италијанских аспирација.

До квантитативно незнатне, али квалитативно значајне корекције тзв. АВНОЈ-ске границе могло би доћи ради превазилажења хрватско-словеначког спора у Пиранском заливу (Савудријској вали), који има шире импликације: на блокаду приступа Словеније отвореном мору, експлоатацију ексклузивне економске зоне, пловидбу војних бродова и ваздухоплова, приступ луци Копар (која је у конкурентском односу са Ријеком!), полагање каблова, рибарење итд. Како би се тај проблем решио на рационалан, па и „праведан” начин, граничну линију узводно од ушћа Драгоње (тј. Нове Драгоње или канала Св. Одорика) требало би померити у корист Словеније како би на обалу изашла код рта Салворе. На тај начин би не само читав залив и припадајући делић ексклузивне економске зоне припали Словенији, већ би јој био омогућен и слободан приступ међународним водама.

Као компензација, Словенија би у хрватску корист могла да се одрекне свог дела територије узводније, тамо где граница код националног парка прелази на леву страну Драгоње (Брич), и/или у појасу високог степена развијености границе у Жумберку, односно у Помурју и Прекомурју.

Далмација

Далмација би била сасвим нова, мала држава – латинско геополитичко и гекултурно „сидро” на Балкану, са потенцијалом трансјадранског посредника за ширење утицаја дубље у његову унутрашњост. Формирала би се на псеудоантичким историјским темељима и маритимном, таласократком идентитету. Њен етнички састав је сада компактан хрватски, са изразитим римокатоличким обележјима и снажном антисрпском оријентацијом (нарочито у залеђу услед конвертитског синдрома „бивших Срба”), али са изградњом државности могуће је да се трансформише у далматински у смислу државне нације. Представљала би рудиментарни остатак „доње вилице великохрватске геополитичке чељусти” (опширније Стенић 2001, 338–343), скршене ради онемогућавања њене експанзивне и за западне српске земље и народ доказано деструктивне улоге. Простирала би се у данашњој средњој Далмацији и западној Херцеговини, излазећи на јадранску обалу од ушћа Крке код Шибеника закључно са полуострвом Пељешац, подразумевајући припадајућу акваторију и острва Зларин, Шолту, Брач, Хвар, Корчулу, Вис, Ластово, Мљет... Главни и највећи град био би Сплит, улогу важног урбаног центра задржао би Шибеник, мада би стагнирао због пограничног положаја и смањене гравитационе зоне, док би Западни Мостар имао значајну улогу првенствено за западнохерцеговачку област државе. Места на острвима и дуж обале наставила би да се оријентишу на туризам и пратеће услуге, док би она у унутрашњости у великој мери остала зависна од финансијских и политичких уплива емиграције. Најважнија саобраћајница била би постојећа Аутоцеста А1, тј. деоница недовршеног Јадранско-јонског аутопута, паралелна са јадранском обалом, али прилично удаљена од ње, те будући

Коридор 5ц долином Неретве, са исходиштем у луци Плоче. Стара Јадранска магистрала и даље би функционисала махом у међумесном и туристичком саобраћају дуж приобаља, а за везу са унутрашњошћу значајан би требало да буде планирани аутопут Сплит – Купрес – (Бања Лука – Градишка).

Граница нове државе Далмације била би трасирана потољеним доњим током Крке, тј. морским каналом Св. Анте (уз слободну пловидбу и приступ шибенској луци), потом би као сувоземна скретала на смер исток-североисток и углавном пратила некадашњу југоисточну границу Републике Српске Крајине, пресецајући планине Мосеч и Свилају, те вештачко језеро Перуча и успињући се на Троглав, највиши врх Динаре (1.913 мнв). Са Динаре би се спуштала и попреко пролазила кроз Ливањско поље дуж српско-хрватске етничке границе, да би даље гребеном Старетине заобилазила југоисточни део Гламочког поља, пела се на планину Цинцар, пресекала Купрешко поље тако да град Купрес припадне држави Далмацији и затим мењала смер у југоисточни. Даље би пратила развође између Црноморског и Јадранског слива, прелазећи преко превоја Велика (Купрешка) врата, укрштајући се са друмским правцем Бугојно-Купрес и пењући се на планину Радушу. Заобилазећи Прозор са североисточне стране, пресецајући реку Раму и низ североисточне падине Чврснице, спуштала би се на Неретву низводно од моста код Доње Јабланице и ушћа леве притоке Раванчице. Граница би се, затим, протезала Неретвом, делећи Мостар на западни са хрватским (можда будућим далматинским?) и источни са муслиманским/бошњачким становништвом. Речног тока би се држала све до тачке где га пресеца садашња граница Хрватске и БиХ код Габеле, узводно од Метковића. Од тог места би скретала на југоисток поклапајући се са актуелном границом Хрватске и БиХ, пресекала „врат” неумског *panhandle*-а, излазила на морску обалу код места Доли и морем настављала између острва Олипа и Јакљан. Тако би Далмацији остао Пељешац (укључујући његову стонску везу са копном), читав Малостонски канал/залив, доњи ток и ушће Неретве, те залив Неум-Клек, што би актуелни спор учинило беспредметним.

Хрватска Федерација

Хрватска Федерација би, такође, заједно са Словенијом, представљала посредника за приступ германске сфере Јадрану и заокруживање хегемоније Немачке у средњој Европи. Била би територијално знатно смањена у односу на садашњу Хрватску у наслеђеним тзв. АВНОЈ-ским границама, којима је обухватила компактне српске области и „титоистичком лимологијом” *de facto* награђена за учињени усташки геноцид. То је, потом, и бадинтеровски потврђено независношћу у истим границама у име намењене улоге атлантистичког геополитичког експонента. Стога би њена вештачки, у виду кљешта, састављена морфографија – захваљујући којој обухвата знатне српске области, из које у великој мери проистиче концепт наводно логичне, вишедимензионално оправдане „геополитичке слагалице” потковичасте Хрватске и троугласте БиХ (Klemenčić 1993/1994, 55–60), те на основу које је као самонаметнута датост изведена антисрпска великодржавна идеја о „граница на Дрини” – нужно требало да буде промењена. То би се првенствено односило на фрагментирање њене јадранске „фасаде” и лишавање већег дела огромне копнене дужине обале од 1.777 км (уз додатних 4.058 км острвских) (www.encyklopedija.hr) која јој је великодушно додељена после Другог светског рата и захваљујући којима је баражиран приступ мору оближњег, махом српског и веома пространог hinterland-а. То не значи да би она остала без излаза на море, већ би се он свео на сразмеран појас. Тако би њена државна територија добила много мање неправилну форму тупоуглог изгледа са теменом у Загребу, а већом дужином крака исток-запад (панонског) од оног североисток-југозапад (покупско-кварнерског).

Таква, иако на оптималне просторне габарите сведена и одстрањивањем претеће геополитичке „каписле” деактивирана Хрватска Федерација, и даље би могла да се позива на идентитет самопрокламованог „предзиђа кршћанства” (“*antemurale christianitatis*”) и „бедема Запада према барбарском Истоку”, укључујући истрајне ревандикацијске намере и неговање сентимента према

непрежаљеној НДХ-овској или АВНОЈ-ској величини. И у новим границама, она би остала географски разноврсна, али етнички компактнија и политички-територијално сложена (савезна) држава, са добрим економским предиспозицијама и респектабилним посредничким и чворним положајем. Једним, већим делом, простирала би се у Панонској и Перипанонској области на северу, махом природно омеђена Сутлом, Муром, Дравом, Дунавом и Савом, од раније регулисаних граница у потпуности са Мађарском и готово са Словенијом. Дугачким сектором излазила би на десну обалу Дунава – најважније трансевропске пловне трансверзале (Коридор 7), геостратегијске осе и интеграционе „кичме”. На југозападу би имала територијално сужење осетљиво на пресецање, на најужем месту дуж замишљене ваздушне линије Ладешихи („лакат” Купе на словеначко-хрватској граници) – Дуга Реса – Церовац Вукманићки (код Тушиловића) широко око 17 км. Тим територијалним „вратом” су трасирани ауто-пут А1, железничка пруга Будимпешта – Загреб – Ријека паневропског Коридора 5б и важан геостратегијски правац, а даље се надовезује и друга, мања, планинско-приморска област. Њу би чинили Горски Котар и Лика, чијим посредством би имала широк приступ Јадранском басену. Излаз на море релативно дугачком и разуђеном обалом од рта Салворе на северозападу Истре до Барић Драге на југоистоку морског Велебитског канала имао би круцијалан значај за геоекономски и геополитички положај земље.

Хрватска Федерација би се састојала од три историјски и физичкогеографски јасно индивидуалисане провинције – (1) Истре и Кварнера, (2) Хрватске (праве) и (3) Славоније.

(1) *Истра и Кварнер* била провинција амфитеатралног облика, захваљујући коме би обухватили највећи јадрански залив. Чинили би је планинско залеђе, са масивом Велике Капеле, Горским Котаром, северозападном половином Лике, неколицином високих крашких поља и већим делом венца Велебита, те готово читаво полуострво Истра и Кварнерски залив са острвима Крком, Цресом, Лошињом, Рабом, већим делом Пага... Веома разуђена обала је идеално предиспонирана за туризам (Опатија, Пореч, Ровињ, Умаг, острва), нафтно-гасне терминале (Омишаљ на Крку),

рафинерије (Бакарски залив), војне (Пула) и путничко-теретне луке (Ријека). Већинско становништво у провинцији је хрватско, али постоји снажно изражен регионални идентитет, па чак и већ испољене тежње за аутономијом истарског становништва (Истријани). Има и неколико ретко насељених, али пространих планинских српских крајева са духовним средиштем у манастиру Гомирје. На апроксимативној средокраћи између Врбовског и саобраћајног чворишта Босиљево налазила би се административна граница са федералном јединицом Хрватском.

(2) *Хрватска* (права) представљала би геополитичко језгро (централну територију) Хрватске Федерације и обухватала би већи број мањих области, махом долињско-равничарских и брдско-нископланинских – Загорје, средњу Подравину, Међимурје, Лоњско-мославачки крај, Туропоље, Жумберак, средњеидоњеПокупље, Загребачку агломерацију... Изразито је етнички хомогена и чини савремено хрватско национално, културно-историјско и економско средиште, са Загребом као највећим и главним градом читаве државе. Остали већи урбани и мултифункционални центри су Вараждин, Бјеловар и Сисак. Читава провинција има резерви нафте, развијену пољопривреду и добар положај на југозападном ободу Панонског басена и у контакту са Динарском облашћу, те игра посредничку улогу између централне Европе и Јадранског мора. Саобраћајно је веома добро повезана ауто-путевима и железницом са свим осталим областима земље, те са Словенијом и Мађарском. На истоку границу са федералном јединицом Славонијом чинила би незнатно промењена граница географске области Славоније (у ширем смислу) и почињала би на Драви и мађарској граници код Староградског Марофа, потом управно пресекала Подравину и Билогору, те се кроз равницу, пратећи атарске међе без уочљивијих оријентира, спушта на Саву код Новске.

(3) *Славонија* би се, осим на историјско-географску област Славонију, простирала још на Барању и Западни Срем. У западном делу је брдско-планинска, котлинска и шумовита, а у осталим крајевима валовито-равничарска, са маркантним речним долинама Дунава, Саве и Драве дуж којих су трасиране најважније саобраћајнице. С обзиром

на природне предиспозиције, махом се одликује аграрном производњом и прерадом, али има и неколико значајних градских насеља – Осиек, Вуковар, Винковци, Славонски Брод. У националној структури доминирају Хрвати, док су у знатној мери у појединачним и групама насеља широм те федералне јединице и сада заступљени Срби, упркос дугом, систематском расрбљавању, геноцидном страдању у време НДХ и прогону 1991-1995. године. Будући да је њихова просторна концентрација наглашена у Подунављу (ПО) и Западној Славонији (ЗС), због чега се она некада називала Мала Рашка (Мала Влашка), те две области добиле би статус аутономних округа (жупанија). Налазе се у саставу Хрватске Федерације ради очувања њене територијалне компактности, функцијско-комуникацијске повезаности и тзв. природних граница на Дунаву, односно на Сави, иако постоји њихов етно-просторни додир са српским крајевима са друге стране тих река – Бачком и Бањалучком Крајином. Границе Подунавља, уз незнатне изузетке, одговарале би границама источног дела бивше Републике Српске Крајине, док би границе Западне Славоније углавном следиле српско-хрватски етнички контакт, тј. обухватале би знатно већу територију од некадашњег крајишког фрагмента (простирао се од Саве до Пакраца), па и од зоне која је 1992-1995. године стављена под заштиту снага УН (сектор Запад УНПА⁷).

Српска Федерација

Српска Федерација била би највећа држава у политички-територијално редизајнираном постјугословенском простору, будући да и данас важи чињеница како од Срба „од Беча до Цариграда нема већег народа” (Цвијић 1987, 66). Она не би постала нити нека неојугословенска хибридна творевина, нити пропагандно анатемисана „Велика Србија”, већ адекватна национална српска држава. Проистекла би из правог просторног размештаја српског народа и његових етничких „рукаваца”, супротно од антисрпски успостављених „државица-титоида” и њихових октроисаних

---

7 Акроним од United Nations Protected Areas.

граница. Тако би, барем делимично, надокнадила вишедеценијске последице „обуздавања” српског чиниоца – од сваковрсних уступака на сопствену штету, наметнуте фрагментације националног простора и ампутације великих етно-просторних делова, до вишекратних масовних прогона, ликвидација геноцидних размера, систематског расрбљивања и геополитичко-цивилизацијске ненаклоњености Запада. То не значи да ће нове територијалне размере и границе стећи на рачун суседа Хрвата, него ће сажимање АВНОЈ-ске Хрватске и формирање засебне државе Далмације бити резултат објективнијег приступа у изградњи држава. Штавише, чињеница је да би веће српске области остале у саставу Хрватске Федерације него што би се хрватске области нашле у Српској Федерацији. Као што ће посредством аутономног округа са хрватским становништвом Српска Федерација у једном сектору изаћи на Јадран, тако ће Хрватска Федерација захваљујући једном српском аутономном округу (жупанији) обезбедити компактност и саобраћајну повезаност државне територије, а захваљујући другом приступу Дунаву.

У геополитичком смислу, Српска Федерација би представљала балканског експонента и симбола постамеричког поретка у коме ће доминирати евроазијске силе, те кључни чинилац праве, а не лажне стабилизације Балкана. Такође, њена улога биће да задржава немачке експанзионистичке амбиције даље према југоистоку, продор неоосманизма посредством балканских „пега” исламизованог становништва и прозелитске римокатоличке „пипке” са апенинске стране Јадрана. Истовремено, трпеће сталне притиске и претње са тих страна, којима ће, хтела-не-хтела, имати задатак и капацитет да се супротстави само у новом глобалном и евроазијском геополитичком контексту, тј. уз конкретну руско-кинеску подршку. Дакле, не само настанак, већ одрживост и функционалност Српске Федерације, као сложене, савезне државе, у великој мери ће зависити од међународних околности, што на Балкану није ништа ново. Њена евентуална трансформација, на једну страну, у асиметричну федерацију, или на другу страну, у чвршће интегрисану регионалну, па и унитарну државу – свакако ће бити резултат и унутрашњих политичких, економских, етно-

демографских, културних и других односа, а нарочито (не) склада међу федералним јединицама. Сходно томе, изградња интегралне српске државе (state-building) и враћање самој себи југословенством ослабљене српске нације (nation-building) биће мукотрпан, дуготрајан и ометан процес који ће неминовно уследити после њеног формирања.

Српска Федерација била би физичкогеографски разноврсна, али складна земља са оптималним склопом низијских, долињских, котлинских и брдско-планинских области. Простирала би се у животно и привредно погодном умереном појасу, са одликама од континенталне (Бачка, Банат, Тимочка Крајина...), до високопланинске (Шара, Дурмитор, Јахорина...) и медитеранске (Дуги оток, Дубровник, Бар...) климе. Имала би природне услове и ресурсе расположиве како за самодовољност (хидро-, прехранбену, енергетску и другу „безбедност“), тако и за значајно место у међународној економији (прехранбени производи, електрична струја, обојени и ретки метали, туризам...). Њен транзитни и чворни саобраћајни положај надилазио би балканске оквире и био важан у (транс)континенталним, евроазијским размерама, будући да ће партиципирати на значајним друмско-железничким, пловним, ваздушним и цевоводним трасама – паневропским коридорима 5ц, 7, 8 и 10, Јадранско-јонском аутопуту, тзв. Коридору 11, гасоводима Турски (балкански) ток, планираном ТАП и другим. Српска Федерација контролисаће главне геостратегијске правце који представљају „костур“ интереса великих сила и важности балканског „потконтинента“. Унутар њених граница о(п) стао би „Балкански геополитички чвор“ где би се и даље укрштали вектори из свих околних квадраната. Српском територијом протезао би се југозападни крак телуруктаског „трозупца“ руског „Бехемота“ усмерен на истискивање таласократског америчког „Левијатана“ из Европе, те већ дефинисане „нити“ кинеског продора у Европу заснованих на „Свиленој (геополитичкој) концепцији“ (Stepić and Zarić 2016, 452). Изласком на обалу Јадрана, и то у два сектора, постигла би немерљив и вишедимензионалан квалитет – стекла би могућност непосредног саобраћајног и другог повезивања са већим делом света, превазишла хендикеп

landlocked-country који данас има само 44 од укупно 193 чланице УН, могла да развија ратну и цивилну морнарицу, ефикасније се брани од политичких, економских и војних блокада, постане привлачнија као партнер за разноврсне интеграције и савезништва. Коначно, поништила би вишевековни геополитички императив великих западних сила и регионалних супарника да српски народ потисну што даље од морске обале те онемогуће маритимност српске државе, а њеним посредством и руски приступ „топлом мору”.

Наслеђене границе Српска Федерација задржала би према Мађарској, Румунији, Бугарској, Грчкој и Албанији. У контексту редефинисаног постјугословенског простора, нове границе добила би са Далмацијом⁸ и Хрватском Федерацијом, укључујући и морске границе у складу са правом мора, природно предиспонираним и традиционалним пловидбеним коридорима, те поделом Јадрана на припадајуће екслузивне економске зоне аналогно актуелној подели између Хрватске и Италије. Дунавска тзв. природна (флувијална) граница са Хрватском Федерацијом дефинисала би се у складу са правилом разграничења на великим, пловним рекама, тј. талвегом (средином пловног пута), а не према дугогодишњим претензијама Хрватске према Србији да граница следи напуштене меандре на левој (бачкој) страни реке. Између Опатовца и Мохова на десној обали граница би скретала са Дунава на југ, пресецала „врат” Илочког *panhandle*-а (површине око 120 км²) тако да он припадне Српској Федерацији (насеља Мохово, Бапска, Шаренград и Илок), и даље настављала постојећом границом Србије и Хрватске до реке Саве. Та корекција учинила би се не само зато што је Илок у првом међурепубличком разграничењу средином 1945. године заједно са Шидским срезом припао Србији, па потом јој тенденциозно одузет и додељен Хрватској, него из безбедносних (одсецања претећег хрватског „клина”) и саобраћајно-гравитацијских разлога (приступ мосту код Бачке Паланке са сремске стране).

Граница узводно Савом такође би пратила талвег и са минималним изменама наследила би садашњу државну границу Хрватске и БиХ све до села Кошутарице

8 Копнена граница са Далмацијом описана је у претходном делу текста.

пред Јасеновцем. Комплекс некадашњег усташког концентрационог логора смрти и само насеље граница би заобилазила са северне стране (дуж канала Велики Струг) тако да они остану у саставу Српске Федерације, на њено одговорно старање и неговање културе сећања на српско геноцидно страдање у НДХ. Потом би граница прелазила велики савски меандар низводно од села Вишњице на десној обали и улазила у југоисточни део Суњског поља. Даље би углавном пратила српско-хрватски етно-просторни контакт и границу некадашњег западног дела Републике Српске Крајине: продужила би правцем запад-северозапад на Купу, задржавајући Петрињу на српској страни; од тог града настављала би југоисточним ободом Покупља до Церовца Вукманићког недалеко од Карловца; делимично би узводно пратила Корану и Мрежницу, обилазила Плашки са северозападне стране тако да остане српски, пела се на Малу Капелу и оштро скретала њеним гребеном према југоистоку; спуштала би се у Гацко поље остављајући Оточац Хрватској Федерацији, те опет заузимала југоисточни смер кроз Крбаву. Скрећући готово под правим углом, попречно би пресецала Личко поље и незнатно на хрватску штету одступала од етничке и некадашње крајишке границе, остављајући Хрватској Федерацији Перушић и Велики Житник, родно село Анте Старчевића, а у Српску Федерацију укључујући Госпић, Смиљан, родно село Николе Тесле, и Јадовно на Велебиту, место великог српског страдања од усташа. Од превоја Башке Оштарије граница би гребеном Велебита била трасирана на југоисток и на јадранску обалу се спуштала код Барић Драге. Прелазила би Велебитски канал и пресецала острво Паг тако да Српској Федерацији припадне његов мањи, југоисточни део, како би пловни пут испод Вирског и Пашког моста омогућио несметан српски пловни приступ кроз Масленичко ждрело у Новиградско и Каринско море (заливе). Морска граница би се повукла између оства Силбе и Олиба, који би припали Хрватској Федерацији, те Премуде и Шкарде, који би припали Српској Федерацији, како би важан међународни пловни пут Задар-Анкона, који пролази између друга два наведена острва, несметано функционисао.

У саставу Српске Федерације налазило би се пет федералних јединица – земаља: (1) Србија, (2) Српска Херцеговина и Црна Гора, (3) Стара Србија и Македонија, (4) Босна и (5) Српска Крајина. Сходно њеној пространости, физичкогеографској разноврсности, степену развијености граница, старијем и новијем историјском наслеђу, турбулентним етногенетским и етнопросторним процесима, специфичној политичко-територијалној структури и индукованој функцијско-гравитацијској полицентричности – требало би да буде децентрализована земља, али далеко од критичне тачке партикуларизма и центрифугалности. Београд би несумњиво био њен главни град и седиште савезне владе, али би у средишта федералних јединица и неке друге важне градове могле да се лоцирају остале државне функције, институције и установе (нпр. у Бања Луку председник, у Крагујевац скупштина, у Сарајево уставни суд, у Подгорицу или на Цетиње генералштаб, у Скопље државна телевизија, у Книн полицијска академија, у Пећ патријарх...). Тако би се свака федерална јединица „осећала” интегралним и одговорним делом државне целине, мада искуство учи да би требало предвидети и немогућност спречавања сецесионистичког сценарија (нпр. Босне), али тако да држава, макар и у „крњем” облику, ипак о(п)стане окупљена око свог језгра – Србије.

(1) *Србија* би била најпространија, најмноогољуднија и економски најснажнија федерална јединица – стожер федерације. У односу на резидуалну, (пост)југословенску, АВНОЈ-ску Србију, била би увећана прикључењем крајњег североисточног дела данашње Црне Горе, те, у незнатно промењеним границама, и источног „крила” данашње Републике Српске северно од Трнова и Устиколине код Горажда. Дакле, дуж осе север-југ и даље би се простирала „од Хоргоша до Драгаша”, а дуж осе исток-запад од Старе планине не више само до Дрине, већ до Источног Сарајева. Не би имала нити садашње две, нити било какве аутономне покрајине титоистичког или неког другог типа. То се нарочито односи на територијализацију статуса просторно концентрисаних националних мањина – како мађарске и бугарске, које су у дуготрајном демографском опадању, тако и албанске/

арбанашке, захваћена новијим процесом емиграције и пада природног прираштаја – које би се организовале и користиле своја прва максимално у оквиру општинских самоуправа. Србија би имала један аутономни округ – Стару Рашку (СР). Она не би била величине некадашњег Новопазарског Санџака, тј. нити би имала обновљену геополитичку улогу уметнуте „политичке земљозине” (Цвијић) између Србије и Црне Горе, нити исламске босанско-косовске карике за какву се и данас залажу неке исламистичке верско-политичке струје. Формирала би се само у југоисточном делу Рашке области и у апроксимативним границама просторног размештаја муслиманског/бошњачког етничког елемента. Сходно томе, тај аутономни округ обухватао би само општину Тутин и делове општина Нови Пазар и Сјеница у данашњој Србији, те општине Рожаје, Петњица и источни део општине Бијело Поље у данашњој Црној Гори.

(2) *Стара Србија и Македонија* задржала би се у границама некадашње југословенске федералне јединице Македоније, тј. данашње Северне Македоније, са могућношћу асиметричног статуса. Променила би име, будући да њен део северно од линије Охрид – Прилеп – Овче поље историјско-географски јесте јужни део Старе Србије, а само јужно од те линије, у ствари, део је праве Македоније која се у целини простире до обале Егејског мора (Степић, 2014б, 24). Уосталом, још је Цвијић тврдио да „назива Македонским Словенима словенско становништво које живи у пределима јужно од Прилепа па до Солуна и на истоку до Месте” (Цвијић, 1987, 153). Данашње становништво већином се изјашњава као македонско (уз знатну албанску/арбанашку мањинску заступљеност на западу и северозападу) и представља једну од титоистичких југословенских „додатних нација” установљених после Другог светског рата. Несумњиве чињенице потврђују да је етно-инжењерингом спроведена и још се спроводи ригидна македонизација домицилне српске популације и верско-историјског наслеђа. Упркос томе, и данас важи Цвијићев закључак како се ради о „аморфној” и „флотантној словенској маси” где је у траговима ипак очувано српско наслеђе и у чијој „свести нема никаквих историјских традиција које би их спајале са Бугарском” (Цвијић 1987, 153,

155). Стога, а с обзиром на константна актуелна оспоравања и посезања из Грчке, Албаније и нарочито Бугарске, реално је очекивати да унутар ове политичко-територијалне јединице, када она буде у саставу Српске Федерације, уследи делимичан или целовит реверзибилан етнички процес.

(3) *Српска Херцеговина и Црна Гора* састојала би се од данашње Црне Горе у тзв. АВНОЈ-ским границама (изузимајући крајњи североисток који би припао старорашком аутономном округу у саставу Србије), те источнохерцеговачког дела Републике Српске (јужно од Трнова и Устиколине) и Дубровачког приморја. Име ове федералне јединице било би адекватније њеном будућем територијалном опсегу, границама, географским својствима, културно-историјском идентитету и етно-просторним одликама. Слично македонском примеру, име Црна Гора неадекватно је протегнуто на много веће пространство од изворне области на коју се односи, те је обухватило Боку с Приморјем, Брда, део Рашке области и нарочито Старе Херцеговине. Стога би се спајањем источне (српске) Херцеговине и Црне Горе створила кохерентна федерална јединица, са идентитетски и популационо доминантним српским елементом који ће произаћи не само од Срба који нису подлегли конвертитству, већ и од оних који су се изјашњавали као Црногорци, а враћају се у српски национални корпус. У њеном саставу налазиће се један аутономни округ – Дубровник (ДУ). Био би омеђен линијом трасираном од Молуната (дакле, без Превлаке као природног дела Боке Которске!), дуж садашње границе Хрватске и БиХ на северозапад, која би се спустила на морску обалу наспрам острва Шипан. Његово становништво пореклом је српско-католичко и сада се изјашњава као хрватско, али има снажан урбано-регионални осећај припадности наслеђен из времена Дубровачке Републике, те је реално очекивати да се временом врати свом ранијем идентитету.

(4) *Босна* би представљала федералну јединицу у којој демографски, просторно и политички доминира муслимански/бошњачки елемент. Ради се већином о исламизованом српском становништву које је током историје (па и недавне) често мењало етничко име, чак у време позног титоизма добило статус конститутивног народа (Муслимани),

нема јасну идентитетску перспективу иако у њој преовладава верски чинилац у виду све темељније исламизације, те се не може предвидети у ком ће смеру инclinирати. То је један од кључних разлога зашто би и ова федерална јединица могла да добије асиметричан статус. Највећим делом обухватала би предео данашње централне Босне, тј. онај део данашње Федерације БиХ који је под муслиманском/бошњачком контролом, упркос њиховим неугаслим амбицијама да владају читавом Босном и Херцеговином иако су пред рат били већина на само 25,8% њене територије (видети табелу 7: Спасовски и др. 1992, 95). Западна и северозападна граница Босне, уз мање корекције, поклапала би се са актуелном међуентитетском границом према Републици Српској, на северу не би обухватала Градачац и околину како би се проширио за Србе егзистенцијално важан, а двострано угрожен, посавски „Кордор живота”, док би на североистоку и истоку такође мање-више остала данашња линија разграничења са Републиком Српском, али „испеглана” припајањем челићког и теочачког „џепа”, те горажданског *panhandle*-а федералној јединици Србији. Посредством дугачког и уског територијалног продужетка, у геополитичкој терминологији познатом под општим симболичким називом „ручка тигања”, имала би приступ Јадрану, што би јој, у случају хипотетичког издвајања, дало важан квалитет. Он би се простирао низ леву страну Неретве, између границе Српске Федерације и Далмације, на једној страни, и границе између федералних јединица Босне и Српске Херцеговине и Црне Горе, на другој страни. Протежући се од јужних падина Прења, преко источног Мостара, до Чапљине (Габеле) и Стоца, био би (и данас је) углавном етнички муслимански/бошњачки, а код тих места би одступао од обале Неретве и у дужини од тридесетак километара усмеравао се ка ували Слано, кроз типичан предео безводног холокраса („љутог краса”), претежно хрватског етничког састава, ретко насељеног и без градских средишта.

(5) *Српска Крајина* би имала наведено име јер би је углавном чиниле доминантно српске области „две Крајине”: пре хрватско-муслиманске офанзиве августа 1995. године западни, највећи део некадашње Републике Српске Крајине и

Бањалучка (Босанска) Крајина као западно „крило” Републике Српске. Најдужи сектор њене границе био би државна граница Српске Федерације према Далмацији и Хрватској Федерацији. Одатле би требало очекивати сталне претње, претензије и реваншизам, на традиционалној антисрпској и антиправославној клерикално-експанзионистичкој и великодржавној „анаконда-геополитичкој” основи. Остатак границе био би према федералној јединици Босни и уз незнатне корекције одговарао би садашњој међуентитетској граници, те према федералној јединици Србији која би се поклапала са актуелном југоисточном границом Дистрикта Брчко. У њеном саставу нашао би се читав посавски „Коридор живота”, али проширен не само за општину Градачац на југу, већ и за хрватске периклаве Оцак и Орашје (садашњи дводелни Посавски кантон Федерације БиХ) како би се успоставила тзв. природна граница на Сави, а његова ширина омогућила релативну безбедност и потпуну комуникацијску проходност. У саставу Српске Крајине била би два аутономна округа. Крајишко Приморје (КП), иако већински хрватско, резомом „антиетнографске нужности”⁹ (Цвијић 1913, 202) омогућавало би Српској Крајини, као hinterland-у величине готово као Белгија, широку, разуђену, вишеструко повољну и немерљиво геополитички важну маритимну партиципацију и оријентацију. У виду уског приобалног појаса (Какма – Биоград 6 км), Крајишко Приморје би се протезало од подвелебитске Барић Драге до потопљеног ушћа Крке, те укључивало гравитирајућа острва и акваторију. На копну би било омеђено линијом дуж југоисточног гребена Велебита, која би се потом спуштала и пресецала Каринско ждрело и даље, спољним ободима атара српских села Ислам Грчки, Смоковић, Земуник Горњи, Какма, Чиста Мала..., настављала према доњем току Крке. Хомоген и густо насељен муслимански/бошњачки аутономни округ Цазинска Крајина (ЦК) имала би просторни опсег адекватан природним, регионалногеографским и етничким границама. Оне би се са три стране поклапале са садашњом државном границом

9 *Антиетнографском нужношћу* Јован Цвијић је у време балканских ратова назвао и образложио оправданост изласка Србије на Јадранско море преко данашње северне Албаније.

Босне и Херцеговине са Хрватском (према Банији, Кордуну и Лици). Са четврте стране била би повучена реком Уном, изузимајући два одступања: код Крупе би прелазила на леву, а код Бихаћа на десну страну (на западни обод платоа Грабеж) и у широком луку обилазила те градове како би се сачувала њихова целовитост и функционалност.

УМЕСТО ЗАКЉУЧКА: ГЕОПОЛИТИЧКА УТОПИЈА ИЛИ РЕАЛНОСТ

Геополитички односи и карта Балкана увек су били резултат превасходно интереса и (само)потврђивања моћи доминантних великих сила у конкретном историјском „пресеку”. Домицилнинароди–упркосчестовеликимљудским жртвама, присилним сеобама, наметнутим идентитетским променама и тежњама њихових елита да остваре „Балкан Балканцима” – нису о томе пресудно одлучивали, бивајући махом објект, а не субјект геополитичких „игара“. Сходно томе, и готово апсолутна премоћ Запада под америчким вођством крајем 20. и почетком 21. века пројектовала се у виду нове балканизације и диктираних, дуготрајно дестабилизујућих граница, а ради (превентивног) парирања супарницима. Будући да је јачање тих такмаца, најпре оних евроазијских – Кине и Русије – до сада само успорено, али не и спречено, те да је Запад под америчким вођством захватила све очигледнија спирала вишедимензионалне кризе упркос напорима да је одложи и њоме управља, промена геополитичких односа на Балкану није више питање да ли предстоји, већ када и на који начин ће се остваривати. Јер, „ефекат домина” је посебно изражен у геополитици – смена на глобалном трону неминовно проузрокује смену доминације на Балкану. А наступајуће силе постамеричког доба, ако имају намеру да управљају светом, мораће, хтеле-не-хтеле, да доминирају његовим балканским фрагментом, те да га преуреде у складу са својим интересима.

Да ли је представљени конкретан предлог реконфигурације постјугословенског дела Балкана нереалан? Ради ли се о фикцији или научно утемељеном предвиђању „вертикале промена” чије основе јесу препознатљиве, али још

увек нису неупитне? Вреди ли постављени концепт, будући да се заснива на неокласичном геополитичком приступу, ако је неолиберални, глобалистички ум нихилистички прогласио да су територије, суверенитети и границе одавно постали *passé*, те да се надметање пренело у сајбер, технолошке, економско-финансијске, енергетске, медијске, културне, здравствене, колективно-психолошке и друге димензије? Смишљено се, при томе, занемарује да су све то инструменти у вечној борби за освајање простора и владање људима у њему. Није ли реч о утопистичкој геополитичкој комбинаторици и картографски представљеном лимолошком машатању, када (још увек) глобално надмоћне САД и њени трансатлантски трабанти упорно поручују да „више нема промена граница“ и да сваки покушај да се оне доведу у питање унапред проглашавају „покушајем дестабилизације” и „призивањем рата”? После директног ангажмана на растурању међународно признате југословенске државе дуж њених унутрашњих, републичких граница, а потом чак и војне агресије ради арбанашке сецесије Косова и Метохије од Србије дуж покрајинских граница, зашто се одједном инсистира да је баш таква подела неупитна и да треба трајно да о(п)стане? Како да постојеће границе буду недодирљиве када су управо оне узрок сукоба и нестабилности? Зар није управо Запад, уместо да границе дуж којих је цепао Југославију усагласи са просторним размештајем и правом на самоопредељење¹⁰ њених изворних конститутивних народа, тј. са њиховом демократски израженом вољом у којој држави желе да живе, поступио управо супротно – признајући републике за државе (не)посредно је распламсао оружани сукоб и тако изазвао етничке миграције огромних размера, чинећи тако да границе националних простора „поклопи” са вештачким, титоистичким, тзв. АВНОЈ-ским границама? Уосталом, проскрибује се не само политичко, већ и академско релативизовање лимолошких догми, а има ли ишта историјско-геополитички променљивије од балканских граница?

10 Право на самоопредељење југословенских конститутивних народа, те лишавање Срба тог права у контексту формирања, постојања и нестанка Републике Српске Крајине, детаљно образлаже М. Суботић (2020, 71–95).

Идеја нове политичке карте постјугословенског простора није „враћање точка историје уназад”, нити заговарање насилних реверзибилних етно-демографских и геополитичких процеса. Одговарајућа, национално усклађена политичко-територијална структура Балкана, у ствари, никада и није била формирана, да би се овај предлог могао протумачити као ретроградан. Велике силе, углавном оне са запада и из средишта Европе, а у 20. и почетком 21. века робусно и она са друге стране Атлантика, као кључни циљ одредиле су елиминацију руског, а у новије време и спречавање кинеског утицаја. Стога су предузеле свеобухватне активности на слабљењу њихових, а фаворизовању својих традиционалних регионалних експонената. У тој „подели улога” Срби и српски простор као контактни увек су били и остали први на удару систематског слабљења, сажимања и фрагментације различитим методама – од демографског десетковања и фабриковања вештачких нација, до уситњавања апсурдним границама и опкољавања унутар балканског hinterland-а. И никада није дозвољена опција стварања интегралне српске националне државе која би обухватила све или велику већину српских земаља јер је она перцепирана као снажна и поуздана „руска предстража на Балкану” (сада већ и као „кинески тројански коњ”). Чак и када је српско уједињење било неизбежно, оно је вешто укалупљено у ширу, вишенационалну југословенску творевину како би српски чинилац био изложен сталној унутрашњој контроли повереној најпре хрватском, а потом и осталим, у међувремену намноженим конституенсима, па и националним мањинама. Стога су они деценијама политички, економски и на друге начине фаворизовани, а нарочито територијално увећавани – све то на рачун српског елемента. Кулминација се догодила „новом балканизацијом” у последњој деценији 20. века, са јасно испољеном намером да се силом успостављене униполарне тековине временом капитализују и легитимизују.

Тако би Српство требало да се помири са свођењем само на ужесрбијанство. Свако противљење томе хитро се анатемише као великосрпски експанзионизам. Истовремено, читаво узурпаторско окружење се инструментализовано

антагонизује према и тако осакаћеној, маленој Србији како би се одржала вештачки успостављена балканска равнотежа по атлантистичким правилима и обележјима. Геополитичка емпирија потврђује намеру да се некадашња погубна, титоистичка крилатица „Слаба Србија – јака Југославија” замени новом, а суштински аналогном обуздавајућом натоистичком формулом „Мала Србија – стабилан Балкан” (Степић 2017, 24). Ако је, пак, тако артикулисан ток прихватљив, онда је актуелно стање само историјски пресек, а крај „процеса дугог трајања” извесан – свођење српског чиниоца на ниво расуте, безначајне, обездржављене масе којој прети нестанак. Ако се геноцидно елиминисање Срба из великог дела српских земаља не поништи као метод коначног запоседања територије и његовог озваничења бадентеровским државним границама, послужиће као инспирација за некажњено понављање у следећим приликама. То значи да ће Балкан, а посебно његов постјугословенски ареал, унедоглед остати нестабилна, конфликтна и геополитички манипулативна арена прокси-сукоба у којој ће увек високу цену плаћати локални актери. Стога је решење у реафирмацији истинских, а не измишљених националних идентитета и њима додељених простора, свођењу предимензионисаних политичко-територијалних јединица на објективне размере и доследној примени принципа разграничења приликом геополитичког реконструисања постјугословенског дела Балкана, а проистеклом из новог преуређења света, Евроазије и Европе. Алтернатива не може бити *status quo*.

РЕФЕРЕНЦЕ

- Давидов, Динко. 2013. *Тотални геноцид – Независна Држава Хрватска 1941–1945*. Београд: Завод за уџбенике.
- Дугин, Александар. 2004. *Основи геополитике*. књига 1, Зрењанин: Екопрес.
- Дугин, Александар. 2009. *Геополитика постмодерне*. Београд: Преводилачка радионица „Росић”; ИКП „Никола Пашић”.
- Илић, Јован и Степић, Миломир. 1994. „Границе држава –

- дефиниција, класификација и принципи разграничења.” У *Основни принципи разграничења држава*, ур. Драгиша Николић, 15–25. Београд: Војно-географски институт.
- Кецмановић, Ненад. 2007. *Немогућа држава – Босна и Херцеговина*. Београд: ИП Филип Вишњић.
- Кецмановић, Ненад. 2020. „У сусрет невремену над Р. Српском.” <https://www.standard.rs/2020/12/27/u-susret-nevremenu-nad-r-srpskom/>
- Кнежевић, Милош. 2006. *Отмица Косова*. Београд: Институт за политичке студије.
- Прегледно топографска карта СФРЈ 1:1000000*. 1979. Београд: Војногеографски институт ЈНА.
- Раковић, Александар. 2019. *Црногорски сепаратизам*. Београд: Catena mundi.
- Рамоне, Игнацио. 1998. *Геополитика хаоса*. Београд: Институт за геополитичке студије.
- Спасовски, Милена, Живковић, Драгица, и Степић, Миломир. 1992. *Етнички састав становништва Босне и Херцеговине*. Едиција „Етнички простор Срба”, књига 2. Београд: Географски факултет Универзитета у Београду; Стручна књига.
- Степић, Миломир. 1994. „Главни и корективни принципи разграничења нових политичко-територијалних јединица у бившој СФРЈ.” У *Основни принципи разграничења држава*, ур. Драгиша Николић, 185–203. Београд: Војно-географски институт.
- Степић, Миломир. 2001. *У вртлогу балканизације*. Београд: ЈП Службени лист СРЈ; Институт за геополитичке студије.
- Степић, М. 2014а. „Балкан – недостајуће исходиште неоевроазијског вектора.” *Српска политичка мисао*, 44 (2): 111–131.
- Степић, Миломир. 2014б. „Век после Цвијића: етноцивилизацијска карта Балкана и њене геополитичке последице.” У *Географско образовање, наука и пракса*, ур. Мирко Грчић, Дејан Филиповић, Славољуб

- Драгићевић, 19–25. Београд: Универзитет у Београду – Географски факултет.
- Степич, М. и Джурич, Ж. 2016а, „Геополитичке причини и последице етничког инжиниринга у бившој Југославији.” *Научне ведомости – Сериа Историја, Политологија*, 8/229 (38): 181–189.
- Степић, Миломир. 2017. „Деатлантизацијом до стабилизације Балкана: српски национални интерес.” *Национални интерес*, 28 (1): 9–37.
- Степић, Миломир. 2018а. „Геополитички смисао југословенства и југословенске државе.” У: *Историја једне утопије: 100 година од стварања Југославије*, књига друга, прир. Никола Маринковић, 297–319. Београд: Catena mundi.
- Степић, Миломир. 2018б. „Косово и Метохија као индикатор новог биполаризма.” *Српска политичка мисао* 61 (3): 27–49. doi.org/10.22182/spm.6132018.2.
- Степић, Миломир. 2018в. „Пролиферација националних идентитета – балкански геополитички контекст.” У: *Култура, политика, разумевање (Култура, нација, државство – проблеми идентичности у контексту савремене политике)*. 227–235. Белгород: Белгородски државни национални истраживачки универзитет (НИУ БелГу); Москва: Социјално-теолошки факултет им. митрополита Московског и Коломенског Макарија (Булгакова), Кафедра културологије и политологије; Белград: Институт политичких истраживања.
- Степић, Миломир. 2020а. *Кроз балкански дурбин*. Београд: Институт за политичке студије.
- Степић, Миломир. 2020б. „Храбро, али мудро у трећу деценију 21. века.” *Печат*, 25. децембар: 22–23.
- Степић, Миломир. 2020г. „Неадекватне границе: генератор нестабилности постјугословенског Балкана.” *Српска политичка мисао* 67 (1): 13–36. doi.org/10.22182/spm.6712020.1
- Суботић, Момчило. 2020. „О праву на самоопредељење и

- геополитичкој судбини Републике Српске Крајине.”
Политичка ревија, 66 (4): 71–95. doi.org/10.221812/pr.6642020.3
- Умељић, Владимир. 2018. *Балкански гамбит Ватикана*. Београд: Catena mundi.
- Цвијић, Јован. 1913. „Излазак Србије на Јадранско море.”
Гласник Српског географског друштва год. II (2): 192–204.
- Цвијић, Јован. 1987. *Говори и чланци*. Сабрана дела, књига 3, том I, Београд: САНУ; НИРО Књижевне новине; Завод за уџбенике и наставна средства.
- Babić, N. 2018. „Globalistička elita u panici: Bivša carstva se ujedinjuju protiv nas”, <https://www.logicno.com/politika/globalisticka-elita-u-panici-bivsa-carstva-se-ujedinjuju-protiv-nas.html//16-1-2018/>
- Bžežinski, Zbignjev. 2001. *Velika šahovska tabla*. Podgorica: CID; Banja Luka: Romanov.
- Cvijić, Jovan. 1918. “Ethnographic Map of the Balkan Peninsula.”
The Geographical Review V (5).
- Ђурић, Владимир; Јован Илић; Вујадин Рудић; Милена Спасовски; Драгица Живковић; Миломир Степић. 1993. *Етнички састав становништва Социјалистичке Федеративне Републике Југославије (SFRJ) – по насељима – према Попису становништва 31.03.1981*. (karta). Београд: Географски факултет.
- Јадранско море. *Хрватска енциклопедија, мрежно издање*. Лексикografsки завод Милослав Крлежа, 2020. Приступљено 25. 1. 2021. <<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=28478>>.
- Klemenčić, Mladen. 1993/1994. “Four Theses about Croatia and Bosnia”. In: *Croatia – A New European State*, eds. Ivan Crkvenčić, Mladen Klemenčić and Dragutin Feletar, 55–60. Zagreb: Department for Geography and Spatial Planing; Faculty of Science, University of Zagreb.
- Less Timothy. 2016. “Dysfunction in the Balkans – Can the Post-Yugoslav Settlement Survive?” *Foreign Affairs*, <https://www.foreignaffairs.com/articles/bosnia->

herzegovina/2016-12-20/dysfunction-balkans

- Stepić, Milomir. 1997. „Buduća blokovska struktura sveta”, *Ekonomika*, 1-2: 37–41.
- Stepić, Milomir, and Zarić, Ivan. 2016b. „Serbia and Geopolitical (non)Complementarity of the *Danube strategy* and the *New silk road*.” In: *Danube and the New Silk Road*, ed. Duško Dimitrijević, 447–466. Belgrade: Institute of International Politics and Economics.
- Stepić, Milomir. 2020v. “New Serbian integration challenge: Russian and/or Chinese Eurasianism”, In: *Russia and Serbia in the Contemporary World: bilateral relations and opportunities*, eds. Bogdan Stojanović, Elena Georgievna Ponomareva, 187– 200. Belgrade: Institute of International Politics and Economics. https://doi.org/10.18485/iipe_ru_sr.2020.ch12

Milomir Stepic

**GEOPOLITICAL PERSPECTIVE OF
RECONFIGURATION OF THE POST-YUGOSLAV
SPACE**

Resume

The political-territorial structure of the Balkans is, as per tradition, more the result of interests of the great powers than of the yearnings of Balkan peoples. Accordingly, the former Yugoslav state – both monarchist and Titoist – was created, then reconstructed, and has functioned for more than seven decades in the geopolitical context of the domination of the thalassocratic West. When the unipolar order found it unnecessary, and since its internal cohesion was forced and artificially maintained - it was torn apart in accordance with the postulates of the new order and preventive “restraining” of future eastern competitors of the West. Thus, the post-Yugoslav space was destabilized in the long run. Therefore, the main cause of the war and decades-long crisis can be emphasized by the forced, inadequate political-territorial division and the discordant borders of the former Yugoslav republics – turned states. After many years of avoidance, the professional and political circles in the West are starting to realize that, and ideas are emerging about the recomposition of the post-Yugoslav space, so that it will no longer be “dysfunctional”. But these ideas are again inconsistent with the “natural state of things”. They primarily follow not only the interest of the West, but they anticipate its unilateral articulation of the whole process in order to prevent powers on the rise. On the contrary, the starting point should be at the evident changes in the hierarchy of global powers, the future dethronement of the United States from the leading position, their suppression from Eurasia and the Sino-Russian takeover of the role of the key player. That will undoubtedly produce a reorganization of the world in the form of several multipolar blocs, and accordingly the division of Europe into several large areas and the deatlantization of the Balkans, with the creation of a “new Balkan sub-order”.

Following the logic of geopolitics, the borders within the

post-Yugoslav space should change – no longer in accordance with the interests of the declining forces of the West, but in accordance with the interests of the Eurasian forces on the rise – primarily Russia and German, who will claim this area as their “zone of responsibility”. New borders should be traced primarily on the basis of ethnicity as the main principle of demarcation, which will refer only to constitutional peoples (not to national minorities!), and also by the application of several corrective principles to establish precise boundary lines. Thus, a new political map would be created, which would consist of: Slovenia (within minimally changed borders), the new states of Dalmatia, the Croatian Federation and the Serbian Federation. Since they are relatively small, nationally homogeneous, well-integrated and internally connected by transportation and with one larger urban-gravitational center, Slovenia and Dalmatia have a unitary structure. The Croatian federation would be significantly reduced in relation to the current Republic of Croatia, and would consist of three federal units – *provinces* – Istria and Kvarner, Croatia and Slavonia (with two Serbian autonomous districts – the Danube region and Western Slavonia). The Serbian Federation would encompass most of the Serbian ethnic space in its authentic form, and would consist of five federal units – *lands* – Serbia (including one Muslim Autonomous District – Old Raška), Old Serbia and Macedonia, Bosnia, Serbian Herzegovina and Montenegro (with a Croatian Autonomous District – Dubrovnik) and Serbian Krajina (with two autonomous districts – Muslim Cazin Krajina and the Croatian – Krajina’s Littoral). Such a political-territorial structure would be a precondition for long-term pacification and stabilization of the entire Balkans.

Keywords: main demarcation principle, corrective demarcation principles, consequential borders, new states, deatlantization, stability, Eurasian powers, post-Yugoslav space, Balkans.

---

* Овај рад је примљен 27. фебруара 2021. године, а прихваћен на састанку Редакције 20. марта 2021. године.

Зоран Милошевић*

Институт за политичке студије, Београд

О ГУБИТКУ ТЕРИТОРИЈА И АСИМИЛАЦИЈИ ПРАВОСЛАВНИХ СЛОВЕНА

Сажетак

Према подацима Конрада фон Хеснера у XVI веку било је 60 народа словенског језика. Преостало је 14, док су остали асимиловани и избрисани са етничке мапе. Такође, територије које су Словени изгубили износе близу 700.000 квадратних километара. Уз све то Запад и даље настоји да преостале православне Словене уништи стварајући нове народе са идеологијом мржње према народу из ког су потекли.

Такође, на удару су се нашле и поједине институције православних Словена, пре свега Црква, где се води политика поништавања или одрицања од аутокефалности и њихово потчињавање Фанару, тачније константинопољском патријарху као новом источном папи.

Кључне речи: Православље, Словени, геополитика, асимилација, етноцид, словенофобија, русофобија, србофобија, Руси, Срби, социјални инжењеринг.

УВОД

Ако прихватимо податак Конрада фон Хеснера да је у XVI веку било 60 народа словенског језика, (Кикешев 2014, 28) а да сада имамо, условно речено, 14 (Руси, Белоруси, Украјинци, Срби, Бугари, Хрвати, Бошњаци, Словенци,

* zoran.milosevic@yandex.com

Црногорци, Македонци, Пољаци, Чеси, Словаци и Лужички Срби). Условно, јер је потребно бројати уз неки критеријум, на пример државе (онда опадају Лужички Срби). Потом, колико словенских народа има државу и да ли неки народи имају више држава. *Етнички критеријум* смањује број словенских народа, јер су Руси, Белоруси и Украјинци један народ, као и Срби, Црногорци, Бошњаци, Македонци и Хрвати. У сваком случају, ако оставимо и први критеријум *недостаје 46 словенских народа!* Где су ти народи словенског језика нестали?

Истовремено, ако упоредимо древне и садашње границе Словена видимо да недостаје територија величине 330.000 квадратних врста (Кострикова 2017, 43) (1 верста равна 1.0668 км, значит 7 верст - околo 7,5 км).¹ Ова површина (са преживелим становништвом које је асимиловано) представља сво Пруско краљевство, сав немачки део Аустријске империје и све територије Мађарске. Другим речима, земље и становништво које су изгубили Словени дали су срж трима државама. Ове територије и Немци и Мађари сматрају својим исконским територијама. (Кикешев, 329).

Ништа боља није ситуација ни код Срба. Територије које су Срби изгубили износе око **335.341km²**: територије Ердеља/Трансилваније, Влашке и Молдавије – од којих је асимилацијом створен нов народ - Румуни²; затим део Егејске Македоније где је извршена хеленизација Словена; Албанија и Косово и Метохија где је извршена брутална асимилација Срба (која на наше очи још траје),³ као и део Северне

---

1 Скољко километров в версте, <https://zen.yandex.ru/media/cyrillitsa.ru/skolko-kilometrov-v-verste-5b07c9c72f578c614c6f7951>

2 О овој теми видети: Зоран Милошевић, Румынизм, Молдавия и Сербия, у зборнику: *“Румынски експансионизм вчера и сегодња”*, Материјали Међународној научно-практичкој конференцији „100-летие аннексији Бессарабији Румынији“, Институт социјално-политических истраживања и регионалног развоја, Тираспољ, 2018, стр. 41 – 50.; *Румунија и румунизација Срба*, зборник радова, приредио Зоран Милошевић, Центар академске речи. Шабац, 2018. Уз све то после Првог светског рата „савезници“ Србије одузели су Србији (иако је имала већину у структури становништва од 60%) Источни Банат. Види: Зоран Милошевић, Узроци и околности који су утицали на предају Источног Баната Румунији од стране Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца (Југославије) после првог светског рата, *Национални интерес*, бр. 3, (2018), стр. 127-141.

3 Албанизација Срба у Дреници: Дреница друга српска Света Гора, <https://>

Македоније где је вршена и врши се и даље албанизација ове државе. Такође, званична турска дипломатија признаје да у Турској живи око 10 милиона потурчених и исламизованих Јужних Словена, углавном Срба, који још увек чувају свој језик, а које сада отима новостворени народ у Босни и Херцеговини – Бошњаци.

Са горе наведеним подацима сагласна су и најновија истраживања из ДНК генеалогичке. (Кљосов 2013, 213).

Једном речју, ако се сагледају подаци суочавамо се са невероватном геополитичком трагедијом која је прекривена равнодушношћу преживелих Словена. Професор Јован Ђорђевић указивао је да код Срба постоји чудна равнодушност према изгубљеним територијама и сународницима који живе ван Србије. „Ми, Срби, заиста смо чудновати људи. Ми смо пријатељи мира, слоге и братства са целим светом. Наша је девиза: „Сваком своје.“ Ми се ове хришћанске врлине придржавамо у толикој мери, да она већ прелази у грех према

---

balkanskageopolitika.com/2020/10/27/albanizacija-srba-u-drenici-drenica-druga-srpska-sveta-gora/; професор Првослав Радић, са Филолошког факултета у Београду објавио је Чланак „Белешке о етничком идентитету Косметских Шиптара“, <https://balkanskageopolitika.com/2021/01/06/beleske-o-etnickom-identitetu-kosmetskih-siptara/> у коме каже: „Крајем 19. столећа на Косову је боравио и Б. Нушић, познати српски књижевник и дипломата. Од 1889. године био је вицеконзул и конзул у Скопљу, Солуну, Серезу и Приштини, где је провео десетак година. У својим писмима србијанској влади фактографски прецизно описује тежак положај Срба у Косовском вилајету и зулуме који се над њима спроводе. Године 1902. објавио је књигу под насловом Косово, Опис земље и народа. Она има три дела, а сваки од њих више поглавља у којима се говори о природним, етничким, друштвеним, културним и другим одликама ове области. Аутор је књигу написао на основу сопствених дугогодишњих вишетематских истраживања, па је она и хроника Косова тога времена. И Нушић, као и његови претходници, поред „Арнаута [...] Черкеза, Влада, Јевреја и Цигана“, бележи бројно присуство „поарнаућених Срба“ и „Срба Османлија“. За праве „Арнауце“ аутор каже да их има мало, док су (сада већ) „поарнаућени Срби [...] најбројнији део становништва. Они чине три четвртине становништва Косовског“. Према верском, пак, гледишту (нпр. у Приштинској, Вучитрнској, Митровичкој кази), „Мухамеданаца“ је, збирно посматрано, било четири пута више него Срба. Нушићева књига је, чини се, објективно проговорила о стању српског народа на Космету тога времена, скрећући пажњу и на бројна насиља шиптарског (/ шиптаризованог) становништва над Србима, нарочито након Српско-турског рата, те и на наставак протеривања Срба с њихових пређашњих вековних станишта. Аутор указује на „разређеност српског живља, која с дана на дан постаје све то већа“, те на то да се српски живаљ на Косову осећа „све усамљенији и напуштенији“. То је, свакако, било још једно упозорење васколиком српском народу, а пре свега његовој интелектуалној елити.“

нама самима. Ми пуштамо да најпре други узму и оно што је заиста њино, а и оно што желе да буде њино. А нама – шта остане. Последица те наше грешне индоленције та је, да нас грабљиви суседи пљачкају и черупају са свих страна, а ми спокојно и са резигнацијом чекамо да нам они кажу шта је наше.

Тако нам је за сада остала само Црна Гора и ова наша Србија. Али, канда је и она још сувише велика нашој браћи са истока и запада, те су и њу ради да поткресују мало и слева и десна, док се не састану на Морави. Па да нас онда, братски, стрмоглаве у Мораву. “ – написао 1895. историчар, књижевник и аутор химне „Боже правде“ (и сада званичне химне државе Србије) професор Јован Ђорђевић.⁴ Констатација професора Ђорђевића скоро да се може применити и на Русе, код којих такође примећујемо овакав однос према територијама и сународницима (посебно у Украјини).

Трагедија православних Словена је још већа, ако се суочимо са подацима о неправдама и злочинима неправде нанете током Првог и Другог светског рата, који су вођени за њихово буквално уништење. Жртве које су поднели у овој борби су фасцинантне, сведоче о невероватном херојству и спремности на жртву. Само у Другом рату убијено је 40 милиона Словена, али то на Западу никога није ни заболело ни задивило. Данас се за разлику од холокауста жртве Словена без икаквог стида умањују и омаловажавају дилем „културне“ Западне Европе.

Наравно, не можемо рећи да Запад није посејао ново семе раскола међу Словенима које треба да доведе до даљег смањења броја овог народа, као и територија на којима живе. Ако је Украјина „болест“ руског народа,⁵(Смолин 2004) онда је покушај обојене револуције у Белорусији 2020. показао да се зараза проширила и да руски свет може да остане и без ових територија и народа. Слично је и са Србима на Балкану,

---

4 Професор Јован Ђорђевић 1895: Равнодушност Срба према територијама и сународницима иде до самоуништења, <https://balkanskageopolitika.com/2020/07/11/profesor-jovan-djordjevic-1895-ravnodusnost-srba-prema-teritorijama-i-sunarodnicima-ide-do-samounistenja/>

5 Види: М.Б. Смолин, „Украинская“ болезнь русской нации, Имперская традиция, СПб, 2004.

где се 2020. године водила огорчена борба за очување Црне Горе као српске територије и државе. Наравно, проблеми са фрагментацијом Срба укореењени су много раније.

Формирањем Краљевине Срба Хрвата и Словенаца (касније Краљевине Југославије) Срби су пристали да се Хрватској припоје Славонија и Далмација (које су биле посебне покрајине у Аустро-Угарској са својим парламентима и који су два пута одбили апелације хрватских националиста да се уједине), што је довело до асимилације тамошњих Срба, геноцида (у тзв. Независној држави Хрватској током Другог рата) и на крају протеривања током разбијања Социјалистичке Југославије у војној акцији названој „Олуја“, уз асистенцију Запада и НАТО. Све је то „хвала“ за опраштање ратне оштете прописане Хрватској због учешћа на страни Аустро-Угарске (држави агресору) у износу од 13 милијарди тадашњих француских златних франака.⁶ Међутим, не чине само Срби овакве глупости, и Руси још нису наплатили ратну одштету због агресије Наполеона на Русију 1812. године.⁷

Ништа боље, за Србе, није било ни када је после Другог светског рата формирана Социјалистичка (Титова, комунистичка) Југославија. Тада се вођена политика оправдавала двема паролама: „борбом са великосрпским хегемонизмом“ и „Слаба Србија – јака Југославија!“ Због потреба да се ослаби Србија на њеној територији, одузетим из састава Србије, створена је Република Македонија, данас Северна Македонија (од Јужне Србије), Босна и Херцеговина (у којој су исламизовани Срби промовисани у конститутивни народ Муслимана (са великим „М“, иако су бројни критичари истицали да су муслимани припадници исламске религије, те не могу бити нација) и Црна Гора (која се после Првог светског рата ујединила са Србијом), а у самој Србији две аутономне покрајине Војводина и Косово и Метохија.⁸

6 Владимир ФРОЛОВ, Лукава католичка љубав и ратна одштета, <https://balkanskageopolitika.com/2020/12/28/lukava-katolicka-ljubav-i-ratna-odsteta/>

7 Види: Иван Рошпей, Скољко Франција должна Русији за вторжение Наполеона, <https://cyrillitsa.ru/history/99774-skolko-franciya-dolzha-rossii-za-vtor.html>

8 Да подсетимо да је смисао стварања „Велике Албаније“ у коју би ушла територија Косова и Метохије као и Југа Србије је у раздвајању Словена на два дела и прекидање физичке границе са православном Грчком. У том

Разбијање социјалистичке Југославије извршено је на принципу поштовања тзв. републичких граница, без могућности било какве корекције. После се показало да и границе аутономних покрајина имају и те какав (гео)политички значај, јер су постале непроменљиве. У сваком случају машта непријатеља Србије да се она сведе на границе Београдског пашалука (Османске империје) постаје реалност.⁹

Томе доприноси и одвајање Аутономне покрајине Војводине из састава Србије (иако Срби имају етничку већину). Запад помаже разградњу Србије формирањем сепаратистичке интелигенције (у односу на Србе и Србију), сепаратистичких политичких партија и тзв. војвођанског идентитета. У Рашкој области Запад подржава сепаратизам муслимана који живе у овој области (они је називају Санџак), чиме се раздваја Србија од Црне Горе.

Перспективе су, дакле, веома тмурне и магловите. Сам нестанак Срба уз наметање стигме о геноцидности, коју на међународном нивоу за сада, спречава Русија, јер у Савету безбедности Уједињених нација (и на друге начине) спречава да се усвоје западне Резолуције о геноцидности српског народа (и потреби његовог коначног уништења).

Уз губитак територија (животног простора) у остацима словенских држава преузимају се и (државне) институције које су важне за опстанак православних Словена, од чега није поштеђена ни црква.

Видимо да се у Украјини ствара нова црквена неканонска структура од стране Фанара – тзв. Православна црква Украјине, што је наговестило да се идеја источног папизма почиње спроводити у агресивнијој форми.¹⁰ Истовремено Константинопољска патријаршија, уз потчињавање

случају албанизација Македонаца би се олакшала, односно нестанак Словена био би само питање времена.

9 На једној научној конференцији, тада, висока функционерка Социјалистичке партије Србије (касније је као народна посланица напустила партију) нагласила је да Србију треба свести на Београдски пашалук, јер има недовршене границе. Уследила је полемика у којој је објашњено да је то усташка идеја, али већ после неколико дана у гостовању на једној телевизији тврдила је да у питању Србије није могуће успоставити праведне границе, те је најбоље да нестане са политичке карте.

10 Види: *Бук фанаритизма кружи православљем*, тематски зборник, приредио Зоран Милошевић, Примапром/Балканска геополитика, Бања Лука, 2020.

православних Словена, нуди укидање самосталности њихових цркава, а као замену је већ формирала словенски викаријат¹¹ који даје аутономију служења на црквенословенском језику, али не и аутономију и самосталност по питању власти и одлучивања. На жалост, бројне нове владике и свештеници су школоване на Западу и пристају на ову погубну новотарију, а све ради потчињавања папи (Римској цркви). Сачувати Цркву од преузимања православним Словенима непријатељских лица, значи сачувати је и као институцију у којој постоји реална власт. Пример који нам долази из Молдавије¹² открива много. Наиме, у Извештају Лондонског Chatham House (у јавности познатог као Краљевски институт за међународне односе), питање молдавског православља разматра се заједно са будућношћу Белорусије и Украјине, при чему се указује да британски експерти овим државама предвиђају „жестоку борбу за своју будућност“, дајући уз то и мноштво занимљивих информација. Према томе, могућности Англосаксонаца да се боре са Русијом у Молдавији су „ограничене“, али Лондон не губи наду: саветује да се „донатори“ ослоне на информативне кампање, да уведу у образовне програме предмете који ће садржавати русофобне теме и да наставе да подржавају „цивилно друштво“. Генерално, „да ојачају полуге западне меке моћи у овој земљи као и да формирају механизме финансијске помоћи русофобима“.

Трећи молдавски „проблем“ (идентичан је и белоруском и украјинском), кажу у лондонском Институту је што Русија

11 Фанар создаёт „церковь для всех американцев“, В т.н. Викариат приходов славянской традиции Константинопольского патриархата вошли проходимцы с сомнительным каноническим статусом, https://ruskline.ru/news_rl/2020/03/11/fanar_sozdaet_cerkov_dlya_vseh_amerikancev

12 Читава република је уплетена у мрежу западних невладиних организација (НВО) и фондова. Према подацима УСАИД-а, 2012. године је у Молдавији регистровано више од 8.200 „организација цивилног друштва“. Сад их је још више. Непосредно пре избора, заменик Партије социјалиста Богдан Цирда представио је књигу о мрежи невладиних организација које се финансирају из иностранства. Број НВО у републици порастао је са 38 у 1991. години на 7.000 у 2007. години. То је посао! До 2020. године у малој Молдавији већ постоји 14.000 таквих НВО. „Ово омогућава невладиним организацијама да продру у све државне структуре: парламент, председничку администрацију, Национални центар за борбу против корупције ...“ Види: Владимир Малышев, План ликвидације Молдавије как государства действует, <https://www.fondsk.ru/news/2020/11/03/plan-likvidacii-moldavii-kak-gosudarstva-dejstvuet-52184.html>

„осваја срца и умове преко Руске православне цркве“. „Молдавска православна црква, која је подређена Руској православној цркви, активни је вектор руског утицаја и пропаганде у Молдавији. Чак 80 одсто верника припада овој цркви, а да проблем буде већи, ово је институција с највећим поверењем у земљи. Наиме, према истраживању јавног мњења чак 70% испитаника сматра Молдавску цркву у сваком смислу морално снажном и неувученом у различити криминал“. У Лондону сматрају да је црква у Молдавији главна у ширењу антизападних вредности, те да даје нескривену подршку (бившем) молдавском председнику Игору Додону. Због тога када западне невладине организације, покрети и активисти критикују цркву само добијају минус, те лондонски *Институт саветује да „не привлаче пажњу на себе делујући против цркве у Молдавији, док не стигну млади прозападни свештеници који су на школовању“*. Другим речима, поткопавање православља у Молдавији планирано је тихо, изнутра, и по епархијама.¹³ Да поновимо једну реченицу: „лондонски *Институт саветује да не привлаче пажњу на себе делујући против цркве у Молдавији, док не стигну млади прозападни свештеници који су на школовању“*. Каква је наша реакција на ову чињеницу? Никаква, и даље школујемо свештенике по иностранству, а онда се патимо када пројаве русофобију или србофобију и жељу да разруше канонско јединство у Белорусији или Србији (или било где у православном свету).

Шта би, дакле, могло бити главна мета, када је у питању најважнија словенска православна црква?

Суштина удара на Руску цркву (преко Украјине, али и преко Белорусије и у самој Русији) јесте приморавање да се одрекне концепције Москва – Трећи Рим. Наиме, Законодавна повеља о оснивању Московске патријаршије, коју су 1589. године потписали константинопољски, јерусалимски и александријски патријарси, као и вршилац дужности патријарха антиохијске катедре, гласи: „Откако је стари Рим пао у јерес, Другим Римом, то јест Константинопољем

---

13 Рецепты британских аналитиков по борбе с православием в Молдавии, <https://news-front.info/2019/01/06/retsepty-britanskih-analitikov-po-borbe-s-pravoslaviem-v-moldavii/>

владају безбожни Турци; твоје, о благочестиви царе, Велико руско царство, Трећи Рим, надмашиће све благочестјем и ти си једини под капом небеском хришћански цар, постављаш се од целе васељене, од свих хришћана.“¹⁴ Чињеница је да је Русија – „Трећи Рим“ уграђена у сам чин оснивања Московске патријаршије, те да одрицањем од ове концепције заправо се православни Русије одричу црквене самосталности и пристају да буду део већ формираног „словенског викаријата“ који је потчињен „источном папи“. Управо и Томос који је Фанар дао тзв. Православној цркви Украјине не предвиђа њену самосталност, него потчињеност Константинопољском источном папи.

ФАЛСИФИКОВАЊЕ ИСТОРИЈЕ И ИЗГРАЂИВАЊЕ СОЦИЈАЛНИМ ИНЖЕЊЕРИНГОМ НОВИХ НАРОДА

Уз све то, у Украјини, а уз помоћ унијата и римокатолика, озбиљно се ради на фалсификовању историје цркве и православља. Да би нова историја дошла до глава људи, од 2018. године Украјински римокатолички универзитет спроводи курсеве за усавршавање наставника историје широм Украјине, 200 људи годишње се уведе у стање уверености да су у праву. Тако се формира невероватан број „форматираних“ наставника историје.¹⁵ Тако историја, заправо, постаје средство геополитике, а не објективна наука.

Да Запад и непријатељи Словена не мирују показују бројни индикатори. На пример, и у Србији и Русији покреће се акција формирања нових идентитета, по правилу србо и русофобичних. Тренутно у Србији, уз финансирање Сорос фонда, Брисела, Вашингтона и бројних других невладиних организација ради се на пројектима стварања у Централној

14 Дмитрий Скворцов, О бездействии ОВЦС МП перед лицом покушения Фанара на Православие: Московская патриархия отрекается от „Третьего Рима“?, <https://www.fondsk.ru/news/2020/12/19/o-bezdeystvii-ovcs-mp-pered-licom-pokusheniija-fanara-na-pravoslavie-52502.html>

15 Дмитрий Скворцов, Киев превращают в опытное поле „воссоединения христианской Церкви под омофором папы Римского“, <https://www.fondsk.ru/news/2020/08/26/kyev-prevraschaut-v-opytnoe-pole-vossoedinenia-hristianskoj-cerkvi-pod-omoforom-papy-rimskogo-51700.html>

Србији торлачке, а на Југу шопске нације. *Бивши председник САД, Барак Обама, изјавио је да ће у „XXI веку у свету бити формиране нове нације, а тим процесом руководе САД, Велика Британија и њихови савезници“*.¹⁶ Јасно је да актуелна „криза идентитета“ има свој политички узрок, те апсолутно није случајно то што савремени човек, према мишљењима З. Баумана о Ј. Харбамса, мора неколико пута дневно да се „самоопредељује“ и идентификује. Другим речима нема ни говора да се подржава нешто трајно, вечно. па ни идентитет код људи.

На жалост, изградња нових народа и нових идентитета се у Србији, између осталог, ради и преко званичних државних институција, невладиног сектора и Универзитета у Новом Саду (пре свега по питању стварања торлачке и шопске нације). Такође, Румунија и западни савезници ове државе граде идентитет Влаха као румунски и антисрпски. Оно што је интересантно са аспекта геополитике и будућности православних Словена је одсуство проучавања Румуна и Румуније, као и њихове улоге у раздвајању Источних и Јужних Словена.

Гроф Камило Бенсо ди Кавур: „Стварамо Румунију да раздвојимо Јужне и Источне Словене“

---

16 А. Фурсов, Пролог к будућему: Президентские выборы в России в контексте русской истории и мировой политики, *Беларуская думка*, № 5, Минск, 2012, стр. 61.

Наиме, подсетили би на изјаве грофа Кавура, у то време премијера Краљевства Сардиније и главног геополитичара Запада, који је после Кримског рата (1856), у којем је Русија поражена, радио на формирању нове државе Румуније да се то чини ради „раздвајања Источних и Јужних Словена“. Такође, после пораза Русије од Јапана (рат се водио од 1904. до 1905. године) западне силе, пре свега Аустро-Угарска, користећи се изгубљеним самопоуздањем Петербурга и неспремности војске за нови рат, спречава Србију да избије на Јадранско море и наврат-нанос формирају, после Балканских ратова, нову државу – Албанију.

Карта раздвајања Јужних и Источних Словена

Треба знати да је пре и за време Османске империје Албанија (Албанци су је звали Арберија!) била је географски појам, а на данашњој територији све до смрти Скендербега (који је такође био по етничком пореклу Србин, пре исламизације звао се Ђурађ Кастриот¹⁷) и окупације тих

17 Ђурађ Кастриот (алб. Gjergj Kastrioti; Сина, 6. мај 1405 — Љеш, 17. јануар 1468), познатији као Скендербег (алб. Skënderbej/Skënderbeu од тур. İskender Bey), био је српски борац против османских освајача и исламизације, којег су

предела од Турака, већина становништва Албаније су били Словени (Срби). *Да је Албанија географски појам рекао је на Берлинском конгресу и пруски канцелар Ото фон Бизмарк (1815-1898).* И биће то Албанија још дуго времена, све док јој се 1913. године, једном међународном конвенцијом, нису фиксирале политичке границе.¹⁸ Име Албаније као географски појам до 1913. године у историју је увео Србин Ђорђе Манијак.¹⁹ Прва у историји позната држава именом Албанија (ne Shqipëria, niti Arbëria!) формирала се испод реке Дрим, у данашњој области Дукађин и Мирдита. Њен владар је био Србин Прогон, чијем ће сину Димитру српски владар Стефан Првовенчани дати за жену своју кћерку Комнену, која ће владати том Албанијом не само поред свог супруга, већ – пошто је он умро – и самостално.²⁰

Оно што је трагично јесте да је прародитељ Албаније Србин Јероним де Рада, док је прву школу на албанском језику отворио, такође Србин, Доситеј Обрадовић.

Не само на северу од Дрима, већ и на истоку од Црног Дрима, гро становништва је до краја XIX века био православне вере и српске националности, што нам сведочи и велики албански пријатељ, Енглез Noel Malcolm. Ево што каже дословно: „Shumica e popullsisë së Lumës mbeti sllavishtfolëse dhe ortodokse deri në shekullin XIX” [Већи део становништва Љуме (данас област Источне Албаније,) говорило је словенским језиком и било православно све до XIX века]. (Malcolm 2001, 157)

Албанци присвојили као свог националног хероја.

Према Гибону, Ђурђева породица Кастриот(и)ћа води порекло од старог српског братства Браниловића (Бранила) из Зете. Скендербегов деда, Павле Кастриотић, доселио се у Јањину у Епиру као српски кефалија. Скендербегов отац, Иван Кастриот, био је кнез Епира, који је држао Мат, Кроју, Мирдиту и Дибер. Његова мајка, Војислава, била је принцеза такође српског порекла, ћерка Гргура Бранковића и унука чувеног српског витеза Вука Бранковића. Неке мање поуздане анализе стављају је у породицу Трибалда, пореклом из Старе Србије. Иван Кастриот је био међу првима који се супротставно упадима Бајазита I, међутим, његов отпор није имао никакав значајан ефекат. Види: <https://sr.wikipedia.org/sr-ec>

18 Каплан Буровић, САМОДЕСТРУКЦИЈА: Допринос Срба изграђивању албанске нације, државе и народа, <https://naukaikultura.com/samodestrukcija-doprinos-srba-izgradjivanju-albanske-nacije-drzave-i-naroda/>

19 Исто.

20 Исто.

Тако су дуж XVII и XVIII века Албанци планина Средње Албаније силазили у данашњу Северну и Источну Албанију, настањивали је за стално и албанизовали словенско становништво. Ово нам сведочи и познати француски научник, етнограф и географ Ами Буе (Boué, 1794-1881), који је лично посетио те крајеве и о томе оставио сведочанство.

То је признао и албански оснивач нео-шћиптаризма Бранко Мерџани (Merxhani), додуше додајући још неке народе да би бројем умањио значај словенске крви. Овај дословно каже да у својим жилама Албанци имају крви: „словенске, грчке, турске, арабске, черкеске, италијанске, француске, немачке и др.” (Merxhani 1935, 5)

Због тога Каплан Буровић, који је рођен у Албанији и представља одличног познаваоца историје Албанаца, констатује: „Ова историја припада Албанији, али не и албанском народу. Исто тако и историја феудалне породице Прогон, Скура (Михаило, Прогон), па Комненос (Михаило I, Теодор, Михаило II, Јован Асен, Александар, Комита), па Балшић, па Душман (Дамиан, Горан, Ненад и Љеко), па Јуришић, Јонима, Захарија, па Музака, па Арјанити, породица Црнојевић (Стеван, Иван, Радић и Станиша-Скендербег), породица Дукађини и друге, све до феудалне породице Бушатлија. Којем год народу припадале оне и какве год вере биле, изузимајући породицу Топија и Дукађини, прва анжуинског и друга немачког порекла, све су оне биле месне, мештани и, као такве, не могу се сматрати окупаторима, ни кад су самостално владале, нити кад су биле у вазалном односу са византијском владајућом династијом, посебно са српском владајућом династијом Немањића, па ни са млетачким властима. Изузетак чине оне феудалне породице, које су се преко исламске вере истоветиле са турским окупатором и представљале турску власт, реализирајући и турске окупаторске планове и циљеве, све до турцизирања месног становништва.“²¹

Такође треба знати да Албанци никада нису имали ни своју православну цркву. Осамостаљење албанске

---

21 Каплан Буровић, САМОДЕСТРУКЦИЈА: Допринос Срба изграђивању албанске нације, државе и народа, <https://naukaikultura.com/samodestrukcija-doprinos-srba-izgradjivanju-albanske-nacije-drzave-i-naroda/>

православне цркве од Константинопољске патријаршије дело је Грка Фан Нолија (право име Теофан Мавроматис) и Србина Ђорђа Николића, оца велеславног књижевника Миђенија. Преко Српске цркве сами Албанци су и примили хришћанство, кога су се делом одрекли током окупације од стране Османлија.

Додатна со на рану је и чињеница да је Србија била прва земља на свету која је признала Албанију за сасвим независну државу, мутне дане 1913, када су се Велике Силе спремале да је ставе под протекторат Италије или Аустрије.

Све горе наведене чињенице, са још јаснијим увидима (истраживала је у Бечком архиву) дала је бугарска научница Теодора Толева у својој докторској дисертацији „Утицај Аустроугарске на стварање албанске нације 1886 – 1908“,²² али која је после објављивања дисертације као књиге, иако млада, неочекивано преминула.

У свим цитираним радовима наводи се кључна теза да је ондашњи Запад подржао Аустро-Угарску у стварању Албаније, јер је био сагласан да Србима не треба дозволити да имају излаз на море. А држава без мора није потпуно суверена држава.

Треба, свакако, подсетити и на геополитичке игре Запада током и после ослобађања балканских народа од Османлија. Не могавши да спречи распад Османске империје, Запад је приступио другом лукавству, ствара Румунију да раздвоји Русе и Србе, а у Бугарској и Грчкој, наравно и у Румунији поставља *немачке династије*: Сакс-

---

22 „Одавно није запамћено околико интересовање за књигу са строго научном тематиком као што је био случај са делом покојне бугарске историчарке Теодоре Толеве под називом Утицај Аустроугарске империје на стварање албанске нације (1896–1908). Издавач је кућа „Филип Вишњић“, а саиздавач Институт за европске студије. Како истиче др Александар Раковић у предговору српском издању, српски језик је четврти језик, након шпанског, бугарског и немачког издања, на коме се саопштавају открића Толеве у вези стварања албанске нације. Књига ће ускоро добити и своје грчко и руско издање. У том раду Толева долази до закључка да аустроугарска дипломатија игра одлучујућу улогу за развој осећања националне припадности Албанаца у Османској империји, која се претворила у тамницу народа на исти начин као и Аустроугарска империја. Политичка акција Беча је одлучујућа за процес националне изградње у светлу Ернеста Гелнера и његове модернистичке теорије, што касније доводи до стварања албанске државе.“ Види: Горан Игић – Како је уобличена албанска нација, *Печат*, бр. 449 (9. 12. 2016)

Кобург и Гота (Haus Sachsen-Coburg und Gotha), Шлезвиг-Холштајн-Сондербург-Гликсбург (Schleswig-Holstein-Sonderburg-Glücksburg) Хоенцолерн - Karl Eitel Friedrich Zephyrinus Ludwig von Hohenzollern-Sigmaringen. *Шта је заједничко овим династијама?* Заједничко им је да потичу од Тевтонских витезова или Тевтонског реда, који је био ексклузивни војнички ред Римокатоличке црква за борбу против Словена (Руса). Заправо податак о отмици 330.000 квадратних врста од Словена је податак о недељу овог реда. (Кострикова 43). Тако се сувереност претворила у потчињеност новом центру моћи, овај пут на Западу. Ова чињеница помаже да се разуме одакле не само неспоразуми између Јужних Словена и неуспех у њиховом уједињавању (Балканска федерација), већ одакле је потицала и мржња, па и отворени војни сукоби. Међутим, чињеница о власти Немаца над балканским државама се прећуткује, а у употребу уводе имена држава или народа, чиме се заправо скривају они који вуку конце.

У то време само су Срби имали своје династије (у Србији - Обреновиће, а у Црној Гори - Петровиће). Обреновићи су се трудили да граде независну Србију, са ослоном на Русију. Међутим, то није трајало дуго. У *Мајском преврату 1903. године убијени су не само краљ и краљица, него и сви припадници династије Обреновић, њих 123* (што се по правилу не изговара, као и да је њихова ликвидација било дело масона).²³ Доласком на власт Карађорђевића који су били масони, не само да нестаје суверенитет Србије, него је потчињена окултном центру на Западу, што ће на крају престолонаследника Александра Карађорђевића, после формирања Краљевине Југославије коштати и живота, када је хтео да напусти ову окултну дружину.

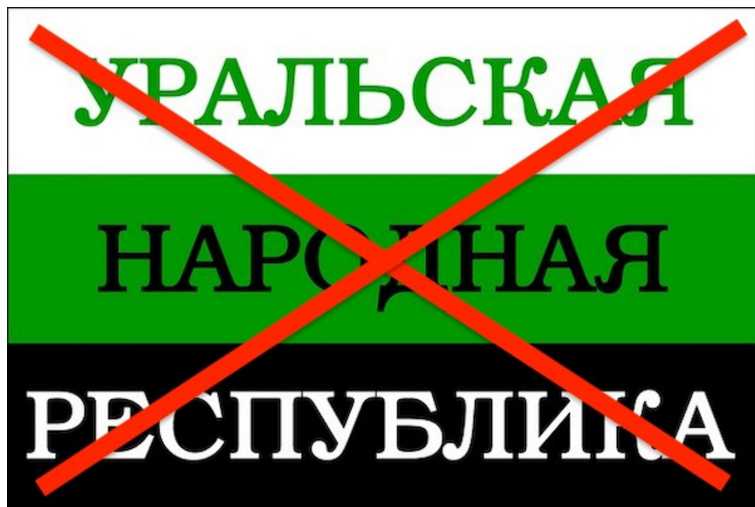
Осим што су ондашње западне силе, на челу са Аустро-Угарском и Немачком (често и Француском и Енглеском) биле против јачања Словена на Балкану и против њиховог територијалног повезивања, преко ондашњих Дунавских кнежевина (Влашке и Молдавије) са Русијом (Милошевић

23 Зашто су у мајском преврату 1903. убијена и 123 члана краљевске породице Обреновић? <https://balkanskageopolitika.com/2020/01/16/zasto-su-u-majskom-prevratu-1903-ubijena-i-123-clana-kraljevske-porodice-obrenovic/>

2019, 262 – 290). (и избијања Србије на море, оне су разбиле и језичко јединство православних Руса и Срба, али и Срба и Бугара. Извођач радова био је Србин Вук Стефановић Караџић, који се још увек слави као велики научник-филолог, толико да није могућа ни најмања критика његовог (не)дела. (Милошевич, Минович, Иванова 2016, 10 – 26.) Подсетимо да су до Вукове реформе руски и српски народ имали један књижевни језик. Истовремено, урађена је и реформа језика у новоформираној држави Румунији, где је створен румунски језик (првобитно на ћирилици – до 1862. године, а потом латиници). Крајем XIX века објављен је и први *Речник румунског језика*, Јоана Масима, који је дочекан са поругом од сународника. Међутим, овим потезом се отворио пут културолошком и етничком инжењерству уклањања свести о постојању некадашње словенске винчанско-трипољске цивилизација на том подручју у свести новостворене румунске нације. (Шуљагић 2017, 60) Овим је бетонирана подела и удаљавање становника Румуније из корпуса словенског народа. Од тада Румуне су у Европи називали „бастионом Западне Европе пред северним гигантом“ или „Термопилем Европе“. (Тамбора 2007, 169-170)

У сваком случају језичко удаљавање и политичко недозвољавање проучавања прошлости Румуније „неподобним“ научницима довело је до прихватања новостворене „романске“ државе римских војника (што у превод значи реч Румун), али и до сузбијања интереса за ову државу, посебно међу Србима.

Запад и у Русији покушава да ради исто што и у Србији. С тога је важно проучавати српско искуство, јер како рече један руски истраживач, „Ви сте, Срби, наши живци“. (Дугин 2004, 6) Разбијање руског народа се одвија преко стварања русофобичних народа по обрасцу Украјине и у Белорусији у и самој Руској федерацији. Покушај обојене револуције у Белорусији, са подршком од стране Запада белоруском русофобичном национализму, много говори. Такође, појава на друштвеним мрежама профила који подстичу стварање нових народа у Руској Федерацији није за занемаривање.

Застава „Уралске Народне Републике“

Почетком XXI века Русија се суочила како са геополитичким претњама одузимања територија, тако и са изазовима глобализације. У вези са тим посебну актуелност стекла су питања регионалне политике и регионалних идентитета. Сагласно аргументима пописивача који су учествовали у сверуском попису становништва 2010. године, између варијанти националног самоопредељења били су фиксирани „Сибирци“. Двосмислена реакција на ову ситуацију политичара, званичника, научника, широког круга јавности данас је једна од најприсутнијих на интернету у Сибиру. На посебном сајту организована је акција „Пријави се као Сибирец“ која се назвала: „Пријатељи, Сибирци! Према руском Уставу, национална припадност грађанина не одређује се према пасошу, не по налогу владе, већ према самоидентификацији особе. Попис становништва из 2010. године предвиђа изјашњавање „Сибирец“. Истовремено, московски званичници и посланици на сваки могући начин покушавају да ометају нашу сибирску самоидентификацију. Сибир није место боравка, ни печат у пасошу. Сибир је стање духа. Реци гласно да си СИБИРАЦ! Унесите своје презиме на списак Сибирца и реците ми шта мислите. Сибир није колонија! Све док смо јединствени, непобедиви смо!“²⁴

24 Марина Жигунова, Сибирјак как новая национальность: миф или реальность?,

Није нам познато да ли руски политичари схватају шта су учинили када су дозволили да се појави нови народ „Сибирци“, али и игра са Уралском Републиком, где сепаратистичке идеје нису замрле ни до данас, што се види и из покушаја Запада да је оживи, а чији су део и сва збивања око Алексеја Анатољевича Навалног.²⁵

ПОЛИТИЧКО ПОНАШАЊЕ ПРАВОСЛАВНИХ СЛОВЕНА И ТРАЖЕЊЕ ОДГОВОРА НА АГРЕСИЈЕ ЗАПАДА

Словени су различито реаговали на све ове поразе. По правили брзо су предавали забораву изгубљене територије, али и на њима преостало словенско становништво препуштајући га асимилацији, што је пракса присутна и данас и код Срба и код Руса, чак и када је у питању дијаспора, тј. економска миграција.

Наравно, било је и другачијих реакција у смеру тражења отпора агресији Запада. Тада би Словени тражили своје јединство. Подсетимо да су постојала таква четири покрета: словенофили, панслависти, неослависти и свеслависти.²⁶ Сви они су покушали да понуде решења словенског питања, али резултата није било. Заправо, резултат је нешто сасвим супротно од траженог – евроазијство, као интеграциони пројекат са несловенским народима. Истраживачи словенског питања наглашавају да су Немци, а сада и други са Запада, од XI века, а после раскола хришћанства (има мишљења да је све почело заправо у VIII веку и ратовима Карла Великог) користили сличну стратегију у борби са Словенима, а да они нису нашли одговор како да се сачувају, што је невероватни пораз.

<https://www.gumilev-center.ru/sibiryak-kak-novaya-natsionalnost-mif-ili-realnost/>

25 Илья Белоус, Запад формирает „Уральскую республику“, <http://навалный.ru-an.info>; Уральская Республика, <https://ru.wikipedia.org/wiki>; Как в 1993 году Урал пытался стать республикой, https://weekend.rambler.ru/read/39703861/?utm_content=weekend_media&utm_medium=read_more&utm_source=sourylink; Упор.: Уральская республика: поражение и реванш Эдуарда Росселя (1993). Часть II, <https://regnum.ru/news/polit/2459666.html>

26 Види: Е.Г. Кострикова, *Геополитические интересы России о славянский вопрос*, Идейная борьба в российском обществе в начале XX века, стр. 74.

Истина, ратове које би Запад покренуо против Словена, ови су уз велике жртве добијали, али у политичкој и културној борби су губили, посебно у наметнутом „рату идентитетима“, где се примећује одсуство снажног националног идентитета код Словена, па тако и код Руса,²⁷ односно склоност ка брзој асимилацији у друге народе. (Тимофеев 2000, 25)

Сада је, ево, дошло до нас, то јест до одузимања територије и идентитета Белорусији и остатку остатака Србије и њихово удаљавање од православних Словена и реинтеграцији у културу Запада и латинског идентитета. Живи сведоци овог процеса смо управи ми (и овде присутни). Питање је да ли ћемо се и ми као претходне генерације правити да проблем не постоји или ћемо покушати да тражимо решење. Да подсетим, у науци није најважније решење научног проблема, већ његово дефинисање. Решење може бити нађено и после деценије или сто година, али је важно да се дефинише проблем. (Милошевић 2010, 357-384)

До сада смо, дакле, износили податке из историје, из чега се види да наши преци нису нашли одговор на уништавања Словена и одузимања територија. Неспорних успеха у одбрани је, свакако, било, пре свега када је Запад атаковао војно. Први и Други светски рат ово убедљиво сведоче. Међутим, победити се и морало, јер је план нациста био уништење Словена, посебно православних Руса и Срба. (Туваљевић 2020, 274-298)

Податак да је у међувремену нестало преко 40 народа словенског језика и величине одузетих територија које се мере стотинама хиљада квадратних километара то убедљиво сведоче. А данас, шта рећи за Украјину? Шта ће од, или из Украјине остати у руском свету? Шта рећи за социјални инжењеринг у Србији на стварању нових србофобичних народа? Да ли ће Србија и Срби преживети овај експеримент или је то њихов крај?

На покушај да заинтересујемо неке руске колеге за словенско питање, обично одговарају „нама територија није неопходна“ или „Русија се и овако проширила“ (на рачун Арктика и северних територија), али се заборавља да су то *територије без људи*. Треба ли подсетити колико је Руса

27 Исто, стр. 42.

остало ван Русије после распада СССР-а? Зашто се и Русија немарно односи према својим људима?

Но, да се вратимо агресији Запада на земље православних Словена. Шта ми предузимамо по питању културолошке агресије (на пример наметања латинице), на социјални инжењеринг (стварања нових народа), на измену нашег идентитета у русофобичном и србофобичном смеру откинутих делова Словена (Украјина и Црна Гора су само последњи примери) нисмо нашли одговор. (Милошевич 2020, 91-98) Да подсетимо да је Рацел у својој књизи „О законима просторног раста Држава“ (1901) издвојио *седам закона експанзије*: 1) *Величина Државе расте сразмерно развоју њихове културе.* 2) *Просторни раст Државе прате друга испољавања њеног развоја у сферама идеологије, производње, комерцијалног пословања, снажног „привлачног зрачења“, прозелитизма.* 3) Држава се шири, гутајући и упијајући политичке јединице мањег значаја. 4) Граница је орган смештен на периферији Државе (схваћене као организам). 5) Остварујући своју просторну експанзију, Држава тежи ка обухватању свих региона најважнијих за њен развој: обала, сливова река, долина и уопште свих богатих територија. 6) Почетни импулс експанзије долази споља, пошто Државу на њено ширење изазива држава (или територија) са очигледно нижом цивилизацијом. 7) Општа склоност ка асимилацији или аспирацији слабих нација подстиче на још изразитије повећање територија у кретању које само себе храни. (Дугин 2004, 41-42)

Одговор на експанзију Запада, дакле, дефинитивно треба да почне од сфере културе, идеологије, па тек онда производње итд. Русија данас наступа гасоводима, Запад културом и идеологијом. Русија инвестира у производњу, а Запад инвестира у невладине организације које шире западни систем вредности и идеологију демократије.

КАКВА БИ РЕШЕЊА МИ МОГЛИ ДА ПРЕДЛОЖИМО?

Овде бисмо подсетили на митрополита санкт-петербуршког и ладошког Јована (Сничева), јер мислимо да ослонац на његове мисли може довести до поправљања

геополитичког положаја православних Словена. О демократској западњачкој антимонархистичкој формули „поделе власти“ владика Јован каже следеће: „Нашим народним традицијама не одговара толико хваљени систем “раздеобе власти“, који попут рђе нагриза и разједа читав систем државне управе, супротстављајући органе власти, један другоме на свим нивоима, стимулишући бескрајно политичко интриганство, несавесност и каријеризам. Могуће је и мора се говорити само о озбиљном и хармоничном раздвајању функција јединствене по својој природи државне власти, која уз то у лицу свога Врховног Представника мора да буде избављена од срамног и циничног циркуса такозваних демократских народних избора“²⁸.

Митрополит Јован тврди и да је сасвим погрешно супротстављање самодржавља начелу народног представништва, али сматра да истински православни монархизам не сме имати ничег заједничког са индивидуалистичким концептом западњачког парламентаризма који представља „поприште међупартијских обрачуна и извор друштвених смутњи, све док не доспе под контролу вештих закулисних махинатора који ће задобити несметану слободу да своја дела таме обављају у име народа“. Но Владика уместо безбожног и антинародног западњачког парламентаризма и партијашења, нуди хришћанску алтернативу засновану на традицијама руске саборности, органској мисли и ослањању на природне друштвене групе које постоје од када постоји и људско друштво.

„Опште непосредно изборно право – појава је аморална и рушилачка јер развија политички цинизам до невероватних размера, народ чини предметом нечасних манипулација, које, уз савремени развој средстава масовног информисања, добијају заиста неспречив размах. Зашто никоме не пада напамет да, уз помоћ свеопштег гласања, бира хирурга или истражног судију, шофера или авијатичара? А зар је управљати скапелом, аутобусом, авионом, теже него управљати огромном државом, оптерећеним најтежим проблемима?²⁹

28 Марко Б. Димитријевић, Политичка философија митрополита Јована Сничева, <https://www.czipm.org/snicev.html>

29 Исто.

„Извор власти је један – Бог. Људи сами по себи нису извор власти, колико год много да их је, и у каквој год да су сагласности. Народовлашће, „народна влада“, са хришћанске тачке гледишта су бесмислица. Народ никоме не може да преда своју „власт“ јер он ту власт просто-напросто нема.“³⁰ Демократија, дакле, није решење³¹, с тога се морамо окренути *утврђивању православне политичке културе, а потом њене популаризације, свим савременим средствима*. Докле да се стидимо своје политичке културе или да је сматрамо мање вредном? Није случајан атак на православну цркву, како у Украјини, Белорусији, тако и у Србији. Преузимањем ове институције, одузима се последња и најважнија тачка отпора.

Следеће је стварање популарне масовне културе, идеологије, производње, комерцијалног пословања и снажног „привлачног зрачења“, тј. прозелитизма. Данас је услов за долазак страних (западних) инвестиција као и за давање кредита православним земљама, између осталог, омогућавања рада тајним окултним друштвима и невладином сектору. (Милошевић 2019, 89-90) Тиме се обесмишљава патриотизам. *Чему љубав ка отаџбини кад представници власти омогућавају, у замену за инвестиције, рад пете колоне у земљи?*

Да би се „привлачно зрачење“ остварило потребно је јавности понудити нешто боље од либералног тоталитаризма и деструктивизма. Подсетимо како је одличан успех у свету имала краткотрајно рекламирана идеологија „суверене демократије“³², која је представљана као „Путинова идеологија“.³³ Управо то „боље“ морају понудити православни Словени, јер се и духовној сфери и формирао фронт борбе сличан оном стварном војном у Другог светском рату чији је коначни циљ уништавање православних Словена, а њихове земље разделити између агресора.

---

30 Исто.

31 Последњих деценија догодила се промена у тумачењу демократије (тако да нема јасне њене дефиниције, али ни гаранције, да се неће појавити још новија тумачења. Истовремено, неки аутори наводе да би читаве народе захватио ужас када би знали колико нестручни људи владају њима. Види: Н.А. Нарочницкая, *Демократия XXI века: перерождение смыслов и ценностей, у зборнику: Оранжевые сети од Белграда до Бишкека*, Алетејя, СПб, 2008, стр. 5.

32 Види: *PRO суверенную демократию*, Сборник, сост. Поляков Л. В.-Издательство „Европа“, Москва, 2007.

33 Види: Алексей Чадаев, *Его идеология*, Издательство „Европа“, Москва, 2006.

РЕФЕРЕНЦЕ

- Албанизација Срба у Дреници: Дреница друга српска Света Гора, <https://balkanskageopolitika.com/2020/10/27/albanizacija-srba-u-drenici-drenica-druga-srpska-sveta-gora/>;
- Баук фанариотизма кружи православљем*, тематски зборник, приредио Зоран Милошевић, Примапром/Балканска геополитика, Бања Лука, 2020.
- Белоус, Иљја: Запад формира „Уралскују републику“, <http://навальний.ru-an.info>;
- Буровић, Каплан: Самодеструкција: Допринос Срба изграђивању албанске нације, државе и народа, <https://naukaikultura.com/samodestrukcija-doprinos-srba-izgradjivanju-albanske-nacije-drzave-i-naroda/>
- Димитријевић, Марко Б.: Политичка философија митрополита Јована Сницева, <https://www.czipm.org/snicev.html>
- Дугин, Александар: *Основи геополитике, књ. 1, Геополитичка будућност Русије*, Екопрес, Зрењанин, 2004.
- Ђорђевић, Јован 1895: Равнодушност Срба према територијама и сународницима иде до самоуништења, <https://balkanskageopolitika.com/2020/07/11/profesor-jovan-djordjevic-1895-ravnodusnost-srba-prema-teritorijama-i-sunarodnicima-ide-do-samounistenja/>
- Жигунова, Марина: Сибирјак как новая национальность: миф или реальность?, <https://www.gumilev-center.ru/sibiryak-kak-novaya-natsionalnost-mif-ili-realnost/>
- Зашто су у мајском преврату 1903. убијена и 123 члана краљевске породице Обреновић? <https://balkanskageopolitika.com/2020/01/16/zasto-su-u-majskom-prevratu-1903-ubijena-i-123-clana-kraljevske-porodice-obrenovic/>
- Игић, Горан, “Како је уобличена албанска нација”, *Печат*, бр. 449 (9. 12. 2016)
- Как в 1993 году Урал пытался стать республикой, https://weekend.rambler.ru/read/39703861/?utm_

content=weekend_media&utm_medium=read_more&utm_source=copylink;Кикешев, Николай: *Славянская идеология*, Институт русской цивилизации, Москва, 2014.

Кострикова, Е.Г.: *Геополитические интересы России о славянский вопрос, Идеиная борба в российскийском обществе в начале XX века*, Кучиково Поле, Москва, 2017.

Кљосов, Анатолиј А.: *Порекло Словена, Осврти на ДНК-генеалогiju*, „Мирослава“, Београд, 2013.

Malcolm, Noël: *Kosova*, 2. изд. на албанском језику, Priština-Tirana, 2001.

Мальшев, Владимир: План ликвидацији Молдавији како државства дејствује, <https://www.fondsk.ru/news/2020/11/03/plan-likvidacii-moldavii-kak-gosudarstva-dejstvuuet-52184.html>

Merxhani, Branko: List Illyria, Tirana, 24.08.1935.

Милошевић, Зоран, “Узроци и околности који су утицали на предају Источног Баната Румунији од стране Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца (Југославије) после Првог светског рата”, *Национални интерес*, бр. 3, 2018.

Милошевич, Зоран: “Румынија и разделение јужних и источних славјан”, у зборнику: *Историческе везе Русије и Србије*, редактор Зоран Милошевич, Институт политических истраживања, Београд, 2019.

Милошевич, Зоран/ Мишовић, Александра/ Ивановна, Елена: *Реформа српског језика Вука С. Караџића у аспекту културног идентичности*, *Језик у култури и култура у језику*, „Сибак“, Новосибирск, 2016.

Милошевић, Зоран: “О избору научног проблема”, *Пословна економија*, бр. 1, Нови Сад, 2010.

Милошевич, Зоран: “Румынизам, Молдавија и Србија”, у зборнику: *Румински експанзионизам вчера и данас, Материјали Међународног научно-практичког конференцијског „100-годишњице анексије Бессарабије Румуније“*, Институт социјално-политических истраживања и регионалног развоја, Тираспол, 2018.

- Милошевић, Зоран: *Окултизам и политика*, Центар академске речи, Шабац, 2019.
- Милошевич, Зоран: “Православные славяне и их безопасность в XXI веке”, *Россия и славянские народы в XIX – XXI вв. Сборник статей. Международная научная конференция г. Новозыбков, Брянская область, 28 марта 2020 г.* Брянск 2020.
- Нарочницкая, Н.А.: “Демократия XXI века: перерождение смыслов и ценностей”, у зборнику: *Оранжевые сети од Белграда до Бишкека*, Алетейя, СПб, 2008.
- PRO суверенную демократию*, Сборник, сост. Поляков Л. В.- Издательство „Европа“, Москва, 2007.
- Радић, Првослав: Белешке о етничком идентитету Косметских Шиптара, <https://balkanskageopolitika.com/2021/01/06/beleske-o-etnickom-identitetu-kosmetskih-siptara/>
- Румунија и румунизација Срба*, зборник радова, приредио Зоран Милошевић, Центар академске речи. Шабац, 2018.
- Рощепий, Иван: Сколько Франция должна России за вторжение Наполеона, <https://cyrillitsa.ru/history/99774-skolko-franciya-dolzha-rossii-za-vtor.html>
- Рецепты британских аналитиков по борьбе с православием в Молдавии, <https://news-front.info/2019/01/06/retsepty-britanskih-analitikov-po-borbe-s-pravoslaviem-v-moldavii/>
- Сколько километров в версте, <https://zen.yandex.ru/media/cyrillitsa.ru/skolko-kilometrov-v-verste-5b07c9c72f578c614c6f7951>
- Смолин, М. Б.: „Украинская“ болезнь русской нации, Имперская традиция, СПб, 2004.
- Скворцов, Дмитрий: О бездействии ОВЦС МП перед лицом покушения Фанара на Православие: Московская патриархия отрекается от „Третьего Рима“?, <https://www.fondsk.ru/news/2020/12/19/o-bezdejstvii-ovcs-mp-pered-licom-pokusheniya-fanara-na-pravoslavie-52502.html>

Скворцов, Дмитрий: Киев превращают в опытное поле „воссоединения христианской Церкви под омофором папы Римского“, <https://www.fondsk.ru/news/2020/08/26/kiev-prevrashchaut-v-opytnoe-pole-vossoedinenia-hristianskoj-cerkvi-pod-omoforom-papy-rimskogo-51700.html>

Тамбора, Анђело: *Кавур и Балкан*, Завод за уџбенике, Београд, 2007.

Тувальевић, Душан: “Значај Стаљина за словенске народе”, у зборнику: *Говор мржње и култура памћења*, приредили Зоран Милошевић и Милош Кнежевић, Институт за политичке студије, Београд, 2020.

Тимофеев, Михаил: *Россия незавершенный проект*, Ивановский государственный университет, Иваново, 2000.

Уральская Республика, <https://ru.wikipedia.org/wiki/>

Уральская республика: поражение и реванш Эдуарда Росселя (1993). Часть II, <https://regnum.ru/news/polit/2459666.html>

Фанар создаёт „церковь для всех американцев“, В т.н. Викариат приходов славянской традиции Константинопольского патриархата вошли проходимцы с сомнительным каноническим статусом, https://ruskline.ru/news_rl/2020/03/11/fanar_sozdaet_cerkov_dlya_vseh_amerikancev

Фролов, Владимир: Лукава католичка љубав и ратна одштета, <https://balkanskageopolitika.com/2020/12/28/lukava-katolicka-ljubav-i-ratna-odsteta/>

Фурсов, А.: “Пролог к будущему: Президентские выборы в России в контексте русской истории и мировой политики”, *Беларуская думка*, No 5, Минск, 2012.

Чадаев, Алексей: *Его идеология*, Европа, Москва, 2006.

Шуљагић, Сања “Поништавање националних идентитета на Балканском полуострву у деветнаестом веку са посебним освртом на Румунију”, у зборнику: *Анатомија румунске политике*, приредио Зоран Милошевић, Центар академске речи, Шабац, 2017.

Zoran Milosevic

**ON THE LOSS OF TERRITORY AND THE
ASSIMILATION OF ORTHODOX SLAVES**

Resume

According to Konrad Gesner, in the 16th century there were 60 peoples who spoke different Slavic languages. At present there remained only 14 Slavic peoples, others have been assimilated or erased from the ethnic map. Territories lost by Slavs make up about 700,000 square kilometers. In spite of that fact, the West still seeks to destroy the remaining Orthodox Slavs, creating new peoples with an ideology of hatred towards the people from which they originated.

Certain social institutes of Orthodox Slavs, in the first place the Church, proved to be under threat. In the field of Church, a policy of humiliation or refusal of autocephality and submission to Phanar, more precisely to the Patriarch of Constantinople as a new Eastern pope, is being pursued.

Keywords: Orthodoxy, Slavs, geopolitics, assimilation, ethnocide, Slavophobia, Russophobia, Serbophobia, Russians, Serbs, social engineering.

---

* Овај рад је примљен 18. јануара 2021. године, а прихваћен на састанку Редакције 20. марта 2021. године.

НАЦИОНАЛНИ ИНТЕРЕС
NATIONAL INTEREST

ГЛОБАЛНИ ОДНОСИ

Весна Станковић Пејновић

ГЛОБАЛНЕ ПРОМЕНЕ И ОДРЖИВИ РАЗВОЈ..... 261-283

Горан Николић, Предраг Петровић

ДА ЛИ ЋЕ КИНЕСКА ВАЛУТА ДОБИТИ

ГЛОБАЛНИ СТАТУС? 285-307

Весна Станковић Пејновић*

Институт за политичке студије, Београд

ГЛОБАЛНЕ ПРОМЕНЕ И ОДРЖИВ РАЗВОЈ

*Људска суптилност никада неће осмислити лепши
узум, једноставнији или директнији од природе, јер њој
ништа не недостаје и ништа није сувишно.
Леонардо да Винчи*

Сажетак

Нови милениј обележава прелаз из доба глобализације у доба глобалности. У таквом добу појединачне акције, локална трговина и национална политика имају глобални утицај. Да би одговориле изазовима животне средине и развоја, државе су, преко глобалних организација, одлучиле да успоставе ново глобално партнерство. Ово партнерство обавезује све државе на континуиран и конструктиван дијалог. Један од облика партнерства је одрживи развој усмерен према здравој економској политици и управљању, ефикасној и предвидљивој јавној управи и заштити животне средине у доношењу одлука и напредак ка демократској влади.

У раду се указује да се капацитет релевантних органа, организација и тела Уједињених нација, међународних и регионалних међувладиних тела, невладиних организација и локалних заједница треба повећати како би се остварили циљеви одрживог развоја, познати и као глобални циљеви јер њихово постизање подразумева глобалне промене са партнерством влада, приватног сектора, цивилног друштва и грађана како би се будућим генерацијама обезбедило боље животно окружење.

---

* vesna.stankovic.pejnovic@gmail.com

Кључне речи: глобализација, одрживи развој, УН, глобално партнерство, глобалне промене.

УВОД

Почетак новог миленијума је обележен изванредном економском продуктивношћу и алармантним падом одрживости екосистема. Налазимо се у времену напретка у свемирској технологији, глобалној телекомуникацијској мрежи, медицини, (креирање људског генома и истраживања матичних ћелија и нанотехнологије). Ипак, наш модерни начин живота ослања се на здравље екосистема који прелази своје границе своје одрживости. Утицај људских активности огледа се у проблемима у распону од глобалних климатских промена до потпуног нестајања неких врста. Трендови који доприносе томе су „пораст становништва, глобално загревање, пад нивоа воде, смањивање приноса по човеку, урушавање рибарства, смањивању шума и губитку биљних и животињских врста.“¹

Због недостатка политичке воље напредак у овим областима је спор. Одржив развој има оптималан положај да пружи контекст за дијалог и делује као катализатор деловања. Одрживост пружа заједнички језик који повезује темељна питања са којима се суочава наша цивилизација. Као принцип организовања, одрживост одражава темељне односе који су у темељу еколошких, економских и друштвених проблема, нудећи могућност успоставе нових вредности у главни ток друштвених промена од којих неке обликују наш нови однос према свету. Однос природе и човека је центар одрживости. Откад је наш утицај на природни свет раширен и често штетан, јављају се могућности нових перспектива човековог положаја у природи. У овом тренутку могућности за промену и стварање новог поретка су неограничени. (Schwab, Malleret 2020, 4) па се истиче потреба за стварањем нових друштвених односа или трансформисање постојећег поретка у нови облик светског поретка. Светски поредак Кисинџер (Kissinger 2015, 6) види као „концепт регије или цивилизације о природи

---

1 Worldwatch Institute. State of the World 2000. W.W. Norton and Company, 2000, p. 5.

праведног аранжмана и прерасподели моћи која је примењива на цео свет. Сваки успешан светски поредак се темељи на „балансу између легитимитета и моћи“; легитимитет као „сет опште прихваћених правила која дефинишу лимите прихватљивог деловања“. (Станковић Пејновић 2020, 450). Друштва могу бити спремна да постану или егалитарнија или ауторитарнија, или усмерена ка већој солидарности или све већој индивидуализацији, фаворизујући интересе неколицине или многих. Нова „већа“ влада је већ постоји са знатно повећаном и непосредном владином контролом економије. (Schwab, Malleret 2020, 67)

Национални обавештајни савет, као центар за средњорочно и дугорочно стратешко размишљање у оквиру Обавештајне заједнице Сједињених Држава још је 2012. године у својој анализи предвиђао да неће постојати никаква хегемонистичка моћ. Моћ ће се пребацити на мреже и коалиције у мултиполарном свету. Вођени новим технологијама, недржавни актери преузимају водећу улогу у суочавању са глобалним изазовима.² Моћ ће се преусмерити ка вишезначним и аморфним мрежама које ће утицати на државно и глобално деловање. Радом се указује на трансформацију глобалног друштва у којој је пројекат одрживог развоја један од важних одговора на будућност света.

ГЛОБАЛНОСТ И ГЛОБАЛНА УПРАВА

Поједини аутори наглашавају да прелазимо из доба глобализације у доба глобалности у коме деловање појединца, корпорација и националних политика имају глобални утицај. (Carver, Bartelso 2011) Промењене околности показују да данас нису државе најважнији фактори, какво је традиционално схватање, већ се јављају и други „наднационални“ фактори. (Станковић Пејновић 2014, 114).

Због тога је питање како је могуће заштитити демократске вредности и праксе у глобалном контексту који карактерише радикална разноликост? Постојећа решење овог проблема се нуде од анационалних

2 Global Trends 2030, Alternative Worlds a publication of the National Intelligence Council, 2012 https://www.dni.gov/files/documents/GlobalTrends_2030.pdf, II

политичких заједница минимизирањем страних утицаја, до институционализације демократије на глобалном нивоу повећањем транспарентности и одговорности институција за глобално управљање. Савремено глобално друштво није могуће описати као политичку заједницу у препознатљивом модерном смислу овог термина. Не постоји заједнички културни идентитет и заједничко историјско памћење које би подржавало глобалну заједницу и нема универзалног споразума о основним вредностима и неколико заједничких интереса који би могли бити темељ глобалној заједници. (Carver, Bartelson 2011) Глобализација и технолошки напредак су толико напредовали током последњих неколико деценија да неки од аутора говоре о хиперповезаности света. (Klaus, Malleret 2020) Таквом стању света је потребно глобално управљање које се дефинише као процес сарадње између транснационалних актера како би се пронашли одговори на глобалне проблеме. Такво управљање обухвата свеукупност институција, политика, норми, процедура и иницијатива путем којих националне државе покушавају да одговоре на транснационалне изазове. Да би се такав циљ остварио потребна је сарадња националних влада и закона који доносе у циљу подржавања таквих настојања. Националне државе су предуслов глобалне управе, због чега УН сматра да се „ефикасно глобално управљање може постићи само ефикасном међународном сарадњом.“³

Према Фукујама „опште институционално пропадање“ појачава проблем света лишеног глобалне управе и покреће зачарани круг у којем националне државе нису у могућности решити главне изазове са којима су суочене што доводи до неповерења јавности у државу, чиме држава губи ауторитет и ресурсе као резултат немогућност или неспремности да се баве питањима глобалног управљања. (Fukuyama 2014)

Како су глобализација и технолошки напредак у великој мери напредовали током последњих неколико деценија, може се тврдити да је свет сада хиперповезан иако је у

---

3 United Nations, Department of Economic and Social Affairs (DESA), Committee for Development Policy, “Global governance and global rules for development in the post-2015 era”, Policy Note, 2014, https://www.un.org/en/development/desa/policy/cdp/cdp_publications/2014_cdpolicynote.pdf .

његовој сложености нелинеарност кључна карактеристика јер промена само једне компоненте система може довести до изненађујућег и несразмерног ефекта у неком другом подручју. (Malleret 2012, 20)

Према Швабу (Schwab), председнику Светског економског форума, могућности за промену и стварање новог поретка су неограничени. Друштва могу бити спремна да постану или егалитарнија или ауторитарнија, или усмерена ка већој солидарности или све већој индивидуализацији, фаворизујући интересе неколицине. Према његовом мишљењу, сада је време да се искористи ова неவிђена прилика и поново осмислимо наш свет, у тежњи да га учинимо бољим и отпорнијим на кризе. (Schwab, Malleret 2020, 7)

Како су глобализација и технолошки напредак у великој мери напредовали током последњих неколико деценија, може се тврдити да је свет сада хиперповезан иако је у његовој сложености нелинеарност кључна карактеристика јер промена само једне компоненте система може довести до изненађујућег и несразмерног ефекта негде другде. Хиперповезаност света показује и пројекат Визија 2030 који се залаже за обједињено партнерство помоћу кога би се, уз помоћ технологије, постигли глобални циљеви. У том пројекту се истиче да је потребно променити приоритете на нивоу система и превазилажење значајних изазова ако се желе остварити глобални циљеви у наредним деценијама. Потребно је прихвати иновације, не само у развоју нових технологија, већ и у самом деловању кроз нове пословне моделе (платформе и екосистеме, дигитална добра), јавно приватну сарадњу и подстицаје да се обезбеди примена решења за решавање наших највећих друштвених и еколошких проблема. Нова платформа Визија 2030 је глобални покретач мреже корисника технолошких решења за одрживи развој, са унапређењем напора, изградње партнерства како би се брзо пронашла нова технолошка решења за глобалне циљеве. Светски економски форум у јануару 2020. је оформио новоформирану интеграцију која спаја Иницијативу за партнерство и Визију 2030 покренуту у децембру 2017. са иницијативом Фронтнер 2030. Ова платформа има три главна циља: помоћ земљама да идентификују и примене технологије које се баве њиховим

специфичним приоритетима имплементације одрживог развоја; улагања у напредне технолошке иновације; откривање баријера за имплементацију решења. Из овог документа је видљиво истицање да смо сведоци неискориштене прилике кориштења нових технологија за убрзавање напретка према глобалним циљевима, и ширење и продубљивање тренутних деловања. Ова платформа обезбедиће средишњу тачку за мобилизацију више усклађених и кооперативних напора за примену напредних технологија у остваривању глобалних циљева УН-а, према плану високог нивоа о дигиталној сарадњи за приступ више заинтересованих страна које окупљају технолошке компаније, владу, цивилно друштво и међународне лидере како би сарађивали на одговорној примени нових технологија у постизању позитивног утицаја. Због тога је потребно „кренути ка активном обликовању и стварању тржишта која пружају одржив и инклузиван раст, обезбеђујући партнерства са корпорацијама која су повезана са владиним фондовима усмерена на добробит јавности, а не на профит. (Schwab, Malleret 2020, 66-68) У постпандемијској ери потребно је преиспитати улогу владе јер је нужно да владе снажно потичу јавно-приватна партнерства како би се приватне компаније више укључиле у ублажавање глобалних ризика. (Исто, 65) Корпорације су постале моћније од влада са циљем да максимизирају богатство и да имају своју сопствену моћ. Корпоративни лидери искориставају људе, заједнице и природни свет као ресурсе који се користе и одбацују. Синдикати и заговорници заштите животне средине залажу се за почетак препознавања наше заједничког циља. Једино кроз уједињену акцију могуће је оспорити нелегитимну корпоративну власт над одлукама држава и заједница. (Исто) Овом раздобљу важна је брига за планету, капитализам заинтересованих страна, тржишне економије и стратегије одрживог развоја. На нивоу корпорација, где су ефекти урушавања животне средине на здравље све јаснији, питања попут загађење ваздуха, управљање водама и поштовање биодиверзитета, постаће најважнији. Потреба да се буде „чист“ биће индустријски императив и потреба коју намеће потрошач. (Исто, 143)

ДИМЕНЗИЈА ОДРЖИВОГ РАЗВОЈА

Одрживи развој обухвата социјалну, економску и еколошку димензију друштва⁴ без јединствене идеологије, али обједињујући вредности усмерене на здраве екосистеме, економску изводљивост и социјалну правду, глобализацију, друштвено одговорног инвестирања, корпоративне реформе, еколошку свест, климатске промене, људска права, пораст становништва, здравство, биолошку разноликост, радна права, социјалну и еколошку правду, решавање сукоба, права жена, јавну политику, проток робе и органску производњу. Ова питања превазилазе националне границе, социоекономске секторе и политичке системе, допирући до сваког аспекта друштва и животних вредности које утичу на политику и иницијативе на локалном, регионалном, националном и међународном нивоу. (Edwards 2005, 8) Одржив развој пружа нови важан приступ у решавању проблема питања са којима се свет данас суочава. „Револуција одрживости означава појаву нове друштвене атмосфере наглашавајући мрежу односа који повезују изазове са којима смо суочени.“ (Isto, 9) Због потребе за заједничким наступом и заједничким принципима за очување и унапређење људског окружења одржана је Конференција Уједињених нација о људском окружењу у Стокхолму од 5. до 16. јуна 1972. Свој наставак ова идеја је добила у извештају из Брундтланда из 1987. године, Наша заједничка будућност. Извештај Брундтланда створио је оквир за адресирање начина заштите земаљских екосистема, узимајући у обзир економску и социјалну правду. Одрживи развој је дефинисан као „развој који задовољава потребе садашњости без угрожавања способности будућих генерација да задовоље сопствене потребе.“⁵

Кључни догађај за идеју одрживог развоја је био Самит о Земљи, 1992. године одржан у Рио де Жанеиру који је подстакао одрживост на међународној сцени, где се окупило 182 светска лидера - делегата агенција УН и међународних

4 Agenda 21, United Nations Conference on Environment & Development Rio de Janeiro, Brazil, 1992 <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/Agenda21.pdf>

5 The World Commission on Environment and Development. Our Common Future. Oxford University Press, 1987, p. 43.

организација - као и светских медија и стотина невладиних организација које ће промовисати закључке конференције из Стокхолма 1972. године и Брундтланда из 1987. године. Присутни на Самиту о Земљи сложили су се са 27 принципа о окружењу и развоју декларације из Рија, истичући „да више не можемо размишљати о животnoj средини, економији и друштвеном развоју као изолованим пољима.“ (Edwards 2005, 4)

Циљеви будућих акција су обједињени у документима: Декларација из Рија о животnoj средини и одрживом развоју, Агенда 21, Принципи о шумама, Конвенција о биодиверзитету, Оквирна конвенција УН о климатским променама, Конвенција УН за борбу против дезертификације и деградације земљишта. У декларацији о животnoj средини и одрживом развоју дефинисан је појам одрживог развоја. Комисија за одрживи развој је успостављена као орган УН 1992. године због праћења даљег тока активности започетих на Светском самиту у Рију. Усвојен је глобални програм акције за одрживи развој кроз Агенду 21 као свеобухватног плана глобалног партнерства. Агенда 21 настоји да измири двоструке потребе за висококвалитетним окружењем и здравом економијом, истовремено идентификујући кључна подручја одговорности и нудећи прелиминарне процене трошкова успеха.⁶ Агенда 21, као промотор глобалног партнерства се бави актуелним проблемима данашњице како би се свет припремио за предстојеће изазове. У документу се позива на глобални консензус и политичку посвећеност на највишем нивоу развоја и сарадњи у области животне средине. Његова успешна примена мора бити у домени влада јер су националне стратегије, планови, политике и процеси кључни за постизање овог циља. Међународна сарадња треба да подржи и допуни такве националне напоре. У овом процесу УН има кључну улогу као координационог тела, поред других међународних, регионалних и субрегионалних организација. Агенда 21 је динамичан програм који треба да спроводе различити актери у складу са различитим ситуацијама, капацитетима и приоритетима земље и

---

6 UNESCO roadmap for implementing the Global Action Programme on Education for Sustainable Development 2019

региона у потпуности поштујући све принципе садржане у Декларацији из Рија о животној средини и развоју.⁷ Документ предвиђа да се одрживи развој мора постићи на свим нивоима друштва. Организације које промовишу људска права и права жена, и невладине организације важни су извори иновација и активности на локалном нивоу са нарочитом способности за промовисање одрживих средстава за живот. Владе, у сарадњи са одговарајућим међународним и невладиним организацијама треба да подрже заједнички приступ одрживости који би између осталог укључивао: веће учешће жена у процесима одлучивања, поштивање културног интегритета, промовисање или успостављање правих механизма који ће омогућити размену искустава и знање између заједница, велика улога заједница у одрживом развоју и заштити локалних природних ресурса ради повећања њихове производне способности, успостављање мреже центара за учење у заједници за изградњу капацитета одрживог развоја. (Isto, 15) Наглашена је велика улога влада и организација приватног сектора у промоцији позитивног става према одрживом развоју кроз образовање, јавно мњење уз позитивно истицање производа и услуга који користе еколошки прихватљиве технологије или подстичу обрасце одрживе производње и потрошње. Саставни део постизања циљева одрживог развоја, поред примарне бриге о животној средини, је брига о примарним здравственим потребама светске популација. Повезивање здравствене, еколошке и социо-економске сфере захтева међусекторско деловање које укључује образовање, јавно деловање и заједнице кроз корпорације, школе и универзитете, али и верске, грађанске и културне организације. (Isto 21-33) Владе, у сарадњи са међународним организацијама, треба да усвоје националну стратегију за одрживи развој која се заснива на provedби одлука са Конференције, посебно Агенде 21. Ова стратегија би се требала надоградити и ускладити различите секторе економије, социјалне политике и заштите околине. (Isto, 66) Биотехнологија нуди нове могућности за глобално

7 Agenda 21, United Nations Conference on Environment & Development Rio de Janeiro, Brazil, 1992 <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/Agenda21.pdf>, 3.

партнерство, посебно између земаља богатих биолошким ресурсима (које укључују генетске ресурсе), али им недостају стручност и инвестиције потребне за примену таквих ресурса кроз биотехнологију и земаља које су развиле технолошку експертизу за трансформацију биолошких ресурса како би подржале потребама одрживог развоја. (Isto, 154) Након више од 40 јавних састанака 1999. године, Савет је завршио свој трећи и последњи извештај, Према одрживој Америци са закључцима да је потребно унапредити просперитет, прилике и здравље околине за 21. век. Извештај је препоручио 140 различитих облика деловања са циљем „побољшања економије, заштите животне средине, и побољшања квалитета живота као што су питања климатских промена, обнове градова и корпоративне еколошке одговорности.“⁸

2002. године одржана је конференција Светског самита о одрживом развоју у Јоханесбургу, са намером да се ревидирају закључци самита о Земљи 1992. у Рију. Резултати конференције укључивали су План спровођења и Јоханесбуршку декларацију о одрживом развоју. Планом имплементације осмишљено је средство за деловање о темама о којима се расправљало на самиту о Земљи, као што су искорењивање сиромаштва, питања потрошње и производње и здравствена питања. Јоханесбуршка декларација истицала је тренутна питања суочавање са светском заједницом и значај мултилатерализма и практичне стратегије имплементације.⁹ Према Андресу одрживост је у ствари револуција с новим системом вредности, свести и светоназором, њене вредности представљају широк контекст питања у свим секторима друштва широм света. (Edwards 2005, 5) Одржив развој захтева испуњавање свих основних потреба и тражење могућности за испуњење њихових тежњи за бољим животом¹⁰ Дакле, наша неспособност да промовишемо заједнички интерес за одрживи развој често је производ релативног занемаривања

---

8 President's Council on Sustainable Development. Final Report. Press release, May 5, 1999. <https://clintonwhitehouse2.archives.gov/PCSD/pressrep.html>

9 International Institute for Sustainable Development. Earth Negotiations, Bulletin vol. 22, no. 51 September 6, 2002, str. 1.

10 The World Commission on Environment and Development. Our Common Future. Oxford University Press, 1987, str. 8.

економске и социјалне правде међу народима.¹¹ Овај „зелени план“ много је више од низа прописа - то је свеобухватна стратегија одрживог развоја која истражује економске и социјалне проблеме одржавања здраве животне средине. Он не указује само на специфичне изворе загађења, већ на њихов однос према релевантним еколошким, друштвеним и економским системима. (Scruggs 1993) Оптимистична страна ове тешке ситуације је да решења за климатске промене и стабилизацију становништва већ постоје: пребацавањем фосилних горива на алтернативне изворе енергије (водоник, соларна енергија, ветар и геотермална енергија), и кроз репродуктивно здравље жена које подразумева усклађеност и нормално одвијање функција репродуктивног система у телесном, психичком и социјалном смислу, и програма образовања за жене у земљама у развоју. (Isto, 16-21)

ОСТВАРЕЊЕ ЦИЉЕВА ОДРЖИВОГ РАЗВОЈА

Први циљ одрживог развоја је осигурати да сва људска бића могу да испуне свој пуни потенцијал у достојанству и једнакости.¹² Концепт одрживог развоја критикован је као двосмислен у својој дефиницији (Norwood, Mellor 2005, 13-40) јер омогућава корпорацијама и владама да се залажу за одрживост без мењања њиховог садашњег стања. Темељна рационалност у питањима одрживости се заснива на уверењу да тржиште не може опстати у друштву које пропада. (Palmer, Flanagan 2016, 32) Одрживи развој помаже да се спроводу идеје о развоју у будућности које нису базиране на данашњим идејама о томе шта је могуће и примерено. (Conway 2012, 39) Упркос критикама о одрживом развоју, неки научници покушали су да разјасне дефиницију кроз три перспективе: социјалну, еколошку и економску. Чини се да постоје екстремни погледи на то шта одрживи развој покушава постићи; неки аутори сматрају да је концепт углавном антропоцентричан,

11 Isto, 49.

12 Linda Richter, Bernadette, Daelmans, Joan Lombardi, Jody Heymann, Florencia Lopez Boo, Jere Behrman, Chunling Lu, Jane Lucas, et al. „ Investing in the foundation of sustainable development: pathways to scale up for early childhood development.“ *The Lancet*. 2017, 389 (10064):103–118.

а други да је еколошки усредсређен. Одрживи развој је процес који задовољава потребе садашњости без угрожавања могућности будућих генерација да остваре своје властите. (Venkataraman 2009, 8-10) Ова је дефиниција корисна као показатељ кључног концепта „развоја“ јер се односи на испуњавање „потреба садашњости“ и не компромитује „способност будућих генерација“ да задовоље своје властите потребе. Одрживи развој се бави проналажењем начина на које се људске социоекономске потребе задовољавају у складу са питањима заштите животне средине. (Bolis, Marioka, Sznelwar 2017, 145-320) Одрживост су циљеви и стратегије које представљају позиционирање организација за дугорочни успех. (Palmer, Flanagan 2016, 29) Принципи одрживог развоја постављају пут и, ако се озбиљно прихвате, могу помоћи ће људима да преиспитају будућност која није штетна за потребе живих бића на земљи. Одрживи развој је снажна етичка или морална порука о томе шта треба учинити. (Holden, Linnerud, Vanister 2016, 223) У средишту расправе о животној средини је штета коју су људи нанели околишу исцрпљивањем природних ресурса и драстичне временске промене. (Leo 2011) Појам одрживог развоја заснован на кривици потрошача и не прети владајућој структури и онима на власти који људе држе у системима који штете планети. (Webster 2013, 300) Човечанство прелази тачке глобалне околине што резултира промењеним временским условима и прети да умањи људски напредак јер људи исцрпљују земаљске ресурсе што може довести до „обећања катастрофе“. (Saunders 2015, 829) Способност планета да обезбеди пријатно окружење за човечанство је под изазовом према нашим сопственим активностима и непознатој будућој држави.¹³ Одговор на ове изазове лежи у измењеном и реформисаном понашању на макро и микро нивоу. Васпитачи имају прилику водити се размишљањем и поучавањем који укључују принципе одрживог развоја, а што је могуће учинити на свим нивоима образовања са посебним нагласком на рани развој деце. Одрживи економски

---

13 Robert Costanza, Rudolf De Groot, Paul Sutton, Sander Van Der Ploeg, Sharolyn Anderson, Ida Kubiszewski, Stephan Farber, & Kerry Turner, Changes in the global value of ecosystem services. *Global Environmental Change*. 2014, 26:154.

развој директно се бави „повећањем животног стандарда сиромашних, реалног дохотка, образовања, здравствене заштите, а посредно на економски раст у целини.“ (Yilzid, Yercan 2011, 30) Ипак, капиталистички систем утиче на милијарде људи који ће претрпети последице „убичајеног посла“ максимизирања профита по цени екосистема, посебно сиромашних. Неки од аутора тврде да могући економски раст није једна од главних димензија одрживог развоја. (Holden, Linnerud, Banister 2016, 215) Економски раст може допринети технолошким променама и расту прихода, али мање одрживом расту као што је то био случај у прошлости. Економски раст, сам по себи, није одржив нити неодржив, а његово решење лежи на политикама, законима и прописима и постојећим институцијама. (Isto, 219) Један од циљева одрживог развоја је „промовисање инклузивног и одрживог економског раста, пуно и продуктивно запослење и пристојан рад за све“. Са прекомерном популацијом, неједнакошћу прихода и искориштавањем ресурса, тешко је замислити како ће се циљ испунити. У новом светском контексту морамо другачије размишљати о томе шта је економија и чему служи ако желимо створити одрживи просперитет јер је потребна темељна промена у начину на који дефинишемо економски просперитет и благостање.¹⁴ Одрживи развој треба представити као скуп ограничења којих се морају придржавати економске активности. (Hoden, Linnerud, Banister 2016, 220) Корпорације би требало да послују у складу са правилно дефинисаним смерницама онога што одрживи развој подразумева и чему тежи. Потрошња материјала и бруто домаћи производ су само средство за постизање циља, а не за себе.¹⁵ Решења проблема са којима смо данас суочени могу постићи само дуготрајним политичким расправама. Политичка слобода је важна због социјалне једнакости и одрживог развоја, па је учешће темељ ове слободе. (Webster 2013, 300) Социјална једнакост, укључујући демократско

14 Robert Costanza, Rudolf De Groot, Paul Sutton, Sander Van Der Ploeg, Sharolyn Anderson, Ida Kubiszewski, Stephan Farber, & Kerry Turner, Changes in the global value of ecosystem services. *Global Environmental Change*. 2014, 26:155

15 Robert Costanza, Rudolf de Groot, Paul Sutton, Sander Van Der Ploeg, Sharolyn Anderson, Ida Kubiszewski, Stephan Farber, & Kerry Turner, Changes in the global value of ecosystem services. *Global Environmental Change*. 2014, 26:158.

учешће је кључна тема одрживог развоја. (Holden, Linnerud, Banister 2016, 218) Одрживо људско постојање мора узети у обзир друштвено-економске димензије заједно са ангажманом у природном окружењу. Потрено је открити шта значи бити везан за неко место, негујући еколошки идентитет и свет од кога зависимо. (Blewitt 2008, 1-2) Због уређене жеље људи да се повезивањем са природом, социјални аспекти одрживог развоја у свом програму обухватају у различите вредности и културе које утичу на начин на који људи комуницирају са околином. Честа нит у расправи о одрживом развоју је улога људи у штетности животне средине. (Holden, Linnerud, Banister 2016, 219) Због тога је потребна промена понашања и поступака. Постоје помаци ка остваривању одрживог живота као одговор на присутне проблеме. Према извештају УНЕСЦО-а потребна је наша промена јер како смо научили да неодрживо живимо, сада морамо научити и одрживо живети. (Sterling 2008, 63-68) Неки од аутора сматрају да је концепт одрживог развоја усмерен на људе, (Norwood, Mellor 2005, 13-39) док други истичу да је један од главних важних аспеката људског развоја његово третирање еколошких проблема. (Christopher, McMahan, Wright 2009) Да би се избегла катастрофа о којој пише Саундерс, неопходно је укључити се у све сфере живота и нове начине постојања. Желимо ли побољшати добробит и социјалну једнакост, требаће нам нова визија економије и њеног односа према остатку света.¹⁶

ЗАКЉУЧАК

Човек ствара и обликује своје окружење, што му даје физичку подршку и пружа му могућност интелектуалног, моралног, друштвеног и духовног раста. Растом науке и технологије, човек је стекао моћ да трансформише своје окружење.¹⁷ Локалне и националне власти сносиће највећи

---

16 Robert Costanza, Rudolf de Groot, Paul Sutton, Sander Van Der Ploeg, Sharolyn Anderson, Ida Kubiszewski, Stephan Farber, & Kerry Turner, „Changes in the global value of ecosystem services“ *Global Environmental Change*. 2014, 26:152–158.

17 Report of the United nations conference on conference on human environment, Stockholm, 546 June 1972, UN, New York, 1973, p. 1.

терет политике заштите околиша великих размера у својим надлежностима. Ипак, потребна међународна сарадња како би се прикупили ресурси за подршку земљама у развоју у извршавању њихових одговорности у овој области. Научници су из различитих разлога хвалили и критиковали циљеве одрживог развоја. Они који подржавају сматрају циљеве „вредним у неколико аспеката, посебно због његовог експлицитног темеља заснованог на принципима једнакости, достојанства и очувања природе.“ (Asah 2015, 636) Често се истиче да одрживи развој мора бити приоритет 21. века и да је потребно имплементирати његове постулате од раног детињства јер истраживање показује позитивне исходе улагања у здравље одраслих и продуктивност. (Woodhead 2016) Новина одрживог развоја захтева развојни стратешки оквир који је шири, нијансиран и специфичан за одређен контекст. (Asah 2015, 635) Циљеви одрживог развоја „су усмерени на читав универзум одрживог развоја који у основи укључује сва подручја људског деловања.“ (Le Blanc 2015, 180) Циљеви одрживог развоја су критиковани зато што су покушали да обухвате све што је добро и пожељно у друштву, па су постали слаби, нејасни и бесмислени, јер не праве разлику између примарних и секундарних циљева. (Holden, Linnerud, Vanister 2016, 220) Зато би циљеви требали бити експлицитни и усклађени с примарним потребама људи. Штавише, реалност ограничења заштите животне средине и њени потенцијални недостаци растућег економског раста нису чврсто стављени на дневни ред агенде одрживог развоја. Државе чланице УН-а су се 2015. године обавезале на припрему темељних промена начина друштвене производње, конзумирање роба и услуга. Владе, међународне организације, пословни сектор и други не-државни актери и појединци морају допринети промени неодрживе потрошње и производних образаца, укључујући и друге изворе, од финансијске и техничке помоћи за потицање научних достигнућа, технолошких и иновативних капацитета за промовисање одрживих образаца потрошње и производње. Документ истиче и позитиван допринос миграната за инклузиван раст и одрживи развој.¹⁸ Закључци Самита о Земљи из 1992. године

18 Transforming our world: The 2030 Agenda for sustainable development, UN, 2015,

не одражавају на адекватан начин промењену гео-политичку реалност данашњег света. У последње две деценије свет се променио јер су се појавиле нове економске моћи, док је међузависност националних економија порасла. Свет све више зависи од растуће потрошње енергије и међународне трговине. У великој мери је порастао и значај приватног сектора у глобалном утицају на исходе одрживости. Према анализама УН нисмо успели да прилагодимо међународна правила и институционалне структуре овим старим, али све већим изазовима и новој ситуацији. Мишљења се могу разилазити око тога да ли наш тренутни оквир за деловање никада није у потпуности испитан због недостатка политичке воље или је био недовољан за успех. Због таквог стања у документу се наводи да је потребан „нови политички договор који међународној заједници, националним владама, приватном сектору, цивилном друштву и осталим заинтересованим странама“ пружа јасну визију и напредак у програму одрживог развоја.¹⁹

Одрживи развој се не може остварити без мира и сигурности. Нова Агенда препознаје потребу за изградњу мирног, праведног и укључивог друштва која пружају једнак приступ правди и засновани су на поштовању људских права, добро управљање на свим нивоима, а посебно ће транспарентно, ефикасно и одговорно одговорити државне владе. Фактори који доприносе насиљу, несигурности и неправди, као што је неједнакост, корупција, лоше управљање и недозвољени токови финансија и оружје, обрађени су у агенди. Потребно је удвостручити настојања како би се спречио сукоб конфликтним земљама, укључујући и напор да жене имају важну улогу у изградњи мира и државе.²⁰ Нова Агенда захтева ревитализовано глобално партнерство и солидарност која би обезбедила његову имплементацију

Internet sustainabledevelopment.un.org

19 Back to Our Common Future Sustainable Development in the 21st century (SD21) project, str III, United Nations, May 2012. United Nations Department of Economic and Social Affairs Division for Sustainable Development 2 UN Plaza New York NY 10017 USA

Internet https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/UN-DESA_Back_Common_Future_En.pdf

20 Isto, 35.

у распону од разноврсног приватног сектора, у распону од микропредузећа до мултинационалних корпорација, као и цивилног друштва и филантропских организација.²¹ Потребно је јачање релевантних националних институција, укључујући међународну сарадњу, изградњу капацитета на свим нивоима, посебно у земљама у развоју, за спречавање насиља и борбе против тероризма, али и промоција правила закона на националним и међународним нивоима, па због тога и осигурати једнак приступ правди за све.²² Како би се остварили зацртани циљеви потребно је промовисање ефикасног јавно приватног и цивилно друштвеног партнерства, изградње на искуству и ресурса из стратегије од партнерства. У том смеру треба ујединити владе, цивилно друштво, приватни сектор, УН и остале актере и мобилизирати све расположиве ресурсе уз сарадњу вишеструког учесника форума о науци, технологији и иновацији за циљеве одрживог развоја.²³ Свет ће бити боље место до 2030. године ако се остваре циљеви из Агенде 2030, али мора укључити владе као и као парламенте, УН и друге међународне институције, локалне власти, аутохтоне народе, грађанско друштво, пословни приватни сектор, научну и академску заједницу и све људе. Због такве идеје је потребно до 2030, оснажити и промовисати социјално, економско и политичко укључивање свих, без обзира на старост, пол, инвалидитет, расу, етничку припадност, порекло, религију или економски или други статус.²⁴ Видљива је повезаност између одрживог развоја и осталих релевантних текућих процеса у економским, друштвеним и еколошким пољима. Унутар бриге за здравље људи у Агенди се истиче да је нужно постизање универзалне здравствене покривености, укључујући заштиту од финансијског ризика, приступа до квалитете, неопходне услуге здравствене здравствена заштите и приступ до безбедних, ефикасних, квалитетних, приступачних лекова и вакцина за све.²⁵ Из

---

21 Isto, 41.

22 Isto, 30- 31.

23 Isto, 34.

24 Isto, 30.

25 Isto, 20-21

документа је видљиво да се државе чланице подстичу да што пре развију амбициозније националне одговоре до укупне имплементације ове Агенде као подршке за прелазак на одрживи развој и изградњу на постојећим инструментима планирања, као што су стратегије националног и одрживог развоја. Како би се пратила имплементација потребно је да државе чланице спроводе редовне и инклузивне прегледе напретка на националном и субнационалним нивоима. На тај начин требали би се објединити настојања грађанског друштво, приватног сектора и осталих заинтересованих страна, у складу са националним околностима, политиком и приоритетима национални парламенти као и као других институција које могу бити подршка овим процесима.²⁶

РЕФЕРЕНЦЕ

Станковић Пејновић, Весна „Мека“ моћ владара новог доба, *Српска политичка мисао*, 3/2014, стр. 111-133.

Станковић Пејновић, Весна, „Неприметно успостављање новог светског поретка“, *Српска политичка мисао*, 1/2020, стр. 449-461.

Agenda 21, United Nations Conference on Environment & Development Rio de Janerio, Brazil, 1992 <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/Agenda21.pdf>

Asah, Stanley. Post-2015 Development Agenda: Human Agency and the Inoperability of the Sustainable Development Architecture. *Journal of Human Development and Capabilities*. 2015,16(4):631–636.

Back to Our Common Future Sustainable Development in the 21st century (SD21) project, str III, United Nations, United Nations Department of Economic and Social Affairs Division for Sustainable Development 2 UN Plaza New York, 2012

Internet:https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/UN-DESA_Back_Common_Future_En.pdf

---

²⁶ Isto, 79.

- Blewitt, John, *Understanding Sustainable Development*. Earthscan, Earthscan, 2008.
- Bolis, Ivan, Morioka, Sandra Naomi. & Szelwar, Laerte, „Are we making decisions in a sustainable way?“ *Journal of Cleaner Production*. Elsevier, 145/2017:310-322.
- Carver, Terrell, Bartelson, Jens, *Globality, Democracy and Civil Society* (ed), London: Routledge, 2011.
- Conway, Maree, „Sustainable Futures: What higher education has to offer?“ *Social Alternatives*, 2012, 31 (4): 35-40.
- Costanza, Robert, De Groot, Rudolf Sutton, Paul, Van Der Ploeg, Sander Anderson, Sharolyn, Kubiszewski, Ida, Farber, Stephan. & Turner, Kerry, Changes in the global value of ecosystem services. *Global Environmental Change*, 2014, 26:152–158.
- Dierksmeier, Claus, Amann, Wolfgang , Kimakowitz, Ernst, Spitzeck, Heiko Pirson, *Humanistic Ethics in the Age of Globality*, Palgrave Macmillan UK, 2011.
- Economic Dimensions, Washington, D.C.: Island Press.
- Edwards Andres, *The Sustainability revolution*, New Society Publishers, Canada, 2005.
- Filho Walter Leo, *World Trends in Education for Sustainable Development*. Peter Lang GmbH, Internationaler Verlag der Wissenschaften, 2011.
- Fukuyama, Francis, *Political Order and Political Decay: From the Industrial Revolution to the Globalization of Democracy*, Farrar, Straus and Giroux, 2014.
- Goodwin eds. (2001), *A Survey of Sustainable Development: Social and*
- Harris Christopher, McMahan, Gary and Wright, Partic, ‘Strategic human resource management 2.0: relationships among human capital, social capital, behaviors, and performance‘. Presented at the Academy of Management Conference, 2009, Chicago, IL.
- Harris, Jonathan M., Timothy A Wise, Kevin P. Gallagher, and Neva R.
- Holden, Erling., Linnerud, Kristin. & Banister, David, „The

- Imperatives of Sustainable Development“. *Sustainable Development*. 2016, 25(3):213–226.
- Hopwood, Bill, Mellor, Mary, O’Brien, Geoff, Sustainable Development: Mapping Different Approaches. *Sustainable Development*. 2005, 13:38-52
- International Institute for Sustainable Development. Earth Negotiations Bulletin, vol. 22, no. 51 September 6, 2002.
- Kissinger, Henry. *Svjetski poredak*. Zagreb: Školska knjiga, Zagreb, 2015.
- Le Blanc, David, „Towards Integration at Last? The Sustainable Development Goals as a Network of Targets“, *Sustainable Development*. 2015, 23(3):176–188
- Malleret, Thierry, *Disequilibrium: A World Out of Kilter*, Book Baby, 2012
- Mazzucato, Mariana, “The Covid-19 crisis is a chance to do capitalism differently”, *The Guardian*, 18 March, 2020.
- Palmer, Timothy Flanagan, David, „The sustainable company: looking at goals for people, planet and profits.“ *Journal of Business Strategy* 37/2016, 28-38.
- Report of the United nations conference on conference on human environment, Stockholm, 546 June 1972, UN, New York, 1973.
- President’s Council on Sustainable Development. Final Report. Press release, May 5, 1999. Internet <https://clintonwhitehouse2.archives.gov/PCSD/pressrep.html>
- Report of the United nations conference on conference on human environment, Stockholm, 546 June 1972, UN, New York, 1973.
- Richter, Linda Daelmans, Bernadette, Lombardi, Joan, Heymann, Jody, Boo, Florencia Lopez , Behrman, Jere., Lu, Chunling, Lucas, Jane., et al. Investing in the foundation of sustainable development: pathways to scale up for early childhood development. *The Lancet*. 389 2017, (10064):103–118.
- Saunders, Fred, “Planetary boundaries: at the threshold... again: sustainable development ideas and politics,” *Environment*,

- Development and Sustainability: A Multidisciplinary Approach to the Theory and Practice of Sustainable Development, Springer, 17(4), 2015: 823-835.
- Schwab, Klaus, Malleret, Thierry, *COVID-19: The Great Reset*, Forum publishing, World Economic Forum, Geneva. 2020.
- Scruggs, Patricia, A Summary of the Dutch NEPP (National Environmental Policy Plan) 1993, http://greenplans.rrri.org/resources/greenplanningarchives/netherlands/netherlands_1993_nepp.html.
- Sterling, Stephen, „Sustainable education - towards a deep learning response to unsustainability“, *Policy and Practice: A Development Education Review*, 6/2008 Spring, pp. 63-68
- The World Commission on Environment and Development. Our Common Future. Oxford University Press, 1987.
- Transforming our world: The 2030 Agenda for sustainable development, UN, 2015, Internet sustainabledevelopment.un.org
- United Nations, Department of Economic and Social Affairs (DESA), Committee for Development Policy, “Global governance and global rules for development in the post-2015 era”, Policy Note, 2014, Internet
- Internet https://www.un.org/en/development/desa/policy/cdp/cdp_publications/2014_cdppolicynote.pdf .
- UNESCO roadmap for implementing the Global Action Programme on Education for Sustainable Development 2019.
- Venkataraman, Bhawani, „Education for Sustainable Development, Environment“ *Science and Policy for Sustainable Development*, 2009, 51:2, 8-10, DOI: 10.3200/ENVT.51.2.08-10
- Webster, Ken, Missing the wood for the trees: systemic defects and the future of education for sustainable development. *Curriculum Journal*, 2013, 24(2):295–315.
- Worldwatch Institute. State of the World W.W. Norton and

Company, 2000.

Woodhead, Martin, *Early childhood development in the SDGs*, Young Lives Policy Brief 28, 2016, Oxford Department of International Development, Oxford.

Yilzid, Turkey & Funda, Yercan. „Environmental reporting of environmental and supply chain business process within the context of sustainable development“, *Business: Theory and Practice*, 15/2011, 30–37.

Vesna Stanković Pejnović

GLOBAL CHANGES AND SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Resume

We have moved beyond the age of globalization toward an age of globality. In such an age, individual actions, local business practices and national politics have global impact. According to National Intelligence Council by 2030, no country will be a hegemonic power. The empowerment of individuals and diffusion of power among states and from states to informal networks will have a dramatic impact, and assisting in a new era of “democratization” at the international and domestic level. In addition to individual empowerment and the diffusion of state power, we believe that two other megatrends will shape our world out to 2030. In order to meet the challenges of environment and development, States have decided to establish a new global partnership. This partnership commits all States to engage in a continuous and constructive dialogue. Sustainable development requires a commitment to sound economic policies and management, an effective and predictable public administration, the integration of environmental concerns into decision-making and progress towards democratic government, in the light of country-specific conditions, which allows for full participation of all parties concerned. The first goal of sustainable development is to ensure that all human beings can fulfill their full potential in dignity and equality. The capacity of the relevant United Nations

organs, organizations and bodies, international and regional intergovernmental bodies, non-governmental organizations and local communities should, as appropriate, be enhanced to help countries develop sustainable development. The goals of sustainable development are also known as global goals because their achievement implies a partnership of governments, the private sector, civil society and citizens in order to provide future generations with a better living environment. Rapid and vast geopolitical changes characterizing the world today and possible global trajectories during the next 15-20 years. Individual empowerment will accelerate substantially during the next two decades years owing to poverty reduction and a huge growth of the global middle class, greater educational attainment, and better health care. The promotion of the common interest for sustainable development is the result of the relative neglect of economic and social justice among nations.

Keywords: globalisation, sustainable development, UN, global partnership, global changes.

---

* Овај рад је примљен 12. јануара 2021. године, а прихваћен на састанку Редакције 20. марта 2021. године.

Горан Николић*

Институт за европске студије, Београд

Предраг Петровић*

Институт друштвених наука, Београд

ДА ЛИ ЋЕ КИНЕСКА ВАЛУТА ТОКОМ 2020-ИХ ДОБИТИ ГЛОБАЛНИ СТАТУС?¹

Сажетак

Пандемија КОВИД-19 и с њом повезана економска криза катализује ребаланс у глобалној моћи, од Запада ка Истоку, што се одражава и на валутна тржишта. Процене су да ће значајно ојачати утицај ренминбија (РМБ) током треће деценије 21. века, да би на крају тог периода он постао трећа највећа резервна валута. Ово је повезано са растућом спремношћу страних инвеститора да уђу на једно од ретких тржишта капитала за које се очекује значајан раст у пост-КОВИД-19 ери, пре свега захваљујући убрзању либерализације кинеског финансијског тржишта и очекиваној ап्रेसијацији РМБ током 2020-их. Кинески помаци на развоју прве суверене дигиталне валуте ће такође имати велику важност за интернационализацију РМБ. Огромна величина кинеске економије, која ће 2028. вероватно престићи америчку, и растућа улога РМБ-а представљају до сада најозбиљнији изазов за САД и долар. У надовазећем мултиполарном свету

* gorannikolic@gmail.com

* ppetrovic@idn.org.rs

1 Рад је написан у оквиру Програма истраживања Института за европске студије за 2021, као и у оквиру Програма истраживања Института друштвених наука за 2021. који су оба подржана од стране Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

може се замислити да долар наставља да игра претежну, али не као сада ексклузивну улогу, у међународној трговини и финансијама. Дакле, јасно је да је РМБ још увек далеко од светске резервне валуте, која захтева пуну конвертибилност и потпуну либерализацију тржишта капитала, али се пут ка трополном монетарном систему, кога би чинили долар, евро и ренминби, назире.

Кључне речи: РМБ, интернационализација валуте, кинеска економија, амерички долар, монетарни систем, ребаланс моћи.

УВОД

Снажан и брз опоравак кинеске економије од пандемије поново је покренуо вишегодишњу расправу о томе колико дуго може да траје доминација долара на глобалним тржиштима. О пропасти долара као светске резервне валуте се нагађало и предвиђало годинама. Пре него што се као изазивач појавио јуан (ренминби - РМБ), сва помпа била је око евра као наследника долара, али ништа није успевало да угрози два ослонца надмоћи долара - улога САД-а као покретача глобалног раста и уточишта за инвеститоре током криза. Ипак, криза узрокована корона вирусом додатно је ослабила ове традиционалне ослонце америчке монете. Тренутно се РМБ налази на дугогодишњем максимуму, са Кином која бележи рекордне приливе капитала на своја тржишта акција и обвезница, супротно од САД.¹ Та дивергенција, која је условила најгоре перформансе долара од 2017, појачала је сумње у хегемонију долара, с инвеститорима који све више желе да купе кинески имовину (*assets*) и који фреквентније користе РМБ за трговину.

Тесно повезана са глобалном улогом две валуте је чињеница да су, барем до почетка 2021, односно до доласка на власт Демократа у САД, кинеско-амерички односи вероватно најгори од фамозног отварања најмногољудније земље 1978. Међутим, иако Вашингтон спроводи финансијске санкције против Пекинга и практично покушава да раздвоји две

---

1 Скоро 10% кинеских државних обвезница су сада у страном власништву и тај удео ће се повећавати како обвезнице буду укључени у главне глобалне индексе (Tooze, 2021).

све присутније на кинеском тржишту. Наиме, оне уз подршку Пекинга, на огромном и брзо растућом кинеском тржишту развијају бизнис које се односи на управљање имовином, куповином и продајом хартијама од вредности, животним осигурањем, као и *fintech* пословима. Пекинг покушава да ублажи недостатке у секторима високе технологије, укључујући и финансије, те је у том контексту интензивирао финансијску либерализацију и привукао стране, посебно америчке компаније, како би боље издржао раздвајање (*decoupling*) са САД (Magnus, 2020).

Као што потенцира Barton (2021), све извесније померање центра светске економије са северног Атлантика (где је већ пет векова) на Пацифик, ће се одразити на валутна тржишта током времена. Међутим, питање је да ли је тај процес иреверзибилан и да ли ће се он евентуално зауставити, тако остављајући јуан као важну, али не и доминантну светску монету.

РАСТУЋИ ЗНАЧАЈ РЕНМИНБИЈА

Ренминби тренутно, у фебруару 2021, изгледа посебно јак према долару, будући да је америчка валута ослабила. За разлику од ранијих времена, извоз Кине наставља да расте чак и док јуан јача. Наиме, повезано са порастом глобалне улоге Пекинга и успешним одговором на пандемију, кинески извоз је порастао за 3,6% током 2020, док је укупна светска трговина смањена за 5,6% у истој години, према UNCTAD-у (Bloomberg, 2021). Последично, удео Кине у глобалном извозу порастао је у септембру 2020. на рекордних 14,3% (Stevenson, 2021).

У складу са наведеним трендом снажног пораста удела кинеског извоза у глобалној размени, почевши од 1. 1. 2021. кинески девизни трговински систем смањио је пондер долара у CFETS (China Foreign Exchange Trade System) валутној корпи на 18,79% (са 21,59%) и повећао пондер (удео) евра на 17,15% (са 17,4%). Пондерисање сваке од 24 компоненте CFETS РМБ индекса врши се на основу удела који је свака од 24 државе највећих трговинских партнера Пекинга има у укупној трговини са Кином претходне године. Удео долара,

иако највећи, је у опадању од 2015. (Reuters, 2020).

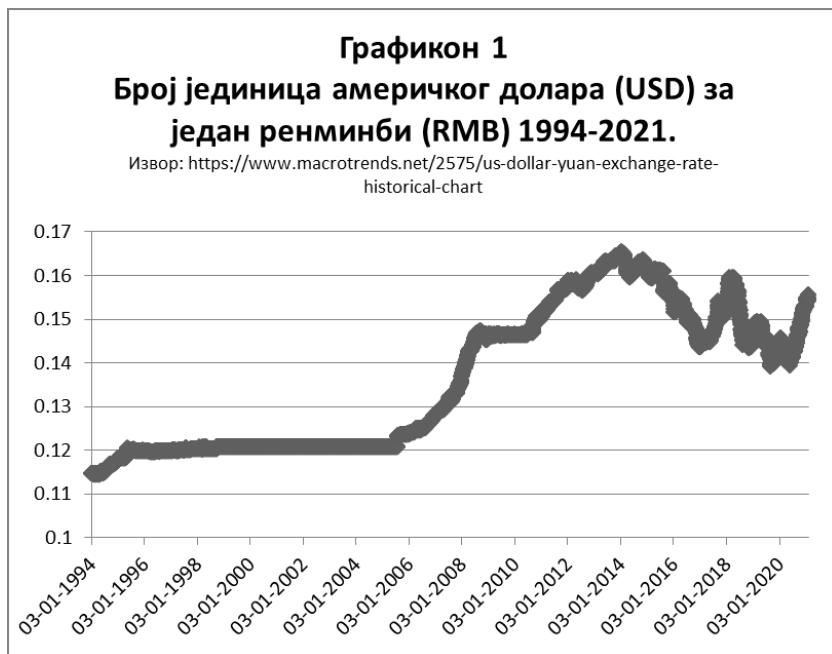
Поред проблема са апресираном монетом, снажан ренминби такође доноси бенефите за Кину јер домаћи потрошачи могу лакше купити увозне робе, помажући раст куповне моћи становништва. То се чини као повољан тренд, посебно за економисте и креаторе политике у земљама Запада који већ дуго притискају Кину да олабави чврсту контролу над финансијским системом земље. Јачи ренминби могао би такође помоћи Кини да своју валуту учини привлачнијом компанијама и инвеститорима који преферирају пословање у доларима. Како је током прошлих америчких администрација, слабљење кинеске валуте доводило је снажног незадовољства креатора политике у Вашингтону, пораст РМБ можда неће ублажити напете односе између две земље, али би могао уклонити једно од горућих питања (Stevenson, 2021).

Свакако да је кинески економски успех, посебно чињеница да је Кина постала окосница глобалних ланаца снабдевања, фактор који је додатно оснажио РМБ (Barton, 2021). Поред тога, Кинеска централна банка разматра поштравање монетарне политике, у потпуној супротности са намерама ФЕД-а, док и централне банке других развијених земаља воде експанзивну монетарну политику. Ово ће последично додатно оснажити позицију РМБ услед већих приноса на кинеске активе (assets).

Ништа видљивије не одсликава растући значај ренминбија него његова апресијација према долару. Наиме, захваљујући снажном економском опоравку од пандемије и делом због очекивања да би администрација Бајдена могла да буде мање антагонистична према Кини, фебруара 2021. РМБ је на највишем нивоу у последњих две и по године у односу на долар. Истина, снага РМБ-а је у великој мери условљена тиме што су тржишта већ укалкулисала фискални стимуланс вредан 1900 милијарди долара, који ће Бајденова администрација лансирати током 2021, што би могло убрзати инфлацију и додатно снизити долар. То би, заједно са очекивањима да ће америчка централна банка практично држати базне камате на нули, учинило инвеститорима привлачнијим држање имовине деноминоване у РМБ. Овде треба поменути да многи валутни експерти, попут Кимберлија

(Kimberly, 2020), верују да ће након пандемије САД желети слабији долар за јачање домаћег извоза и смањење увоза, што ће бити подстицај апрецијацији РМБ-а.

Bloomberg Dollar Spot Index на самом почетку 2021. пао је на најнижи ниво од фебруара 2018, завршавајући 2020. за 5,5% слабији, док је ,‘континентали“ јуан порастао и први пут од јуна 2018. ,‘пробио“ ниво од 6,5 за долар. Виши принос на активе у јуанима у односу на долар стимулише приливе капитала (Ritchie, Carson & Chen, 2021). Alex Wong (Ample Capital) сматра да ће Кина ове године искористити јачи јуан као прилику да смањи левериџ (leverage) своје економије, те да ће јуан апресирати 4-5% у односу на долар током 2021. (CNBC, 2021). У складу са порталом longforecast (2021) просечна вредност јуана према долару за фебруар 2022. процењена је на 5.832, а за март 2023. на 6.054 РМБ за долар.

Ипак, и поред наведених трендова који упућују на даљи раст РМБ према долару, многи аргументи за будући пад америчке монете нису оправдани. Прво, долар је већ нагло опао; доларски индекс у 2020. смањен је за 7%, с тим да

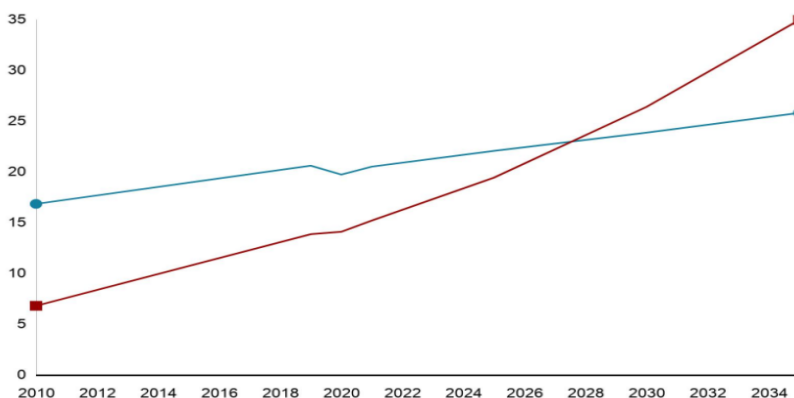
индекс долара пондерисан трговинском разменом показује мање драматична кретања – америчка валута је мања за око 2,5% у 2020. у односу на 2019. Поред тога, америчка фискална подршка и потенцијал раста већи су од европског или јапанског, а бржи раст САД често подржава долар. Додатно, чак и под претпоставком значајне депресијације долара, ЕУ и Јапан би деловали због дефлације и дестимулације свог извоза, те би две централне банке вероватно водиле још релаксиранију монетарну политику. Долар није ни близу најнижих вредности (нпр. знатно је изнад његових најнижих нивоа након велике рецесије), а САД има најдубља и најликвиднија тржишта капитала на свету и издаје водећу светску сигурну имовину - обвезнице америчког трезора. Каматне стопе су тренутно на дну, али ако се потражња смањи, незнатно повећање приноса повући ће приливе. С друге стране, кинески суфицит на текућем рачуну нагло расте услед релативно ниских цена енергената, драматичног пада капиталних одлива због колапса међународног туризма и растућег извоза, а све то није одрживо на средњи рок. Рачун капитала појачан је приливима услед релативно високих приноса државних обвезница и због укључивања РМБ акција и обвезница у индексе глобалних тржишта земаља у развоју, што је такође тренд који се не може наставити унедоглед. На крају, јак РМБ би могао угрозити кинески извоз, те би власти у Пекингу могле дозволити веће финансијске одливе (Sobel, 2021). Ово се у извесној мери већ дешава, будући да је последњих месеци Кинеска централна банка благо успорила јачање јуана, а очекује се би Пекинг, ако валута буде пребрзо расла, могао деловати активније, што би такође могло додатно одложити отварање домаћих тржишта – што је предуслов да јуан постане заиста глобална валута (Barton, 2021).

ВЕЛИЧИНА ЕКОНОМИЈЕ КАО ОПРЕДЕЉУЈУЋИ ФАКТОР СНАГЕ ВАЛУТЕ

Поставља се питање је да ли је јачање РМБ-а само последица тренутних околности или показатељ дугорочног тренда. Будући да је снага економије оно што дугорочно одређује међународни значај њене валуте, раст кинеске

привреде од 2,3% током 2020. упркос пандемији, са очекиваним снажним убрзањем у 2021, могао би убрзати процес интернационализације РМБ-а, те његов глобални статус. ММФ (IMF, 2021) пројектује да ће Кина остварити повећање БДП-а од 8,3% у 2021. те 5,9% у 2022, док се раст америчке производње у те две године процењује на 5,1%, односно 2,5%. Наиме, док су све светске регије и разне врсте имовине претрпеле велике губитке због пандемије, Кина је прошла много боље стварајући перцепцију да је постала ”sigурно уточиште”. То се огледа и у снажном расту вредности акција водећих кинеских компанија током 2020. и почетком 2021, при чему тржиште обвезница бележи огроман прилив, вођен већим приносима (кинеске 10-годишње државне обвезнице у фебруару 2021. доносе 3,25% камате, чак 2,1 процентних поена више од америчких²). Наиме, са јачом економијом, кинеска централна банка има простора да каматне стопе остави више него у Европи и САД, где централни банкар држе историјски ниске стопе како би подстакле раст (Stevenson, 2021). Изгледа да је Кина сигурнија тржишна дестинација, углавном зато што су изгледи за напредне економије постали тако лоши (Spiro, 2020).

График 2.
Тенденције кинеског (црвена линија) и америчког БДП-а 2010-2034.
(хиљаде милијарди америчких текућих долара)

Извор: BBC (2020), преузето од CEBR (2020)

2 <http://www.worldgovernmentbonds.com/bond-historical-data/china/10-years/>
<https://www.cnbc.com/quotes/US10Y>

Изгледа врло вероватно да ће се упркос тренутној доминацији долара, његов значај смањивати заједно са очекиваним убрзањем опадајућег тренда америчке економије у глобалном БДП-у. Наиме, према нашем прорачуну, ако се остваре званичне пројекције ММФ-а (ИМФ, 2020) и претпоставимо да ће САД и Кина наставити да одржавају номинални раст БДП-а остварен у 2025. у наредне три године, тада ће 2028. бити година у коме ће кинески БДП (у тржишним ценама) премашити амерички БДП (за 0,9%). Наша пројекција је у складу са пројекцијом Номі Кхарас, сарадника Brookings Institute (Bloomberg, 2021), као и са проценом британског Центра за економска и пословна истраживања (Centre for Economics and Business Research – СЕВР), који такође сматра да ће Кина услед пандемије свргнути САД као водећег покретача раста 2028, по њиховој процени пет година раније него што се очекивало пре само годину дана (ВВС, 2020; СЕВР, 2020). СЕВР сматра да су пандемија и последични економски пад извесно померили дуготрајни ривалитет САД и Кине у кинеску корист, будући да Пекинг не само да је остварио бенефит од раног контролисања пандемије, већ и од плански креираних политика усмерених на технолошки напредне индустрије. Потенцира се да ће доћи до снажног опоравка од 2021, али да ће америчка економија расти просечно 1,9% годишње од 2022. до 2024, а затим успорити на 1.6% у годинама до 2030. Различит тренд ће остварити кинеска економија која ће се повећати просечно 5,7% годишње до 2025. и 4,5% од 2026. до 2030. СЕВР потенцира импозантан пораст учешћа Кине у светској економији; са 3,6% у 2000. на чак 17,8% 2020, процењујући да ће та земља постати „економија са високим приходима“ до 2023. (ВВС, 2020). Иначе, кинески БДП по паритету куповне моћи (Purchasing Power Parity - PPP) већ је знатно већи од америчког, а до 2028. ће бити виши за 54,4%. Ипак, када је у питању БДП по становнику Кина је тек на шестини америчког просека. Међутим, ако би у том домену достигла Јужну Кореју, њен укупни БДП би постао двоструко већи од америчког. Иако је то потенцијално релативно далека будућност, сама чињеница да би нека економија могла да постане већа од САД, први пут од 1870-их, изгледа врло озбиљно (Совјетски Савез никада није премашио 43% БДП-а САД).

ПРОЦЕС ИНТЕРНАЦИОНАЛИЗАЦИЈЕ РЕНМИНБИЈА

Да би интензивирао интернационализацију своје монете Пекинг подстиче домаће и стране компаније да користе РМБ у фактурисању трговине, надајући се да ће употреба јуана у финансијским трансакцијама уследити сама од себе. Пекинг је промовисао „offshore“ РМБ-а као „чвориште ликвидности“, у покушају да прошири употребу РМБ-а у трговини и улагањима у и изван земље. Поред тога, Кина је покушала да се све више ослања на „offshore“ тржишта, попут Лондона или Сингапура, како би развила финансијску клијентелу за своју монету. Такође, кинеска централна банка преговарала је о своп (*swap*) аранжманима, чиме се другим централним банкама практично омогућава коришћење директних кредитних линија у РМБ (што у суштини значи да нека централна банка која има своп аранжман са кинеском постаје „зајмодавац у крајњој нужди“ за РМБ). Кинески приступ такође укључује стављање РМБ на располагање нерезидентима промовисањем његове употребе за увоз из Хонг Конга (заједно са акумулацијом РМБ имовине у посебним кинеским административним регионима), деноминацију финансијских трансакција продајом кинеских државних обвезница, као и давање шансе кинеским увозницима да користе РМБ као валуту за клиринг (Russo, 2019).

У октобру 2016. ММФ је званично додао РМБ у корпу валута (заједно са доларом, евром, фунтом и јеном) које чине Посебна права вучења (*Special Purpose Vehicle - SPV*), резервну имовину у којој ММФ деноминира своје зајмове владама. Ипак, SPV је само нешто више од рачуноводствене јединице у којој ММФ израчунава своје трансакције.

Дакле, последњих година кинеска влада је најавила низ мера за отварање свог финансијског сектора, привлачење страних инвестиција и развој домаћег финансијског система. Међутим, у поређењу са отварањем робног сектора, либерализација финансијских услуга и даље је строго контролисана, а Кина је и даље практично затворена за стране финансијске институције. Историја земаља Источне Азије у развоју пружа добре разлоге за ову врсту

финансијске репресије, односно регулисање капиталних прилива и одлива. Наиме, финансијска репресија и контрола капитала често су били предуслов да земље које су се касније индустријализовале напредују и достигну развијене земље. Међутим, финансијска политика заснована на финансијској репресији смањује приносе изнад одређене тачке. Наиме, док се земље у развоју приближавају развијеним, оне се суочавају са притисцима - како домаћим, тако и спољним - да пређу на отворенији, нерегулисани финансијски систем. Тешко је постићи транзицију без прекомерне потрошње и „балона“ на тржишту некретнина које обично претходе финансијској кризи. Дакле, Кина се сада суочава са сличним изазовима и дилемама финансијске либерализације као Јапан и Јужна Кореја 1980-их и 1990-их. Како финансијска либерализација напредује, раст небанкарских кредита и финансирања са страних тржишта указује на сталну ерозију државне моћи над финансијским системом. Приватне компаније, финансијске институције и међународни спекулативни капитал већ користе празнине у кинеском систему контроле капитала како би тражили краткорочну добит. Поред тога, очекује се да ће напори Кине да се отвори страним инвеститорима довести до губитка тржишног удела за дугорочно заштићене домаће банке, са свим негативним реперкусијама на њихову тржишну позицију и могућност Пекинга да потпуно контролише банкарско тржиште. Земље које се отворе за приливе капитала постају рањивије на могуће велике одливе капитала, а ако макроекономске основе нису здраве, то може резултирати оштром депресијацијом валуте, финансијском нестабилношћу и рецесијом.

Као и код „Пути свиле“ (*Belt and Road Initiative*), Пекинг подстиче стране институције и компаније да користе РМБ у трговини са кинеским партнерима, али им не дозвољава да директно инвестирају у Кину путем финансијских инструмената деноминираних у РМБ или да позајмљују компанијама са седиштем у Кини. Ово, наравно, отежава интернационализацију валуте, јер ће инострани власници прихватити РМБ само ако могу да учествују у финансијским трансакцијама у Кини (Fan-Lim, 2019). Ако жели да буде конкурентан на глобалној финансијској сцени, Пекинг мора

дозволити страним правним лицима да слободно инвестирају на његовом тржишту. Да би стране компаније, односно инвеститори, били сигурни у своја улагања, Кина мора да настави структурне реформе, ојача корпоративно управљање и побољша финансијски надзор (између осталог и кроз повећање капитала домаћих банака са високим леверицом).

Кинеска централна банка (People's Bank of China - PBOC) у свом извештају о интернационализацији валуте за 2020. наводи да се тај процес успешно наставља. РМБ се све више користи у прекограничном плаћању и финансирању широм света, како је више страних централних банака држало активе деноминоване у РМБ као резерве, а РМБ као валуту за фактурисање. Последњих година прекогранична употреба РМБ-а одржала је брзи раст и остварила снажно повећање током 2020, и под утицајем КОВИД-19 који је озбиљно погодио глобалну трговину, финансије и економију (PBOC, 2020).

Иначе, процес интернационализације јуана убрзао се 2010-11, у почетку вођен брзим порастом трговинског обрачуна јуана, али је пауза направљена 2015. услед снажног одлива капитала, односно наметнутих контрола капитала које су ограничиле прекограничне токове, те успориле употребу валуте у међународној трговини. Чини се да су на почетку 2021. сазрели услови за наставак интернационализације јуана, односно интензивнију трговински клиринг у тој валути, чему би подстрек требало да пружи дигитална монета (e-Yuan). Као међународни финансијски центар и највеће тржиште ,‘offshore‘ јуана, Хонг Конг је у доброј позицији да олакша међународно ширење e-Yuan-а, иако Хонг Конг има засебан монетарни систем од Кине. *Finance Gateway Information Service*, у јануару 2021. оформљена заједничка компанија највећег светског система за електронска плаћања (SWIFT³) и одељења Кинеске централне банке за клиринг и дигиталну валуту, знак је да Пекинг истражује глобалну употребу своје планиране суверене дигиталне валуте, што ће помоћи

3 Иначе, SWIFT (Society for Worldwide Interbank Financial Telecommunication) пружа Вашингтону широка овлашћења да намеће економске и финансијске санкције другим државама, чинећи их неспособним да примају уплате за извоз, плаћају робу или поседују средства деноминована у америчким доларима.

интернационализацији јуана и оснаживању позиције Кине у глобалном ривалству са САД.⁴ Заједничко улагање појавило се након што је порасла забринутост да би САД могле да ,‘одсеку‘ Кину или Хонг Конг из SWIFT-а (Пекинг је дуго покушавао да развије алтернативни систем SWIFT-у, али је ово заједничко улагање очигледно лакши пут). Иначе, Кина је до сада имала разне пилот програме дигиталне валуте а, незванично, РВОС жели да лансира е-Yuan пре почетка Зимских олимпијских игара у Пекингу фебруара 2022. Идеја је да се дигитални јуан, када достигне ,‘зрелу фазу‘ на домаћем тржишту, прошири и на прекогранична плаћања у циљу повећања употребе монете на међународном нивоу (Yeung, 2021).

РВОС (2020) сматра да је перспектива интернационализације РМБ-а у основи тржишно вођен процес и очекује се да ће већи број учесника на тржишту прихватити РМБ као валуту клиринга и плаћања, посебно за оне који се налазе или у суседним земљама или дуж ,‘Bealth & Road.‘ Инвестициони канали за инвестирање на кинеским финансијским тржиштима непрестано се шире, услуге инвестиционих агенција континуирано се олакшавају, процес уласка на тржиште је знатно поједностављен. РВОС (2020), поред осталог, очекује да се више страних трговаца придружи **фјучерсима** сирове нафте, гвоздених руда и других роба (нпр. фјучерс-уговори заснован на јуанима су и усред турбуленција на тржишту нафте показали вредност РМБ као сигурног уточишта, јер на берзи у Шангају цена нафте никада није ишла у негативно). Како су већ пре деценију нагласили Haihong & Yongding (2011), успех интернационализације ренминбија зависи од тржишних сила, добро осмишљених рута и стратешког размишљања.

КОЛИКО ЈЕ РЕНМИНБИ ЗАИСТА ОЗБИЉАН ИЗАЗОВ ЗА ДОЛАР?

Иако наведени трендови упућују на јуан као озбиљног изазивача америчкој валути, бројни други референтни

---

4 У том правном лицу SWIFT поседује 55% капитала, China National Clearing Centre (РВОС) 34%, Digital Currency Research Institute (РВОС) 3%.

показатељи истичу неупитну доминацију америчке валуте. Готово све трансакције повезане са нафтом деноминоване су у америчкој валути. На крају трећег квартала 2020. нешто више од 60% светских девизних резерви деноминовано је у доларима, са јуаном који је порастао на још увек скромних 2,1% (око петине је у еврима). Наиме, будући да Пекинг нерадо дозвољава РМБ-у да се акумулира ван континенталне Кине, није изненађујуће што ММФ-ов извештај (*IMF's COFER*) показује девизне резерве у доларима у износу од 6840 милијарди долара у поређењу са ренминби имовином вредном само 240 милијарди долара (Lockett, 2021). Подаци *SWIFT* указују да је РМБ у 2020. био пета најчешће коришћена валута за глобална плаћања, чинећи око 2% трансакција (од чега на Хонг Конг отпада око $\frac{3}{4}$), док су долар и евро чинили 37,6%, односно 37,4%.⁵ Поред тога, роба, глобална трговина, финансије, практично све што је важно у глобалној економији има цену у доларима, док три америчке рејтинг агенције чине 96% тржишта, а амерички инвестициони фондови управљају са више од половине светске корпоративне имовине (Kimberly, 2019).

Све ово је упркос чињеници да је 2020. била дефинитивно најважнија година за акције и обвезнице деноминоване у РМБ-у. Наиме, док Кина ,‘изазива“ САД у глобалном бизнису, и чак да постиже напредак у побољшању статуса РМБ-а отварањем својих тржишта акција и обвезница, њена валута још увек није у стању да озбиљно угрози положај америчке. На пример, иако кинеска тржишта капитала могу примати страни новац, то чине углавном путем програма прекограничне размене који повезују тржиште кинеског континента са оним у Хонг Конгу. На тај начин стране инвестиције могу ући у земљу, али задржава се ограничење износа РМБ-а које може процурити и све је то дизајнирано с циљем контроле девизног курса РМБ-а. Још важније, то такође ограничава колико РМБ-а могу имати друге земље, а тиме и глобални статус валуте. Истина, раст апетита за кинеском имовином сугерише растући међународну тражњу за ренминбијем, а економска моћ Кине ће вероватно подстаћи

5 Иако је то још увек мали удео, када је *SWIFT* први пут почео да прати валуте на овај начин и 2010. ренминби је заузимао тек 35. место.

даљу употребу - чак и ако долар остане доминантна валута за трговину, тржишта капитала и резерве у наредним годинама (Barton, 2021).

Као што је Frankel (2019) истакао, кинеска валута испуњава два од три неопходна услова да би била водећа међународна валута: економска величина и способност задржавања вредности, али трећи: дубоко, отворено и ликвидно финансијско тржиште још увек није на видику, јер Пекинг није спреман да се одрекне контроле. Одрицање од контроле, односно отварање рачуна капитала, је веома тежак корак за креаторе кинеске економске политике. Иако је интерес Кине за поседовање међународне валуте у складу са циљевима владе која жели пројекцију своје геополитичке моћи, циљ интернационализације РМБ-а у супротности је са начином управљања кинеском економијом (De Grauwe, 2020). Наиме, мере либерализације које је Пекинг применио током последње деценије довеле су до тога да је Кина постала изложенија глобалним финансијским кризама (које би се продубиле када би РМБ постао једна од глобалних резервних валута), а то је нешто што власти у Пекингу, између осталог идеолошки, не могу приуштити. Наиме, Кина се ослања на државне компаније које омогућавају директан ток кредита технолошки напредним индустријама, односно компанијама, а укидање таквог модела довело би до озбиљног успоравања привредног раста. Додатни проблем са евентуалним стицањем глобалног статуса за РМБ је тај што би кинеска економија практично морала да започне са стварањем трајних дефицита платног биланса како би створила страну потражњу за својом валутом.

Опрез Пекинга се може разумети јер је, помало парадоксално, слабост РМБ-а и његова ограничена међународна употреба била пресудна за кинески економски успон и кључни део стратегије за повећање трговине и инвестиција. Ово је произвело феноменалан раст, иако по цену финансијске репресије, практично осуђујући домаћинства да штеде по вештачки ниским каматним стопама (створена акумулација се претварала у инвестиције чији је удео у БДП-у од 40% до 50% током дугог периода кључни фактор високог економског раста). Међутим, због

неефикасне употребе капитала и акумулације економских неравнотежа, овај модел развоја постаје све теже одржати (Dollar, 2017). Поред тога, зависност од долара ствара стратешки ризик за Кину у случају великог одлива капитала, а руско искуство је индикативно. Наиме, повезано са украјинском кризом, уведена је забрана Русима да користе кредитне картице америчких компанија попут *Visa* и *Mastercard*, а још опаснија је била (још увек нереализована) претња САД да Русију избаце из *SWIFT*-а.

Јасно је да је основно ограничење интернационализације РМБ контрола капитала. Потпуна конвертибилност захтева макроекономску стабилност, смањење финансијске полуге, флексибилнију структуру каматних стопа, минимизирање интервенција на девизном тржишту. Имајући све ово у виду, заједно са још увек високим ризицима, чини се да ће Пекинг задржати постепени приступ либерализацији капиталног рачуна.

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Како показује Tooze (2021), рат је заправо једини модел који имамо у модерној ери транзиције у хегемонијској валути (Први и Други светски рат је срушио глобално царство Британије и донело доминацију долара). Ако се замисли умеренији прелаз, кључно питање на које треба обратити пажњу је способност САД да привуку инвеститоре вољне да позајмљују у доларима. Страна потражња за америчке трезорске обвезнице опада са падом приноса и растом трошкове заштите од промене девизног курса. Последњих година нето иностране куповине америчких државних обвезница су се драматично успориле, а огроман пораст дуга условљен пандемијом КОВИД-19 доминантно су апсорбовали амерички инвеститори и ФЕД. Оно што је проблем за САД је да и Пекинг и Брисел имају шта је потребно за развој сличних дубоких финансијских тржишта (нпр. Европски фискални пакт по први пут обећава стварање европске обвезнице, иако је ЕУ удаљена деценијама од могућности да се такмиче са америчким тржиштем трезора по размерама).

У сваком случају, пандемија КОВИД-19, и с њом повезана економска криза, катализује давно покренути ребаланс у глобалној моћи, од Запада ка Истоку (с тим повезано, Лекић (2020, 90-92) сматра да ће постпандемијски поредак формирати најутицајније елите окупљене у троуглу Вашингтон-Пекинг-Москва, где ће Њујорк остати финансијски центар). У том процесу глобалне финансије доживљавају сличан тренд, са мноштвом фактора који стварају услове за слабење седам деценија дуге доминације америчке валуте на међународним финансијским тржиштима. Према студији Morgan Stanley, РМБ ће значајно ојачати свој утицај током треће деценије 21. века, да би на крају тог периода постао трећа највећа резервна валута на свету са уделом од 5% до 10% у алоцираним девизним резервама (Giovannini, 2020). Наиме, страни инвеститори су све спремнији да уђу на једно од ретких тржишта капитала за које се очекује значајан раст у пост-КОВИД-19 ери, пре свега захваљујући убрзању либерализације кинеског финансијског тржишта и очекиваној апresiasi РМБ током 2020-их. Поред трговинског рата са САД, који је служио као упозорење Пекингу да се не ослања превише на долар, овај тренд подржава и недавни „Финансијски савез“ са Русијом (заједничке иницијативе де-доларизације чији је циљ смањење зависности од *SWIFT*), као и убрзање развоја прве суверене дигиталне валуте. Поред тога, на самом крају 2020. Кина и ЕУ закључиле су свеобухватни споразум о улагању, док је у новембру 2020. Кина, заједно са још 14 држава региона, потписале регионални пакт о свеобухватном економском партнерству, с циљем смањења трговинских баријера.

Нема сумње да сама величина кинеске економије, која бележи импресивне стопе раста већ четири деценије, и растућа улога РМБ-а представљају до сада најозбиљнији изазов за САД и долар. Ипак, упркос годинама у којима САД бележе фискални дефицит и дефицит текућег рачуна (и све већи однос дуга према БДП-у), долар остаје водећа валута. Иако америчка хегемонија у политичком и стратешком смислу бледи, амерички финансијски утицај очигледно показује већу издржљивост (Tooze, 2021). САД поседује отпоран банкарски систем иза којег стоји држава са јаким економијом

и поузданим правним системом, који је заслужан за развој и одржавање америчких дубоких и ликвидних тржишта.

Међутим, када земља има хронични буџетски дефицит (у просеку 3% БДП-а од почетка девете деценије 20. века) и платни биланс (2,6% БДП-а, такође од 1981.), то подрива њену геополитичку моћ - као што је Британија показала током 20. века. Дакле, главна слабост америчког финансијског система су огромни и растући дугови, односно зависност америчке економије од банкарских зајмова и кретања на берзи. На пример, нагли раст каматних стопа или пад потражње као резултат прегревања економије може довести до драматичног пада цена акција, што може водити ка депресији, као што је био случај 1929, 2008. или 2020. (повезано са Ковид-ом-19). Опасна рањивост америчког финансијског система је његова зависност од спољног финансирања, што је последица статуса долара као кључне резервне валуте. Хипотетички, ако међународна потражња за доларима падне, америчко финансирање из спољних извора могло би да пресуши, доводећи у питање финансирање трајно високих фискалних дефицита, односно јавне потрошње у тој земљи (Kuznetsov, 2019). Поред тога, активно стварање "offshore" долара (нпр. на Кајманским острвима) који нису под контролом америчких регулатора повећава ризик за валутни систем.

Познати милијардер и инвеститор, Раи Далио, недавно је предвидео да ће ренминби постати глобална резервна валута и да ће се Кина, недавно друго највеће тржиште капитала на свету, појавити као ривал Њујорку и Лондону као светски финансијски центар. Он истиче да, иако је релативну атрактивност валуте тешко квантификовати, најважније је проценити фактор који се може прецизно измерити: величину економије земље издаваоца (Wigglesworth, 2021), а снага кинеске привреде снажно је потврђена отпорношћу током пандемије. Историјска искуства потврђују ово предвиђање, јер су највеће светске трговинске земље еволуирале у глобалне финансијске центре са глобалном резервном валутом. Ако је историја путоказ, Кина је највећи светски произвођач од 2010, извозник од 2013, док је БДП *PPP* годинама већи од америчког. Земље повезане са инвестицијама „Пута свиле“ почињу да користе РМБ у растућим трговинским и

финансијским трансакцијама са Кином, док ће иновације које омогућавају технологију као што је дигитална валута са „block-chain“ системом као приоритетном државном технологијом сигурно помоћи напорима Пекинга у том правцу. Индикативна је процена референтног америчког економисте Кенета Рогофа (Rogoff, 2019), који сматра да би интензивнија употреба кинеске дигиталне валуте могла да поткопа укупну доминацију долара у глобалној трговини и финансијама.

Дакле, равнотежа у глобалној економији се помера ка Азији. Све извеснија зелено енергетска револуција ће смањити значај глобалног тржишта нафте и гаса, где долар доминира, док у дигиталној валути Кина већ предњачи. До 2050. кинески удео у глобалном БДП-у ће се вероватно стабилизovati на око 20%, знатно више у поређењу са 12%-15% процената за САД или ЕУ. У таквом мултиполарном свету, у коме могу постајати и велики делови економске активности интерно за сваки од главних блокова, може се замислити да долар наставља да игра претежну, али не као сада ексклузивну улогу, улогу у међународној трговини и финансијама. Као тврди Тоозе (2021), долар је помало попут демократије: јесте најгора глобална валута, изузев свих осталих. Дакле, јасно је да је РМБ још увек далеко од светске резервне валуте, која захтева пуну конвертибилност и потпуну либерализацију тржишта капитала, али пут ка трополном монетарном систему, кога би чинили долар, евро и ренминби) се назире.

РЕФЕРЕНЦЕ

- Barton S. (2021). Dollar Hegemony Is Under Fire From China's Rapid Growth Recovery. Bloomberg, January 8, 2021, <https://www.bloomberg.com/news/articles/2021-01-07/china-s-rapid-recovery-puts-global-dollar-hegemony-in-doubt>
- BBC (2020), Chinese economy to overtake US ‚by 2028‘ due to Covid, BBC, 26 December 2020. <https://www.bbc.com/news/world-asia-china-55454146>

- Bloomberg (2021). China Set to Topple U.S. as Biggest Economy Sooner After Virus // Bloomberg, January 15, 2021. <https://www.bloomberg.com/news/articles/2021-01-14/a-year-after-covid-began-china-s-economy-is-beating-the-world> (accessed January 23th 2021)
- CEBR (2020). Centre for Economics and Business Research (CEBR). <https://cebr.com/wp-content/uploads/2021/02/WELT-2021-final-15.01.pdf>
- CNBC (2021). Yuan may appreciate 4-5% against the U.S. dollar in 2021: Analyst, CNBC, JAN 7 2021 <https://www.cnbc.com/video/2021/01/07/yuan-may-appreciate-4-5percent-against-the-us-dollar-in-2021-analyst.html>
- De Grauwe P. (2020). The Rise and Fall of International Currencies // Project Syndicate, Mar 6, 2020. <https://www.project-syndicate.org/onpoint/the-rise-and-fall-of-international-currencies-by-paul-de-grauwe-2020-03>(accessed March 20th 2020)
- Dollar D. (2017). China s Changing Role in the Global Economy // Paulson Institute, April 10, 2017. <https://www.youtube.com/watch?v=VAOaCwRP9mo> (accessed April 19th 2017)
- Frankel J. (2019). How a Weaponized Dollar Could Backfire // Project Syndicate, Oct 23, 2019. <https://www.project-syndicate.org/commentary/donald-trump-weaponized-dollar-could-backfire-by-jeffrey-frankel-2019-10?a> (accessed 31.10.2019).
- Fan-Lim K. (2019). Ten years after China's renminbi went global, what keeps it from really challenging the US dollar as a reserve currency? // South China Morning Post, 17 Apr, 2019. <https://www.scmp.com/comment/letters/article/3006413/chinas-yuan-went-global-10-years-ago-communist-party-control-keeps>(accessed 4.10.2019).
- Giovannini M. (2021). Next decade is a springboard for Chinese currency, CGTN, 10-Sep-2020 <https://news.cgtn.com/news/2020-09-10/Next-decade-is-a-springboard-for-Chinese-currency-TFGP370BVe/index.html>(accessed January 20th 2021)

- IMF (2021). World Economic Outlook Update (International Monetary Fund), January 2021. <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2021/01/26/2021-world-economic-outlook-update>
- IMF (2020). World Economic Outlook Database - October 2020 (IMF staff estimates)
- Kimberley N. (2020). A post-coronavirus US will want a weaker dollar, whether the world likes it or not. South China Morning Post, 31 Mar, 2020. <https://www.scmp.com/comment/opinion/article/3077679/post-coronavirus-us-will-want-weaker-dollar-whether-world-likes-it>(accessed 3/31/2021).
- Kimberley N. (2019). In a world where the US dollar dominates, China must strike back by enhancing the Yuan's international appeal South China Morning Post, 30 Oct, 2019 <https://www.scmp.com/comment/opinion/article/3035278/world-where-us-dollar-dominates-china-must-strike-back-enhancing>(accessed 31/10/2021).
- Kuznetsov A. (2019). The Yuan versus the Dollar: Showdown in the Global Financial Arena. //The Russian International Affairs Council (RIAC), December 9, 2019. <https://russiancouncil.ru/en/analytics-and-comments/analytics/the-yuan-versus-the-dollar-showdown-in-the-global-financial-arena/>(accessed 4.1.2021).
- Лекић, С. (2020), Постпандемијски поредак, Национални интерес, XVI, vol. 38 Број 2/2020 стр. 89-100. DOI:<https://doi.org/10.22182/ni.3822020.5>
- Lockett H. (2021). Why the renminbi cannot rival the dollar yet // Financial Times, 13 Jan 2021. <https://www.ft.com/video/2385046c-0e43-4ed5-9870-d199f23a7c5d?playlist-name=latest&playlist-offset=7#transcript> (accessed 23.1.2021).
- Longforecast (2021). <https://longforecast.com/chinese-yuan-forecast-2017-2018-2019-2020-2021-usd-to-rmb-and-rmb-to-usd>
- Haihong G. & Yongding Y. (2011). BIS Papers No 61 (122-

- 123), <https://www.bis.org/publ/bppdf/bispap61i.pdf>.
Internationalisation of the renminbi
- Magnus G. (2020). A Messy Financial Divorce for the US and China // Project-Syndicate, Dec 30, 2020. <https://www.project-syndicate.org/commentary/us-china-financial-decoupling-by-george-magnus-2020-12> (accessed 4.1.2021).
- PBOC (2020). RMB Internationalization Report, The People Bank of China. <file:///D:/000000%202021/PBOC-2020-RMB-International-Report.pdf>
- Reuters (2020). <https://www.reuters.com/article/china-yuan-basket/china-to-cut-dlr-weighting-raise-euro-in-key-yuan-index-basket-idINB9N2AL05H>
- Rogoff K. (2019). The High Stakes of the Coming Digital Currency War // Project Syndicate, Nov 11, 2019. <https://www.project-syndicate.org/commentary/global-battle-for-digital-currency-supremacy-by-kenneth-rogoff-2019-11>(accessed 11/11/2021).
- Russo F. (2019). How currency war could affect Yuan's global status // Asia Times, August 9, 2019. <https://www.asiatimes.com/2019/08/opinion/how-currency-war-could-affect-yuans-global-status/>(accessed 10/12/2019).
- Sobel M. (2021). Don't overplay the dollar's decline in 2021. OMFIF, January 2021, <https://www.omfif.org/2021/01/dont-overplay-the-dollars-decline-in-2021/>
- Spiro N. (2020). As the coronavirus rocks financial markets worldwide, China is not the safe bet investors hope it is // South China Morning Post, 27 Mar, 2020. <https://www.scmp.com/comment/opinion/article/3077044/coronavirus-rocks-financial-markets-worldwide-china-not-safe-bet> (accessed 4.1.2021).
- Stevenson A. (2021). China's Economy Surges, and So Does Its Currency, New York Times, Jan. 12, 2021. <https://www.nytimes.com/2021/01/12/business/china-renminbi-yuan->

strong.html

Tooze, A. (2021). The Rise and Fall and Rise (and Fall) of the U.S. Financial Empire // Foreign Policy, Jan 15, 2021. <https://foreignpolicy.com/2021/01/15/rise-fall-united-states-financial-empire-dollar-global-currency/> (accessed 26.1.2021).

Yeung K. (2021). China's SWIFT joint venture shows Beijing eyeing global digital currency use, to internationalise yuan, South China Morning Post, 4 Feb, 2021. <https://www.scmp.com/economy/china-economy/article/3120582/chinas-swift-joint-venture-shows-beijing-eyeing-global>

Wigglesworth R. (2021). China will vie to become world financial centre, says Ray Dalio // Financial Times, Jan 9th, 2021. <https://www.ft.com/content/1af5a599-53c5-4481-82d6-6f768e4b7146> (accessed 4.1.2021).

Goran Nikolic, Predrag Petrovic

WILL THE CHINESE CURRENCY ACHIEVE GLOBAL STATUS DURING THE 2020S?

Resume

The COVID-19 pandemic, and the related economic crisis, catalyzes the global power rebalance, from West to East, affecting the currency markets. It is estimated that the influence of the renminbi (RMB) will significantly strengthen during the third decade of the 21st century, with RMB becoming the third-largest reserve currency at the end of that period. This is related to the increased willingness of foreign investors to enter one of the few capital markets that are expected to grow significantly in the post-COVID-19 era, primarily due to the accelerating liberalization of Chinese financial markets and the expected appreciation of the RMB in the 2020s. The development of the first sovereign digital currency by Beijing will also play a critical role in RMB internationalization. The enormous size of the Chinese economy and the growing role of the RMB represent the most serious challenge for the US and the dollar so far. In the expected upcoming multi-polar world, it is conceivable that the dollar continues to play a predominant - but not exclusive as now - role in international trade and finance. So, it is clear that RMB is still far from the world's reserve currency, which requires full convertibility and full capital account liberalization, but the path to a three-polar monetary system, consisting of the dollar, euro, and renminbi, is in sight.

Keywords: RMB, currency internationalization, the Chinese economy, the US dollar, monetary system, rebalance of power.

---

* Овај рад је примљен 10. јануара 2021. године, а прихваћен на састанку Редакције 20. марта 2021. године.

НАЦИОНАЛНИ ИНТЕРЕС
NATIONAL INTEREST

ПРИКАЗИ

Слободан Јанковић

МАРКО ТАНАСКОВИЋ,
МИСЛИ ЛОКАЛНО, ДЕЛУЈ ГЛОБАЛНО,
БЕОГРАД: ПОРЕДАК, 2020, СТР. 157 311-315

Ђорђе Вуковић

ВЛАДЕ СИМОВИЋ
НАРОД, ПАРТИЈЕ И
ДЕМОКРАТИЈА У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ“,
ФАКУЛТЕТ ПОЛИТИЧКИХ НАУКА
УНИВЕРЗИТЕТА У БАЊОЈ ЛУЦИ,
2019, СТР. 357..... 317-324

Бојана Секулић

ЉУБИША Р. МИТРОВИЋ, СОЦИОЛОШКЕ
МАРГИНАЛИЈЕ НА САВРЕМЕНЕ ТЕМЕ (ОГЛЕДИ),
НОВИ САД: ПРОМЕТЕЈ, 2019, СТР. 252..... 325-329

УДК 316.32(049.3)

DOI: <https://doi.org/10.22182/ni.4012021.10>

Приказ

Слободан Јанковић*

*Институт за међународну
политику и привреду*

Марко Танасковић,
*Мисли локално,
делуј глобално,*
Београд: Поредак, 2020,
157 стр.

Чувени писац Умберто Еко је својевремено, у ТВ емисији, причајући о медијама и култури, упитао зашто се не снимају филмске или

ТВ сцене у којима брачни пар размени мишљење о књигама које управо читају. Могло би се дати пар одговора: јер лежу преуморни да би причали, или јер и не читају књиге. Међутим, ако пожелите да се мало одвојите од електронских медија и поразмислите о свету драме и игара који нас окружује, а нисте преуморни, уђите у дијалог са књигом. Ако већ то чините препоручујем збирку есеја Марка Танасковића под насловом *Мисли локално, делуј глобално*. Зашто баш ту књигу? Да, постоје и друге и добро би било да их прочитате. Танасковићеву, са изванредним предговором Драгослава Бокана, управо сам са задовољством завршио. Марко пише лако и то баш о свету који нас окружује. Он је родитељ у Србији на почетку 21. века, проницљиви, али и страствени посматрач занимљивих времена у којима живимо. Текст о коме је реч представља збирку 22 есеја написаних у штампаним и електронским медијима у последњих петнаестак година. Аутор се бави актуалним појавама и процесима у свету политике, спектакла, просвете и културе. Сама

* slobodan@diplomacy.bg.ac.rs

чињеница да се ради о текстовима исписиваним у не кратком периоду, представља својеврсну ретроспективу неких од дугорочно најважнијих процеса и догађаја који су обележили Србију и свет тог времена. Маркова књига нас позива да мислимо, како текстовима, тако и самом насловницом: сликом упаљене сијалице и насловом у форми мота: *Мисли локално, делуј глобално.*² Иако говори о лошим и горким плодовима Запада, Танасковић се њима напаја, куша их и потом оцењује и упозорава, тражећи и (по)нешто доброг. Зато, иако изузетно критичан према савременом Западу, готово целокупна тематика коју је аутор овде представио представља рецепцију, тј. одговор на западну политику, (анти)културу и пропаганду. Већ први есеј јасно отвара теме које ће пратити и остале текстове. Ту су посрнули Запад, који је за неке у Србији земља дембелија, мотив јунаштва као отпора, борба против масовне (пот)културе савременог доба, те важност личности и традиције. На

другачији начин Танасковић се бави и темама које су срж промишљања Игора Ивановића у књизи есеја *Запад и окупација*, а то су генерација (овде народ, не само Срби већ народ уопште), Запад и окупација (америчка мрежноцентрична окупација Србије код Танасковића).

Први текст почиње констатацијом да је Запад омасовио неукус и у књижевности. У том осврту на лик и дело “интелектуалног страшила” и “новог француског литеарног Месију” Мишела Уелбека, аутор очигледно хвали неконформистичку мисао и надасве некоректни политички говор. Похвала савремене некоректности представља поклич слободе попут оног Орвеловог да у свету обмане говорити истину представља револуционаран чин. Танасковић истиче Уелбеков обрачун са постхришћанском, лицемерном Европом која се гуши у лажи политичке коректности. Он хвали Уелбека јер афирмише љубав насупрот моралног посрнућа у необузданом хедонизму и хладном рациона-

---

2 Наслов ће аутор објаснити у ТВ интервјуу за портал Нови Стандард, као контрапозицију глобалистичкој мантри *Мисли глобално, делуј локално.*

лизму. Коначно, он указује на отрежњујући карактер овог штива за “заведене душе” на нашем поднебљу које ишчекују ЕУропски рај. Како овде, тако и у следећим есејима, аутор указује на јасну дихотомију између традиционалног, сакралног, породице и патриотизма с једне и одрођеног, постмодерног Запада и његових домаћих обожавалаца у Србији, с друге стране. Десет есеја се бави превасходно локалним, а преосталих дванаест глобалним, условно речено западним, темама. Шта ово конкретно значи? *Руски десант на Ратове звезда, Правда за Долчеа и Габану, Чернобил и радиоактивна русофобија* и други, превасходно се баве глобалним, то јест темама које изворно настају изван Србије и тичу се савремене пропаганде која потиче из западних земаља. Ова подела је условна, јер сви есеји имају и поруку или препоруку и за српску јавност. С друге стране, превасходно локалне теме извиру најчешће и из глобалног, односно најчешће злодуха са запада који се запатио у нашој средини. Тако се други есеј - критички осврт на појаву ријалитија у Србији (Велики брат) - тематски везује непосредно

за Србију. Али суштински, аутор указује на шири (глобални) феномен настанка и ширења ријалитија у којима телевизија преузима улогу макроа. Када пише о Конану (трећи есеј), и књижевној и филмској адаптацији (првом делу), Танасковић налази везе између, по модерним схватањима непоћудног, херојског лика насталог у машти Роберта И. Хауарда, и Краљевића Марка. У овој мини апотеози стрипа и дела Џона Милијуса, Танасковић се вешто, али без ироније, поиграва са митом Срби сви и свуда, када даје поднаслов *Конан је био Србин*. (33-34). Глобална тема је, на пример, осврт на оптужбе компаније Дизни против руских служби које су наводно довеле до смањене популарности, тиме и прихода, последњег дела саге о балансу силе и цедајима у далекој, далекој галаксији. Он то користи да да укаже на изворну инспирацију коју је Џорџ Лукас имао када је снимао Ратове звезда (рат у Вијетнаму), али и на духовит начин на који су руски аутори већ прихваћену филмску сагу обесмислили кроз књигу *Црвени падаван*. Аутор анализира амерички блокбастер серијал као део меке

моћи која служи да рашири начин мишљења и вредности америчке (пот)културе. Међутим, он исправно закључује да је у сваком случају оптужба Дизнија “добра вест за руску страну... (јер) је јасно да су Руси до те мере ушли у главу и у подсвест западне јавности, да их они виде и тамо где их нема, да се осећају озбиљно угрожени и да их се неизмерно плаше...” (67). Танасковић се бави различитим видовима окупације, од економске, преко културне и оне која се врши путем психо-социјалног инжињеринга у којем долази до производње назови вредности науштрб хришћанског морала, односно разлике између добра и зла. Када пише Правду за Долчеа и Габану, он то користи да укаже на снагу и деструктивно дејство ЛГБТ лобија. Он указује како свако одступање од зацртаног хода кроз институције у овом случају неприродног давања права хомосексуалним паровима да усвајају децу, глобална мрежа проказује, чак када се томе противе и сами хомосексуалци, као поменути модни креатори. Указивање на лицемерје такозваних космополита, који у нашој средини имају

малограђански презир према сопственој историји, народу и држави, покондилено себе сматрајући за недовољно признату елиту, провлачи се као мотив кроз већину есеја. Нарочито је то присутно у *Неподношљива лакоћа призивања фашизма* или *Зашто одлази “несхваћена елита”*? као и низ других су претежно домаће теме. Оне третирају, баш као и есеј о суноврату НИНове награде за књижевност, поданички однос другосрбијанаца према замишљеном Западу и презриво понашање према српском народу, језику и држави. Поменути текстови су заправо есеји о културној окупацији Србије. Језик аутора је бритак. Коелова дела су “псеудоспиритуални бућкуриш” (17), наспрам некадашњих глумачких величина имамо данашње “глумчиће и глумичице”. Када указује на сатанистичку позадину холивудске “досадне политичке говорнице” (додела Оскара) он то чини и преко бизарног филма који је добио најпрестижнију награду, а који тематизује љубав жене са инвалидитетом и воденог чудовишта. На то Танасковић каже савременим женама: “Зашто неуспешно тражити човека ваших

снова... када можете да се заљубите и да полно општите са вашом игуаном или хрчком?” Посебно су драгоцени детаљи којима Танасковић слика одређене личности или поткрепљује тврдње и ставове. Па тако наводи да је Уелбеку суђено за роман *Платформа*, а да аутор и поред оптужби за говор мржње није одступао и јавно говорио да презире “Ислам као религију и да је сматра најглупљом од свих монотеистичких...” (21). Ваља истаћи да Марко Танасковић никада не прелази границу доброг укуса док отворено износи ставове, схватања и емоције, попут стида у *Српској етици у туризму* или гнева у *Ко нам и зашто трује децу?* Стилски и тематски донекле се издваја есеј *Градитељи кристалне па-*

лате који представља дискретну полемику са једним од највећих заговорника атеизма данашњице. Коначно, иако није последњи, есеј *Догодине у Подгорици*, написан пре пораза монтенегринског аутократе Мила Ђукановића и његове камариле на парламентарним изборима у Црној Гори 2020, он најављује такав исход и окончава се поруком која је други мото књиге: “Познато је да је ноћ обично најцрња пред ново свитање, али, уз Божију помоћ, зора ће на крају ипак сванути верном стаду, јер слога биће пораз врагу.” (149). Јер, Танасковић се суштински залаже за очување способности разликовања духова, тј. увиђања разлике између та два апсолута, истине и лажи, добра и зла.

---

* Овај рад је примљен 12. фебруара 2021. године, а прихваћен на састанку Редакције 20. марта 2021.године.

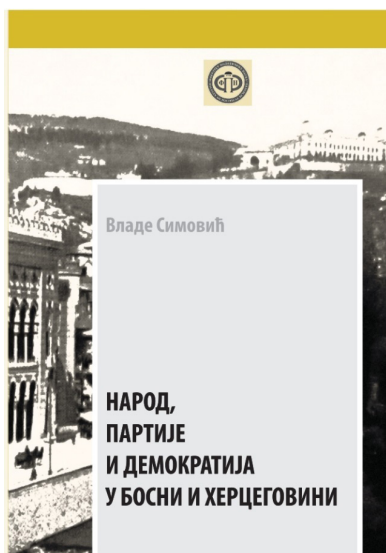
УДК 321.7(497.6)(049.3)

DOI: <https://doi.org/10.22182/ni.4012021.11>

Приказ

Борђе Вуковић*

*Факултет политичких наука
Универзитета у Бањој Луци*

Владе Симовић
*Народ, партије и
демократија у Босни и
Херцеговини,*
Факултет политичких наука
Универзитета у Бањој Луци,
2019, 357 стр.

За разлику од многих припадника млађе и средње генерације политиколога у Републици Српској који углавном избјегавају да отварају питања о стању демократије, народа и партија у Босни и Херцеговини или које интелектуални кукавичлук, духовна млитавост и заслепљеност партикуларним интересима мотивишу да свој научно-истраживачки потенцијал ставе у службу оправдавања и подражавања доминантних идеолошких и етнонационалних наратива, Владе Симовић својом новом књигом „Народ, партије и демократија у Босни и Херцеговини“, објављеном крајем 2019. године у издању Факултета политичких наука Универзитета у Бањој Луци, одважно и одговорно, радознало и креативно расламсава расправу о бројним друштвеним и политичким темама које вапе за научно-истраживачким пропитивањем, ослобођеним од окошталних, отужних и поражавајућих стереотипа, исписујући студију без амбиција да се допадне господарима политичких истина у Босни и Херцеговини.

* Аутор је ванредни професор политичке теорије на Факултету политичких наука у Бањој Луци и професор по позиву Факултета политичких наука у Београду.

Научна синтеза Симовићевих претходних анализа поменутих тема, уз дијелове његове докторске дисертације одбрањене 2014. године на Факултету политичких наука Универзитета у Београду, ослонац налази у фонду академских прилога који обухвата документе и студије из области историје, социологије, антропологије, филозофије, права, политикологије, економије и теологије. Тек када образложи теоријска објашњења, провјерене и провјерљиве факте и закључке, аутор ставља и лични печат. Цијели рукопис илуструје Симовићеву одговорност да очува научну објективност, али не и да пред њом изгуби и изневјери задатак да и сам надогради један нов, разборит и провокативан поглед на проблеме којима се бави.

Испитујући однос између народа, партија и демократије у подијељеном и постконфликтном друштву Босне и Херцеговине, Симовић се осврнуо на историјат политичког живота у Босни и Херцеговини, настанак политичких партија, њихове сложене односе, утицај спољашњих фактора, карактер владавине, њена

обиљежја и домете. У том контексту Симовић пише: „Партијски систем Босне и Херцеговине, који произилази из линија друштвених расцјепа, којима доминира национално-вјерски сукоб, има центрифугалне тенденције које се огледају у супротности национално-партијских блокова (картела) Бошњака, Срба и Хрвата, који не могу да постигну консензус око државности и државног уређења Босне и Херцеговине, а посебно не око њене историје и културе. Са друге стране политички систем Босне и Херцеговине, наметнут у Дејтону и прихваћен у форми „изнуђеног пристанка“ (претходили су му политички, економски и војни притисци спољне дипломатије) гради тронационалну и двоентитетску федерацију која, иако сложена и високо децентрализована, има центрипеталне тенденције у односу на свој партијски систем“.

Он указује на „квази-системски карактер“ Канцеларије високог представника за Босну и Херцеговину која располаже великим механизмима моћи којима може да делегитимише легитимну вољу сувереног народа у Бос-

ни и Херцеговини. Центрипеталне силнице политичког система Босне и Херцеговине, посредоване утицајима спољашњих фактора, изражене су у бројим измјенама Устава Босне и Херцеговине. Оне нису последица договора националних елита који би градио политички систем, већ резултат наметања, што за Симовића представља теоријску аномалију. Он пише: „Како у партијском систему Босне и Херцеговине постоје снажне центрифугалне тенденције, а у политичком систему Босне и Херцеговине снажне центрипеталне тенденције онда је јасно да је ријеч о политичко-теоријској аномалији“. Судар центрифугалног у партијском и центрипеталног у политичком систему Босне и Херцеговине, пише Симовић „производи низ политичких и социјалних појава које спречавају стварање стабилног и функционалног система. У том оквиру до изражаја долазе партократија, клијентизам, економско посртање, колапс слободе и солидарности, грађанска малодушност и латаргија“. Симовић пише и да су домаћи друштвени и политички актери обликовани „у трауми културно-историјског

памћења национално-вјерских сукоба у Босни и Херцеговини и њеног годинама ствараног ауторитарног обрасца понашања и поимања друштва и политике“.

У овој књизи Симовић посебну пажњу посвећује анализи неуспјеха институционализоване консоцијацијске демократије у Босни и Херцеговини. Он сматра да се теза о институционализованом консоцијализму у Босни и Херцеговини може оспорити без обзира на испуњавање обиљежја таквог одређења. Разлог је, истиче Симовић, одсуство унутрашњег консензуса, који се очитује у начину њеног успостављања, о чему је признаје Симовић прва писала Мирјана Касаповић. Међутим, он иде корак даље у разради ове тезе и наводи: „Вјерујемо да таква форма доласка до институционализованог консоцијализма ‘наметањем одозго’, а не ‘консензусом одоздо’ ствара политичко-теоријску аномалију коју називамо ‘методолошка погрешка теоријске процедуралности успостављања консоцијацијске демократије’. Управо ова ‘методолошка недостатност’, разлог је неуспјеха консоцијацијске демо-

кратије у Босни и Херцеговини. У њој је овај процес ишао у форми 'конституционалног револуционизма одозго', што је у супротности са 'конституционалним еволуционизмом одоздо'", апострофира Симовић.

Симовић се посебно фокусира на питање стварања нација у Босни и Херцеговини и њихове неодвојивости од религије. Анализира мотив радикалног сукоба нација деведесетих година прошлог вијека. Аутор заговара став да је стварна културна дистанца између нација у Босни и Херцеговини далеко мања неголи што је њихова практична сукобљеност, уз неизоставну улогу међународних фактора у радикализацији међунационалних антагонизама. Линије друштвених расцјепа које обрађује у првом поглављу су социјална основа из које израстају политичке партије, њихови програми и интереси. Тај процес у Босни и Херцеговини почиње у првој деценији 20. вијека у вријеме буђења националних покрета и отпора аустроугарској окупацији. Партијски систем Босне и Херцеговине данашње обрасце национално-партијских односа (стварање примарно

српских, муслиманских и хрватских партија) црпи из времена аустроугарске владавине, формирања националних покрета и утемељења модерних нација у Босни и Херцеговини, оснивања просвјетних и културних установа, првих политичких партија, наметања првог модерног Устава и избора 1910. године. Симовић подсећа и на експеримент аустроугарског цезаризма, а то је *интегрално босанство* и *босански језик*, Сарајевски атентат и Младу Босну, потом и на период двије Југославије, односно стварање заједничке државе, те на проблеме унутар Краљевине. Подсећајући да свака нација има своју тезу у „југословенској тамници народа“, Симовић дијели стајалиште да је Југославија била најбоља одбрана југословенских народа од страних амбиција и апетита. У том контексту он пише: „На жалост, разлике у вјери, култури, системском насљеђу и бројни утицаји, прије свега њемачких елитистичких кругова, били су сувише снажан фактор центрифугалности Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца. У то се умјешао и низ социјалних проблема, од великог раслојавања између

новонасталих тајкуна тог доба и све обасправљенијег народа, до низа регионалних неразумијевања и спорења. Таква земља није могла да преживи“. Партијски систем Краљевине СХС је, истиче Симовић, подсећао на онај у Вајмарској Њемачкој. У њему се јављају национално-партијска сегментирања, антисистемске партије и атомизација, а и сам краљ Александар Карађорђевић је својим одлукама урушавао парламентаризам и демократију новостворене државе. Шестојануарска диктатура само је погоршала ситуацију. Смрт прве Југославије, окупација и грађански рат, стварање марионетских нацистичких држава и данас су предмет историјског ревизионизма и авет која се надвија над науком, што Симовић не губи из вида.

Аутор прихвата и понавља стајалиште да је Босна и Херцеговина деведесетих година 20. вијека била дио ширег процеса демократске транзиције тоталитарних земаља Источне и Југоисточне Европе, односно дио процеса „трећег таласа демократизације“. Аутор наводи да у том процесу „меколинијашка“ струја унутар Савеза комуни-

ста почиње са демократским отварањем „одозго“ чиме се обнавља партијски плурализам и организују први модерни избори. „Савез комуниста који се трансформисао у социјалдемократе изгубио је изборе од стране десних популиста – Странке демократске акције, Српске демократске странке и Хрватске демократске заједнице. Ове су се партије позиционирале и умногоме обликовале као својеврсни национални покрети конститутивних нација. Оне су идеолошки узеле простор заштите националних интереса као своје онтолошко и мисионарско питање, а демократизацију као свој примарни системски задатак“, закључује Владе Симовић и додаје да су овакве политике произвеле више штете него користи нацијама које су десни популисти представљали и у чије су име фанатично наступали. У првом случају, њихова „трибалистичка искључивост“ и подгријавање националистичких страсти и бројних страхова из прошлости правило је атмосферу сукоба и непомирљивости. Националистичке вође, које су по много чему више бринуле о себи и својим олигарси-

ма неголи о својим нацијама, добиле су, свјесно или несвјесно, отворен простор за тајкунизацију политике, економије и друштвености. Истовремено није постојала довољно развијена партиципативна политичка култура грађана која би зауставила ове процесе. Напротив, поданичка свијест највећег дијела становника није могла да препозна пут којим се крећу политике десних популиста и зато су им давали неоспорни легитимитет. У међувремену је дошло до подјела унутар лијевог блока партија. Оне су доживјеле одређену форму белгијског модела „разведених бракова“ и као такве су наставиле своја страначка дјеловања унутар својих национално-страначких блокова и национално-вјерских граница.

Демократизација, друга програмска садржајност на којој су у кампањи 1990. године, инсистирале партије десних популиста, још је мање њихова извршена и успјела активност. Супротно очекивањима јавности, ове су партије „заледиле процес демократске транзиције“, посебно у рату од 1992. до 1995. године. Тај процес до данас није у потпуности отворен

и завршен. Чињеница је, наводи Симовић „да су љевичарске партије и посланици у сва три национално-партијска блока давали легитимитет национално-државним политикама, а најсмјелији су успјевали и да критикују нарастајуће феномене партократије и клијентизма. У рату изграђен политички дискурс национално-партијских блокова и њихових деснопопулистичких креатора остаће у фундаменту до данас“.

У поглављу под називом „Међународни мировни споразуми за Босну и Херцеговину и сузбијање центрифугалних тенденција у њеном подијељеном друштву“ Симовић прихвата раније изнесене тезе других аутора да је у Босни и Херцеговини извршена арбитража великих сила која се завршила Дејтонским конгресом. Међутим, ова је теза је само основа Симовићу за другу, а то је да је цијели арбитражни процес био негирање центрифугалних тенденција национално-партијских блокова у Босни и Херцеговини, како би она била уоквирена у тзв. „изнуђени минимум центрипеталности“.

Симовић анализира генетику настанка политич-

ких партија у Босни и Херцеговини, њихове организације, степен унутарпартијске демократије, идеолошка и програмска одређености, системско и антисистемско понашање, промјене и међуодносе, идентификацију бирача са странкама. У поглављу „Карактер партијског система постдејтонске Босне и Херцеговине“ аутор објашњава динамику партијског система насталог из линија друштвених расцјепова. Унутар национално-партијских блокова Симовић тврди да постоје искључиво конкурентски односи. Таква природа партијског система омогућава очување раније успостављеног система партократије и клијентизма. Национално диференциран партијски систем Босне и Херцеговине у основи његује изразиту центрифугалност. Као такав он је у сукобу са центрипеталним тенденцијама којима Симовић посвећује цијело једно поглавље.

Изборни закон Босне и Херцеговине, који је умногоструко креиран извана, Симовић сматра једним од начина контроле партијског система и нивоа демократије у Босни и Херцеговини. Због тога му посвећује посебну пажњу.

Овдје Симовић посебно критикује компензационе мандате као механизам за злоупотребу демократије и народне воље. Осим Високог представника чије дјеловање Симовић сматра великим проблемом за Босну и Херцеговину и Изборног закона бројни су инострани актери који дипломатским и другим процесима усмјеравају Босну и Херцеговину у правцу центрипеталности што је у супротности са њеним центрифугалним партијским системом. Све то прави низ политичко-системских неспоразума и аномалија којима је Босна и Херцеговина роб одређене политичко-теоријске експерименталности.

У посљедњем поглављу Симовић се бави феноменом „доктрине шока“, процесу у којем моћници у слабијим државама врше приватизацију националних ресурса и смањење јавне потрошње без пристанка њиховог сувереног народа. Све то прати сиромашење већине, богаћење мањине и продубљивање друштвених подјела. У тим процесима ствара се систем зависности народа и држава од финансијских центара моћи савременог свијета. Цијела је суштина да се

друштво онеспособи да буде суверено и самосвјесно како не би угрозило моћ богатих. Други дио овог поглавља посвећен је Босни и Херцеговини у процесу „доктрине шока“, али и могућностима даљег редефинисања друштвених и политичких односа у овој земљи како би она постала стабилна и успоставила унутрашњи консензус. Ове могућности Симовић поставља у широкој скали од дисолутивних до интегративних, трудећи се да поштује реалност народа, партија и степена демократског развоја у Босни и Херцеговини. Њима, како пише Симовић „претходе препо-

руке за обликовање одговарајућег идеолошко-вриједносног оквира без којег није могуће постићи међунационални консензус и свима прихватљиво рјешење“.

Ове године навршава се двадесет пет година од потписивања Споразума из Дејтона. То је довољан повод, уз исписане похвале овој обимној научној монографији, да се прикаже и јавности представи књига Владе Симовића „Народ, партије и демократија у Босни и Херцеговини“. Овом се монографијом појашњавају бројни феномени и оставља простор за даљу научну полемiku.

---

* Овај рад је примљен 17. фебруара 2021. године, а прихваћен на састанку Редакције 20. марта 2021. године.

УДК 316+304(049.3)

DOI: <https://doi.org/10.22182/ni.4012021.12>

Приказ

Бојана Секулић*

*Институт за политичке
студије, Београд*

Љубиша Р. Митровић,
*Социолошке маргиналије на
савремене теме (огледи),*
Нови Сад: Прометеј, 2019,
252 стр.

Угледни професор Љубиша Митровић, емеритус Универзитета у Нишу, у овој књизи разматра многобројна друштвена питања која су теоријски релевантна за разу-

мевање структуре и динамике савременог друштва, при чему се посебно осврће на проблеме српског друштва у транзицији и улоге социологије. Ова књига није компактна тематска целина, јер су у њој садржани засебни огледи, односно студије и чланци које је аутор изложио у раздобљу од 2016. до 2019. године („у протекле две године“) на различитим научним скуповима у земљи и иностранству. Међутим, ови огледи припадају истом тематском кругу и резултат су рада на пројекту „Традиција, модернизација и национални идентитет у Србији и на Балкану у процесу европских интеграција“, који финансира Министарство просвете и науке Републике Србије, а реализује Центар за социолошка истраживања Филозофског факултета у Нишу. Зато су огледи обједињени у књизи, како би били доступнији широј читалачкој публици. Ову књигу су рецензирани и препоручили за објављивање угледни социолози: Вјекослав Бутиган, Божо Милошевић, Љубинко Милосављевић и Урош Шуваковић.

Професор Митровић је наслов књиге скромно дефинисао, у намери да скрене

* bojana.sekulic@ips.ac.rs

пажњу читаоцима на савремене социолошке теме које су изазов за социологију и социологе, али овде се ипак ради о врло озбиљним и утемељеним разматрањима разноврсних друштвених процеса и појава чији смо савременици. Ову књигу, након предговора, чине три поглавља у којима је садржано седамнаест текстова, затим, списак литературе, попис табела, белешка о радovima, реч захвалности и белешка о аутору. У Предговору, аутор излаже „Пледоаје за демаргинализацију друштвено-хуманистичких наука и реafirмацију критичко-хуманистичке улоге позива социолога“. Основна теза, коју овде аутор истиче, је: да се у свету постмодерног капитализма и постсоцијалистичке транзиције, у ери неолиберализма и новог отуђења човека, све више шири антихуманизам и да су на делу процеси разарања солидарности међу људима, где истовремено долази до повлачења и маргинализације друштвено-хуманистичких наука, па и социологије, која је рапаета између процеса фрагментације и глобализације. Зато се професор Митровић залаже за социологију као јединствену теоријско-емпиријску, комплексну науку

о друштву, култури и човеку за чији је опстанак и развој неопходно „њено радикално отварање према настајућем свету трансдисциплинарних наука и интегрисаних студија: мондологије, антропологије, културологије, екологије, конфликтологије и футурологије“ (стр. 8). У том контексту, аутор указује и на позив социолога, где се од њега захтева висок професионализам, методолошка ефикасност, али и „социолошка имагинација“.

У првом поглављу, које је насловљено „Савремене друштвено-хуманистичке науке – између маргинализације и обнове њихове критичко-еманципаторске улоге“, садржано је пет текстова у којима професор Митровић елаборира основну тезу из Предговора о стању друштвено-хуманистичких наука у епохи неолиберализма. У том контексту он разматра: питања савремене социологије „између одлазећег и настајућег света“, указујући на тенденције, раскршћа и могуће алтернативе; актуелност Марксове мисли; Бурдијеов пледоаје за ангажовану и еманципаторску социологију, обнову позива интелектуалца и формирање новог европског социјалног покрета; право на

побуну као основно људско право, „прометејско право“, у социјалној мисли Љубомира Тадића; и актуелна питања демаргинализације друштвено-хуманистичких наука, при чему нарочито истиче питање обнове критичке и еманципаторске улоге савременог универзитета.

У другом поглављу, које је насловљено „Раскршћа и алтернативе савремене левице“, садржано је три текста. У њима, професор Митровић, разматра: актуелна теоријска и емпиријска питања савремене левице и уједно подсећа на 170. година од штампања првог издања Манифеста Комунистичке партије; затим, разматра историјске и социјално-структурне аспекте студентске побуне '68, као и улогу „прозелитске левице“; и контроверзе о левици данас, при чему, као круну ових разматрања, истиче пледоаје за алтернативну левицу. Аутор овде указује да „алтернативна постмодерна левица“ треба да буде плуралистичка снага у идејно-теоријском и политичком погледу. Актери нове левице се виде у модерном свету рада и нове средње класе, као и у савезу генерација младих и образованих људи са остацима традиционалне

левице и маргинализованим слојевима друштва које је изнедрио неолиберални капитализам. Идејно-политичко утемељење нове левице, професор Митровић види, слично као и Ален Бадју, у реактуелизацији улоге комуниста „као политичког субјекта у историјском кретању“ (стр. 139). Међутим, у савременим условима нова левица мора градити широк фронт са осталим прогресивним и демократским снагама, нарочито са новим друштвеним покретима и актерима нових производних снага „трећег и четвртог развојно-цивилизацијског циклуса“. Такође, аутор указује, да нова левица треба да се модернизује и да се служи новим технологијама, да користи друштвене мреже ширећи и интернационализујући, своју борбу „у програмском и методолошком смислу“ (стр. 139).

У трећем поглављу, које је насловљено „Социолошке маргиналије и савремене теме“, садржано је девет текстова. Ово је уједно и најобимније поглавље. У овим текстовима професор Митровић расправља о различитим питањима наше стварности, међу којима су: актуелна питања дигитализације, хуманизације и еманципације;

изолационизам, као неоконзервативни одговор на кризу и непродуктивну политику у ери глобализације; геополитичке и социолошко-културолошке аспекте разарања становништва Србије у 20. веку, као и могућности демократске обнове; питање Косова и Метохије као метаполитичко питање; деонтологију позива професора емеритуса у савременој универзитетској заједници; социолошке рефлексije о беседи као социо-културном интеракцијском феномену; указује на неопходност рехабилитације идеје самоуправе и партиципативне демократије данас; расправља о психолошким и религиозним чиниоцима у развоју идентитарне културе, у контексту подсећања на личност и дело академика Владете Јеротића; и о демонтажи културе у ери транзиције и глобализације (поводом књиге „Демонтажа културе“, Слободана Антонића). У низу ових инспиративних и утемељених текстова, нарочиту пажњу заслужује осврт на разматрања професора Митровића о геополитичким и социолошко-културолошким аспектима разарања становништва Србије у 20. веку. Он у овом тексту најпре разматра узроке демографске,

економске и политичке девастације српског народа у 20. веку, а потом одлазак младих и образованих генерација у иностранство, познат као одлив мозгова; геокултурним аспектима демографске репродукције и у закључним разматрањима елаборира концепцију културе мира као основу и пут „ка стратегији одрживог развоја, демографске обнове и напретка Србије“ (стр. 169). У том контексту, професор Митровић најпре поставља питање „Шта нам је чинити?“, а потом указује на неопходност преиспитивања владајуће стратегије развоја и управљања, као и израде нове стратегије коју треба утемељити као стратегију одрживог развоја и хуманог демографског напретка Србије. Затим, мир на Балкану. То је предислов „да се култура смрти замени културом живота и развоја“ (стр. 172). Затим, Србији је, уместо „лакших обећања“ и популизма, потребан „радикални реализам у синтези са рационалном утопијом, окренутост будућности, животу Србије и стратегијама њеног развоја, демографске одбране и борбе за мир на Балкану и у свету“ (стр. 172).

Сви текстови објављени у овој књизи јасно су писани,

а изнети ставови су аргумен-товани и утемељени у релевантној теоријској литератури и резултатима емпиријских истраживања. У њима је изражена препознатљива методолошка структура, која иде лагано од уводних напомена, преко занимљивих разматрања и опсервација, па до јасних закључака. Ова књига обилује занимљивим графичким илустрацијама и табелама, које прожимају штиво и у табелама су презентирани различити подаци, чиме аутор поткрепљује своје ставове и тврдње. У списку литературе налази се 136 библиографских јединица, релевантне, углавном социолошке литературе, где су осим ауторових студија, најзаступљенија дела: П. Бурдијеа, Ж. Бодријара, И. Волерстина, З. Голубовић, В. Јеротића, Јб. Тадића, Ј. Хабермаса, Е. Фрома, К. Маркса, Е. Морена, Г. Петровића, А. Турена и З. Видојевића.

Проф. др Љубиша Митровић је, у својој књизи Социолошке маргиналије на

савремене теме (огледи), на веома јасан и аргументован начин отворио више питања која су теоријски релевантна за улогу социологије у разумевању савремених друштвених појава и процеса, при чему је нарочито елаборирао кључне проблеме савременог српског друштва. Кроз веома занимљиво штиво ове књиге препознаје се енциклопедијско познавање савременог друштва и теоријских опсервација о друштву, савремених друштвених појава и процеса, али истовремено и стања друштвено-хуманистичких наука. Закључци професора Митровића су утемељени и разложни, зато делују занимљиво и уверљиво. Дакле, реч је о једној веома занимљивој и квалитетној књизи коју треба читати и из које се може много тога научити. Зато је ова књига неопходно штиво за социологе и студенте социологије, али и за истраживаче из других научних дисциплина друштвено-хуманистичких наука.

---

* Овај рад је примљен 10. фебруара 2021. године, а прихваћен на састанку Редакције 20. марта 2021. године.

УПУТСТВО ЗА АУТОРЕ

У часопису *Национални интерес* објављују се радови који представљају резултат најновијих теоријских и емпиријских научних истраживања у области политичких наука. Аутори би приликом писања радова требало да се позивају претежно на резултате научних истраживања који су објављени у научним часописима, првенствено у часописима политиколошке тематике.

Радови се објављују на српском језику и ћириличком писму или енглеском, руском и француском језику.

Часопис се објављује три пута годишње. Рокови за слање радова су: 1. март, 1. јул и 1. новембар.

Исти аутор не може да објави рад у два узастопна броја часописа, без обзира да ли је реч о самосталном или коауторском раду.

Аутори су у обавези да приликом слања радова доставе потписану и скенирану изјаву да рад није претходно објављен, односно да није реч о аутоплагијату или плагијату. Образац изјаве може се преузети са интернет странице часописа: http://www.ips.ac.rs/rs/magazines/nacionalni-interes/authors_directions/.

Радове за часописа слати на имејл-адресу: ni@ips.ac.rs.

Научни чланак може имати највише 40.000 карактера са размацима, укључујући фусноте. Приликом бројања карактера изоставити списак референци. Изузетно, монографска студија може бити већег обима у складу са одредбама *Правилника о поступку, начину вредновања и квантитативном исказивању научноистраживачких резултата истраживања*.

Осврт може имати највише 15.000 карактера са размацима.

Приказ књиге може имати највише 10.000 карактера са размацима.

Приликом провере броја карактера користити опцију *Review/Word Count/Character (with spaces)* уз активiranу опцију *Include textboxes, footnotes and endnotes*.

НАЧИН ЦИТИРАЊА

Часопис *Национални интерес* користи делимично модификовани Чикаго стил цитирања (17. издање приручника *Chicago Manual of Style*), што подразумева навођење библиографске парентезе (заграде)

по систему аутор–датум у тексту, као и списак референци са пуним библиографским подацима након текста рада.

Податке у библиографској парентези и списку референци навести на језику и писму на коме је референца објављена.

У наставку се налазе правила и примери навођења библиографских података у списку референци и у тексту. За сваку врсту референце прво је дато правило навођења, а затим пример навођења у списку референци и библиографској парентези.

Библиографска парентеза се по правилу наводи на крају реченице, пре интерпункцијског знака, и садржи презиме аутора, годину објављивања и одговарајући број страна, према следећем примеру: (Суботић 2010, 15–17).

Монографија

Један аутор

Презиме, име. Година издања. *Наслов*. Место издања: издавач.

Суботић, Момчило. 2010. *Политичка мисао србистике*. Београд: Институт за политичке студије.

(Суботић 2010)

Mearsheimer, John J. 2001. *The Tragedy of Great Power Politics*. New York: W. W. Norton & Company.

(Mearsheimer 2001)

Два или три аутора

Презиме, име, и име презиме. Година издања. *Наслов*. Место издања: издавач.

Стојановић, Ђорђе, и Живојин Ђурић. 2012. *Анатомија савремене државе*. Београд: Институт за политичке студије.

(Стојановић и Ђурић 2012)

Pollitt Christopher, Johnston Birchall, and Keith Putman. 1998. *Decentralising Public Service Management*. London: Macmillan Press.

(Pollitt, Birchall, and Putman 1998)

Четири и више аутора

Презиме, име, име и презиме, име и презиме, и име презиме. Година издања. *Наслов*. Место издања: издавач.

Милисављевић, Бојан, Саша Варинац, Александра Литричин, Андријана Јовановић, и Бранимир Благојевић. 2017. *Коментар Закона о јавно-приватном партнерству и концесијама: према стању законодавства од 7. јануара 2017. године*. Београд: Службени гласник; Правни факултет.

(Милисављевић и др. 2017)

Уредник/приређивач/преводицац уместо аутора

Након навођења имена, ставитиarez, па након тога одговарајућу скраћеницу на језику и писму референце, нпр. „ур.”, „прев.”, „prir.”, „ed.”, „eds.”

Kaltwasser, Cristobal Rovira, Paul Taggart, Paulina Ochoa Espejo, and Pierre Ostigoy, eds. 2017. *The Oxford Handbook of Populism*. New York: Oxford University Press.

(Kaltwasser et al. 2017)

Поглавље у зборнику

Презиме, име. Година издања. „Наслов поглавља.” У *Наслов*, ур. име презиме, број страна на којима се налази поглавље. Место издања: издавач.

Степић, Миломир. 2015. „Позиција Србије пред почетак Великог рата са становишта Првог и Другог закона геополитике.” У *Србија и геополитичке прилике у Европи 1914. године*, ур. Миломир Степић и Љубодраг П. Ристић, 55–78. Лајковац: Градска библиотека; Београд: Институт за политичке студије.

(Степић 2015)

Lošonc, Alpar. 2019. “Discursive dependence of politics with the confrontation between republicanism and neoliberalism.” In *Discourse and Politics*, eds. Dejana M. Vukasović and Petar Matić, 2346. Belgrade: Institute for Political Studies.

(Lošonc 2019)

Чланак у научном часопису

Чланак у редовном броју

Презиме, име. Година издања. „Наслов чланка.” *Наслов часописа* волумен (број): број страна на којима се налази чланак. DOI број.

Ђурић, Живојин, и Миша Стојадиновић. 2018. „Држава и неолиберални модели рушавања националних политичких

институција.” *Српска политичка мисао* 62 (4): 41–57. doi: 10.22182/spm.6242018.2.

(Ђурић и Стојадиновић 2018, 46–48)

Ellwood, David W. 2018. “Will Brexit Make or Break Great Britain?” *Serbian Political Thought* 18 (2): 5–14. doi: 10.22182/spt.18212018.1.

(Ellwood 2018, 11)

Чланак у посебном броју

Презиме, име. Година издања. „Наслов чланка.” У „Наслов посебног броја”, ур. име презиме уредника, напомена о посебном издању, *Наслов часописа*: број страна на којима се налази чланак. DOI број.

Стојановић, Ђорђе. 2016. „Постмодернизам у друштвеним наукама: стање парадигме.” У „Постмодернизација српске науке: политика постмодерне / политика после постмодерне”, ур. Ђорђе Стојановић и Мишко Шуваковић, посебно издање, *Српска политичка мисао*: 5–35. doi: 10.22182/spm.specijal2016.1.

(Стојановић 2016, 27)

Енциклопедије и речници

Наведен је аутор/уредник

Презиме, име, име и презиме, ур. Година издања. *Наслов*. Том. Место издања: издавач.

Jerkov, Aleksandar, ur. 2010. *Velika opšta ilustrovana enciklopedija Larrouse: dopunjeno srpsko izdanje*. Tom V (S–Ž). Beograd: Mono i Manjana.

(Jerkov 2010)

Није наведен аутор/уредник

Наслов. Година издања. Место издања: издавач.

Webster's Dictionary of English Usage. 1989. Springfield, Massachusetts: Merriam-Webster Inc.

(*Webster's Dictionary of English Usage* 1989)

Докторска дисертација

Презиме, име. Година издања. „Наслов докторске дисертације.” Докторска дисертација. Назив универзитета: назив факултета.

Бурсаћ, Дејан. 2019. „Утицај идеологије политичких партија на јавну потрошњу у бившим социјалистичким државама.” Докторска дисертација. Универзитет у Београду: Факултет политичких наука.

(Бурсаћ 2019, 145–147)

Wallace, Desmond D. 2019. “The diffusion of representation.” PhD diss. University of Iowa.

(Wallace 2019, 27, 81–83)

Чланак у дневним новинама или периодичним часописима

Наведен је аутор

Презиме, име. Година издања. „Наслов чланка.” *Назив новине или часописа* годиште: број стране на којој се налази чланак.

Авакумовић, Маријана. 2019. „Платни разреди – 2021. године.” *Политика*, 8. децембар: 9.

(Авакумовић 2019)

Није наведен аутор

Назив новине или часописа. Година издања. „Наслов чланка.” Годиште: број стране на којој се налази чланак.

New York Times. 2002. “In Texas, Ad Heats Up Race for Governor.” July 30, 2002.

(*New York Times* 2002)

Референца са корпоративним аутором

Назив аутора [акроним, по потреби]. Година издања. *Наслов издања*. Место издања: издавач.

Министарство за европске интеграције Републике Србије [МЕИРС]. 2018. *Водич за коришћење ЕУ фондова у Србији*. Београд: Министарство за европске интеграције Републике Србије.

(Министарство за европске интеграције Републике Србије [МЕИРС] 2018) – *прво навођење*

(МЕИРС 2018) – *свако следеће навођење*

International Organization for Standardization [ISO]. 2019. *Moving from ISO 9001:2008 to ISO 9001:2015*. Geneva: International Organization for Standardization.

(International Organization for Standardization [ISO] 2019) – *прво навођење*

(ISO 2019) – *свако следеће навођење*

Репринт издања

Презиме, име. [Година првог издања] Година репринт издања. *Наслов*. Место првог издања: издавач првог издања. Напомена „Репринт“ на језику и писму референце, место издања репринт издања: издавач. Напомена одакле су цитати у тексту преузети.

Михалцић, Стеван. [1937] 1992. *Барања: од најстаријих времена до данас*, треће издање. Нови Сад: Фототипско издање. Репринт, Београд: Библиотека града Београда. Цитати се односе на фототипско издање.

(Михалцић [1937] 1992)

Посебни случајеви навођења референци

Навођење другог и сваког следећег издања

Презиме, име. Година издања. *Наслов*, напомена о издању. Место издања: издавач.

Гађиновић, Радослав. 2018. *Млада Босна*, друго допуњено и измењено издање. Београд: Ево Book.

Више референци истог аутора

1) *Исти аутор, различите године* – Ређати према години издања, почевши од најраније.

Степић, Миломир. 2012. „Србија као регионална држава: реинтеграциони геополитички приступ.” *Национални интерес* 14 (2): 9–39. doi: 10.22182/ni.1422012.1.

Степић, Миломир. 2015. „Позиција Србије пред почетак Великог рата са становишта Првог и Другог закона геополитике.” У *Србија и геополитичке прилике у Европи 1914. године*, ур. Миломир Степић и Љубодраг П. Ристић, 55–78. Лајковац: Градска библиотека; Београд: Институт за политичке студије.

2) *Исти аутор, иста година* – Ређати према азбучном или абecedном редоследу почетног слова назива референце. Поред године објављивања ставити почетна слова азбуке или абецедне која се користе и у библиографској парентези.

Гађиновић, Радослав. 2018а. „Војна неутралност и будућност Србије.” *Политика националне безбедности* 14 (1): 23–38. doi: 10.22182/pnb.1412018.2.

Гађиновић, Радослав. 2018б. *Млада Босна*, друго допуњено и измењено издање. Београд: Ево Book.

(Гађиновић 2018а, 25), (Гађиновић 2018б)

3) *Исти аутор као самостални аутор и као коаутор* – Прво навести референце у којима је самостални аутор, а затим оне у којима је коаутор.

Стојановић, Ђорђе. 2016. „Постмодернизам у друштвеним наукама: стање парадигме.” У „Постмодернизација српске науке: политика постмодерне / политика после постмодерне”, ур. Ђорђе Стојановић и Мишко Шуваковић, посебно издање, *Српска политичка мисао*: 5–35. doi: 10.22182/spm.specijal2016.1.

Стојановић, Ђорђе, и Живојин Ђурић. 2012. *Анатомија савремене државе*. Београд: Институт за политичке студије.

4) *Исти аутор као први коаутор у више различитих референци* – Ређати према азбучном или абecedном редоследу презимена другог коаутора.

Pollitt Christopher, Johnston Birchall, and Keith Putman. 1998. *Decentralising Public Service Management*. London: Macmillan Press.

Pollitt Christopher, Colin Talbot, Janice Caulfield, and Amanda Smullen. 2005. *Agencies: How Governments do Things Through Semi-Autonomous Organizations*. New York: Palgrave Macmillan.

Посебни случајеви навођења библиографске парентезе

Изузеци од навођења библиографске парентезе на крају реченице

1) *Навођење презимена аутора у оквиру реченице* – Годину издања ставити у заграду након навођења презимена, а број стране на крају реченице у заграду. За референцу на латиници или страном језику у загради навести и презиме аутора.

„Према мишљењу Суботића (2010), ...” (30).

„Бокслер (Bochsler 2018) у својој књизи тврди...”

2) *Навођење презимена аутора у оквиру реченице пре цитата из референце* – Након навођења презимена, у библиографској парентези навести годину и број стране, а затим навести цитат.

Као што Суботић (2010, 45) наводи: „ ... ”

Миршајмер (Mearsheimer 2001, 57) изричито тврди: „ ... ”

3) *Навођење исте референце више пута у једном пасусу* – Ако се наводи иста страна или опсег страна, унети библиографску парентезу приликом последњег навођења или на крају пасуса пре интерпункцијског знака. Ако се наводе различите стране, референцу навести приликом првог позивања на одређену страну, а затим до краја пасуса у заграду стављати само различите бројеве страна.

Не користити „исто”, „*ibid*”, или „*op. cit.*” за вишеструко навођење референце.

Навођење израза „видети”, „упоредити” и сл.

Изразе унети у библиографску парентезу.

(видети Кнежевић 2014, 153)

(Степић 2015; упоредити Кнежевић 2014)

Секундарна референца

У библиографској парентези прво навести презиме аутора, годину и број стране примарне референце, затим „цитирано у:” и презиме аутора, годину и број стране секундарне референце. У списку референци навести само секундарну референцу.

„Том приликом неолиберализам се од стране највећег броја његових протагониста најчешће одређује као политика слободног тржишта која охрабрује приватне фирме и побољшава избор потрошачима, разарајући при том ’неспособну, бирократску и паразитску владу која никада не може урадити ништа добро, без обзира на њене добре намере’” (Chomsky 1999, 7 цитирано у: Ђурић и Стојадиновић 2018, 47).

Ђурић, Живојин, и Миша Стојадиновић. 2018. „Држава и неолиберални модели урушавања националних политичких институција.” *Српска политичка мисао* 62 (4): 41–57. doi:10.22182/spm.6242018.2.

Иста библиографска парентеза, више референци

1) *Различити аутори* – Референце одвојити тачком и зарезом.

(Степић 2015, 61; Кнежевић 2014, 158)

2) *Исти аутор, различите године* – Навести презиме аутора, а затим године издања различитих референци по редоследу од најраније до најновије и одвојити их зарезом, односно тачком и зарезом када се наводи број страна.

(Степић 2012, 2015) или (Степић 2012, 30; 2015, 69)

3) *Различити аутори, исто презиме* – Иницијал имена. Презиме аутора. Година издања.

(Д. Суботић 2010, 97), (М. Суботић 2010, 302)

Суботић, Драган. 2010. „Нови јавни менаџмент у политичком систему Србије.” *Политичка ревија* 23 (1): 91–114. doi: 10.22182/pr.2312010.5.

Суботић, Момчило. 2010. „Војводина у политичком систему Србије.” *Политичка ревија* 23 (1): 289–310. doi: 10.22182/pr.2312010.15.

Правни акти

У библиографској парентези навести члан, став и тачку или параграф коришћењем скраћеница „чл.”, „ст.”, „тач.”, „Art.” „para.” и сл.

Устави и закони

Назив акта [акроним, по потреби], „Назив службеног гласила” и број, или интернет адреса и датум последњег приступа.

Устав Републике Србије, „Службени гласник Републике Србије”, бр. 98/06.

(Устав Републике Србије 2006, чл. 33)

Закон о основама система образовања и васпитања [ЗОСОВ], „Службени гласник Републике Србије”, бр. 88/2017, 27/2018 – др. закон, 10/2019 и 27/2018 – др. закон.

(ЗОСОВ 2019, чл. 17, ст. 4)

Закон о наслеђивању [ZN], „Narodne novine“, br. 48/03, 163/03, 35/05, 127/13, i 33/15 i 14/19.

(ZN 2019, čl. 3)

An Act to make provision for and in connection with offences relating to offensive weapons [Offensive Weapons Act], 16th May 2019, www.legislation.gov.uk/ukpga/2019/17/pdfs/ukpga_20190017_en.pdf, last accessed 20 December 2019.

(Offensive Weapons Act 2019)

Одлуке државних органа и институција

Назив органа [акроним или скраћени назив], Назив акта и број предмета, датум доношења акта, или интернет адреса и датум последњег приступа.

Заштитник грађана Републике Србије [Заштитник грађана], Мишљење бр. 15–3314/12, 22. октобар 2012, https://www.osobesainvaliditetom.rs/attachments/083_misljenje%20ZG%20DZ.pdf, последњи приступ 20. децембра 2019.

(Заштитник грађана, 15–3314/12)

U.S. Department of the Treasury [USDT], Treasury Directive No. 13–02, July 20, 1988, <https://www.treasury.gov/about/role-of-treasury/orders-directives/Pages/td13-02.aspx>, last accessed 20 December 2019.

(USDT, 13–02)

Законодавни акти Европске уније

Назив акта, подаци из службеног гласила у формату наведеном на сајту *EUR-lex*: <https://eur-lex.europa.eu/homepage.html>.

Regulation (EU) No 182/2011 of the European Parliament and of the Council of 16 February 2011 laying down the rules and general principles concerning mechanisms for control by Member States of the Commission's exercise of implementing powers, OJ L 55, 28.2.2011, p. 13–18.

(Regulation 182/2011, Art. 3)

Међународни уговори

Оснивачки уговори Европске уније

Назив уговора или консолидоване верзије [акроним], подаци о коришћеној верзији уговора из службеног гласила у формату наведеном на сајту *EUR-lex*: <https://eur-lex.europa.eu/homepage.html>.

Treaty on European Union [TEU], OJ C 191, 29.7.1992, p. 1–112.

(TEU 1992, Art. J.1)

Consolidated version of the Treaty on European Union [TEU], OJ C 115, 9.5.2008, p. 13–45.

(TEU 2008, Art. 11)

Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union [TFEU], OJ C 202, 7.6.2016, p. 1–388.

(TFEU 2016, Art. 144)

Остали међународни уговори

Назив уговора [акроним или скраћени назив], датум закључивања, регистрација у Уједињеним нацијама – UNTS број, регистрациони број са сајта *United Nations Treaty Collection*: <https://treaties.un.org>.

Marrakesh Agreement Establishing the World Trade Organization [Marrakesh Agreement], 15 April 1994, UNTS 1867, I-31874.

(Marrakesh Agreement 1994)

Convention on Cluster Munitions [CCM], 30 May 2008, UNTS 2688, I-47713.

(CCM 2008)

Treaty of Peace between the State of Israel and the Hashemite Kingdom of Jordan [Israel Jordan Peace Treaty], 26 October 1994, UNTS 2042, I-35325.

(Israel Jordan Peace Treaty 1994)

Одлуке међународних организација

Назив међународне организације и надлежног органа [акроним], број одлуке, Назив одлуке, датум усвајања.

United Nations Security Council [UNSC], S/RES/1244 (1999), Resolution 1244 (1999) Adopted by the Security Council at its 4011th meeting, on 10 June 1999.

(UNSC, S/RES/1244)

Parliamentary Assembly of the Council of Europe [PACE], Doc. 14326, Observation of the presidential election in Serbia (2 April 2017), 29 May 2017.

(PACE, Doc. 14326, para. 12)

Судска пракса

Судска пракса у Републици Србији

Врста акта и назив суда [акроним суда], број предмета са датумом доношења, назив и број службеног гласника или друге публикације у коме је пресуда објављена – ако је доступно.

Одлука Уставног суда Републике Србије [УСРС], IУа-2/2009 од 13. јуна 2012. године, „Службени гласник РС”, бр. 68/2012.

(Одлука УСРС, IУа-2/2009)

Решење Апелационог суда у Новом Саду [АСНС], Ржр-1/16 од 27. априла 2016. године.

(Решење АСНС, Ржр-1/16)

Судска пракса Међународног суда правде

Назив суда [акроним суда], *Назив случаја*, врста одлуке са датумом доношења, назив и број гласила у коме је пресуда објављена, број стране.

International Court of Justice [ICJ], *Application of the Interim Accord of 13 September 1995 (the Former Yugoslav Republic of Macedonia v. Greece)*, Judgment of 5 December 2011, I.C.J. Reports 2011, p. 644.

(ICJ Judgment, 2011)

International Court of Justice [ICJ], *Accordance with the International Law of the Unilateral Declaration of Independence in Respect of Kosovo*, Advisory Opinion of 22 July 2010, I.C.J. Reports, p. 403.

(ICJ Advisory Opinion, 2010)

Судска пракса Суда правде Европске уније

Назив случаја, број случаја, врста случаја са датумом доношења, Европска идентификациона ознака судске праксе (*ECLI*).

United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland v. European Parliament and Council of the European Union, Case C-270/12, Judgment of the Court (Grand Chamber) of 22 January 2014, ECLI:EU:C:2014:18.

(*United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland v. European Parliament and Council of the European Union*, C-270/12) или

(CJEU, C-270/12)

United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland v. European Parliament and Council of the European Union, Case C-270/12, Opinion of Advocate General Jääskinen delivered on 12 September 2013, ECLI:EU:C:2013:562.

(Opinion of AG Jääskinen, C-270/12)

Судска пракса Европског суда за људска права

Назив случаја, број представке, врста случаја са датумом доношења, Европска идентификациона ознака судске праксе (*ECLI*).

Pronina v. Ukraine, No. 63566/00, Judgment of the Court (Second Section) on Merits and Just Satisfaction of 18 July 2006, ECLI:CE:ECHR:2006:-0718JUD006356600.

(*Pronina v. Ukraine*, 63566/00, par. 20) или

(ECHR, 63566/00, par. 20)

Судска пракса других међународних судова и трибунала

Назив суда [акроним суда], *Назив случаја*, број случаја, врста случаја са датумом доношења.

International Tribunal for the Prosecution of Persons Responsible for Serious Violations of International Humanitarian Law Committed in the Territory of the Former Yugoslavia since 1991 [ICTY], *Prosecutor v. Dusko Tadic*, Case No. IT-94-1-A-AR77, Appeal Judgement on Allegations of Contempt Against Prior Counsel, Milan Vujin, Judgment of 27 February 2001.

(*Prosecutor v. Dusko Tadic*, IT-94-1-A-AR77) или

(ICTY, IT-94-1-A-AR77)

Архивски извори

Назив установе [акроним или скраћени назив], назив или број фонда [акроним или скраћени назив], кутија, фасцикла (уколико постоји), сигнатура, „Назив документа” (ако нема назива, дати кратак опис одговарањем на питања: ко? коме? шта?), место и датум документа или н.д. ако није наведен датум.

Архив Србије [АС], МИД, К-Т, ф. 2, r93/1894, „Извештај Министарства иностраних дела о постављању конзула”, Београд, 19. април 1888.

(АС, МИД, К-Т, ф. 2)

(АС, МИД, ф. 2) – ако је позната само фасцикла, а не и кутија

Dalhousie University Archives [DUA, Philip Girard fonds [PG], B-11, f. 3, MS-2-757.2006-024, “List of written judgements by Laskin,” n.d.

(DUA, PG, B-11, f. 3)

Извори са интернета

Презиме, име или назив корпоративног аутора [акроним]. Година објављивања или н.д. – ако не може да се утврди година објављивања. „Наслов секције или стране унутар сајта.” *Назив сајта*. Датум креирања, модификовања или последњег приступа страници, ако не може да се утврди на основу извора. Интернет адреса.

Bilefsky, Dan, and Ian Austen. 2019. “Trudeau Re-election Reveals Intensified Divisions in Canada.” *The New York Times*. <https://www.nytimes.com/2019/10/22/world/canada/trudeau-re-elected.html>.

(Bilefsky and Austen 2019)

Институт за политичке студије [ИПС]. н.д. „Предавање др Фридриха Ромига.” *Институт за политичке студије*. Последњи приступ 10. октобар 2018. <http://www.ips.ac.rs/rs/news/predavanje-dr-fridriha-romiga/>.

(Институт за политичке студије [ИПС], н.д.) – *прво навођење*

(ИПС, н.д.) – *свако следеће навођење*

Танјуг. 2019. „Европска свемирска агенција повећава фондове.” 28. новембар 2019. <http://www.tanjug.rs/full-view1.aspx?izb=522182>.

(Танјуг 2019)

ФОРМАТИРАЊЕ ТЕКСТА

Опште смернице о обради текста

Текст рада обрадити у програму *Word*, на следећи начин:

- величина странице: А4;
- маргине: *Normal* 2,54 cm;
- текст писати курентом (обичним словима), осим ако није другачије предвиђено;
- проред између редова у тексту: 1,5;
- проред између редова у фуснотама: 1;
- величина слова у наслову: 14 pt;
- величина слова у поднасловима: 12 pt;
- величина слова у тексту: 12 pt;
- величина слова у фуснотама: 10 pt;
- величина слова за табеле, графиконе и слике: 10 pt;
- увлачење првог реда пасуса: 1,27cm (опција: *Paragraph/Special/First line*);
- поравнање текста: *Justify*;
- боја текста: *Automatic*;
- нумерација страна: арапски бројеви у доњем десном углу;
- не преламати речи ручно уношењем цртица за наставак речи у наредном реду;
- сачувати рад у формату .doc.

Примена правописних правила

Радове ускладити са *Правописом српског језика* у издању Матице српске из 2010. године или из каснијих издања.

Посебну пажњу обратити на следеће:

- Приликом првог навођења **транскрибованих страних имена и израза** у облој загради поред навести и њихове облике на изворном језику у курзиву (*italic*), нпр: Франкфуртер алгемајне цајтунг (*Frankfurter Allgemeine Zeitung*), Џон Ролс (*John Rawls*), Алексеј Тупољев (*Алексей Туполев*).

- Поједине **општепознате стране изразе** писати само на изворном језику у курзиву, нпр. *de iure, de facto, a priori, a posteriori, sui generis* итд.

- **Реченицу не почињати** акронимом, скраћеницом или бројем.

- **Текст у фуснотама** увек завршавати тачком.

- За навођење израза или **цитирања на српском језику** користити наводнике који су својствени српском језику према важећем правопису („ ”), а за навођење или **цитирање на енглеском или другом страном језику** користити наводнике који су својствени том језику (“ ”, « »).

- **Угlastом заградом** [] означавати: 1) сопствени текст који се умеће у туђи текст; или 2) текст који се умеће у текст који је већ омеђен облом заградом.

- **Црту** писати са размаком пре и после или без размака, никако са размаком само пре или само после. Између бројева, укључујући бројеве страна, користити примакнуту црту (–), а не цртицу (-).

- За **наглашавање појединих речи** не користити подебљана слова (**bold**), нити подвучена слова (underline) већ искључиво курзив (*italic*) или наводнике и полунаводнике (‘ ’ на српском језику или ‘ ’ на енглеском језику).

Форматирање научног чланка

Научни чланак форматирати на следећи начин:

*Име и презиме првог аутора**

* Фуснота: Имејл-адреса аутора: Препоручује се навођење институционалне имејл-адресе аутора.

Установа запослења

Име и презиме другог аутора

Установа запослења

НАСЛОВ РАДА**

** Фуснота: по потреби, навести један од следећих (или сличних) података: 1) назив и број пројекта у оквиру кога је чланак написан; 2) да је рад претходно изложен на научном скупу у виду усменог саопштења под истим или сличним називом; или 3) да је истраживање које је представљено у раду спроведено за потребе израде докторске дисертације аутора.

Сажетак

Сажетак, обима од 100 до 250 речи, садржи предмет, циљ, коришћени теоријско-методолошки приступ, резултате и закључке рада.

Кључне речи: Испод текста сажетка навести од пет до десет **кључних речи**. Кључне речи писати курентом и једну од друге одвојити зарезом.

У тексту је могуће користити највише три нивоа поднаслова. **Поднаслов** навести без нумерације, на следећи начин:

ПОДНАСЛОВ ПРВОГ НИВОА

Поднаслов другог нивоа

Поднаслов трећег нивоа

Табеле, графиконе и слике уносити на следећи начин:

- изнад табеле/графикона/слике центрирано написати: Табела/Графикон/Слика, редни број и назив;
- испод табеле/графикона/слике навести извор на следећи начин: 1) уколико су табела/графикон/слика преузети, написати *Извор:* и навести референцу на исти начин као што се наводи у библиографској парентези; 2) уколико нису преузети, написати *Извор:* Обрада аутора.

Референце наводити у тексту према Начину цитирања.

Фусноте користити искључиво за давање напомена или ширих објашњења.

РЕФЕРЕНЦЕ

Списак референци навести након текста рада, а пре резимеа, на следећи начин:

- прво навести референце на ћирилици по азбучном реду;
- затим навести референце на латиници и страним језицима по абecedном реду;
- прву линију сваке референце поравнати на левој маргини, а остале увући за 1,27 cm, користећи опцију *Paragraph/Special/Hanging*;
- све референце наводити заједно, без издвојених делова за правне акте или архивску грађу;
- референце не нумерисати;
- наводити искључиво оне референце које су коришћене у тексту.

Након списка референци навести име и презиме аутора, наслов рада и резиме на енглеском језику на следећи начин:

First Author*

* In the footnote: E-mail address: The institutional e-mail address is strongly recommended.

Affiliation

Second Author

Affiliation

TITLE

Resume

Резиме, обима до 1/10 дужине чланка, садржи резултате и закључке рада који су образложени опширније него у сажетку.

Keywords: Кључне речи писати курентом и једну од друге одвојити зарезом.

Уколико је **рад написан на страном језику**, након списка референци, име и презиме аутора, наслов, резиме и кључне речи навести на српском језику.

Форматирање осврта

Осврт форматирати на исти начин као научни чланак, без навођења сажетка, кључних речи и резимеа.

Форматирање приказа

Приказ књиге форматирати на следећи начин:

Текст поделити у две колоне.

Име и презиме аутора*

* Фуснота: Имејл-адреса аутора:
Препоручује се навођење институционалне
имејл-адресе аутора.

Установа запослења

НАСЛОВ ПРИКАЗА

Испод наслова **поставити**
слику предње корице

Испод слике предње корице
навести податке о књизи према
следећем правилу:

Име и презиме. Година
издања. *Наслов*. Место
издања: издавач, број
страна.

Текст приказа обрадити у
складу са општим смерницама
о обради текста.

УПУТСТВО РЕЦЕНЗЕНТИМА

Улога рецензента је да допринесе очувању високог квалитета нашег часописа. Рецензије су анонимне у оба смера. Рок за рецензирање је седам дана од пријема рада. Садржај рецензије је поверљив, те се не сме откривати особама које нису у уредништву часописа. Уколико рецензент у било ком тренутку схвати да постоји било који вид конфликта интереса у вези са радом који треба да рецензира потребно је да о томе што пре обавести редакцију. **Приликом рецензије рукописа, рецензент треба да попуни рецензентски лист у прилогу.**

Име, презиме и звање аутора текста:

Назив рада:

Актуелност, друштвени и научни значај разматране теме:

У којој мери је аутор јасно назначио теоријски, методолошки приступ у раду:

Да ли је рад заснован на савременој и релевантној литератури, посебно у којој мери је аутор користио најновије резултате објављене у научним часописима и зборницима (посебно часописи и зборници из политикологије).

Научни и друштвени допринос рада. Општи коментар о квалитету рада:

Ваша сугестија аутору за побољшање квалитета рада, ако је потребно:

Молимо Вас да одаберете једну од препорука за категоризацију рада:

1. Оригинални научни рад
2. Прегледни рад
3. Научна критика, полемика и осврти

Молимо Вас да одаберете једну од препорука о публикавању овог рада:

1. Објавити без измена
2. Објавити уз мале измене
3. Након корекције, рад послати на нови круг рецензије
4. Одбити

Додатни коментари за уредника који се тичу етичких (плагијаризам, превара, итд.) или неких других аспеката рада, а који ће уреднику помоћи у доношењу коначне одлуке о даљем статусу рада.

Датум оцене рада

Име, презиме и научно звање рецензента:

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд
323.1(=163.41)

НАЦИОНАЛНИ интерес: часопис за национална и државна питања = National interest: Magazine for National and State Issues/главни уредник Милош Кнежевић: одговорни уредник Живојин Ђурић. - год. 4, бр. 4 (2005) Београд (Савски трг 7а); Институт за политичке студије, 2005 - (Београд: Бирограф) - 24 см

Три пута годишње - Другачије повезане серијске публикације: Национални интерес (CDROM)= ISSN 1452-2152 ISSN 18204996=Национални интерес (Штампано изд.) COBISS.SR-ID 125448460

01

2021

Национални
ИНТЕРЕС

NATIONAL INTEREST
JOURNAL FOR NATIONAL AND STATE ISSUES

ISSN 1820-4996 UDK 323.1(=163.41) година XVII vol. 40. № 1/2021.

9 771820 499008